

Tartalom

LXVII. évfolyam, 8. szám / 2013. augusztus

BAGI IBOLYA	„Kézbe adható” orosz irodalom	3
SZERGEJ GANDLEVSZKIJ	* ; * (<i>Kántor Péter</i> fordításai)	7
ZAHAR PRILEPIN	Az erdő (<i>Bagi Ibolya</i> fordítása)	8
GORETITY JÓZSEF	Az orosz „új realizmus” értelme és eredete	22
ROMAN SZENC SIN	„Élni-élni...” (<i>Fódi Andrea</i> fordítása)	34
MAKSZIM AMELIN	* ; * (<i>Gáti István</i> fordításai)	41
M. NAGY MIKLÓS	Orosz írók, orosz nők... és a fekete zongora	43
DMITRIJ BIKOV	Milady (<i>Sinkó Mónika</i> fordítása)	56
ANDREJ ROGYIONOV	* ; * (<i>Kocsis Mihály</i> fordításai)	64
TATYJANA TOLSZTAJA	Az ablak (<i>Kristó Sándor</i> fordítása)	66
LJUDMILLA PETRUSEVSZKAJA	Akár az angyal (<i>Sarnyai Csaba</i> fordítása)	75
SZÓKE KATALIN	Mit akar(hat) az orosz nő? (A kortárs orosz nőiroda- lom és az orosz írónők)	79
JELENA SVARC	A Getsemáné-kerthez érve; Itt és most; Éjszakai fák (<i>Sarkady Sándor</i> fordításai)	88
MARINA VISNYEVECKAJA	A dolgok természetéről (részletek) (<i>Rohoska István</i> fordítása)	91
MARINA SZTYEPNOVA	Szegény Antoanettocska (<i>Mikola Gyöngyi</i> fordítása)	94
ALINA VITUHNOVSZKAJA	Ők; Balerina (Gilbert Edit és Vilmos Eszter fordításai); A gyilkosok speciális zárkákban...; A gonosz virágai (<i>Pitypangok</i>); Másenyka és a Medve; Freudizmus (<i>Túri</i> <i>Katalin</i> fordításai)	103

ROMAN SZENC SIN	„A kisszerű, gyenge emberek nem hagynak nyomot a történelemben” (Beszélgetés <i>Alina Vituhnovszkajával</i>) (<i>Kristó Sándor</i> fordítása) 108
NATALIA IVANOVA	Az irodalmi díjak és a folyton változó irodalmi valóság: a mai orosz próza (<i>Varga Ferenc</i> fordítása) 113
SZ. BÍRÓ ZOLTÁN	A putyini rendszer: kísérlet a hatalom stabilitásának újratertésére 119
JEVGENYIJ POPOV	Hiszen ez a mi országunk, nem? (Egy apolitikus orosz polgár feljegyzései) (<i>Jobbágy József</i> fordítása) 128
GILBERT EDIT	Személyesség, vallomásosság, önéletrajziség és közösségtalálás Ljudmila Ulickaja írásaiban 135
VASS ANNAMÁRIA	A szépség halott (Viktor Pelevin: Ananászlé a szépséges hölgynek című elbeszéléskötetéről) 139
KOCSIS ANDREA	Orosz (örökké)valóság (Borisz Akunyin: A cár könyvtára) 144
ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Orosz képzőművészek</i> alkotásai: a címlapon (VINOGRADOV-DUBOSSZARSKIJ: ALMÁK), a 42., 63., 90., 93., 107., 127., 134., 148. oldalon, a belső és a hátsó borítón („KÉK ORROK”: A MEGBÉKÉLÉS KORA).

E számunk vendégszerkesztője *Bagi Ibolya* volt.

„Kézbe adható” orosz irodalom

„Azon töprengtem, hogy manapság nagyon kevés olyan prózai művet írnak, amit az édesanyám kezébe adnék, hogy olvassa el, és kevés olyan verset, amelyiket szívesen tanulnék meg kívülről. Igaz, napjainkban is nagyon sok kitűnő prózai alkotás születik, s számos valódi, igen tehetséges költőnk is akad. De ha az édesanyám egy jó könyvet kér, belegondolok: á, ezt a mániákust biztos nem adom oda neki, ez meg lehangolja, ettől meg egyszerűen rémálmai lesznek, ez a kollégám meg tisztára beteg elméjű... No, és jómagam is, finoman szólva... Végül is, anyám, olvassa el újra a *Csendes Dont*. Ha pedig egy verseskötetet olvasok, azt gondolom: lám, micsoda mester, lám, micsoda rímei vannak! Vagy éppen ellenkezőleg: lám, micsoda mester, még rímekre sincs szüksége! De ritkán fordul elő, hogy szeretnék együtt is élni ezekkel a versekkel.” – írja Zahar Prilepin.

Az ismert író szkeptikus véleményének eleven cáfolata lehet számunkban közölt lírai hangvételű, mitologikus színezetű, finom humorral átszótt elbeszélése. Natalja Ivanova, az ismert kritikus is nem egyszer pesszimiztán nyilatkozik az irodalmi élet fonákságairól, a nem igazán megnyugtató távlatokról, az értékzavarról. Ugyanakkor szenvedélyesen veszi védelmébe az általa valóban tehetségesnek ítélt szerzőket, tartozzanak bármilyen korosztályhoz, képviseljének bármilyen stílust vagy irányzatot. Ha Natalja Ivanován múlna, Ljudmilla Petruszskaja például már régen Nobel-díjas író lenne.

El tudunk-e tehát igazodni valamennyire is ebben a többféle értékrendszer mentén formálódó, zaklatott irodalmi világban, ahol a legkülönfélébb esztétikai elveket valló, politikai hitvallású, más és más hagyományhoz kötődő szerzők művei a múlt és a jelen (vagy éppen a jövő) súlyos kérdéseivel szembesítik az olvasót? Válogatásunkban csak arra törekedhettünk, hogy egy rövid körképet adjunk néhány olyan mű közlésével, melyek bepillantást engednek ebbe a nagyon is heterogén kulturális közegbe, az egyszerre egyetemes, ugyanakkor sajátosan nemzeti problémákat feszegető orosz irodalmi valóságba.

Szerzőink mindegyike igazolta már tehetségét, komoly reputációval rendelkezik mind irodalmi, mind kritikai körökben, s meghatározott olvasótábort tudhat magáénak. Színes a paletta: a sötét tónusú, komorabb hangvételű, időnként talán nyomasztóan ható szövegek mellett igyekeztünk megmutatni a mai irodalom élénkebb, néha akár rikító színeit is. Ezekben az írásokban ugyanúgy fellelhető a kegyetlen valóságábrázolás, mint az érzékeny líraiság; a groteszk, az abszurd, a kíméletlen ironia és a szelíd resignáció, kifinomult szenzibilitás.

A tájékozódásban többféle segítséget is próbálunk nyújtani. Tanulmányok, esszék, recenziók szerzői járják körül a legtöbbször felmerülő, időnként kényes és bonyolult kérdéseket, de könnyedebb, élvezetes olvasmányokat is kínálunk kevésbé kötött műfajokban.

Válogatásunkban helyet kapnak olyan szerzők művei, akik már jó ideje előkelő helyet foglalnak el az irodalmi „toplistán”, regényeiket, elbeszéléseiket, verseiket számos nyelvre lefordították, s a magyar közönség előtt sem ismeretlenek. Ugyanakkor új arcokkal is megismerkedhet az olvasó, kiknek pályája kevésbé közismert, ám szemléletmódjuk, szellemi karakterük, stílusuk eredetisége mindenképpen figyelmet érdemel.

Mégis mi a közös ezekben a „szemelvényekben”, melyekkel az orosz irodalmi (és nem csak irodalmi) világ mai állapotát reprezentálni szeretnénk? Mindenekelőtt az az autonóm, néha akár szélsőségekbe hajló szellemi attitűd, mely kíméletlen következetességgel szembe-

síti az embert az őt körülvevő „kis” és „nagy” világ hol megnyugtatóan bensőséges, hol vérlázítóan rideg, ellenséges közegével. Minden egyes szöveg külső és belső történései „röntgenfelvételek” egy korról, mely az embert nem csak napi küzdelmekbe kényszeríti, de sorsa, s alapvetően az „emberi sors” átgondolására, átértelmezésére is készíti. E művek témája már nem a súlyos történelmi kataklizmákat megélt ember küzdelme, hanem a modern kor kisemberének nem kevésbé heroikus erőfeszítései önmaga és világa védelmében. Hősei magányosan vergődő, helyüket kereső, a mindennapok gyötrelmeinek, a világ álságosságának, közönyének kiszolgáltatott nők és férfiak, felnőttek és gyerekek, akik nem egyszer a háttérben meghúzódó társadalmi-politikai manipulációk s a XX. századi, tragikus fordulatokban bővelkedő orosz történelem kísértésének áldozatai.

A mai orosz próza meghatározó tendenciáit nehéz lenne felvázolni, olyannyira különböző alkotók műveivel találkozhatunk az elmúlt egy-két évtizedben. Kivételként talán az ún. „új realizmus” irányonalát említhetjük – melynek jellegzetességeit és problematikuságát Gore-tity József tanulmánya világítja meg –, valamint az utóbbi idők „nőirodalmát”, melynek nem kevésbé ellentmondásos jellegét Szőke Katalin írása taglalja.

Az „új realizmus” képviselői közé sorolják a két csecsen háborút megjárt Zahar Prilepint, az utóbbi évek egyik legszínesebb íróegyéniségét, aki 38 éves korára több rangos irodalmi díj birtokosa, politikus, üzletember, színész, rap-zenész. „Az erdő” című elbeszélése jól reprezentálja a realizmus-fogalom alkalmazhatóságának viszonylagosságát: a realista stílusjegyek ellenére az idősíkok váltakozására, a metaforikus képi rendszerre és asszociációs egybecsengésekre épülő szövegben a modernizmus tradíciói is megmutatkoznak. Ugyanígy „új realistának” tekintik Roman Szencsint, az 1971-ben született dél-szibériai származású író, akinek többnyire komor hangvételű, az orosz társadalom jelenlegi állapotát „reálisan” bemutató, egyes vélemények szerint „depresszív” prózája kivívta mind a kritika, mind az olvasók elismerését. Itt közölt elbeszélésében a középnemzedék zsákutcás életét bemutató, abszurd szituációra épülő történetet humorral (még ha az „fekete” is) árnyalja a feszültséget oldó, ironikus hangvétel.

Az önmagát értelmes módon érvényesíteni nem tudó ember dilemmáival, a fogyasztói társadalom személyiségromboló, életidegen közegével azonban nem csak az „új realisták” műveiben találkozhatunk. A posztmodern szerzőnek tartott Tatyjana Tolsztaja, aki *Kssz!* című, „antiutópiának” titulált regényével kellőképpen felborzolta a hagyományosabb stílushoz szokott olvasók, s jó néhány kritikus kedélyeit, elbeszéléseiben is meglepő szüzsékkel jelentkezik. Kitűnő érzéke van a groteszkhez, melyet egy logikusan végigvezetett, a virtuális (média) világ „mágikus” hatásának veszélyeit jelző, zseniális humorral fűszerezett abszurd történet, *Az ablak* című elbeszélés is igazol.

Ljudmilla Petrusevszkaja a mai orosz irodalom egyik legeredetibb, örökös „átváltozásokra” képes személyisége, elbeszélések, drámák, mesék szerzője, rajzfilmek forgatókönyvírója, aki 69 éves korában adja első „kabarékonzertjét”. Elbeszéléseivel műfajt teremt: a mindennapok látszólag egyszerű, „konyhai” történeteivel, redukált cselekménybe sűrített tragédiák felvillantásával a hétköznapok poklának bugyraiba rántja bele az olvasót. Alakjainak – ahogy az itt közölt elbeszélés beteg hősnőjének is – „jelentéktelensége” mögött felsejlik az élet banális közegébe szorult ember vergődése, belső drámája, s egyben egzisztenciális kiszolgáltatottsága, magára hagyatottsága.

Bár tematikáját tekintve Marina Sztjepnova elbeszélése rokonítható Petrusevszkaja írásával, mégis világosan körvonalazódik kettejük megközelítésmódjának, hangvételének, művészi eszköztárának különbsége. A fiatal generációhoz tartozó író és költő – egyik kritikusa szerint – „rendkívül kemény, kegyetlenül szép prózát” ír. A „szeretetlenségben” eltorzult lelkű, és taszító testiségének kiszolgáltatott nő története nem csak megrázó, de mesterien megkomponált, stilisztikailag bravúrosan megírt szöveg.

Marina Visnyevckaja számos animációs és dokumentumfilm forgatókönyvének szerzője, irodalmi pályafutása a 90-es években bontakozik ki, azóta rendszeresen publikál. Rövid írásai, prózai etűdjei „a totális közöny elleni receptek”, melyekben szervesen kapcsolódik egymáshoz a „klasszikus” irodalmi stílus és a hétköznapi, gyakran primitív nyelvhasználat. A *dolgok természetéről* című prózai ciklusban felfedezhetők az orosz abszurd irodalom ismert fogásai, ugyanakkor szerzőjük filmes tapasztalatát tükrözi a részletekben rejlő lényeg megragadásának, s a különböző „plánok” – „nagyotál” és „kistotál” – összehangolásának képesége.

A női sorsot, szerepvállalást, sajátos szemléletmódot és érzélemvilágot különböző szinten megjelenítő „női írók” mellett megszólaltatjuk a „másik felet” is: az ismert író, költő, publicista, Dmitrij Bikov könnyed, szellemes elbeszélésében mintegy „fricskát ad” a nők világát misztifikáló szemlélet képviselőinek, egy igazi „glamour-nő” megleckéztetésének szórakoztató történetével.

Nemcsak a jelenkori orosz prózára, de a költészetre vonatkoztatottan is nehéz lenne kiforrott irányzatokról, határozott tendenciákról beszélni. A kritikusok többségének véleménye szerint napjaink orosz költészetének főbb vonulatait leginkább „nemzedéki alapon” lehet kijelölni, melyek sajátosságait nem elsősorban a születési dátumok, hanem a közösen meg tapasztalt társadalmi-kulturális tényezők személyiséget és viselkedésformát alakító hatása határozza meg. Míg a 90-es évek konceptualista és meta-realista költészetét a „szovjet diskurzussal” való szembenállás és egyértelmű társadalomkritikai attitűd jellemezte, addig az ezredfordulót követő évek költészetében uralkodóvá válik a nyíltan vállalt individualizmus, az önmagát tudatosan elkülönítő személyiség élményvilága, megismételhetetlen és egyedi költői rendszere.

Az idősebb nemzedék képviselői közül Szergej Gandlevszkij késői verseiben felismerhető ugyan korábbi „énjének” tabukat sértő, a látszat-valóságnak ellenszegülő magatartásformája, uralkodóvá azonban a közvetlen lírai kifejezésmód, mindenekelőtt a személyes étellel történő számvetés rezignált hangneme válik. A nemrég elhunyt Jelena Svarc költészetét már többféle jelzővel illették („neoklasszicista”, „neobarokk”, „meta-realista”), ám verseinek összetartó ereje mindenképpen a világ-egész értelmét a személyes létben is megfejteni kívánó, hol a szelíden töprengő, hol a kétségekkel teli, lázadó ember önkifejezése. Maxim Amelin az utóbbi évek egyik legkiforrottabb költői személyisége, olyan „archaikus újító”, aki a klasszikus irodalmi hagyományokból építkezve, adekvát módon közvetíti a modern ember élményvilágát, képiségeiben is eredeti, letisztult költői nyelven. Andrej Rogyionov és Alina Vituhnovszkaja költészete magába építi a városi szubkulturális létforma és sok tekintetben torzult élményvilág ismert elemeit. Rogyionov a 2000-es évek elejétől tett szert nagy népszerűsége: verseiben az ifjú nemzedék gyakran brutális, vulgáris kifejezőeszközeit használja fel, a társadalom marginalizálódott figuráinak egy-egy történetéből szó rövid szüzsét – nemegyszer ironikus lírai pozícióból. Vituhnovszkaja a maga rémisztő sorshelyzetei alapján (anarchista nézetei

miatt két alkalommal is bebörtönözték „kábitószer-birtoklás” vádjával), kegyetlen, nem ritkán sokkoló „költői manifesztumaiban” – az orosz futuristák radikális megnyilatkozásaihoz hasonlóan – hirdeti a „Realitás megsemmisítésének” programját. Következetes, megalkuvásoktól és manipulációktól, sekélyes érdekektől mentes szellemi magatartást védelmező pozícióját a vele készült interjú is érzékletesen illusztrálja.

A szépirodalmi szövegek mellett helyet adtunk olyan írásoknak is, melyek közvetlen bepillantást engednek a „való világba”, és a mai orosz társadalmi és kulturális élet bizonyos, leginkább modellértékű jelenségeit veszik szemügyre. Natalja Ivanova az irodalmi díjak odaítélésével kapcsolatos ellentmondásokat bemutatva von le következtetéseket az irodalmi élet állapotáról és annak összefüggéseiről a társadalmi-kulturális tényezőkkel. Sz. Bíró Zoltán, a naprakészen tájékozott eszmetörténész helyzetértékelése és következtetései kiválóan szemléltetik a mai Oroszországban kialakult politikai helyzetet és hatalmi rendszert, ami nagyban elősegíti a szépirodalmi művek társadalmi-politikai kontextusban is történő értelmezhetőségét.

Az Sz. Bíró Zoltán által írottakat hitelesítik Jevgenyij Popov, a „Metropol-nemzedék” ismert alakjának „feljegyzései”. Közvetlen, személyes tapasztalatok alapján, a „civil megfigyelő” nézőpontjából számol be az orosz politikai elit hatalmi törekvéseit tükröző választási manipulációról, s a tőle megszokott szókimondó, ironikus stílusban szembesíti honfitársait a megvesztegethetőség, szervilizmus, hatalomvágy, vagy éppen az apátia és érdektelenség veszélyes következményeivel.

A kulturális közvetítő szerep sajátos módon mutatkozik meg M. Nagy Miklós személyes hangvételű esszéjében, melyből nem csak szerzőjének az orosz irodalomhoz fűződő, leginkább női históriákkal fűszerezett intim viszonya bontakozik ki, de „testközelbe” hozza azokat az irodalmi szereplőket, akiket az olvasó leginkább csak „papírról” ismer.

Válogatásunkat a Magyarországon legismertebb, de legalábbis legtöbbet publikált három kortárs orosz szerzőről készült írások zárják. Gilbert Edit Ljudmilla Ulickaja legutóbbi kötete kapcsán keresi az író sikerének kulcsát, miközben elméleti kérdéseket is érintő, átfogó elemzést ad. Vass Annamária recenziójában Viktor Pelevin elbeszéléskötetét mutatja be, elfogulatlan, kritikus hangnemben. Kevésbé elfogulatlanul, az „elvarázsolt olvasó” hangján szólal meg Kocsis Andrea könyvismertetése az egyik legfrissebb Akunyin-regényről, stílusában is alkalmazkodva a szerző könnyed, szellemes írásmódjához.

Mindent egybevetve, valószínűleg egyet kell értenünk Jevgenyij Popov értékelésével: „Most más környezetben élünk, mint a hatvanas években. Még hiányzik az az »algorithmus«, amely szerint rendszerré szövődhetne a kilencvenes évek utáni szellemi káosz. A nagy irodalmi személyiség megjelenéséhez még hiányzik valami. De nem a szovjetrendszer. Shakespeare se Lenin alatt élt, mégis volt miről írnia. Nem ettől függ a nagy irodalom”.

Bagi Ibolya

SZERGEJ GANDLEVSZKIJ

*

Elnézem magamat, egy idegen,
A hátam hajlott, nagyivó a múltban,
Ahogy keresztülvágok a ligeten,
Holnaptól örök álomba borultan.

Vagy ahogy állok nyughatatlanul
A mező szélén az őszi tájban,
Ahogy körbetekint a birtokán egy úr,
A maga ura, egymagában.

S magammal diskurálva mendegélek,
S az ősz javait leltározgatom.
De kakás erdő! De kudarcos élet!
De kár az erdőért! Amazért nem nagyon.

*

hogy a hárs lombja a peronig érjen
na és az orgonák feltétlenül
amiktől egy-két hétig minden évben
mintha meghibbanna az agy belül
és a mindenség mindenféleképpen
útban a kocsmából hazafelé
egy pillanatra táruljon elébem
e dülöngélő fajankó elé
s hogy ne legyen híja az örömömnek
olajfestékszag is kellene még
s esőben ahogy a kocsik hömpölyögnek
városi zajok stb. borús ég

valami bánat az is kell hogy fájjon
hogy fényes nappal tréfaként
feltámadjon s élve találjon
ifjúságom e sártekén
s játsszon még velem ahogy régen
tíz fillért nyerhet aki nyer
és csörögjön a kínai játékcsergő
haszontalan kis csodaszer

KÁNTOR PÉTER fordításai

ZAHAR PRILEPIN

Az erdő

A barátját Korinnak hívták. Alacsony termetű ember volt, fekete szakállt viselt, mint a hegy-lakók, jópofa történeteket mesélt a maga érdes, rekedtes hangján, s egy griffmadárra emlékeztetett, amelyik azért jött, hogy felcspjen valamit.

Szőrnyű visszerek dudorodtak a lábán, mintha először szétszaggatták volna a vénáit, s később, ahelyett, hogy összevarrták volna, csomókba kötötték. Ezek a csomók pedig az állandó ivászatától még inkább megdagadtak.

Egy kissé undorodtam tőle, és nem mertem ránézni, ő azonban egyre csak előttem mászkált, amikor ezeket a csomókat mosogatta, és még sokáig nem ment be a vízbe. Térdig állt a folyóban, görnyedt, fehér hátával, időről-időre felénk fordult, és kiabált valamit.

A halak nyugtalanok lettek a hangjától, és az árnyékba húzódtak.

Semmit sem értettem abból, amit mond, csak a száját néztem bozontos arcán.

Apám értette, de nem válaszolt. Néha bólintott, legtöbbször rágyújtott – ez jelentette nála általában a választ. Nagy ritkán akkor is rágyújtott, amikor valamivel nem értett egyet, de leginkább olyankor, ha egyszerűen tudomásul vette azt, amit a másik mondott.

Május lehetett, a parton ültünk a ránk özönlő nyári napsütésben, egy gyors folyású, keskeny folyó mentén. A folyót Isztyjének hívták, a közeli falu neve pedig Isztcí volt. Körbe vett bennünket a végelethetetlen, napsütötte, barátságos fenyőerdő. A fák magas csúcsa az ég felé tört. Ha a hátadra fekszel, és a fakoronák között az égre nézel, egyre inkább úgy tűnik, hogy a fenyők mindjárt felrepülnek, kiszakadnak a földből, s karmokhoz hasonló, hatalmas gyökereikkel magukkal ragadják az egész földet. Velem együtt.

Amikor Korin előjött a langyos folyóvízből, egy kis ideig az aranyló homokba temette a csomóit, élvezkedett, s erős, horgas ujjával beletúrt a szakállába.

– Ostoba vagy, Zahar! – kiabálta károgó hangon Korin. Apámat minden barátja „Zaharnak” hívta, pedig valójában Nyikola volt, apai neve pedig Szemjonov. Ostobának, melleleg, senki nem nevezte.

Apám megrántotta a vállát, mintha egy nagy, ronda légy mászna rajta.

Már a kinézete sem engedte, hogy akár egy kicsit is felemelje a hangját. Ő volt a legmagasabb férfi azok közül, akiket addig láttam. A válla gömbölyű volt, és olyan illatot árasztott, mint mondjuk egy fenyőfa, amikor lehántott kérgéhez simítod az arcod. Minden nap egy két pudos súllyal játszott a nagyszobában, többször feldobta, majd ügyesen elkapta, de én mindig rettegtem, hogy egyszer kirepül a kezéből, áttöri a falat, s megöli a mamát a konyhában.

Az apámnak volt a legszebb keze a világon.

Ezzel tudta befogni a lovat, szántani, kaszálni, almát szedni a magas ágakról, irányítani a csónakot, többek között egy evezővel, a folyásiránnyal szemben, nagyon messzire elúszni, ha nem volt csónak, a szárazföldön motorbiciklit, autót, teherautót és traktort vezetni, fürdőházat és házat építeni, tussal, olajfestékkel és akvarelllel képeket festeni, agyagot formázni, fát faragni, vidáman röplabdázni és teniszezni, méltó partnere lenni egy jó sakkozóknak, kalligrafikusan leírni bármit, sőt, egyszerű kézírással verset írni, bűvész-trükköket bemutatni, külön-

leges tengerész-csomókat és hurkokat kötni, szépen felválni a kenyeret, profi módon játszani tangóharmonikán, bajánon és gitáron, s mindezt bármikor, leginkább esküvőkön előadni, közben pontosan széttölteni a vodkát, inget vasalni, megsimogatni a fejem, de ezt ritkábban.

Akkor még nem tudtam, hogy egyik képességét sem fogom örökölni. Valószínűleg meg tudnám simogatni a fejem, de ebben nincs semmi élvezet.

Lehetett volna fazekas, pék, vagy bármi, ha egyszer az életben valaki megmutatja neki, hogyan kell ezt csinálni.

– Zahar, mivel foglalkoztunk egész életünkben? – tette fel a költői kérdést Korin, mintha csak a katedréről beszélne, nem pedig egy kis folyó homokos partján.

Az apám és Korin iskolatársak voltak, majd együtt jártak egyetemre, és egész életükben történelmet tanítottak különféle oktatási intézményekben.

– Ha kémikusok, fizikusok vagy ornitológusok lennénk, a létező világról szóló tudást tanítanánk. De mi tör-té-nel-met tanítottunk! S mostanra kiderült, hogy vagy nem létező, vagy abszolút hamis dolgokat oktattunk. Ez nagyjából olyan, mintha ornitológusként azt bizonygatnánk, hogy a denevér – madár, s mégiscsak vérszívó, s ráadásul a kecskék és a tehenek tejét is kiszívja... Tisztában vagy vele, hogy mit tettünk? Egész életünkben hazugságokat adtunk tovább.

– Ez nem így van – mondta apám, homlokát ráncolva. Lett volna még valamilyen érve, de nem tudta elmondani, mert Korin rögtön mély torokhangon hahotázni kezdett; egyértelmű volt, hogy leginkább magával szeretett társalogni, s a torkának kellemes volt ez a bugyborékolás, ez a hörgő, zubogó hang.

– Ostoba vagy, Zahar! – mondta vidáman. Hangjában két, különös módon összefonódó tónus volt érzékelhető: a régi és feltétlen tisztelet az apámmal szemben, s a nyilvánvaló élvezet, hogy az évtizedes barátság okán meglehetősen durván is beszélhetett vele.

Mindez annyira szokatlan volt nekem, hogy csendben elnevettem magam.

– Mit nevezsz? – kérdezte rögtön és komolyan az apám.

Mindig is gyorsan beszélt, de ilyen szigorúan, ilyen határozottan csak kivételes esetekben.

Akkor már tudtam, hogy mit nem szeret. Nem szeret vitatkozni, horgászni, bár hálóval halat fogni időnként megengedhető, sört inni, bár időnként azt is lehet, nem szereti, ha a mama a zsebében kotorászva pénzt keres, s különösen, ha talál is, ha rossz zene szól hangosan, s amikor megsimogatják a fejét.

Végeredményben a lista rövid, mivel az apám évekig nyugodt lelkiállapotban volt, feltéve, hogy nem simogatták meg a fejét.

De most nem tetszett neki, hogy nevetek, s ettől kezdve sohasem nevettem így.

Igaz, nem is akadt ilyen helyzet, de ha akadt volna is, még csak el sem mosolyodtam volna. Korin úgy tett, mint aki mindezt észre sem veszi, de valami volt a levegőben, ezért aztán egyszeriben megfélekedezett az ostobaság témájáról, s hirtelen egy csábító ötlettel állt elő.

– Emlékszel, Zahar, amikor átbicikliztünk az erdőn a régi kolostorokhoz?

Apám nem reagált, az arckifejezése azonban nyugodt volt, ami nála egyben a jóindulatot is jelentette.

A kolostorok elpusztultak, régen raszkolnyikok¹ lakták, de már senki nem lakott bennük.
– Zahar, nem tutajozunk le addig a folyón? – javasolta Korin. – Biciklivel félóra alatt lehet eljutni a kolostorokig. A folyón pedig két, legfeljebb három óra alatt lecsorgunk. A raszkolnyikok szemével fogunk gyönyörködni a táj szépségeiben, akik a fanatikus nikoniánusok elől menekültek.

Az Isztyje vize simogató és nevetős volt. A meredek partról hol itt, hol ott, minden évben, félig kidőlt és kiszáradt fák zuhantak a folyóba, ahogy kimosta őket a víz. Belefűrődtek a mederbe, ahol súlyosan elfeküdtek, alig mozdította el őket a tavaszi áradás, de annak elvonultával ismét lesüllyedtek, s ott terpeszkedtek a mélyben, feketén, lomhán. A folyó mentén nem voltak falvak.

– Te már megpróbáltál eljutni odáig? – kérdezte apám komótosan fújva a „belomorka” füstjét.

– Éppen erről van szó, hogy még soha, Zahar. Még csak csónakom sincs. S már régóta senki sem úszik ezek között a fatuskók között. Pedig nagyon izgalmas lenne! S ráadásul a gyereked is megláthatná, milyen belülről az orosz erdő.

Apám ismét beleszívott a cigarettájába, s nem válaszolt.

– A kolostoroknál – folytatta Korin – éppen most táboroznak a régész ismerőseim, s ráadásul több autóval jöttek. Először is megörülnek nekünk, hogy ilyen váratlanul megjelenünk a folyón, másodszer pedig, könnyen hazahoznak bennünket. Kocsival ez csak percek kérdése.

– De mivel jutunk el oda? – kérdezte apám.

– Nekünk van olyan eszközünk, amit a raszkolnyikok még nem ismertek – mondta Korin. Autókerék-belső. Szám szerint kettő.

– Nekivágunk, kisfiam? – érdeklődött apám.

*

Korint Oleg Majejicsnek hívták. A mama azt mondta, azért így, mert nyughatatlan ember.² Nekem azonban Korin kinézete egyértelműen a májust, a meleget, s a közelgő nyarat juttatta eszembe. És ezek a piros, májusi ajkak a fekete, de a napsütésben aranylóan csillogó, víz áztatta szakállában!

Ha becsukom a szemem, és megpróbálom magam elé képzelni nedves száját bozontos szakállában, valahogy mindig a görögdinnye zamatát érzem a számban.

De ha minden erőmből összeszorítom a szemem, s a tenyeremmel meg is dörzsölöm, majd hirtelen kinyitom – a szakála helyén egy csomó nyüzsgő legyet látok, amelyek mindjárt felröppennek, s ott marad Korin csupaszs képpel.

...A tavasz utolsó szabadnapjaiban, majd a nyár végén jöttünk hozzá vendégségbe.

Korin tavaly abbahagyta a tanítást és hibbant nagyanyja nyugdíjából élt, aki egykor a nemes kisasszonyok intézetében tanult; kiadta városi lakását, és valószínűleg suba alatt valami mással is kereskedett, talán az erdővel. A halászatot ugyanis, apámhoz hasonlóan, nem kedvelte.

¹ A raszkolnyikok a 17. század közepén Oroszországban bekövetkezett egyházszakadás után kialakult vallási irányzat hívei. A hivatalos egyház ellen fellépő, a cári hatalom által üldözött mozgalom főként a parasztok és a városi szegények között terjedt el (a ford.).

² Utalás az orosz „majetsja” (kínlódik, küszködik) kifejezésre (a ford.).

Májusban az unokahúga is nála vendégeskedett, egy tizenhárom év körüli, hosszú lábú kislány, aki engem nem vett ember számba, csak az apámmal beszélgetett.

– Nem unalmas itt, falun? – kérdezte az apám, hogy valami módon fenntartsa a kislány által folyamatosan kezdeményezett beszélgetést.

– Tudja, Nyikolaj bácsi... – kezdte, s érezhető volt, hogy a „bácsi” szót szívesen elhagyta volna, egyszerűen csak a nevéen szólítva apámat.

Nagyon utáltam.

– ...itt lakik ez az Alja, egy évvel idősebb nálam – folytatta, s ez az „egy évvel idősebb” úgy hangzott a szájából, mintha ez Alja részéről vagy valami nyilvánvaló hiba, vagy jogtalan kihívás lenne. – Hogy milyen rövid szoknyát hord, Nyikolaj bácsi! Még Moszkvában sem hordanak ilyent.

És egyenesen az apám szemébe nézett.

– Igazad van, kislányom – szólalt meg rekedt, öblös hangján Korin, ahogy belépett a konyhába. – Ha a természetben élsz, ne járj szoknyában.

Eközben Korin nagymamája a nagy ablak előtt üldögélt, a folyót nézte, és ügyet sem vett ránk.

Korin megboldogult nagyapja gőzhajókat vezetett, s a felesége sok éven keresztül csak vele volt, sehol sem dolgozott, hanem minden egyes útjára elkísérte a férjét. Volt idő, amikor a kis Oleg is velük hajózott.

– Oleg – kérdezte időnként a bolond öregasszony, s kihúzta magát –, miféle kikötő ez? – és hegyes állalával a folyó felé bökött.

A tizenhárom éves unokahúg prüszkölt a nevetéstől. Az apám figyelmesen nézte az öregasszonyt, miközben cigarettáját forgatta az ujjai között.

Korin mindig készségesen válaszolt, s szavaiból ítélve, felhasználta az orosz történelemmel kapcsolatos, az újságokban frissen megjelent leleplező írásokat:

– Trockij Kivégzése-állomás, nagymama! Régi nevén a Jégcsákány Reggele.

Az öregasszony lassan bólintott: igen-igen, felismertem. És ismét a folyóra szegezte a tekintetét. Meg volt róla győződve, hogy most is a gőzhajón van.

– Oleg, ha legközelebb kint jársz a parton, vegyél nekem csurcselát, itt nagyon finom a csurcsela – kérte.

Apám kiment dohányozni. A hosszú lábú tizenhárom éves utána. Én meg megbabonázva néztem az öregasszonyt. Ebben a házban mindig valamilyen megmagyarázhatatlan, borzongató félelemben szenderedtem el, még az a szerencse, hogy az apám mellett aludtam, különben egyszerűen megfojtott volna a rémület. Egy deszkából sebtében összetákol, nyári melléképületben rendezkedtünk be, s amíg az apám olvasott, nem is volt semmi baj. De attól a pillanattól kezdve, hogy eloltotta a lámpát, csak mozdulatlanul, dermedten feküdtem és vártam, mikor jön be az öregasszony – s akkor, gondoltam, minél hamarabb fel kell költeni apámat. Minél hamarabb! Csak el kell döntenem: először felkeltem, és utána nyújtsam ki a kezem, hogy felgyújtsam az éjjeli lámpát, vagy először kapcsoljam fel a lámpát, s utána kezdem el böködni az apámat?

Viszont mindig remek hangulatban ébredtem. Kint csiviteltek a madarak, káráltak a tyúkok, büszkén kukorékolt a kakas, hajladoztak a fák, Korin a vécé faajtáját csapkodta, s valamiről vidáman faggatta apámat.

Apám halkán válaszolt.

Az ajtó alatti résen beszivárgott cigarettájának füstje.

Egy idő után apám reggelizni hívott. Azt nem kérte, hogy mosakodjak meg, mint ahogy azt sem kérdezte, mostam-e kezet.

Ez a hosszúlábú viszont igen:

– Mostál kezet?

Sosem szólított a nevemen, mintha nem is tudná.

Nem válaszoltam, de nem szemtelenségéből, hanem mert zavarban voltam. Akkor is zavarban voltam, amikor mostam kezet.

Apám és Korin mintha észre sem vették volna hozzám intézett kérdéseit, bár a lány egyikükről a másikra pillantott, támogatást várva.

Az öregasszony egyedül evett, vagy előttünk, vagy utánunk, sosem vettem észre, mikor.

– Nagymama, nem fáj semmi? – kérdezte időnként Korin, hangjából váratlan részvét, sőt gyengédség érződött.

– Nem! Semmi sem fáj – vetette oda az öregasszony. – Tö-ké-le-te-sen egészséges vagyok!

Kilencvenhárom éves volt.

Amikor reggeli után Korin kiment a hatalmas, akkurátusan lefedett, téliesített fészerbe, mindig talált magának valami fontos tennivalót.

Utoljára a sötét helyiség egyik távoli zugából hallatszott tompa hangja:

– Zahar, tudsz ezen a ládán játszani?

Kiderült, hogy a fészer sarkában egy pianínó volt, amit a közelmúltban az öregasszony városi lakásának új tulajdonosai hoztak el.

Hol ordítózva, hol hahotázva kivonszolták a hangszer a napvilágra, az udvar kellős közepére állították, a tyúkolé. Kiderült, hogy a pianínó még le sem hangolódott.

Ezután Korin kihozott még egy egész halom szakadozott, s összekevert lapokból álló poros kottafüzetet, melyben gyűrött Mozart-lapok keveredtek az érintetlen Muszorgszkijjal.

Apám úgy két-három óra alatt hozzászokott a hangszerhez, s estefelé már egy kézzel eljátszott egy Gribojedov-keringőt.

Amikor beszaladtam a konyhába, hogy igyak valamit, az öregasszony az ajtó felé fordította a fejét, ahonnan a csodálatos hangokat hallotta, tiszta, bánatos és tökéletesen értelmes arccal ült.

Kitisztult tekintetét látván annyira megijedtem, hogy döbbenetemben azonnal lábujjhegyen kiosontam, megfélelkezve a vízről.

A tyúkok szerettek a nap elől a pianínó árnyékába húzódni, a hangszer fekete, lakkozott fedelén pedig megkapó látványt nyújtott a felszeletelt uborka, hagyma, s a háromliteres pálinkás butykos, melynek homályos üvege azóta is Oginszkij polonézét idézi fel bennem.

*

Amikor kihurcolkodtunk a fészerből a különös illatú autógumi-belsőkkkel, a tizenhárom éves, törökülésben, lábujja körmeit lakkozta.

– Kislányom – mondta Korin –, lemegyünk a folyón, ahogy valamikor a raszkolnyikok. Mellesleg, aligha tudod, kik azok a raszkolnyikok. Mondjuk inkább így: nem akarsz egy gyors sétát tenni velünk mezítláb a vízben?

– De hát láthatod, Oleg! – intett fejével tíz fehér ujjá és a kis ecset felé, amellyel szorgalmasan kenegette apró, egérfog körmőcskéit. A nagybátyját egyszerűen csak Olegnek hívta.

– Látom – felelte Korin –, de mivel nem fogom fel teljes mértékben, mi köze van a vörös körmöknek a mi sétánkhoz, kizárólag csak a hanghordozásodra reagálok, kislányom. Tehát, magunk megyünk, a három férfi.

... És egy uncia sör – tette hozzá, s felkapott egy, ki tudja milyen lötytel teli bádogkulacsot.

Az áttetsző vízbe engedték a fekete gumibelsőket. Apám könnyedén felkapott, ráültetett az egyikre, s megforgatott. Felnevettem, ahogy a napsugarak körbe-körbe csiklandozták az arcom.

Minden csodálatos volt: az öt óra körüli, már nem forróságban izzó, kedves és bumfordi nap, a vízen villódzó fények, az apám hol balról, hol jobbról felbukkanó tükörképe, s ahogy meglóduztam, amikor apám meglökte a kereket, s a boldogságtól majdnem felsikoltottam...

... s ráadásul ez a mókás Korin!

Sehogy sem boldogult a gumibelsővel, ami hol kiugrott, hol kicsúszott alóla, máskor megbillent, s Korin a vízbe csobbant. Úgy látszik, komoly baj volt az egyensúlyérzetével. Lehet, hogy azok közé a kivételes emberek közé tartozott, akiknek ólomsúlyú a feje. Kapálózott, a szakálla lucskos volt, a fogát vicsorgatta, piros szája eltorzult a nevetéstől, amikor megjelent a felszínen, és válogatott kifejezésekkel szidta a makrancos, síkos kereket.

– Azért is megbabolázlak! – üvöltött Korin. – Majd én móresre tanítalak!

Apám hahotázott. Ez nagyon ritkán fordult elő vele, most majd megfulladt a nevetéstől.

Szalmakalap volt a fején, az alá rejtett egy teljes doboz cigarettát és egy gyufát.

– Könnyű neked, Zahar – kiabálta Korin, egy kissé lemaradva tőlünk. – Te bárhol a folyóban gyalogolhatsz. Akár a közepén is sétálhatsz, meg át is mehatsz rajta. De én nem tudok! Én csak fuldoklok ebben a vízőzönben!

Csaknem lehetetlen volt a szárazon előrejutni – a partot benőtte a bozót és a cserje, homokos sáv csak ritkán akadt. De amint erre alkalom kínálkozott, Korin felkapta a pufók gumibelsőt, kiszaladt vele a partra és megpróbált bennünket utolérni, miközben vadul kiabált valami badarságot.

Apám nem figyelt rá, komótosan bele-beleszívott a cigarettájába, miközben a folyóban gázolt, én pedig úgy ringatóztam előtte, ahogy a napsugarak ugráltak a víztükrön.

– Átlátszó a füled – mondta váratlanul apám.

Megérintettem a fülem.

Apám alig hallhatóan elnevette magát.

Körülöttünk minden melegséget árasztott.

Korin sokadjára próbálta magára húzni a parton a kereket, s egy olyan kiöregedett balett-táncosnőre hasonlított, aki elhatározta, hogy még egyszer, utoljára, előadja a haláltáncot. Csomós lába és a bordó madzagok vidámsággal vegyes félelmet keltettek bennem.

– Zahar, az egész alsótestem szétszaggattam ezeken a tuskókon! – rikácsolta Korin. – A talpam tele van véres vágásokkal!

Apám válaszul kifújta a füstöt. Tenyerembe mertem az áramlásban is mozdulatlan arcát.

Kerékkel a combján Korin berontott a vízbe, de gyorsan felborult, s a lába a nap felé ka-limpált. A talpán tényleg látszottak az enyhén vérző karcolások.

A sörös flaska vele együtt elmerült. Ahogy Korin kikászálódott a vízből, vaktában kotorászott, míg nyakánál fogva ki nem halászta a kulacsot. Kitekerte a kupakját, és belekortyolt.

– Ne forduljunk inkább vissza? – kérdezte apám, amikor Korin már nem először próbálta meg egy lábon állva kihúzni a vízből a másik lábát s megvizsgálni rózsaszín talpát.

– Hogy képzeled, Zahar? – kiabálta Korin. – Hogy képzeled? Már nem sok van hátra! Mindjárt megyek! A szent helyekhez nem lehet egykönnyen eljutni!

Egy óra elteltével már világos volt, hogy nincs értelme visszafordulni – lefelé legalább a folyásiránynak megfelelően haladhatunk, felfelé viszont szemben az áramlással. Annál is inkább, mivel odalent, egyre közelebb, a régészek várnak bennünket, reményeink szerint az esti csirkefasírttal, vagy legalábbis a tűzön felmelegített konzervekkel.

– Amúgy meg – kurjongatott Korin –, éppen tegnapelőtt adtam ezeknek a régészeknek potom áron, gyakorlatilag ingyen, ötven liter tiszta pálinkát. S ezt, Zahar, képtelenség mind meginni. Ötven liter!

Egy ideig csendben mentünk.

– Zahar, milyen élvezettel fogom bedobni azt az egy decit! – kiáltotta csaknem utoljára, de még feltűnően vidáman az egyre inkább lemaradó Korin. – Még csak enni se fogok előtte, Zahar! Felhőrpintem, becsukom a szemem, s megértek valami fontosat. Olyasmit, amit te, Zahar, már valószínűleg megértettél. De én még nem, Zahar! Nekem mindössze egy deci kell, hogy mindent tökéletesen felfogjak.

– Van gyufád? Hoztál magaddal? – kérdezte visszapillantva apám.

– Átázott! – válaszolta Korin szomorúan rekedtes hangon.

Apám a vízbe dobta az üres gyufásdobozt, amelyik előttünk lebegett.

A folyó kanyargott, mintha el akart volna menekülni, hogy elrejtőzzön valaki elől. A nyomába eredtünk, alig értük utol.

A kolostorok továbbra sem látszóttak.

Azt képzeltem, hogy a kolostorok biztosan mamutokra hasonlítanak: mindegyiknek bar-na, gyapjas, erős oldala van, amit egykor vadászok nyírtak meg.

A napot egyre többször takarták el az esti, komor felhők. Időnként napraforgóra hasonlított: a közepe fekete, melyet vörös szirmok öveznek.

Megjelentek az első esti szúnyogok. Megérezték a testünk melegét, s az erdőből ránk repültek a folyó közepére.

Hallani lehetett az apám mozdulatai okozta vízcsoBANást, s a tompa csattanásokat: én csapkodtam a lábam és a hasam, vörös pacákat hagyva a bőrömön.

Apám néha megsimogatta a fejem: így zavarta el a szúnyogokat, amiket nem láttam. A saját testén jóformán hozzá sem nyúlt a szúnyogokhoz. Vagy nem érezte őket, vagy nem tartotta fontosnak, hogy felesleges mozdulatokat tegyen egy ilyen jelentéktelen fájdalom miatt.

Közvetlenül a fejünk felett váratlanul elrepült egy meglepett erdei madár.

Valahonnan az erdőből, még utoljára, háromszor egymás után, csodálkozva kiáltott valakinek: „Ki van ott? Mi van ott? Mért van ott?”

Egyre jobban dideregtem.

– Papa, fázom – panaszkodtam.

*

– Majics! – szólongatta apám Korint. – Merre vagy?

Korin a következő kanyar után eltűnt a szemünk elől.

Egy ideig hallgatott, s én megrémültem, hogy elmerült. De biztosan erőt gyűjtött, hogy válasszon.

– Zahar! – kiabálta teli torokból, de a hangja már nem volt olyan erőteljes, mint az imént.
– Menjete csak, Zahar! Majd utolérlek benneteket! Mindenképpen! Töltsd szét a szeszt a régészeknél, időben odaérek... nem engedhetem meg magamnak, hogy késsek!

Apám felgyorsította a lépteit.

Már három óra, vagy talán még több idő telt el. A nap már csaknem teljesen lebukott. Egyszeriben beesteledett, egy pillanat alatt gyorsan fodrozódni kezdett a folyó, az ég összeért a vízzel, az erdő komoran magaslott felettünk, titkos életet élt, de még hallgatott.

Átláthatatlan, sárgás homály vett körül bennünket.

Rázott a hideg, a reszketés lassanként elöntötte a gyomrom, aztán egyre feljebb kúszott.

Apám folyamatosan szólongatta Korint.

Hangja alapján világosan érzékeltam, hogy nem érdekli sem a sötétség, sem a sodrás, sem az erdő. Csak nagyon szeretne rágyújtani.

Eleinte Korin a közelből válaszolt.

Később a hangja megtört, a folyókanyarokban kóborolt, utol akart érni bennünket, és már nem is Korin hangját hallottuk, hanem csak a visszhangot.

Egy félóra elteltével már senki sem válaszolt apám szólongatására.

Csak egy vagy két perc múlva kiáltott valaki a távolban – de ekkor már nem lehetett ki-
venni, Korin az, vagy sem. Még az sem volt világos, hogy mögölünk rikoitoznak-e, vagy ellen-
kezőleg, azok az emberek válaszolnak a hívásunkra, akik előttünk állnak valahol a parton.

... vagy talán nem is ember kiált...

Egyszer csak apám megállt és hosszasan fülelt, megpróbálta kideríteni, honnan jönnek a hangok. Lehet, hogy még egyszer felmerült benne a gondolat, talán jobb lenne visszafordulni, vagy megpróbálni átvágni az erdőn, s kijutni valamilyen úthoz. Annak alapján, ahogy léleg-
zett, s ahogy könnyedén tolta maga előtt az én fekete, ruganyos kerekemet, megértettem, hogy mindenre legyintett, s eldöntötte, tovább megyünk.

Az erdőben gyufa nélkül, egy gyerekkel nem lehet mit kezdeni, visszafelé pedig, nagy va-
lószerűséggel, legalább hat óra az út.

Apám azonban egyre gyakrabban figyelte a partot, ami már sötétségbe borult, s akár el is
mehettünk a kolostorok mellett, észre sem véve őket. Senki sem ígérte, hogy a régészek tüzet
gyújtanak, és türelmetlenül várnak minket a parton. Minden további nélkül megihatták a pá-
linkát, megehették a forró konzerv-húst, megtörölhették fűvel az arcukat, lelocsolhatták a tü-
zet, s mély álomba merülhettek puha takaróikba burkolózva.

Már a takaró gondolata is különös érzést keltett bennem, melyben a vágyakozás és a di-
dergés egyformán jelen volt.

A hideg már a mellemben zúgott, körbevette a tudómet és a szívemet, eljutott az államig,
s néha meg-megrázott gyermeki állkapocsomnál fogva. Ekkor a fogam órült gyorsasággal va-
cogni kezdett, s ez minden alkalommal úgy fél percig tartott.

Apám hozzám hajolt és kezével, mellével, nyakával, lélegzetével melengedett. Éreztem az
aromás dohányillatot, a nyugalmát, a hangját.

Most már folyamatosan simogatta a vállam és a lábam, szétkenve rajtam a szűnyogsere-
get és az apró muslicákat, melyeket egyáltalán nem riasztott vissza a szél, a hullámzás, a
hold, mely olyan dermedten csillogott a vízben, mintha gázolajban úszna.

– Hahó! – kiabált néha talán Korinnak, talán a régészeknek.

Azután egy ideig csendben mentünk.

Apám szorgalmasan kikerülte a korhadt és szúrós faágakat, melyekkel folyton szembe találtuk magunkat.

Ssszzz – szisszent fel fájdalmasan időről-időre, s egy pillanatra megállt, lábával a medret tapogatva: ilyenkor tudtam, hogy egy gallyra lépett, ami belefúródott a homokba és kiáll belőle gennyes, fekete, de még erős foga.

– Papa, nem maradunk itt az erdőben? – kérdeztem.

– Nem – felelte. – Hamarosan megérkezünk.

– Hová érkezünk?

– Valahova megérkezünk.

Csaknem hangtalanul mozogtunk, s én igyekeztem nem nézni a két oldalról magasodó erdőre, nehogy összetalálkozzon a tekintetem valakiével.

De az erdő hírt adott magáról, amikor tőlünk jobbra, hirtelen egy éles és határozott recscsenés hallatszott.

– No, nézd csak – mondta apám, s mosoly bujkált a hangjában.

– Ki van ott, papa? – kérdeztem remegő szájjal.

– Nincs ott senki – felelte apám. – Megroppant egy ág.

De egy perc múlva még erősebb recscsenés hallatszott.

Belekapaszkodtam a gumibelsőbe, a nyakam megmerevedett, s féltem a part felé fordítani a fejem.

Valaki követett bennünket az erdőben, folyamatosan szemmel tartva minket.

– Biztosan egy kis állat kíváncsiskodik, ki kószál éjszaka a vízben – mondta apám, s még mindig érződött a mosoly a hangjában.

– Nagy? – kérdeztem. Amikor kimondtam ezt a szót, úgy hangzott, mintha egy kerek és éles kő csobbant volna a vízbe.

– Nem, nem nagy. Kicsi.

– Medve? – nyugodtam meg.

Apám elnevette magát.

– Egy kis medve – ismételte meg, s rögtön másra terelte a szót. – Nézd csak, látod ott elöl azt a kis fényt?

– Á! – észrevettem, de már nem tudtam igazán megörülni neki. – Ez a... tábortűz?

– Nem hiszem, nem annak látszik – felelte apám. A mi tábortűzünknek a jobb oldalon kell lennie, ez a fény pedig a baloldalon látszik. És inkább egy kis ablakra hasonlít.

Le nem vettem a szemem erről a kis fénypontról, mintha csak egy bója lenne. A bója időnként megremegett és gyakran elmerült a sötétségben, a bokrokba kapaszkodva.

Az erdőből még hallatszott néhány recscsenés, de hamarosan abbamaradt.

A kis fény csak lassanként közeledett, olyan volt, mintha néhány száz méteres horgász-zsinegen húztam volna magam felé

Talán egy félóra múlva látszott tisztán az aprócska fény.

Egy tömzsi, a magas parton épült fekete ház falában bújt meg. Tompán fénylett ez az egyetlen, kicsi ablak, s egy vadállat szemére hasonlított. A házat kerítés vette körül.

Hat vagy hét óra elteltével először léptünk ki a partra.

A partot éles kavicsok borították, nem tudtam rajta menni.

Apám emberek után kiáltott. Senki sem válaszolt.

Dörzsölni kezdte a hátam, a vállam, a hasam, erős és még mindig meleg tenyerével.

– Papa, valami úszik a vízen – mondtam.

A kis ablak fényében egy kerek tárgyat lehetett látni a víz közepén.

Apám tett néhány lépést, s azzal a bizonyos sörös flaskával a kezében tért vissza.

Korin elvesztette a vésztartalékát. Apám ivott belőle, majd köpött egyet. A partra dobta a flaskát.

A karjába vett, és csendben elindult felfelé – először a köveken, majd a kertkapuhoz vezető kis ösvényen. Az ösvény síkos volt, s apám alig hallhatóan káromkodott, szabad kezével a bokrokba és a növények szárába kapaszkodott, amikről néha kiderült, hogy csalán. A kertajtó előtt megállt, letett, és ismét a háziakat szólította.

Semmi válasz.

– Kisfiam, várj itt egy kicsit – kérte. Szavai gyengéden peregtek felém, ahogy a gabona-szemek hullanak ki a tenyerünkből. – Lehet, hogy az udvaron szabadjára van engedve egy kutya.

– Papa – mondtam, s azon imádkoztam, hogy minél hamarabb szabaduljak meg az egész gyermeki lényemet betöltő rettegéstől.

Apám megrázta a bezárt kertajtót, aztán lábujjhegyre állt, benézett, s addig matatott, míg ki nem nyitotta a reteszt.

A kis udvart halványan bevilágította az ablakból kiszűrődő fény.

Apám hunyorgott, kicsit körbenézett a gomolygó félhomályban, majd megtalálta, amit keresett, karjába vett, bevitt az udvarba, és rögtön ráállított egy nagy gyalupadra.

– Itt állj – parancsolta.

Ő maga sietősen az ajtó felé indult, s kopogás nélkül benyitott a házba.

– Gazda! – szólalt meg apám, s megállt a küszöbön.

Valaki alig hallhatóan válaszolt.

– Van kutya az udvaron? – kérdezte apám.

– Nincs kutyám – felelte egy öblös férfihang. – Ki van ott?

*

A gazda egy őszes, mégis fiatalos külsejű öregember volt, aki először gyanakvással nézett ránk. Nem könnyű az éjszaka kellős közepén megbízni két, csaknem teljesen meztelen emberben – egy kisleányban, akinek a mellén és a vállán egyenletesen szétkenődött a szúnyogokból és muslicákból álló véres maszlag, és egy hatalmas termetű férfiban, akinek a kunyhó mennyezete igencsak alacsonynak bizonyult: meggörnyedve és fejét behúzával vitt be a házba.

– A régi kolostorokhoz akartunk eljutni, úgy gondoltuk, hogy a vízen ugyanannyi időbe telik, mint a szárazföldön, s nem értünk oda világossal – magyarázta apám.

– Isztciből vannak? – találta ki a gazda. – Itt olyan kanyargós a folyó, hogy a kolostorokig a vízen ötször annyi az út, mint gyalog.

– Ha tovább megyünk a folyó mentén, messze vannak még a kolostorok? – kérdezte apám.

– Két kilométer van még hátra – válaszolta a gazda.

Apám lába mellett álltam és körbe néztem.

A jelek szerint az öregem kívül nem volt más a házban. De két ágyat is láttam. A sarokban hatalmas ikonok függtek. Az ikonok mellett mécses égett. A tiszta, vörösre festett fapadlót tarka szőnyeg borította. A kunyhó közepén egy fehér, kissé repedezett kályha állt. Rajta egy vödör víz. A vödör mellett pedig egy kancsó.

– Jöjjenek be, itt alhatnak – mondta egyszerűen az öreg. – Hova is menne ilyenkor egy gyerekkel.

– Lefektettem? – kérdezte apám.

– Hát persze – felelte a gazda, és szétterítette a takarót.

Apám gyorsan kicsavarta az úszónadrágom a szemetesvödör felett, s kért a gazdától egy régi inget vagy trikót.

Előkerült valamilyen száraz és kemény rongy, aminek ujja volt, éppen a térdemig ért.

Ebben fektettek le. A lepedő elképesztően tiszta és érdes tapintású volt, az ágy pedig erős és kemény. De az ágyban majdnem jól éreztem magam, majdnem nyugodtan, majdnem kellemesen.

Apám bebugyolált a takaróba. A gazda odahozta a subáját, apám még ezt is rám dobta.

– Mindjárt főzők teát – mondta a gazda.

Az ikonok melletti mécses hunyorgott, mintha egy láthatatlan lény odarepült volna, s csendesen belefújta volna a lángba.

Egyre csak azt vártam, hogy az apám majd mellém fekszik, s hogy a nyirkos, idegen és a fakéreghez hasonlóan érdes világ végképp eltűnik, s felváltja egy álmokkal teli, meleg és reggelt ígérő másik.

– Kisfiam, meg kell keresnem Korint – mondta csendesen apám. – Bármi történhetett vele. Lehet, hogy megrándult a lába. Itt megvársz, jó? Érted jövök.

– Papa – mondtam.

– Semmi baj – felelte apám. – Gyorsan megjárom. Különben ott fekszik valahol Oleg bácsi, és senki nem segít neki.

Magam előtt láttam apám barátjának szétszakadt csomóit a lábán, s elképzeltem, ahogy Korin madzaghoz hasonló vénái beleakadtak egy ágba, s most ömlik belőlük a vér, ő pedig ott fekszik a homokban, teljesen magára hagyva. És közben valami zörgeti az erdő ágait, közben körbe-körbe szimatol.

A gazda behozta a teát. Apám megitta és rögtön felállt, közben valamit mondott egy harmadik emberről, aki eltévedt.

Nem intett felém, nem is bólintott, csak úgy, fejét lehajtva, egyszerűen elindult és eltűnt.

A tompa fényben úgy rémlett nekem, hogy a gazda kissé kétkedve nézett apám után.

– Igyál egy kis teát – mondta némi gondolkodás után.

A tea az erdei füvek és a víz illatát árasztotta, ami egyáltalán nem hasonlított a tea illatára.

Ittam belőle egy kicsit, majd ismét bebújtam a takaró alá.

A gazda odalépett hozzám, álmosan pislogott fehér szempilláival, s megigazította a félrecsúszott subát. Fehér foltok borították a kezét.

Ahogy becsuktam a szemem, a sötét folyóvizet láttam magam előtt. Olyan kemény volt, hogy akár rá is lehetett volna feküdni, s hason csúszni, mintha csak egy szappandarab lennék. Ettől a gyomromban minden összezsugorodott, és jegesen csiklandozott.

A hold is úgy úszott a vízen, mint egy darab szappan, s én megpróbáltam elkapni.

De nem tudtam megragadni, így körbenéztem, és akkor megláttam apámat, aki úgy süppedt bele a vízbe, mint valami nehéz, hideg higanyba. Dühösen próbált kilépni belőle, vagy elérni egy vízbe zuhant fa gyökerét.

Semmi sem sikerült neki.

Ezután apám rám emelte a tekintetét, s olyan kétségbeesetten nézett rám, hogy felébredtem rémületemben.

A gazda az ikonok előtt térdelt és imádkozott. Teljesen ismeretlen és különös volt ez az ima.

Majd felállt, elfújta a lámpát, és lefeküdt a másik ágyra.

Visszafojtottam a lélegzetem, és az érdes lepedőt tapogattam.

Százszor végigsimítottam, s a kezemben kellemes zsibbadást éreztem, mintha a vérem kis gömbökké zsugorodott volna, amik egymáshoz ütődnek.

A gazda enyhén hörgő torokhangon horkolni kezdett.

Először felkőnyököltem, majd lassan kinyújtottam meztelen lábam, félretoltam a takarót és a subát, s felálltam. Az ágy meg sem nyekkent.

Három lépést tettem, s máris az előszobában találtam magam. Ide nem ért el a mécses fénye, s a hold sem sütött be: teljes volt a sötétség. Félhangon szidtam az amúgy kellemesen nyikorgó padlódeszkákat, vaksin meregettem a szemem, s szinte egy helyben topogtam. Ráléptem egy gumicsizmára, belerúgtam egy sámliba, amitől megfájdult a lábam, míg végül előre tartott kezekkel beleütöttem valamibe. Úgy járt a kezem, mint egy bogár csápja, ahogy körkörös mozdulatokkal kitapogattam a reteszt, felemeltem, és kiléptem az udvarra.

A bejárati ajtót nyitva hagytam, hogy ne csapódjon be.

Elfutottam a kertkapuig és gyorsan elindultam lefelé az ösvényen. Az ösvény állandóan kicsúszott a lábam alól, mintha csak élne. Apám, ha tudta volna, biztos a csuklójára tekeri ennek a lénynek farkát. Akkor aztán nyugton maradt volna.

Miközben lefutottam a vízhez, a bokrok felsértették a kezem, a talpam kisebesedett a kövektől.

A hold ugyanúgy feküdt a vízen, mozdulatlanul – lapos és zsíros volt, mint palacsinta a kihűlt olajban.

Kitartóan néztem az erdőt a szemközti parton, szerettem volna mondani neki valamit, amivel megbékélhetném, s megnyerhetném magamnak – de nem találtam megfelelő szavakat.

Egy szúnyog szállt az arcomra, lecsaptam, de rögtön utána már ott zümmögött a második és a harmadik is. Ott köröztek az arcom körül, szinte görcsbe rándult tőlük a képem.

A levegő még hidegebb volt, mint korábban. Csukva tartottam a szám, az orromon keresztül lélegeztem.

Egy hal csobbanását hallottam, de a sötétség egy pillanat alatt elnyelt halat, csobbanást.

Minden megszűnt körülöttem. Az éjszaka sem lélegzett.

– Papa! – hívtam, hol balra, hol jobbra fordulva.

*

Este értünk a folyóhoz.

Magam felé fordítottam a visszapillantó tükröt, belenéztem, és végigsimítottam három napos borostámat.

A fényszórók sugara oszlopként fúródott a vízbe, mintha meg akarná tartani az autót, ne hogy lecsússzon a partról.

A szemközti parton ott állt a beomlott tetejű, elhagyatott ház.

Korin valahol az erdőben temette el a nagymamáját, aki maga kérte így.

Kikapcsoltam a reflektort, a folyó keskenyebb lett, a régi ház eltűnt.

Ezután a városit is lekapcsoltam, s a víz már szinte nem is látszott.

Majd elfordítottam a helyzetjelző gombját, s nem maradt más körülöttem, csak a homályos és sárgás színű ég az erdő felett, néhány pislákoló csillaggal.

– Oleg, óvatosabbnak kell lenni a vízen – mondta Korinnak másnap reggel az öregasszony. – Úgy hallom, hogy a barátod megfulladt. Ha a felszínre hozzátok a holttestét, vigyétek le a hajóraktárba, nagyon nem szeretem a hínár szagát.

Korin elnevette magát, apám pedig nem hallotta ezt a beszélgetést.

Egymás után húzta fel rám a pulóvert, a meleg zoknit, a vastag nadrágot, sőt még egy téli sapkát is a fejembe nyomott.

Ezután ő maga is levetkőzött, s ahogy megláttam meztelen testét, rögtön elfordultam.

Egy törülközővel átdörzsölte hatalmas testét. Majd összegyűrte a törülközőt és a sarokba hajította. Elvette a székről a ruháját: a bő nadrágot és a magas nyakú pulóvert, ami jól állt neki.

Az elhanyagolt kertre néző kis ablakon keresztül a tizenhárom éves figyelte apámat. Őt látta, de engem, aki az ablak melletti ágyon ültem, nem. Egy hirtelen mozdulattal behúztam a függönyt. A lány elfutott valahová a bokrok közé.

Hogy szurkálnák halálra.

Hideg reggel volt, haza készülődtünk, ideje volt elindulni a buszhoz. Korin kitöltötte a pálinkát. Miután koccintottak, felhörpintették, és a poharakat a pianínóra tették.

A pianínó teteje már tele volt a poharak aljának kerek nyomával, mintha valaki egy hatalmas, ragadós nyakláncot tett volna rá.

– Visszavigyük? – javasolta apám, ahogy megérintette a hangszert. – Eleredhet az eső.

Korin elfintorodott: vigye el az ördög.

Nem tudtam, hogy hol járt akkor éjjel az apám. Lehet, hogy először a régészekhez ment, lefelé a folyón, de ők már nem voltak ott, csak a tábortűz hamuja maradt, az üres konzervdobozok a pernyében, s a keréknyomok. Akkor keresni kezdte Korint, aki a parton aludt – talán megrándult a lába, de nem túl erősen, végül, fenyőgallyakkal takarva be magát, egyszerűen elaludt. Apám egy kis tüzet gyújtott, valószínűleg a nekünk szállást adó öregtől szerzett gyufát és zsírt. Miután a tűz mellett, némi hússal otthagyta a barátját, az erdőn keresztül vágva hazament. Még aznap éjjel eljött értem biciklivel. A túlsó parton a fűre fektette a biciklit, át-gázolt a folyón, ismét felkeltette a gazdát, s megköszönte a segítségét. Egy takaróba csavart, amit Korin ágyáról vett el, átvitt a folyón, s a kormányra ültetve hazavitt. Magához vett egy üveg pálinkát, majd ismét elindult a folyón Korinért.

Reggel kilenckor érkeztek meg, amikor a tegnapi nyomasztó és áthatolhatatlan erdő komoran visszavonult a sűrűbe, s a partra ismét kijöttek a szélben hajladozó sudár fenyők.

Apám többé nem nézett be Korin kunyhójába, s a hóbortos öregasszony ezért is gondolta, hogy szakállas unokájának nagy barátja vízbe fulladt.

Jó lenne tudni, hol van a sírja, most eldúdnám neki a Gribojedov-keringőt.

Először le akartam takarni az autót, de meggondoltam magam: kinek is lenne rá szüksége itt az erdőben. A kulcsokat zsebre dugtam. Sokáig álltam a parton és semmire sem gondoltam.

Azután hirtelen, lázasan kapkodva levetkőztem: a nadrágom, pulóverem, a meleg zoknim a partra hajítottam.

Belegázoltam a májusi vízbe, s úgy álltam ott egy ideig mozdulatlanul, visszafojtott lélegzettel.

A fejem felett elrepült egy madár, nem sikerült meglátnom a vízben a tükörképét, csak a szárnya suhogását és kiáltását hallottam.

Ismét csend lett.

Ha sokáig állsz és vársz ugyanabban a pózban, ugyanazon a helyen, valószínűleg vissza fog térni.

Először csak a csobbanásokat hallottam: ezek az ő lépteit, mégiscsak leküzdötte a folyó ellenállását, hiszen ilyenkor könnyű a víz, különösen akkor, ha a folyásirányban haladsz.

Majd a csobbanások után megláttam cigarettájának parazsát. A „belomorkát” már nem árulják, de neki van.

Azután már lassanként azt is érzékeltem, hol van az arca, s hol a válla..., és ha a kis parazsat lent látom, ez azt jelenti, hogy leengedte a kezét, ha pedig feljebb, és erősebben lobban fel a fény, azt jelzi, hogy apám beleszív a cigarettájába.

...merre vagy? Itt állok a sötétben. Hová tűnt az életed, papa?

Senki sem jött felém.

– Ostoba vagy, Zahar! – mondtam dühösen.

Lassan lépkedve, először csak térdig gázoltam a vízbe, de megcsúsztam, s egész testemmel a folyóba zuhantam, egy ideig nem is keltem fel, nem is buktam a felszínre, még csak meg sem mozdultam.

Sodort magával a víz.

Egy kidőlt fa akadt az utamba, hosszasan tapogattam. Végül felálltam, átléptem a gyökereket és tovább indultam a vízben, ami hol a mellemig ért, hol a derekamig, de legtöbbször egészen az államig.

„Ha sokáig mész felé...” – mondtam magamban.

„Ha sokáig mész felé...” – ismételgettem.

Nem tudtam megtartani magam a sodrásban, lemerültem, nyeltem a vizet, majd felbuktam a mélyből. Nekiódultam, vadul kapálóztam, rémületemben már azt sem tudtam, merre úszok, balra-e, vagy jobbra.

Fölém magasodott az erdő, a hold eltűnt a szemem elől.

A parton egy kislány állt idegen, felnőtt kabátban, a holdfényben látni lehetett, hogy meztelen lábát agyonmarták a szúnyogok. A magasba nézett és remegett.

– Papa! – hívott.

GORETITY JÓZSEF

Az orosz „új realizmus” értelme és eredete

Ma már kétségtelen irodalomtörténeti ténynek tetszik, hogy az 1980-as évek második felében, a Gorbacsov-féle peresztrojka és a hozzá kapcsolódó glasznoszty idején a XX. századi orosz irodalomban jelentős paradigmaváltás ment végbe. Elgondolható ez a változás néhány évig tartó folyamatként, köthető egy, a paradigmaváltást provokatívan megfogalmazó esszé (Viktor Jerofejev 1989-ben született *Halotti beszéd a szovjet irodalom felett* című írása¹) megjelenéséhez, vagy egy, a társadalmi-politikai változást is figyelembe vevő évszámhoz, 1991-hez (ahogyan Natalja Ivanova javasolja²). Akármelyik változatot is vegyük azonban alapul, a tény – tény marad: néhány év alatt radikális változás ment végbe az orosz irodalom (a szerzők, a művek, az irodalmi intézményrendszer, az irodalomkritika, stb.) életében.

E változás első nyilvánvaló jele a XIX–XX. század fordulójának, az ún. „orosz ezüstkornak”, aztán a '20-as és '30-as évek „elsikkasztott orosz irodalmának”³ dömpingszerű megjelenetése volt – elsősorban a szovjet irodalompolitika termékének, a „vastag folyóiratoknak” lapjain, de az átalakuló orosz könyvkiadásban is. Aki felnőttként megélte ezt az időszakot, emlékezhet rá, hogyan olvasták „rongyosra” a *Novij Mir*, a *Znamja*, az *Oktyabr*, a *Junoszty* és a többi – akkor még szovjet – irodalmi folyóirat egy-egy kurrensnek számító, „elsikkasztott” műve(ke)t tartalmazó számát. Ez az irodalmi dömping eufóriával töltötte el az irodalmat kedvelő és az unalmas, hivatalos szovjet irodalom után valódi esztétikai élményre vágyó olvasóközöniséget. Az is gyorsan világossá vált azonban, hogy Fjodor Szologub, Andrej Belij, Jevgenyij Zamjatyin, Andrej Platonov, Mihail Bulgakov – hogy csak a legjelentősebbeket említsem – életművének hozzáférhetővé válása komoly feladat elé állította a '80-as évek végének orosz irodalmát: olyan gondolatok és poétikai eljárások váltak a széles olvasórétegek előtt ismertté, amelyek bár „életkorukat” tekintve nem voltak „újszülöttek”, mégis frissnek, újdonságnak számítottak, ennek köszönhetően a fél évszázaddal vagy annál is korábban kezelt írók kortárs művekként hatottak. Ugyancsak problémát jelentett, hogy az irodalmi folyóiratok és könyvkiadók – a könyvpiaci keresletnek megfelelően –, ezeket a szerzőket és írásokat részesítették előnyben, „elfeledkezve” mintegy a valóban kortárs, viszonylag csekély PR-értékkel rendelkező fiatal írókról és költőkről. Andrej Nyemzer az egyik cikkében⁴ egyenesen arról beszél, hogy a peresztrojka utáni első írónemzedék éppen emiatt mintegy elveszett az orosz irodalom számára.

A paradigmaváltás második nyilvánvaló jele az volt, hogy azok a szerzők, akik a '70-es évek közepe táján indultak, és nem váltak a hivatalos szovjet irodalom részévé (és kiszolgálójává) – olyanok például, mint a *Metropol*-almanach (1979) létrehozói és közreműködői (Vik-

¹ Oroszul 1989-ben jelent meg, magyarul a Nagyvilág 1991/1. száma adta közre.

² Natalja Ivanova: Szkritij szjuzset: Russzkaja lityeratura na perehogye cserez vek. Szentpétervár, Blic, 2003.

³ Lásd ezzel kapcsolatban a Helikon 1993/2–3. számát.

⁴ Andrej Nyemzer: Zamecsatyelnoje gyeszjatyilyetje russzkoj lityeraturi. Novij Mir, 2000/1.

tor Jerofejev, Jevgenij Popov), a konceptualisták és szoc-artosok (Viktor Pelevin, Vlagyimir Szorokin), vagyis a tágan értelmezett orosz posztmodern képviselői –, már „ugrásra készen” várták, hogy az „eltemetett” szovjet irodalom képviselőinek helyébe léphessenek, és közétegyék évek óta íróasztalfiókban heverő írásaikat, bemutassák az új, plurális irodalmi esztétikai elveket. Ez a – nagy megszorításokkal – posztmodernként aposztrofált „másik irodalom” rendelkezett néhány olyan jellegzetességgel, amelynek vajmi kevés köze volt a nyugati típusú posztmodernitáshoz: a „szocialista realizmus” irányzatának elutasítása, a realista ábrázolásmód iránti ellenszenv, az orosz kultúrában hagyományosan meglévő „irodalomcentrikusság” megszűnésének hirdetése (az irodalom ne vállaljon magára nem esztétikai alapú – társadalmajobbító, ember-átalakító, erkölcsnemesítő, prófétai – feladatokat, az irodalom maradjon meg irodalomnak) és ezzel együtt az orosz irodalom (beleértve a klasszikus orosz irodalmat is) „szupermoralizmusának” megszüntetése, valamint az író társadalmi státuszának megváltoztatása (leemelés a piederasztálról).

A paradigmaváltás harmadik fontos jele volt, hogy azok az idősebb nemzedékhez (a „hatvanasokhoz”) tartozó szerzők, akik a brezsnyevi időszakban – ki jobban, ki kevésbé – a „nagy szovjet irodalom” részét képezték, az új társadalmi-politikai és kulturális közegben egyre érdektelenebbé váltak, háttérbe szorultak vagy háttérbe vonultak. A Viktor Jerofejev-féle felosztásban a szovjet irodalom három nagy iránya, a hivatalos vagy „titkár”-irodalom (Markov, Bondarev), a „falusi” irodalom (Rasputyin, Asztafjev, Belov, Mozsajev) és a liberális vagy „városi” irodalom (Okudzava, Trifonov, Jevtusenko) – úgy tetszett – nyomtalanul eltűnt, részben azért, mert képviselői meghaltak vagy visszavonultak az írástól, részben azért, mert a szélső baloldali és a szélső jobboldali nézeteket magukba foglaló, szovjet birodalmi és orosz nacionalista elveket hirdető publicistákká váltak és marginalizálódtak, részben azért, mert a késő-brezsnyevi és a korai gorbacsovi időszakban merésznek és igazmondónak számító írásaik az új érában száználmas féligazságok hirdetésévé degradálódtak. (Jellemző példa lehet erre a peresztrojka idején publikált, akkoriban nagy port kavart, majd gyorsan érdektelenné vált regény, Anatolij Ribakov *Az Arbat gyermekei* című műve⁵.)

Mindennek következtében a '90-es évek orosz irodalma döntően a – tágan értelmezett – posztmodern poétika jegyében és dominanciájával zajlott. A történetmondást felváltották a legkülönbébb szövegkonstrukciók, a „valóságábrázolást” a citátumokból, reminiscenciákból álló szövegalkotások, általánossá vált az intertextuális átértelmezések révén megvalósított irodalmi játék, az esztétikai elvekben uralkodóvá lett az irónia és a paródia, a lezárt műegész létrehozását kiszorította a töredékes írásmód és a nyitott szövegstruktúra, előtérbe kerültek a szexualitásra és az ember fiziológiai folyamataira utaló képek, általánossá vált a durvaság, a kegyetlenség ábrázolása és az ennek megfelelő, beszélt nyelvűségre törekvő szó-készlet és beszédmód használata, az underground világához vagy valamely szubkultúrához tartozó, az elbeszélői feladat elvégzésében inkompetens „kisember” elbeszélő alkalmazása. Az e technikákkal létrejött szövegek elképesztően frissnek, izgalmasnak hatottak – különösen a hivatalos szovjet irodalom után –, kifejezték az új világba csöppent olvasók világszemléletét, válasz(oka)t kínáltak a „fejlett szocializmusból” egyik napról a másikra a „vadkapitalizmus” körülményei közé került orosz ember világnézeti kérdéseire. Egyik-másik szerző (Pelevin, Szorokin) kultikussá vált, és ha a szovjet idők íróihoz nem is mérhető, de mégiscsak jelentős olvasótáboruk alakult ki, népszerű lett gyakorlatilag az egész világon.

⁵ Anatolij Ribakov: *Az Arbat gyermekei*. Budapest, Magvető, 1988.

Ugyanakkor a '90-es évek végétől furcsa jelenség figyelhető meg az orosz irodalomban. Először is, több olyan szerző, aki elkötelezett híve a posztmodern poétikának, az ezredfordulóhoz közeledve olyan műve(ke)t adott közre, amely(ek) mintegy visszatérést jelentett(ek) a hagyományos prózapoétikához. Viktor Jerofejev 1998-ban megjelentette *Az élet öt folyója* című könyvét⁶, amely minden posztmodern technikája ellenére mégiscsak egy valós utazás dokumentálása, majd 2004-ben közzétette *A jó Sztálin* című dokumentumregényét⁷, amely az apjához való viszonyát, és mint ennek kicsúcsosodását, a *Metropol*-botrányban játszott szerepét meséli el önéletrajzi hitelességgel; Jevgenyij Popov 1999-ben kiadja az *Éretlen zenészek igaz története* című munkáját, amely egyfelől valós történelmi (és nem történelmi) személyeket vonultat fel, másrészt a címben is jelöli (félíg ironikusan, félig komolyan) a történetmondás valódiságára való törekvést; ugyancsak 1999-ben jelenik meg Viktor Pelevin *Generation P* című⁸, mintegy az amerikai X-nemzedékkel párhuzamba állított nemzedékregénye, amelyben a szerző – a szöveg minden „pelevines” fantazmagórikussága mellett is – két valós, jelenkori problémát állít a középpontba: az új Oroszország virtuális reklámvilágként való működésének mechanizmusát, valamint a pszichedelikus szerek hatására megélt valóság pontos látéletét. Ezzel párhuzamosan napvilágot látott több olyan regény is, amely az új Oroszország vadkapitalista állapotának, az „eredeti tőkefelhalmozás” idejének feltárását, sodró lendületű, már-már bestsellerbe illő elbeszélését célozta meg. Hogy csak néhányat említsek ezek közül: Ergali Ger: *Telefonmesék* (1998)⁹, Valerij Zalotuha: *Az utolsó kommunista* (2000)¹⁰, Jurij Poljakov: *A lezuhantak égboltja* (1997). Mindeközben mind nagyobb igény mutatkozik a történetmondás becsületének feltámasztására (szerzői oldalról), illetve izgalmas történetek, életsorsok megismerésére (olvasói oldalról). Egyáltalán nem véletlen, hogy éppen a '90-es évek végétől tesz szert hallatlan népszerűsége az a Ljudmila Ulickaja, aki alighanem az egyik (ha nem „a”) legjobb történetmesélő a kortárs orosz irodalomban.

A jelenség oka elég nyilvánvalónak tetszik: az irodalom ingája túlságosan is kilendült a posztmodern poétika irányába, az olvasók egy jelentős része pedig belefáradt abba, hogy történetek helyett szövegkonstrukciókat olvasson, hogy lélektanilag hiteles, „hús-vér” hősök helyett „papírból és nyomdafestékből” álló, élettelen figurákkal találkozzon, hogy a napi életét érintő problémák helyett sematikus eszmékkel és szövegjátékokkal ismerkedjen – különösen, ha mindezt a posztmodern másod- vagy harmad-vonalbéli epigonjaitól kapja.

A '90-es évek végétől az orosz irodalomkritikában egyre gyakrabban fordul elő – elsősorban egy fiatal, mára a negyvenes éveik elején járó prózaíró nemzedék írásaira vonatkoztatva – az „új realizmus” fogalma. A *Novij Mir* 2001/12-es számában egy akkor 31 éves kritikus, Szergej Sargunov közzétesz egy beszédes című cikket (*A gyász tagadása*), amelyben nyilvánvalóan visszaulva Viktor Jerofejev elhíresült írására, a '90-es évek irodalmát egyértelmű sikertelenségnek, a posztmodernzt zsákutcának ítéli, és az irodalom jövőjét a realizmusban jelöli ki: „Az ifjú írók prózájába visszatér a ritmus, a világosság, a lakonikusság. Ez a posztmodern alternatívája. A valóság nem lesz kódös, elpusztul a sáska, újra fellélegzik a korábbi, tradicionális irodalom szelleme.” Ugyancsak a *Novij Mir*-ben, a 2003/8-as számban egy fiatal kri-

⁶ Magyarul 1999-ben, az Európa Könyvkiadónál jelent meg.

⁷ Magyarul 2005-ben, az Európa Könyvkiadónál jelent meg.

⁸ Magyarul 2009-ben, az Európa Könyvkiadó jelentette meg.

⁹ Magyarul 2005-ben, az Új Palatinus Kiadónál jelent meg.

¹⁰ Magyarul a Kalligram 2005/3-4 számában jelent meg belőle részlet.

tikusnő, Valerija Pusztovaja szintén sokatmondó című cikkében (*A modern próza új „én”-je: az írói személyiség megtisztítása*), majd a *Novij Mir* és az *Oktyabr* 2005/5-ös számaiban megjelentetett írásaiban gyakorlatilag megfogalmazza az „új realizmus” programját. Az „új realizmus” megfogalmazásának második hulláma 2010-ben, Lev Pirogovnak a *Lityerturnaja Gazeta*tában közzétett cikkével¹¹ indult, mégpedig abból az apropóból, hogy kiderült: a 2000-es évtizedben a fiatal, „új realista” orosz szerzők (legelsősorban Roman Szencsin és Oleg Pavlov) jelentős sikereket értek el mind a szűk szakmában (irodalmi díjak és jelölések), mind az olvasók körében. Az „új realista” írókat védelmébe veszi többek között egy fiatal „talajos” kritikus, Andrej Rudaljov, a *Gyeny Lityeraturi* szerkesztője, Vlagyimir Bondarenko, de még az egyik legtöbbet idézett orosz kritikus, Lev Danyilkin is. Bondarenko például úgy értékeli, hogy az „új realista” írók mintegy a kommersz irodalommal folytatott harc képviselői, az általuk képviselt irodalom pedig nem más, mint visszatérés a forráshoz, a gyökerekhez. Az „új realizmus” szerzői és kritikusai mintegy elméleti bázisra találhattak Irina Rodnyanszkaja ezredfordulón írott tanulmányában, amelyben összegezve az ezredvégre kialakult irodalmi helyzetet, azt állítja: „Elveszett az érdeklődés az élet elsődleges „textusa” iránt – szemmel látható felszíne és a mélyén lévő misztikája iránt egyaránt.” Bizonyos értelemben ezt a véleményt hangoztatja esszéiben két olyan író is, akiket az „új realizmushoz” szokás sorolni: Roman Szencsin és Oleg Pavlov is. Pavlov a *Mi a realizmus?*¹² című írásában szembeállítja a realitást és a valóságot, ez utóbbi alatt a realitás és a szellemiség együttesét értve. Véleménye szerint az időleges az eseményben tárulkozik fel, míg az örök egy bizonyos eseményben, amely szimbólummá válik. Az igazi orosz próza így született. Ennek a gondolatnak mintegy alapozásaként *A realista szellemiségéről*¹³ című esszéjében kijelenti: „Az élet- és szellemi energiák művészi formában való megtestesülése hozza létre az orosz próza metafizikáját.” Oleg Pavlov az efféle próza legjobb XX. századi orosz megvalósulásaként Andrej Platonov műveit hozza fel példának.

A posztmodern irodalom elvetése az „új realizmus” jegyében természetesen nem maradt visszhang nélkül. A 2010-es második hullám alkalmával megszólaltak az ellentábor kritikusai is. Olga Martinova például a provokatív *A szocreál síron túli győzelme* című cikkében először is úgy veszi védelmébe a posztmodern irodalmat, hogy a ’90-es éveket az irodalom virágzásának értékeli. Másfelől azt állítja, hogy az „új realisták” egyenes leszármazottai a szocreál irodalomnak – elég, ha csak arra gondolunk, hogy az „új realizmus” egyik legnépszerűbb képviselője, Zahar Prilepin nem másról, mint a hivatalos szovjet irodalom egyik bálványáról, Leonyid Leonovról írt monográfiát. Igor Frolov egyenesen azt állítja, hogy „az új realisták megtagadják a nyelv virtuóz jellegét, hangszerűl nem hegedűt, de még csak nem is dobot választanak – nincs hozzá tehetségük –, hanem konzervdobozokat, lábasokat és botokat. És ezzel dobolnak már egy évtizede”. Véleménye szerint az „új realista” szerzőknek semmi közük az irodalomhoz, leginkább a piranhákhoz és a sáskákhoz hasonlítanak. Vlagyimir Lorczenkov sem tartja az „új realistákat” íróknak, legfeljebb publicistának. Mihail Bojko úgy véli, az „új realistáknak” nemcsak a nyelvük szegényes – ahogyan azt Frolov állította –, hanem nagyfokú

¹¹ Lev Pirogov: Pognali nasi gorodszkih, ili Otkuda nogi u „novovo realizma”. *Lityerturnaja Gazeta*, 2010/9.

¹² Oleg Pavlov az *Oktyabr* 1998/1. számában kezdett el egy esszésorozatot *Metafizika russzkoj lityeraturi* címmel. A *Mi a realizmus?* című írása e sorozat 2001-ben írott munkája (www.pavlov.nm.ru)

¹³ Oleg Pavlov: O realiztyicseszkom duhe. In: U. ő: *Metafizika russzkoj lityeraturi*. *Oktyabr*, 1998/1.

lelki szegénység is jellemzi őket, mivel írásaik nem képviselnek művészi jelleget, hanem csak a hétköznapi lét eszköztelen leírásai. Az előzőeknél sokkal magasabb intellektuális szintről, összehasonlíthatatlanul magasabb szakmai felkészültséggel bírálja az „új realistákat” Natalja Ivanova¹⁴. A kritikuskő abból indul ki, hogy az irányzatnak már maga a megnevezése is elhibázott: leginkább „reális irodalomnak” vagy „új szociális irodalomnak” kellene nevezni, mert a képviselői nem annyira szépirodalmat, mint inkább a szerzők által megélt helyzetek alig fikcionált tényirodalmát művelik. Kétségtelen, hogy az „új realizmusnak” számos elnevezése bukkan fel az orosz kritikában a „szentimentális realizmustól” a „metarealizmuson”, „új balosokon”, „protest irodalom” keresztül a „transzavantgárdig”. Natalja Ivanova kritikájában szóvá teszi az írói fantázia hiányát, a redukált, szegényes nyelvet, a publicisztikai jelleget.

Nézzük akkor, kik is lennének az orosz irodalom „új realistái”, kik a képviselői, miféle irányzatról is van szó!

Mindenekelőtt le kell szögeznünk: csakúgy, mint ahogyan egykor Natalja Ivanova az *Őnsorsrontók. A szovjet „új hullám” prózájáról* című, méltán híressé vált írásában¹⁵, a posztmodern szerzőkkel kapcsolatban az irányzat sokszínűségéről, talán nem is egy irányzathoz tartozásáról írt, akkor az „új realistákkal” kapcsolatban is meg kell jegyezni: nem egységes irodalmi irányzatról, iskoláról vagy csoportosulásról van szó, sőt, egyes vélemények szerint az „új realizmus” nem is létezik, csak fantom, csak néhány fiatal kritikus kitalációja. Kétségtelen, hogy az „új realizmushoz” a legkülönbébb írói világot teremtő, legkülönbébb világnézetű, sokszor akár egymással szemben álló szerzőket szokás sorolni, olyanokat, akik esetleg kikérnék maguknak, hogy egy csoportba tartozónak vélik másokkal. Bonyolítja a helyzetet, hogy vannak olyan „új realisták”, akik nem egész eddigi életművükkel, sokkal inkább egy-egy művükkel tartoz(hat)nak az irányzathoz. Nyilvánvalóan az irányzat sokszínűségét mutatja elnevezésének fentebb említett sokasága is: az elnevezések az egyes szerzők valóságához való viszonyát, illetve annak másságát hivatottak kifejezni.

Ezt a többé-kevésbé együvé tartozást, az együvé tartozás jelentős rétegződését, az irányzathoz sorolt szerzők egy részének a valóságábrázoláshoz való viszonyát egy olyan téma példáján szeretném érzékeltetni, amely a) egyik fontos témája volt mind a klasszikus orosz irodalomnak, mind a szovjet irodalomnak, és b) fontos témája több „új realista” szerzőnek is. Ez a téma pedig nem más, mint az ún. háborús vagy katonai próza. Ennek bemutatása során természetesen nem foglalkozom 1) a klasszikus irodalom katonai témájú prózájával (Lermontov *Korunk hőisével*, Gogol *Tarasz Bulbájával*, Tolsztoj *Kozákokjával* és *Szevasztopoli elbeszéléseivel*), 2) a szovjet irodalom elképesztő mennyiségű háborús prózájával (Szimonov, Baklanov, Bikov, A. Kuznyecov, B. Vasziljev és mások műveivel), 3) Viktor Asztafjevvel, aki a szovjet érában írott háborús témájú regényei (*Valahol háború van*, *Mai pásztorjáték*) után, az új orosz korszakban a II. világháborút és a szovjet hadsereg benne játszott szerepét újra feldolgozó, kései műveiben (*Elátkozottak és meggyilkoltak*, *Vidám katona*) jelentősen átértékelte a témával kapcsolatos nézeteit, és 4) a mai „háborús” szerzők közül Alekszandr Prohanovval, akinek katonai témájú írásai (pl. *Az éjszakában menetelők*) aligha sorolhatók a szépirodalom tárgy körébe, sokkal inkább a nacionál-bolsevik ideológiát hirdető, szuggesztív, de színvonalatlan publicisztika körébe.

¹⁴ Natalja Ivanova: Trudno pervije gyeszjaty let. In: U. ő: *Russzkij kreszt*. Moszkva, Vremja, 2011.

¹⁵ Magyarul lásd: Nagyvilág, 1990/6.

Köztudott, hogy a Szovjetunió, illetve Oroszország a XX. század utolsó harmadában részt vett néhány lokális, de az orosz társadalomra mégis nagy hatást gyakorolt háborúban: még a szovjet korszakban az afganisztáni háborúban, majd már a rendszerváltás után a két csecsen-földi háborúban. Mindegyik – különösen a két csecsen-földi háború – mély nyomokat hagyott az orosz prózában.

E lokális háborúkról nagy mennyiségben születtek elsősorban a közvetlen, személyes élményeket közreadó írások – közöttük csak kevés olyan, amelyik irodalmi szempontból értékelhető lenne. A 2000-es évek elejétől kezdődően egy újságíró képzésű fiatalember, Arkagyij Babcsenko (1977), aki részt vett mindkét csecsen-földi háborúban, majd a 2008-as oszétiai háborúban is, színvonalas háborús elbeszélésekkel jelentkezett (*Jelenetek egy háborúból* címmel 2008-ban adott közre belőlük válogatást az Európa Kiadó). Babcsenko novelláiban a publicista éleslátásával és pontosságával ír csecsen-földi háborús élményeiről. Az írások kendőzetlenül számolnak be a legkegyetlenebb helyzetekről és eseményekről, a szerző stílusa mindeközben szenvtelen, szikár, díszítetlen, sőt lecsupaszított. A megjelenített események ettől még kegyetlenebbnek hatnak. A háborús tudósításként ható, a valóságos eseményeket mind pontosabban megjeleníteni igyekvő írásokban alig-alig érzékelhető bármiféle fikcionalitás: nincs elbeszélői távolságtartás vagy narrációs játék, nincs kitalált történet, nincsenek lélektani kutatások vagy indoklások, nincs filozófiai konstrukció, nincsenek a szöveg alkotására utaló nyelvi lelemények. Csak a csupasz dokumentáció. A katonai történetek minden hátborzongató jellege és érdekessége mellett is inkább a dokumentarista irodalom részévé válnak ezek az elbeszélések, semmint az esztétikai mércével mérhető szépirodalomé. Még a peresztrojka idején tűnt fel egyetlen mű erejéig Leonyid Gabisev, aki a magyarul *Dúvadnevelde* címmel megjelent könyvében a szovjet nevelőintézetek kegyetlenségéről – mint önéletrajzi élményekről – számolt be hasonló módon, de az akkoriban nagy port kavart műnek nem lett folytatása, a szerzőből nem lett valódi író. Babcsenko háborús prózája ezzel a művel hozható leginkább párhuzamba. Bármennyire is Varlam Salamov *Kolimai elbeszéléseit* tartja példaképének a szerző, a Babcsenko-elbeszélések a Salamov-féle lágerelbeszélésekre csak külsőségükben hasonlítanak. Hiányzik belőlük a Salamov-novellák művészi ereje, amely – minden eszköztelensége ellenére – metaforikussága és szimbolikussága révén az egyedül általános emberivé, egzisztenciális fenyegetettséggé tudja változtatni. Jellemző, hogy Babcsenko, mintegy a modern háborús próza megteremtőjének szerepében tetszelegve, publicisztikáiban – elsősorban a *Háború Művészete* című saját folyóiratában – a háborús irodalomról olyan kritikákat jelentet meg, amelyek a valós tényeket kérik számon a műveken.

A csecsen háború megjelenítésében a művészi erőt, az esztétikai értéket és fikcionalitást tekintve sokkal izgalmasabbnak tetszik Zahar Prilepin (1975) prózája. Első regényét, a *Patológiák* címűt, 2000-ben kezdte írni (2004-ben jelent meg), saját bevallása szerint szerelmi történetet készült megalkotni, amely aztán fokozatosan átalakult addigi élete legjelentősebb élményének, a csecsen háborúnak bemutatásává. A *Patológiák* című regény stílusát – hasonlóan Babcsenko prózájához – erősen meghatározza a pontos valóságábrázolás igénye: szenvtelen, lecsupaszított elbeszélői hang, az átélt események élményszerűségét az E/1 elbeszélő biztosítja, a történetmesélés és a környezetábrázolás rövid, pattogó mondatokban történik, a szereplők beszédmódja a beszélt nyelv imitációja (annak minden trágárságával, katonai szlengjével együtt). Az elbeszélést nem kísérik sem moralizáló kommentárok, sem filozófiai vagy lélektani eszmefuttatások – a szerző az események és helyzetek reális leírására

törekszik. Ugyanakkor a szöveget – mintegy a fikcionaltságot hangsúlyozandó –, nagyfokú, tudatos szerkesztettség jellemzi. Hogy az olvasónak semmiféle kétsége ne támadjon efelől, a regény egy utószóval (!) kezdődik. Aztán a történetmesélés alapvetően három, egymástól jól elkülöníthető szálon fut: a legrészletesebb és legerőteljesebb természetesen a csecsen háborúhoz kapcsolódó élmények megjelenítése, a második – igazolva, hogy a könyv eredendően szerelmi történetnek indult – az elbeszélő és kedvese között kibontakozó viszony leírása, a harmadik pedig az elbeszélő gyermekkori emlékeinek felelevenítése. A három szál nem folytonos, újra és újra megszakítják egymást, lényegében mindhárom mozaikos, fragmentált marad. Egymás után következésük azonban nem esetleges, hanem mintegy oda-vissza egymást értelmezik. A szerkesztésnek köszönhetően nem dönthető el egyértelműen, arról van-e szó, hogy a csecsen háborúban az esedékes hadműveletben résztvevő, éppen vadul lövöldöző, vagy éppen a fedezék mögött szűkülő, de mindenképpen a halál árnyékában lévő elbeszélő gondolataiban bukkannak-e fel a gyermekkori és/vagy szerelmi történetek emlékei, vagy ellenkezőleg, a háborúban való részvétel okait vonultatják fel az emlékképek. Mindenképpen azt sugallja azonban a három szál fragmentált összekapcsolódása, hogy a háború – minden rettenetével, bajtársiasságával, humorával (!), halálközelségével együtt nem más, mint maga az élet. Az élet, amelyben a jó és a rossz fogalmi relativizálódnak, mert a bűn – a gyilkosság – a legkülönfélébb szemszögekből ítéltetik meg: a gyilkosság bűn a keresztény etika alapján, de vajon bűn-e a saját élet vagy a bajtársak életének megmentése szempontjából? A háborúban megtapasztalt szörnyűségek után lehet-e visszatérni a „normális” emberi életbe, van-e egyáltalán értéke az emberi életnek? És ha most visszatérünk a regény elejére került utószóhoz, választ kapunk arra is, miként lehet mindenféle pátosz nélkül az extrém helyzetek megélése közben és után, valamely belső erkölcsi értékrend alapján embernek maradni. Az utószó olyan eseményt mesél el, amely az elbeszélővel és nevelt kislányával a háború után esett meg: egy buszbaleset során a busz belebukfencezik az út melletti folyóba. Az elbeszélő a zsigereiben érzett erkölcsi törvény alapján emberfeletti küzdelmet folytat azért, hogy ne csak magát, hanem a kislányát is kimentse a vízből. Hogy mindebben van egy jó adag érzelmesség, sőt érzelgősség? Természetesen van – nem véletlenül ragasztotta rá Prilepin prózájára a kritika a „szentimentális realizmus” címkét. Mindazonáltal a *Patológiák* az egyedi és extrém esetek ily módon történő elbeszélése segítségével jelentős elmozdulást tesz afelé, hogy napjaink bonyolult világának megfelelően vessen fel és értelmezze át a klasszikus orosz irodalomból jól ismert „átkozott kérdéseket”.

Egészen más szempontból, de alapvetően szintén realista stílusban közelít a háború témájához Valerij Zalotuha (1954) *A muzulmán* című kisregényében, amely magyarul a Jaffa Kiadónál jelent meg 2005-ben. Zalotuha, bár életkorát tekintve a fentebb említett nemzedéknél egy generációval idősebb, szépirodalommal viszonylag későn kezdett el foglalkozni, így jelentősebb prózai írásai a '90-es évek második felére, a 2000-es évek elejére esnek, vagyis körülbelül arra az időszakra, amikor az „új realisták” ifjabb nemzedéke jelentkezett a műveivel. Képzetségét tekintve Zalotuha is újságíró – nyilván nála is ennek köszönhető a tényábrázoláshoz való kötődés –, ugyanakkor az orosz kulturális életben kezdetben mint rendező és forgatókönyvíró vált ismertté. *A muzulmán* című írása is eredendően filmforgatókönyvnek készült, 1995-ben filmet is forgattak belőle. A filmes háttér egyébként érződik is kisregényei stílusán – nemcsak *A muzulmán*on, hanem az ugyancsak nagy port kavart *Az utolsó kommunista* című írásán is: mondatai, bizonyos helyzetek leírásai helyenként meglehetősen lakoni-

kusak, a többi „új realista” szerzőéhez hasonlóan eszköztelenek, miközben mégis nagyon képszerűek. A cselekményvezetés szakadozott, lazán vagy egyáltalán nem összekötött jelene-tekéből áll – erősen emlékeztet a filmes elbeszélésből ismert snittek alkalmazására. *A muzulmán* című kisregény olyan témát dolgoz fel, amely a csecsen háborúk tükrében még inkább aktuálisnak mondható. A könyv az afganisztáni háborút követő időbe kalauzolja az olvasót: Nyikolka Ivanov fogságba esik az afgán háborúban, egy fiát veszített öreg afgán kiváltja a fegyveresektől és fiaként neveli, Nyikolka felveszi a muzulmán hitet, majd a háborút követően hazatér isten háta mögötti szülőfalujába, egyszerű és korlátolt rokonaihoz, volt szerelméhez, és most már más hitűként megpróbál beilleszkedni régi-új környezetébe. Túl azon, hogy Zalotuha megrendítő képet fest az orosz falu állapotáról, a lepusztultságról, a pusztaság létfontosságáról, az egyetlen örömforrásról, az ivászatról, a mű egyik alapvető kérdése az orosz identitás, pontosabban identitásvesztés problémája. Zalotuha a kérdést nem a nagypolitika szempontjából veti fel (hogyan tudniillik hová tűnt a szovjet birodalom, milyen ország állampolgárai is lettek ezután), hanem a hétköznapokban megélt nemzeti és vallási érzület felől, de úgy, hogy közben a kérdésfeltevés mögött ott bujkál Oroszország évszázadokra visszanyúló nagy problémája: mi legyen az oroszországi viszony a „saját” muzulmánjaihoz, az erőszakosan bekebelezett kaukázusi népekhez, és mindezekkel együtt hogyan váljon európaivá az Ázsiát is magában foglaló birodalom. Zalotuha ezeket az orosz történetfilozófiai kérdéseket valós, hétköznapos problémákként tudja ábrázolni egy fordulatokban gazdag cselekményű, a falu szociális helyzetét, a lecsúszott egzisztenciákat, az ostobaságból fakadó borzalmakat szenttelenül megjelenítő kisregényében. Ugyanakkor Zalotuha ábrázolásmódjának vajmi kevés köze van a szovjet irodalomból ismert ún. „falusi próza” patetikusságához, vagy az „új realista” irodalom egyik legjobb eddigi alkotásának, Roman Szencsin *Joltisevék* című, az új éra faluját bemutató, már-már apokaliptikus hangvételű elbeszélésmódjához. Zalotuha a falusi életet jó adag humorral ábrázolja, kisregényének hangvétele helyenként a Gogol-féle *Esték a gyikanykai tanyán* vagy a *Mirgorod*-ciklus egyes darabjainak stílusára emlékeztet.

A Zalotuhától még egy nemzedékkel idősebb Vlagyimir Makanyinnak (1937) ugyancsak 1995-ből származó, magyarul is napvilágot látott *A kaukázusi fogoly* című elbeszélése¹⁶ is joggal sorolható a háborús témát feldolgozó „új realista” próza körébe, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan sem Makanyin nem vállalná az „új realista” közé sorolását, sem az „új realista” nem fogadná a soraikba Makanyint, sőt, a csecsen háborús témát feldolgozó regénye okán Arkagyij Babcsenko meglehetősen éles támadást intézett ellene. Mindenesetre úgy vélem, Makanyin elbeszélése ragyogóan mutatja, milyen alapon javasolhatta az orosz kritika az „új realizmus” pontosabb elnevezéseként a „metarealizmus” terminust.

Makanyin elbeszélésében érzékletes, valóság-hű leírásokat olvashatunk a kaukázusi tájról, a Kaukázusban állomásozó orosz katonák életmódjáról, az oroszok által körbezárt kaukázusi szabadcsapat kitörési kísérletéről, a fogolyejtés és fogolykísérés módjának részleteiről, egy orosz parancsnok és egy kaukázusi parancsnok békés teázgatás közben folytatott ravasz csekereskedelmi alkudozásáról, az alkudozásban rejlő abszurd helyzetről (az oroszoknak élelemre van szükségük, hogy tovább maradhassanak harcolni a Kaukázusban, a kaukázusiaknak fegyverre és töltevényekre van szükségük, hogy tovább harcolhassanak az oroszok ellen). Egy igazi dokumentarista nyilván tudna kivetnivalót találni a részletek ábrázolásának pon-

¹⁶ Modern Dekameron. XX. századi orosz elbeszélések. Szerk.: M. Nagy Miklós. Budapest, Noran, 2006.

tosságát illetően, a kaukázusi hadműveletekben szakértőnek nem számító olvasó azonban Makanyin leírásait mindenképpen hitelesnek, valóságként fogja fel. Csakhogy... Csakhogy, először is, Makanyin elbeszélése 1995-ben, tehát egy évvel az első csecsenföldi háború előtt született, másodsor, a szerző nem vett részt az ezredvégi kaukázusi háborúban, nincsenek – nem lehetnek – róla személyesen megélt élményei – vagyis semmiképp sem lehet annak hiteles (és főként: dokumentarista) megjelenítése. Aztán, ha megnézzük az elbeszélés felütését, majd a kaukázusi hegyek leírását, végül a fogoly külső tulajdonságainak bemutatását, szembeötlő, hogy Makanyin elbeszélője milyen erőteljesen hangsúlyozza Dosztojevszkij *A félkegyelmű* című regényének egyik elhíresült mondatát: a szépség megmenti a világot. A felsorolt elemek, a környezetábrázolás és a fogoly külsejének leírása tehát – minden reális voltuk ellenére – alapvetően a Dosztojevszkij-féle megváltó szépség megjelenítésének jegyében történik, a táj és az emberi külső szépsége ennek a megváltó szépségnek a realizálódása. Továbbá: az elbeszélés címe egyértelmű utalás Puskin *A kaukázusi fogoly* című poémájára. Makanyin a Puskin-mű címén (*Kavkazszkij plennyik*) változtat egy kicsit (*Kavkazszkij plennij*) – a magyar fordításban ez a változtatás megoldhatatlan –, és ezzel együtt átértelmezi a Puskin-mű egész alapszituációját: míg ugyanis a Puskin-féle cím olyan (orosz) fogolyra utal, aki a Kaukázusban esett a helyiek fogságába (vagy éppen a Kaukázus fogságába), addig Makanyinnál a címben szereplő kifejezés arra utal, hogy egy kaukázusi férfi esett (orosz) fogságba. Mindennek folyományaként sor kerül a szüzsé átértelmezésére is: Puskinnál a szépséget egy kaukázusi lány, illetve a lány és a fogoly között kialakuló szerelem képviseli, amelynek eredményeként a fogoly visszanyeri szabadságát; Makanyinnál a szépséget a kaukázusi fogoly képviseli, aki be fogva tartója szinte beleszeretett, és az orosz katona értékrendjében bűnösnek tartott férfiszerelem nem szabadságot, hanem halált hoz a fogoly számára. Mindezeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy Makanyin írói módszere mintegy fordított logikát követ, mondjuk, a Prilepin-féle írásmódhoz képest: nem a megtapasztalt és megélt reáliák pontos, valóságként ábrázolása során jut el az egyedítől az általános emberhez, hanem valamely filozófiai (esztétikai, etikai és vallásfilozófiai) konstrukció bonyolultságának, ellentmondásosságának, megoldhatatlanságának szépirodalmi műben, elbeszélésben történő megjelenítése eredményez hiteles valóságábrázolást. A Makanyin-elbeszélés „reáliái” tehát nem a valóságelemek minél hitelesebb megjelenítésére tett kísérlet eredményei, hanem a szerző egy mélyen az orosz irodalmi és kulturális tradíciókba ágyazódó elképzelésének, a megváltó szépség ezredvégi interpretációjának emanációi.

Hasonlóan mély filozófiai és metafizikai megalapozottság jellemzi az ifjabb prózaíró nemzedék talán legnagyobb tehetségű „új realista” írójának, Oleg Pavlovnak (1970) a prózáját. Oleg Pavlov a Makanyin-elbeszélés megjelenése előtt két évvel, 1994-ben publikálta a *Novij Mir* hasábjain első jelentős munkáját, a *Kincstári mese* című kisregényét, amelynek cselekménye ugyan nem háborúban játszódik, témáját tekintve azonban mégis a tárgyalt tárgykörbe tartozik, amennyiben egy isten háta mögötti szovjet katonai alakulat életét mutatja be. A kisregény – amint a későbbiekben kiderült –, egy katonai trilógia első részét képezi a *Matyusin-ügy* és *A gyász kilencedik napja Karagandában* című kisregényekkel együtt. A trilógia 2001-ben látott napvilágot *Az utolsó napok elbeszélései* címmel, és ugyanebben az évben a trilógiát a Makanyin vezette zsűri az orosz Booker-díjjal jutalmazta. Amint azt maga a szerző egy interjúban elmondta, elgondolása szerint a trilógia első része a hőstett útját, a második a

bűncselekmény útját, a harmadik pedig a szentség útját hivatott kifejezni – három olyan utat, amelynél több nem áll az orosz ember rendelkezésére.

A trilógia alapján véve önéletrajzi ihletettséggű, amennyiben Oleg Pavlov maga is a turkesztáni katonai körzetben teljesített katonai szolgálatot. Ugyanakkor már a *Kincstári mese* első soraitól kezdődően nyilvánvalóvá válik, hogy a Pavlov-féle elbeszélésmódnak semmi köze a dokumentarizmushoz, annak ellenére, hogy a késő Brezsnyev-kori szovjet hadsereg állapotairól festett kép minden ízében valóságúnak hat, és hogy a szerző írásmódjának eszménye a realista ábrázolás, a hitelesség. Az említett interjúból is, valamint *Az orosz próza metafizikája* című esszé-sorozatából viszont az is kiderül, hogy Pavlov Andrej Platonov prózáját tartja irányadónak a saját prózaírói gyakorlatára nézvést, ami egyfelől a megjelenített reáliák mögötti metafizika jelenlétét feltételezi, másfelől pedig egy első pillantásra akár zavarosnak is tetszhető prózanyelv megszólaltatását – mégpedig egy hangsúlyozottan inkompetens narrátor elbeszélésében –, amely prózanyelv egymást taszító nyelvi elemekből és stílusrétegekből (hivatalos katonai nyelvből, katonai szlengből, beszélt nyelvi, sőt népnyelvi elemekből) áll. Ez a sajátos elbeszélői mód abszurd helyzeteket és nyelvi humort eredményez, vagyis a Pavlov-szövegek – minden metafizikai mélységükkel és tragikusságukkal együtt – a komikum különféle rétegeivel is szolgálnak.

A *Kincstári mese* című kisregény katonai (és emberi) hősiességének alapszituációja meg lehetőségen hétköznapi és banális, még akkor is, ha egyúttal élet-halál kérdéséről van szó. Az isten háta mögötti, karabasi helyőrség századparancsnoka, Habarov százados elhatározza, hogy mint katonáiról (fiairól) gondoskodni köteles parancsnok (atya), a szegényes, az éhhálálhoz sok, a megélhetéshez kevés élelmezés problémáját akként oldja meg, hogy az ellátmányként kapott krumplit elveti, virágzó krumpliföldet hoz létre, és ezzel megsokszorozza a század élelmiszerkészletét. Habarov a dicső cél elérése érdekében kénytelen előbb katonái ellenállásával (mégiscsak az ő ellátmányukat ássa el a földbe), majd a parancsnokság és a belső elhárítás ostobaságával és ellenállásával megküzdeni, és bár a krumpliföld felvirágoztatása többé-kevésbé megvalósul, Habarov százados életébe kerül a vállalkozás.

A szűsre kibontása során azonban nyilvánvalóvá válik: a történet az orosz „átkozott kérdések” egyikének, a földi élet értelmének, a földi élet és a halál egymásra vonatkoztatásnak, a halállal mért lét heideggeri problémájának értelmezésére hegyeződik ki. Ennek megfelelően a hétköznapi hőstettet végrehajtó kisszerű hős, Habarov halálával ér véget a történet: Habarov – megint csak az orosz irodalmi hagyományokhoz igazodva –, vándorló hőssé válik (elszökik a laktanyából), és a magzatállapotot idéző, összegömbölyödött pózban megfagy. Ebben a testhelyzetben azonban problematikussá válik a százados tisztességes eltemetése: milyen koporsóba tegyék Habarov földi maradványait? Az elbeszélés erre a következő választ adja: „De még az este folyamán hoztak a lágerből egy asztalost, és leadták neki a rendelést: «Vedd le a méretet, papa, hogy holnap legyen mibe tennünk a századost.» Az asztalos a tarkóját vakargatja, sóhajtozik, amint körbejárja a századost: «Ide vagy egy csonttőrre van szükség, vagy dugjátok bele egy zsákba...» [...] «Mindjárt kitörjük a lábad, te nyavalyás, és téged rakunk zsákba!» Az asztalos csak krárogott, aztán reggel a katonák meg látják ám: az asztalos csupa öröm, gurít egy hordót. «Tessék, használjátok fel, káposztát savanyítottunk benne. Mást nem tudok kitalálni, ha agyonvágatok sem.» A lét értelmének és a túlvilági lét lehetőségének kérdése e népi anekdotába illő – ne feledjük, a cím tanúsága szerint mégiscsak mesét olvasunk! –, groteszk, egyszerre tragikus és komikus jelenetben oldódik fel, amelyben

megmarad a hétköznapi hősiességnek és a kisszerű lét értelmének mind a metafizikai mélysége, mind a jelentéktelensége. Pavlov átértelmezésében, újszerű, több szempontot érvényesítő kérdésfelvetésében megmutatkozik egyfelől az irodalmi realizmus határainak feszegetése, másfelől az ezredvégi kisember egzisztenciális nyomorúsága.

Mindent egybevetve, a XX–XXI. század fordulójának orosz katonai prózáját vizsgálva megállapíthatjuk: az orosz „új realista” próza a maga nemében hallatlanul izgalmas és sokrétű jelenség, amely magába foglal lecsupaszított stílusú tényirodalmat éppúgy, mint „szentimentális realizmust” és „metafizikai realizmust”. Ez azt is mutatja, hogy a jelenkori orosz irodalom realista törekvései – amelyek iránt, úgy tetszik, jelentős olvasói érdeklődés is mutatkozik –, a posztmodern prózapoétika után, e poétika eredményeinek figyelembe vételével ugyanúgy megújítják az 1980-as évekre válságba jutott realizmust, mint ahogyan egy évszázaddal korábban, a már Tolsztoj által is érzékelt realizmus-válság után, a szimbolista regénypoétika szem előtt tartásával, a XX. század eleji orosz irodalmi realizmus is megújulásra volt képes Alekszandr Kuprin, Ivan Bunyin, Makszim Gorkij vagy Leonyid Andrejev egyes műveiben.

A „posztmodern” kontra „új realizmus” vita az utóbbi néhány évben, különösen a 2010-ben a *Lityerturnaja Gazeta*-ban indult polémia óta, láthatóan kiéleződött. Az itt megjelent hozzászólások hangvétele egyik és másik oldalon is meglehetősen kemény, leginkább a másik táborral szembeni türelmetlenséget mutatja. Pedig a lap szándéka láthatóan az volt, hogy helyet adjon mindkét tábor véleményének, és – talán – hogy közeledjenek egymáshoz az álláspontok. A lap főszerkesztője, Jurij Poljakov, aki maga is az „új realizmus” képviselője és szépíróként az egyik legeredetibb hangú művelője¹⁷, nagyon helyesen, helyt adott lapjában mindkét oldal kritikusainak, az álláspontok azonban ettől nem közeledtek, sőt. Látható ugyanakkor, hogy ez az ellentét sokkal inkább kiéleződött a kritikusok, semmint a szépírók között, és a vita a kritikában újra és újra a különféle nagy irodalmi díjak kiosztása körül lángol föl. Érdekes ebből a szempontból a 2011-es orosz Booker-díj odaítélése. 2011-ben a Booker-díjat a 2000-es évek első évtizedének legjobb könyvére írták ki (eltérően attól, hogy az előző év legjobb terméséből választanak díjazottat). A jelölés során kiderült, hogy a 2001–2010 közötti Booker-díjasok közül a rövid listába csak egyetlen mű került, Oleg Pavlov *A gyász kielencedik napja Karagandában* című regénye (amely 2002-ben lett díjazott). Oleg Pavlov számára ez nyilván nagy elismerést jelentett, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy 2004 és 2010 között ő gyakorlatilag „kivonult” az orosz irodalmi életből, alig publikált, és az orosz irodalomkritika is mintegy „megfeledkezett” róla. Aztán 2010-ben olyan regénnyel (az *Aszisztolia* cíművel) jelentkezett, amely a kritikában óriási sikert aratott (függetlenül az adott kritikus által preferált irodalmi stílustól), és a „metarealista” regény alighanem legjelentősebb alkotásává vált. A 2011-ben kiosztott, az „évtized Booker-díjaként” emlegetett díjat végül is a kiváló Csehov-kutató, Alekszandr Csudakov kétségkívül nagy formátumú önéletrajzi regénye kapta – posztumusz, hiszen a szerző 2005-ben elhunyt, és akinek első – és egyben utolsó – szépirodalmi művét a *Znamja* című folyóirat közölte először, még 2000-ben. Az évtized Booker-díjának illetően odaítélésével tehát mintegy igyekeztek elejét venni annak, hogy a két tábor közötti vita a díj kapcsán újra hevesen fellángoljon. Ugyanakkor az a tény, hogy a rövid listába az elmúlt évtized díjazottjai közül csak Pavlov regénye került be, felvetődik an-

¹⁷ A *Gödölye tejben* és a *Szökni szeretnék* című fergeteges humorú, satirikus regényei 2011-ben, illetve 2012-ben jelentek meg magyarul a Helikon Kiadónál.

nak kérdése, vajon mennyire helytállóak a különféle díjak zsűrijeinek évenkénti döntései. Szemléletes példa lehet erre Alekszandr Ilicsevszkij esete, aki 2007-ben a *Matisse* című regényéért, a regény artisztikus megformáltságáért és finom intellektualizmusáért Booker-díjban részesült, ám gyakorlatilag egy év leforgása alatt aztán mintegy érdektelenné vált mind a kritika, mind a szélesebb olvasóközönség számára.

Ami ma, innen, Magyarországról látható, az véleményem szerint a következő: mind az egykori „posztmodernnek”, mind az „új realisták” között is akadnak szép számmal olyanok, akiknek irodalmi fénye – különböző okok miatt –, erősen megkopott. Vajon hová lett a kortárs orosz irodalomból az a Dmitrij Galkovszkij, akinek a *Végtelen zsákutca* című, az orosz posztmodern próza alighanem egyik legmélyebb gondolatiságú és legeredetibben megformált munkája a megjelenésekor¹⁸ akkora port kavart? Vagy: játszik-e még ma valamelyest is számottevő szerepet az orosz irodalomban az a Viktor Jerofejev, aki ténykedésével (az 1979-es *Metropol*-ban való meghatározó szerepével), a már említett *Halotti beszéd...* című, akár irodalmi korszakhatárt jelölő esszéjével, vagy éppen *Az orosz széplány* című kiváló regényével az orosz „új hullám” egyik legmeghatározóbb alakja volt? Miért nem sikerül *A jó Sztálin* című (egyébként már nem posztmodern, hanem inkább a tényirodalom felé közelítő) könyve után jelentőset alkotnia? Vagy a másik oldalról: miért szorult teljesen perifériára a szovjet „falusi próza” egy valóban kitűnő tollú írója, Valentyin Raszputyin? Hová tűnt az irodalomból néhány év alatt Arkagyij Babcsenko? Miért nem tud valóban átütő sikert elérni az orosz olvasók körében egyébként kedvelt Alekszej Ivanov?

Ugyanakkor mindkét „tábornak” továbbra is megvannak azok a „nagyágyú”, akik a korábbi időszakban is jelentős szerepet játszottak. Viktor Pelevin – annak ellenére, hogy újabban egyre gyakrabban merül fel vele kapcsolatban annak vádja, hogy ismétli magát –, továbbra is népszerű és kultikus szerzőnek számít, írói fantáziája, úgy tetszik, kimeríthetetlen. Vlagyimir Szorokin az „opricsnyik”-dilógiával az orosz kegyetlenség problémájának olyan történelmi és metafizikai mélységét tárta fel, amire talán egy alapos kultúrológiai kutatás sem lett volna képes. Jevgenyij Popov – jóval túl a hatvanadik életévén –, a mai korszellemmel teljesen szinkronban, 2012-ben kiadta az első orosz internet-regényt (*Arbajt*). Az „új realisták” között Oleg Pavlov említett *Aszisztóliáján* kívül kiváló regényekkel jelentkezett a közelmúltban Zahar Prilepin (*Szanykja, Greh*), Roman Szencsin (*Informacija*), sőt, a történelmi regény műfajában olyan, korábban „rétegszerzőnek” számító író, mint Alekszandr Tyerehov (*Kamennij moszt*).

Úgy vélem tehát, hogy a mai orosz próza minőségét nem az határozza meg elsősorban, amiről az orosz kritika egy jelentős része vitatkozik, hogy tudniillik „posztmodern”, avagy „új realista” stílusú művekről van-e szó. Kívülről szemlélve a vitát és a jelenkori irodalmi folyamatokat, inkább olyasfélének mondhatok, mint amit Ljudmila Ulickaja írt 2012 végén megjelent esszékötetének egyik írásában azzal kapcsolatban, van-e összefüggés egy szépprózai mű minősége és a szerzőjének nemi identitása között: „Meggyőződésem, hogy a próza minősége – akár jó, akár rossz –, a tehetség szintjétől függ, nem pedig az író nemi hovatartozásától”.

¹⁸ Galkovszkij könyvéből részletek először 1989-ben jelentek meg különböző folyóiratokban, majd a teljes könyv, magánkiadásban, 300 (!) példányban, 1998-ban. Magyarul a Jelenkor 1997/7–8 számában jelentek meg részletek az írásból.

ROMAN SZENC SIN

„Élni-élni...”

Még nem is olyan régen a „Novokuznyeckaja” metróállomás környékén garmadával voltak olyan olcsó kávézók és bisztrók, ahol anélkül ihattunk és haraphattunk valamit, hogy attól kellett volna tartanunk, ezzel végképp romba döntjük saját magunk és családunk anyagi helyzetét. Mára aztán ebből a bőségből csupán az „Újult erő” talponálló maradt meg, amelyet igazából elsőként kellett volna bezárni.

A szűk, fullasztó levegőjű pinchelyiségben van néhány ragacsos asztal, s egy éppolyan ragacsos bárpult, a fal mentén acél sörshordók, a menü szegényes: kissé száraz szendvicsek, műhúsos derelye, garnéla, ami valamiért mindig savanyú... Különb en a talponállókban nem is kellene különleges ételeket tartani. A talponállók azért vannak, hogy beugorjunk, mielőbb felhajtunk egy decit, és már siessünk is a dolgunkra, ám a látogatók többsége valójában hosszabb időre tér be ide, órákat, de néha napokat is eltengődnek a magas asztalok mellett, fanyalognak, isszák azt az undorító vodkát, és ugyanolyan undorító harapnivalót küldenek le utána...

A múlt tavasszal valamiért épp az „Újult erő” lett az a hely, ahol naponta elidőztem. Leggyakrabban Vologya barátommal. Egyikünknek sem ment valami jól a családi élet (bár volt feleségünk, meg gyerekeink, de ők igazából valami külön kategória, majdhogynem ellenségek voltak). A munkahelyen még az ősszel, emiatt a világválság miatt, bizonytalan helyzet alakult ki (noha alkalmazásban állsz, sőt, fizetést is kapsz, jóllehet, körülbelül harmadannyit a szokásosnál, viszont ezért egyáltalán nem is kell bejárnod, a főnökség meg csak örül, ha nem mégy be)... Valahogy minden olyan lehangoló volt a múlt tavasszal, mi meg Vologyával a „Novokuznyeckajánál” találkoztunk reggelente munka előtt, és lementünk az „Újult erő”-be.

Nem akadt semmi különös beszédtemánk: Vologyával vagy húsz éve ismertük egymást, együtt jártunk főiskolára, ugyanazon a területen dolgoztunk. Gyakran futottunk össze, hol a sikereinkkel dicsekedtünk, hol pedig a nehézségekre panaszkodtunk. Most pedig, már nem túl fiatalon (így negyven felé), a szakadék szélére jutottunk – mi lesz, ha beleesünk a létszámcsökkentésbe? Merre tovább? Rengetegen voltak olyanok, mint mi, akikre a 90-es, majd a kétezres években csaknem mindvégig nagy szükség volt, mindannyiunkat alkalmaztak, majd hirtelen feleslegessé váltunk. Csak találgatni tudtuk, hogy átmenetileg váltunk feleslegessé, vagy... Nem, a szakma természetesen csak ideiglenesen vált ilyenné, na de konkrétan mi, a harmincyolc éves, megfáradt, már nem éppen kreatív Roman és Vlagyimir...?

– Tegnap este böngésztem a neten – közölte fanyar iróniával Vologya. – Pétervárról egy egész csapat hozzánk hasonló reklámügynök állt be farmernek. Képzeld, valami üzletembertől ingyen kaptak használaton kívüli földet. Mondván, építsetek, vesseetek, tenyészetek disznót...

Ásítottam egyet, de nem álmodásból, hanem idegességemben:

- Na és?
- Nincs és. Építkezni kezdtek. Terveik vannak.
- Inkább utcaseprőnek megyek, mint parasztnak...

– Ugyan ki vesz fel téged utcaseprőnek? Az egész egy tadzsik vagy milyen maffiához tartozik... Az öröket meg a zsaruk tartják kézben. Régebben elmehettél utcaseprőnek vagy őrnék, de most – a franc tudja, mi van ott. – Vlagyimir megemelte a műanyag vodkás poharat, meglötykölte, majd visszatette az asztalra. – Most még rakodómunkásnak sem mehetsz el. Nincs számunkra hely...

– Akkor felkötöm magam. Már régóta elegendő van az egészből.

Vlagyimir merőn rám nézett; szokásával ellentétben nem ironikusan, hanem komolyan válaszolt:

– Annál már, hogy felakasztoz magad, jobb, ha mérget veszel be. Hallottál a Nootropilról? Állítólag hat tableta, és kész. Még szenvedni sem marad időd. Szívbenulás.

– Na igen – bólogattam, – a mérgezés sem rossz... Bár mostanság az a divat, hogy a vonat elé ugranak. Németországban, a napokban ugrott valami volt milliárdos a vonat elé. Amerikában is rengeteg ilyen eset van.

– Nem is tudom – fintorodott el Vologya. – A vonat elé, ez valahogy olyan... Valószínűleg egyszerűen lusta volt felkészülni a dologra, meg aztán azokat a cafatokat másoknak kell... Én mégis inkább a mérget választanám... Na, igyunk egy kortyintást...

Általában ilyenekről beszélgettünk az „Újult erő” talponállóban. Hogy hogyan éljünk Moszkvában, mihez kezdjünk, ha elbocsátanak, hogyan tartsuk el magunkat, azt elképzelni sem tudtuk. Néha én, néha Vologya beszereztük az „Állásajánlatok” című újságot, és lapozgattuk, olvastuk a hirdetéseket, végül pedig minduntalan arra a következtetésre jutottunk, hogy ezek az álláshirdetések nem nekünk szólnak. Mindenki szakembert keres (a cégvezetőtől a vízvezeték-szerelőig), gyakorlati tapasztalattal, lehetőleg harmincöt év alatt...

Az öngyilkosságról félrészegen odavetett, majdhogynem vicces szavak lassanként meglehetősen valós tervvé váltak, mi pedig lelkesen védelmeztük saját módszerünk előnyeit. Úgy tűnt, hogy tényleg ez az egyetlen kiút, és ráadásul elkerülhetetlen is: lenyelni hat tablettát a Nootropilból, vagy belőgni valahová a Loszinoosztrovszkij park mélyére, felkötni a hurkot egy megbízható ágra (én már a nyakkendőmön megtanultam megkötni ezt a speciális csomót), és beledugni a fejünket. Pár másodperc vergődés, de utána – jön a boldog üresség.

„Szuicii-id, – ugrott be a dal, – legyen könnyű-ű!”

És ez az egész tökölés a feleséggel, a gyerekekkel. A feleségeknek már csak a fizetésünkre van szüksége, ami soha nem elég nekik (hol ez kell, hol meg az, és mintha az egész kizárólag a gyerekekre menne), a gyerekek meg... Olyan ötéves korukig, bár sírnak, nyafognak, de tényleg szeretnivaló csöppségek és drága lelkek, jó őket megszorítani, megpusztilgatni, órákig lehet bennük gyönyörködni. Most azonban, így hét-tizenkét évesen – valahogy olyan idegenek. És ez az idegenség, minden jel szerint, egyre csak erősödik.

A szüleimet sajnálnám, ha valamit tennék magammal. Másrészt viszont, amikor olyan tizennégy éves lehettem, ők meg a szokásos módon, és valahogy különösen agresszívan rám támadtak a szemrehányásaikkal, miszerint semmit nem csinálok otthon, rosszul tanulok, foghegyről beszélek velük, azt válaszoltam: „Én meg nem kértem, hogy a világra hozzatok. Miért születtem meg? Nem kértem.” Azon nyomban elhallgattak, és attól fogva többé nem tettek nekem szemrehányást, ha pedig valamit akartak tőlem, úgy viselkedtek, mintha szíveséget kértek volna. De azokat a kissé gyerekes mondatokat most is kész voltam megismételni nekik: „Nem kértem”... De tényleg, miért hoztak a világra? Hogy szenvedjek?

Úgy általában minden balul ütött ki – és ez különösen tisztán, élesen tudatosult bennem a füledt, koszos talponállóban. Gurult, csak gurult előre az élet, valahogy észrevétlenül és szinte magától, mint a kő a lejtős hegyoldalon, most pedig elakadt. Meglökni pedig nincs erőm. De hát lényegében minek is meglökni, hová? Az öregség, a tehetetlenség, az agylágyulás felé, a nyugdíj felé, amiből szarra se futja...

Nem, valószínűleg mégiscsak most jobb eltávozni. Na és aztán? Nincs ebben semmi rendkívüli. A világon napjában több tucat ember vet véget önkezelésével az életének. Havonta ezrek, évente tíz-, de az is lehet, hogy százezrek. Tehát ez valóban kiút, és a természet egy ilyen funkciót plántált belénk. Voltaképpen már senkinek sem tartozom semmivel...

– Hát én sem – helyeselt Vlagyimir, aki az egyetemi éveit óta megkopaszodott és elpuhult –, én sem tartozom senkinek semmivel. Egyék csak meg, amit főztek, én nem vagyok rá hajlandó. Nem vagyok állat, hogy a létezésemért küzdjek. És semmi nem tud érdekelni. Valaha azt hittem, a szex a lényeg. Ez nyilván így is van, pontosabban így kellene lennie. De valahogy ez is olyan lanyhává vált, és utána az az érzés fog el, hogy inkább ne is lett volna.

– A feleségeddel való szexre gondolsz?

– Hát igen.

– Nálunk ugyanez a helyzet... Ilyenkor a szerető a megoldás.

Vologya felsóhajtott:

– A szeretőhöz pénz kell. És ami a legfőbb – energia. Mi meg – reggel munkába, este munkából. Mondjuk, idő az most volna, de pénz... Na és egyáltalán mi értelme?... Nem, veszek egy Nootropil-t és megyek a francba.

– Én meg a kötéllel a Loszinoosztrovszkij parkba.

– Hát igen, Romka... Na, egy húzásra.

Az „Újult erő” látogatóit nem vettük különösebben szemügyre, igaz, a szűk kis helyiségben bárki akarva-akaratlanul is a látóterünkbe került. De ugyan ki is lehetett ott érdekes... Talán azok a hallgatag, az alkoholtól elkínzott hajléktalanfélék, akik lassan, szinte erőltetve nyomták magukba az olcsó vodkát; ők még társaságban is alig beszéltek valamit, úgy ittak, mintha valamilyen undorító, de szükséges gyógyszert vennének be, vártak úgy tizenöt percet, majd a következő féldeci reményében odaballagtak a pulthoz... Egész jó megjelenésű fickók ugrottak be és hajtották fel gyorsan a vodkát – közönséges alkoholisták voltak... A talponállóba időnként zenész srácok jöttek be, gitárral a hónuk alatt, harsány szóváltás közben vettek egy vodkát, vagy egy sört, valami harapnivalót, leültek a sarokban és lármázni, röhögcsélni kezdtek, meg egymást lökdösní; nagyon bosszantó volt az életszeretetük... Előfordult, hogy a lépcsőn helyes, egészen fiatal lányok jelentek meg, ám mihelyt felfogták, hová kerültek, felkiáltottak: „Fúj!” – és kirohantak.

Néha láttunk ott hozzánk hasonlóakat – jól öltözött, fiatalabb férfiakat. Halkan, de hevesen magyaráztak egymásnak valamit, győzködték egymást valamiről. Mindebből arra lehetett következtetni, hogy ugyanazokkal a problémákkal küzdöttek, mint mi, és próbáltak valami kiutat találni. Jó lett volna odamenni hozzájuk és mindent elmagyarázni nekik. Meggyőzni őket, hogy nincs kiút – csak a kötél és a Nootropil...

Egyszer egy magas, két méter körüli férfire lettünk figyelmesek. Nehézkesen mozgott, fekete ruhát viselt, a hőség dacára bőrdzseki volt rajta, és a haja a válla alá ért, noha ez egyáltalán nem állt jól neki. Valahogy olyan esetlen volt, mint Ozzy Osbourne mostanában. És különösen furcsán mozgott – merev lábakkal, csoszogva, de nem öregesen, hanem pont úgy, mint

a robot a „Vendégek a jövőből” című filmben. És a fejét nem mozdítva, egész felsőtestével fordult oldalra.

Vlagyimirrel már akkor ránéztünk, amikor még csak pár lépést tett lefelé a terembe vezető rövid, de meredek lépcsőn, azután pedig akarva-akaratlanul is figyeltük őt, a beszélgetéstől elkalandozva.

A férfi odacsoszogott a bárhoz, rendelt egy pohárka vodkát és két kolbászos szendvicset. Átlagos hangja volt – lágy, tipikus moszkvai tenor –, és ettől megnyugodtam: az első pillanatban, amikor megláttam – már elég rendesen be voltam állítva –, eldöntöttem, hogy ez a valaki onnan jött, ahová mi Vologyával egyre csak igyekszünk, de sehogyan sem tudunk elindulni. Elege lett abból, hogy csak hallgasson bennünket, ezért eljött segíteni. Elfogott a félelem.

De a hangja eltörölte ezt a szorongást, s tovább fejtegettem Vologyának a nézeteimet:

– Tudod, az utóbbi időben sokat olvasok. Mi mást is tehetnék... Úgy tűnik, az egész irodalom, filozófia, általában a kultúra egyetlen dolgot bizonyít: az élet szenvedések láncolata. Az egyik szenvedés váltja a másikat, és így tovább, vég nélkül, míg az ember teljesen megsemmisül. És végül már alig várja, mikor jön el érte a megváltó halál. Érted? Minden kibírhatatlanná válik, már semmi sem jó igazán. Nem?

– Hát, igen – bólintott Vlagyimir. – És?

– Mi az, hogy és?! És mi a szenvedések értelme? Az értelme, he?

– Nyilván semmi.

– Hát én is épp erről beszélek. Azért, hogy ne veszítsd el a reményt, hogy legyen erőd élni, kitalálják a túlvilágot, a mennyországot, és egyéb marhaságot, valójában pedig...

– Igazad van. – Vlagyimir felém nyújtotta a poharát, hogy koccintsunk. – Isten-Isten!

Megittuk a langyos, keserű vodkát. Hangosan kifűjtam a levegőt, megráztam a fejem, és körbepillantottam az „Újult erő” helyiségében. „Ez hát a sírunk”. Hangosan pedig ezt mondtam:

– Végeredményben, Vov, teljesítettük küldetésünket: szolgáltunk a seregben, két állampolgárt nemzettünk Oroszországnak, és akárhogyan is, de gondoskodtunk róluk... Te ki tudtad fizetni a lakáshitelt? – Vologya bólintott. – Én is... Összességében igazoltuk az ittlétünket. A többi meg... Nem akarok többet szenvedni, nem akarok futkosni és keresgélni... Maholnap kitesznek az ügynökségről, akkor hova jelentkeznek?

– Hát, sehova. Marad a farm.

– Oda – soha! Akkor inkább a kötél. A Loszinoosztrovszkij parkban, a legközelebbi ágon...

Beszélgetéseink egy témánál ragadtak le. Hetente háromszor-négyszer találkoztunk (szinte minden munkanapon) és ugyanarról beszéltünk. De ezt – bármi furcsa is –, meg nem untuk.

– Elfáradtam. Nem élem túl, ha kiraknak az utcára – hajtogatta siránkozva Vlagyimir.

– Na és én? Én sem... Hová menjek? – válaszoltam. Őt évig tanultam a reklámszakmát, tizenöt évet végigdolgoztam, méghozzá jól. Meg voltak velem elégedve. És aztán? Egyetlen út létezik – az ág felé vezető. Szuicii-id – kezdtem el halkán mormogva énekelni –, legyen könnyű-ű!

– Hát vegyünk be gyógyszert – kezdte el ikszedszer a vitát Vologya. – Hat tableta az egész. És kész. De hogy felakaszd magad... Bevizelsz, kéken lóg a nyelved. Ráadásul egy csomó minden az eszedbe jut, amíg fuldokolsz. A minap megnéztem a neten a túlélők vallomását. Iszonyú. Minek az neked?

– Én viszont pont azt akarom, hogy iszonyú legyen – makacsodtam. – Végig akarom gondolni. Még soha az életben semmit sem gondoltam komolyan végig. Csak úgy éltem. Befejeztem az iskolát, továbbtanultam. Majdhogynem véletlenül. Valahol azt olvastam, hogy a reklámszakmáé a jövő – és döntöttem. Aztán gépiesen tovább, ahogy ez már lenni szokott. Gondolkodás nélkül nősültem meg. Aranyos lány volt, nem szegény, nem egy hisztérika és... Akkor még nem volt hisztérika... Dolgoztam. Szerintem jól dolgoztam, de nem gondolkodtam. Nem gondolkodtam komolyan.

– A gondolkodás káros. – cáfolt rám Vologya.

– Öt másodperc a sötétségig – ez az igazi... Nem, azt nem tudom, te mit akarsz, de én felkötöm magam. Bizisten. Aztán kapják be: amint hivatalosan elbocsátanak az ügynökségtől, fogok egy kötelet, és megyek a Loszinoosztrovszkijba...

– Én meg lenyelem a bogvyókat. Még ma veszek is egy dobozzal!

És megemeltük a műanyag poharakat, hogy az ígéreteinket vodkával nyomatékosítsuk.

– A tajgára kellene benneteket küldeni egy öngyújtóval meg egy zsebkéssel – hallatszott a szomszéd asztal felől.

Odafordultunk. Ezt az a bizonyos csoszogós férfi mondta. Nem ingerülten és rosszindulatúan, hanem valahogy olyan megvetően. Vlagyimirral nem is tudtuk rögtön, mit feleljünk neki, noha általában gyorsan reagáltunk a pofátlanságra.

A férfi pedig a megkérdezésünk nélkül átrakta az asztalunkra a poharát és a papírtányért a szendviccsel. Majd hozzátette, mintegy magyarázatul arra, miért avatkozott bele a beszélgetésünkbe:

– Régebben én is ilyen voltam. Mindenféle életgyűlölőt olvastam... Schopenhauert, Leonnyid Andrejevet. Én is az öngyilkosságról ábrándoztam. Igaz, nekem jóval nyomósabb okom volt rá: a totális életundor. Nem ugyanaz, mint nektek: egy kis munkahelyi feszültség, és már kivagytok. Nincs igazam?

– Ide hallgasson – válaszolt Vlagyimir –, magát senki nem kérdezte. A barátommal beszélgetünk, ez magánügy...

A férfi felemelte a kezét:

– Egy pillanat. Ha megengeditek, röviden elmesélek valamit, ti pedig meghallgattok. Tíz perc igazán nem sok, és még az is lehet, hogy a hasznotokra válik. Hozok vodkát, ha kértek.

– Nekünk is futja rá. – Ezzel odaléptem a bárpulthoz, vettem húsz dekát az „Újult erő” legdrágább harapnivalójából – két adag rántott csirkemellet hatvanhat rubelért...

– Igor vagyok – mondta a férfi, amikor koccintottunk. Vologyával mi is bemutatkoztunk, igaz, kelleetlenül.

Lehúztuk a vodkát, enni kezdtünk.

– Rövid leszek – kezdett hozzá Igor. – Csak meghallottam, miről beszéltek, és képtelen voltam hallgatni. Lehet, hogy tényleg hasznotokra válik... Ötvenkét éves vagyok, építész a végzettségem, igaz, soha semmit nem terveztem, de hát nem is akartam. Szóval, a szüleim tanácsára továbbtanultam, aztán elegendő lett a tanulásból. Általában mindent kedvetlenül csináltam. Fiatalkorom óta nem volt kedvem az élethez.

– Világos – mosolyodott el Vlagyimir.

– Nem, nem olyan egyszerű ez... Ahhoz, hogy bármit is akarjunk, valami okának lennie kell, nekem meg... – a férfi elfintorodott. – Ennek a házi könyvtárunk volt az oka. Az a sok régi könyv. Nietzsche, Freud, Schopenhauer, Céline... Éppen fiatalkoromban adták ki Sartre-t. És

ezek a könyvek mind egyértelműen azt állították, hogy nem érdemes élni... Igen, és ott volt még Jeszenyin, és persze Andrejev – vagy hússzor elolvastam őket... Értelmiségi család voltunk, a szüleim pedig úgy vélték, azért vagyok ilyen, mert olyan nagy az eszem. De mi az ész? Az észnek akkor van értelme, ha valami következik is belőle, a megvalósítás. De mi értelme van annak, hogy napokig képes voltam lelkesen... Nem, ez nem lelkesedés volt, valami más... napokig csak Nietzschét olvastam. Szinte az összes Jeszenyint kívülről tudtam, Andrejevtől pedig egész elbeszéléseket... Hát, igen...

A férfi láthatólag megérezte, hogy egyre inkább nehezünkre esik tovább hallgatni, és hirtelen észbe kapott:

– Egy szó, mint száz, a volt katonatársaim egyszer elvittek magukkal az Urálba. Akkoriban mindannyian túráztak, hajótúráztak, hegyet másztak... Rábeszéltek. Moszkvából indulva napokig vonatoztunk, majd két nap gyaloglás, tábornútnél éjszakázás, horgászás... Nyilván segíteni akartak – látták, hogy egy húszéves ember ilyen állapotban van, és nem talál ki belőle, ezért magukkal vitték túrázni. A hajótúrázást határozottan elutasítottam, a folyó mentén gyalogoltam lefelé. Be kellett várniuk... Útközben aztán eltévedtem, méghozzá annyira, hogy... – Igor egy kézmozdulattal jelezte, hogy igyunk; ittunk. – Volt egy hátizsákom, benne ruhák, ráfűzve egy edény, a zsebemben benzines öngyújtó, cigaretta, bicska... És tizenhét napig bolyongtam a tajgán. Ez a tizenhét nap elegendő volt arra, hogy megszeressem az életet.

Vlagyimir megint elmosolyodott; az elbeszélő megértően csóválta a fejét.

– Tudom, ez nevetségesen hangzik, de valójában... Tessék, nézzétek meg –, esetlenül hátat fordított nekünk, felemelte a haját, és a nyakán hatalmas, égésnyomra hasonlító hegeket vetünk észre. – Ezt én magam tettem. Ugyanilyen van a lábamon, a derekamon...

– Ugyan miért? – kérdeztem.

Igor leengedte a haját, visszafordult.

– Darabokat vágtam le magamról, hogy ehessek. Megfőztem az edényben. Erőlevest ittam.

Valami felkavarodott bennem; elfintorodtam, visszatartva a hányingert.

– Levágtam a darabokat, a sebet bekötöttem... Hál' istennek, artériát nem értem...

– Ugyan ne szédíts már! – kiáltott fel hirtelen Vlagyimir, mint aki csak most kapcsolt. – És a fertőzés... Na meg hogy tehetted ezt te magad? Meg a fájdalomtól kapott sokk... Mi az, hogy egyáltalán nem volt mit enni? Hisz ott az erdő, a gombák, a bogyók...

– Ugyan miféle gombák lettek volna ott júniusban... Júniusban mentünk.

– Hát akkor csapdát lehetett volna állítani a nyulaknak, meg halat fogni. És egyáltalán...

Vlagyimir kezdte magát felhúzni, de e mögött az ingerültség mögött ijedség érződött.

– Az ember negyven napig bírja élelem nélkül. Ezt bebizonyították! Egyébként meg nemrég olvastam a neten, hogy egy fickó százvalahány napig bírta...

– Jó – vágott közbe higgadtan a férfi –, akkor próbáld ki, hogy nem eszel tizenhét napig... Rendben, fiúk, semmit nem akarok nektek bebizonyítani. Csapda, fenyőtobozból készült horg – mindez csak a könyvekben létezik. Ehhez nem értettem és nem is értek. Pusztán az életért küzdöttem. Amikor kényelmes lakásban laktam, nem volt rá szükségem, csak akkor, amikor ilyen helyzetbe kerültem... Még én magam is meglepődtem rajta, de nagyon akartam élni. Mentem és azt suttoztam: „Élni, élni...” Darabokat vágtam le magamból, csak hogy életben maradjak. – Igor nem kínált minket, egyedül itta ki a poharat, és ette meg a maradék szendvicset. – És tessék – élek.

Hallgattunk. Ez valahogy megrázott minket. Leginkább a váratlanságával... Hosszasan kerestem a szavakat, és amikor aztán végül sikerült megszólalnom, ezt kérdeztem:

– Na és, most tetszik az élet? Ilyen... hmmm... ilyen állapotban?

– Tetszik – válaszolta a férfi késelem nélkül, meggyőződéssel, sőt, derűsen. – Nagy nőcsábász lett belőlem, a nők meg, egyébként, hajlandóak, ennek ellenére – tapintotta meg a nyakát. – Még a szovjet időkben saját vállalkozásba kezdtem – nagyon jó minőségű sportcipőket varrtunk, néhány sportoló hordta is. Most hi-fi berendezésekkel kereskedek. Nincs okom panaszra.

– És ilyen csehókba jársz? – hümmögött Vologya.

A férfi körülnézett:

– Hát igen, ez tényleg nem a legjobb hely, de néha lejövök. Nem vagyok finnyás. Meg hát itt lakom a közelben, a Tretyakovval szemben.

Tovább hallgattunk. Kínos lett volna Igort tajgai bolyongásának részleteiről faggatni – hiszen nem kamaszok vagyunk, akik kalandos történetekre vannak kiéhezve. Ő meg nem is akart tovább mesélni. Álldogált egy darabig, majd elköszönt:

– Akkor, viszlát. Elnézést a zavarásért. Csak képtelen vagyok higgadtan reagálni, amikor valaki arról beszél, hogy öngyilkos akar lenni. Hát ezért avatkoztam közbe.

Kissé meghajolt, az üres poharat és papírtányért beledobta a szemetesbe, és a kijáratához csoszogott.

Távozása után mintegy tíz perccel Vlagyimir hirtelen kikelt magából:

– Hisz mások meg végeznek magukkal. Én is képes vagyok rá. A francba ezzel az egésszel!

– Szerintem – mondtam –, egyszerűen csak hülyített minket. Hogy lehet eltévedni, ha a folyó mentén megy? Ez valami ZIL-es rokkant lehet, aki elhatározta, hogy segít visszahozni az életszeretünket.

– A francba az életszeretetével! Megveszem az altatót, a fenébe, és lenyelem.

... Már fél év telt el ez óta a találkozás óta, és mi még mindig élünk. Egyébként végül okot sem találtunk az öngyilkosságra. A tavaszi sokk után, mely a gazdasági világválsággal volt összefüggésben, a cégek lenyugodtak, és a reklámügynökségek új megrendeléseket kaptak. Nem túl sokat, de valamennyit azért mégis. Én is, Vlagyimir is dolgozunk. A fizetés nem valami sok, a válság előttivel össze sem lehet hasonlítani, de azért elmegy. A család legszükségesebb kiadásait fedezi.

Az „Újult erőben” való találkozásaink abbamaradtak. Néha felhívjuk egymást, és megkérdezzük: „Hogy vagy?” – a válasz pedig ez: „Semmi különös, megvagyok. Élek.”

MAKSZIM AMELIN

*

Végtelen esővel ver az ég;
a bánat, mint megrepedt klarinét
fájón, zokogva bűg megint,
oly mélabús dallamot komponál,
mely nyúlik, mint vékony pókfonál,
kedvéből többre nem telik.

Be van az ég gömbje tekerve
szürke és csöpögős lepelbe,
Arakhné boldog, ha fonhat,
bízom, egy szép napon megunja ezt.
*Te, rótt rózsá, fekete kereszt,
hálói közt el ne sorvadj!*

Ki ifjú nem volt, öreg se lesz.–
Ó, szent előrelátás! Ó, szent
jövőbe látás! – malasztok.
Kint eső véd, bent bú a jelmez,
halálod perce nem kegyelmez,
minden csodád elszalasztod.

*

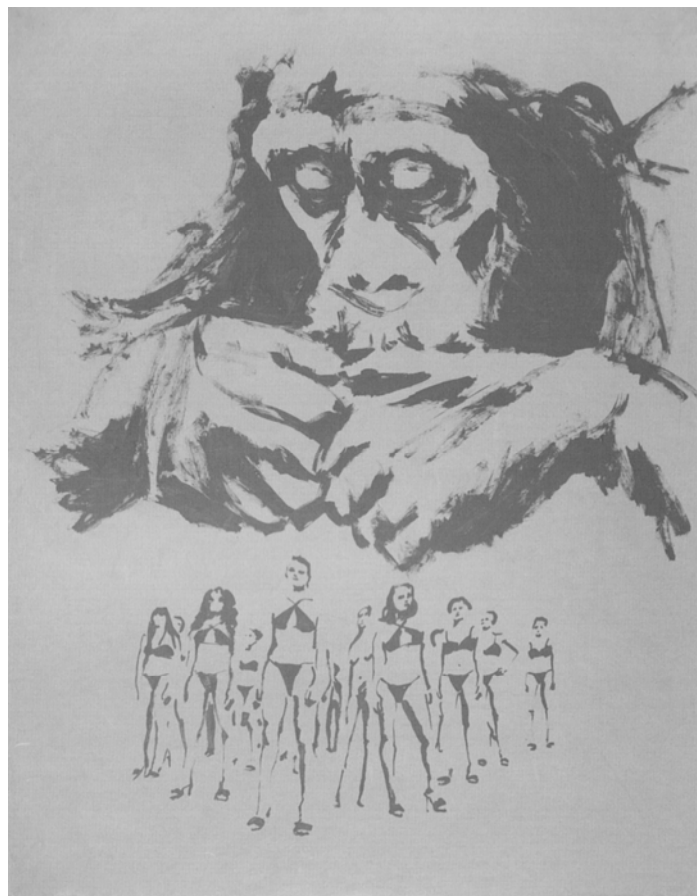
Ha verset írok vagy boroznék,
ha Vénuszt hűn becézgetem,
mindenben óva int a mérték,
zsinórja tűz irányt nekem:

az élet sűrű szoknyaránca
mögé bután nem rejtezek;
halálomat se kérve táncra,
Krözussá méltán nem leszek;

a fagy s az éhség nem barátom,
börtönt, koldussort tisztetek, –
másét elvenni nem kívánom,
s javamból másik nem vehet.

Ha rég, az égtől biztatottan
konok költővé nem leszek,
kitűnnék most is ebben-abbban,
hol legnagyobb erény a rend.

GÁTI ISTVÁN fordításai

DMITRIJ GUTOV: A MAJOM ÉS A LÁNYOK

M. NAGY MIKLÓS

Orosz írók, orosz nők... és a fekete zongora

Lenin és Ljudmila

Ljudmilának hívták, festőművész volt, és a kilencvenes évek elején jött Magyarországra az akkori szegény Moszkvából.

Néhány hétig káposztaleves szaga töltötte be a lakást. Ahogy ő tudott sikítani, úgy senki más. Utána órákig teáztunk, és Leninről meg a kommunizmusról vitatkoztunk. Szerette Lenint – és visított akkor is, amikor kegyetlen diktátornak vagy őspunknak neveztem. Vagy a posztmodern gonosz előfutárának. – *Posol ti na huj* – mondta –, Lenin nagy ember volt, nagy filozófus, nagy író. Egy bölcs. Én meg békülékenyen: – *Nu ladno, igyi szjuda, poceluj menyja, milaja.*

Egyszer mentem vele bevásárlóközpontba – de látva tekintetében az undort: a tömegtársadalom, a fogyasztói kultúra, a habzsolás, a csámcsogás mély megvetését, azonnal menekültünk. – Te hogy bírod ezt ki? – kérdezte. – Nem utálok?

– Én nem – feleltem. Csak ennyit.

Nyári estén borzongva nézett fel az égre: – Utálok a csillagokat – mondta. – Ha sokáig nézem őket, rángatózni kezdek, mint Dosztojevszkij. Úgy hívják: „asztrofóbia”, mi, oroszok, különösen érzékenyek vagyunk rá. Szokolovot olvastad? – Fürkészőn nézett a szemembe, mint aki még nem tudja eldönteni, méltó vagyok-e a szerelmére. – Te mit utálsz? – kérdezte. – Mitől félsz? Mitől viszolyogsz?

Szótlanul tűnődtem. Tényleg, mit utálok?

Egy mesebeli tó partján sétáltunk – fönt csillagok, szikrázó visszfények a borzongó hullámokon: dosztojevszkiji éjszaka. – Meg a békákat is utálok – mondta Ljudmila –; egyszer kicsi koromban a bátyám felfújt egy békát, mint egy papírzacskót, és szétdurrantotta előttem. Én meg csak hánytam és hánytam... – És újra az a fürkésző, bizonytalan tekintet: szeressen-e vagy ne. – Te mit utálsz? Csak van valami fóbiád.

– Ó, Ljudmila, de hisz olyan szép a világ... Ez a tó, ez az éjszaka, az élet melódiája... szeretkezni a bokrok közt, azon a padon, ott ni...

A tó menti ösvényen hirtelen megindultak a rögök. Békák nászmenete... pajzán kuruttyolás. Ljudmila felsikított, és rohant vissza a szállodába: a csillagtalán, békátlan, békés bárba. – Vodka kérék szépen – mondta épp, amikor zihálva utolértem. Szép orosz majomarcán finom csillagundorral s büszke békaiszonnal hajtotta fel a vodkáját... s most először tűnt el róla a bizonytalanság. – Te mit utálsz? – kérdezte még egyszer utoljára, de már lemondóan: bunkó magyar vagy, ez volt a tekintetében, mit értesz te az én finom orosz fóbiáimból? S már csak néhány búcsúsikoly volt hátra... egy sikolyos éjszaka.

Hogy mit nem szeretek? Ezt a kérdést.

A csillagokat, Lenint, Dosztojevszkijt, Szokolovot, a bevásárlóközpontokat, a békákat, a vodka, a sikolyos éjszakákat, Ljudmila emlékét – mindent szeretek...

Docenko, Radzinszkij és az újorosz Igor

– Te ki vagy? – lép hozzám egy ötvenes, macsó külsejű alak, mellette tüneményes nő, benem: sárga irigység.

Ó, az orosz nők! – a szeptember eleji kánikulában olyan szexi a város, mint egy luxusbordély: a kommunizmusban elfojtott Erósz buzog mindenütt, az erotikus fehérneműk választéka a Place Pigalle-ével vetekszik.

1996-ban járunk, Moszkva hirtelen gazdag lett – de Budapesten bárkinek mesélem, nem hiszi el.

A Vagriusz kiadó estjén vagyok: nagy, fekete zongora a sarokban, klasszikus combo nyomtatja az evergreeneket. Aztán bemutatják az új könyveket, a főszerkesztő kiteszi a lelkét, de a posztszovjet-posztmodern orosz író cinikus fajzat: a nyers stílus a trendi – csak semmi szentimentalizmus. Kabakov kurtán köszönetet mond a kiadónak, és közli, hogy azért választotta a Vagriuszt, mert hallotta, hogy az fizet, mint a köles. Lipszkerov, az ifjú titán még nála is szűkszavúbb: – Sokan mondják, hogy az irodalom meghalt. Én ezt a kérdést gyakorlatiasan közelítem meg. Ha létezik kiadó, létezik irodalom. A kiadó, mint látjuk, létezik. Következésképpen létezik irodalom is. – A főszerkesztő még egy kicsit morog a mikrofonba: –Többet vártam tőletek fiúk –, aztán irány a terített asztal: lazac, kaviár, *martyinyi*, pezsgő...

Megérkezik Edvard Radzinszkij is, a Vagriusz világsztárja – koccintunk *Az utolsó cár* magyarországi sikerére, de Radzinszkij hangulatát beárnyékolja a nap híre: Jelcin bejelentette, hogy szív műtétre kórházba vonul. – Oroszországnak az a nagy baja, hogy mindig tökkelütött hülyék kerülnek hatalomra – mondja Radzinszkij. – Most jön majd valaki, aki rendet akar csinálni. A Lebegy-féle műveletlen tuskók nem képesek felfogni, hogy a szabadság és a jólét ára egy kis rendetlenség. De mindegy, a végén úgyis nagy baj lesz még itt. A történelem megismétli önmagát, ha az újoroszok nem fogják fel, hogy ebből a mostani nagy gazdagságukból valamennyit a népnek is kell juttatni...

Szóval odalépett hozzám a lófarkas macsó.

– Magyar vagyok – felelem szerényen a kérdésére. – Orosz irodalmat adok ki Magyarországon. És te?

– Docenko. Viktor Docenko.

– Örvendek – mondom –, de tulajdonképpen mivel foglalkozol?

– Hm. Én vagyok Oroszország legnépszerűbb írója – feleli. – Három év alatt négymillió példány. Már csak Lenint kell megelőznöm. Most jelent meg egy interjúm a *Times*ban, ahol az orosz Rembónak neveztek.

– Az orosz Rimbaud-nak? – csodálkozom. Ezt azért nem néztem volna ki belőle.

– Nem, nem a költő, hanem Rambo. Kalandregényeket írok. Gyere, elmegyünk hozzám, odaadom a könyveimet. Ha elolvasod őket, tuti, hogy ki fogod adni. Én vagyok a legjobb.

– Ennek a kurva Radzinszkijnek kiadták két könyvét Amerikában, és meggazdagodott belőle – morog Docenko a kocsiban. – Én meg keresek szaros hatvanmilliót egy regényemen.

A lakásban néhány művészi pornókép van a falon – meg rengeteg fénykép magáról a szerzőről, Csernomirgyinnel és más politikai fejeseikkel közösen.

– Tudod, mit? – mondja, miután odaadta a könyveit, lehalkítva a hangját, mert a szomszéd szobában ott van egy nő – a felesége? (És megint: a sárga irigység... Ó, az orosz nők!) – Elme-
gyünk szaunázni. Van egy menő hely, ahová járok. Bombázó csajok...

Szauna helyett (Nick Hornby-s gondolat: életem öt legrosszabb döntésében benne van-e, hogy nem mentem el?) a volt kollégiumi szobatársammal találkozom. Az angol tanárnóm fia volt az IMO-n, okos, egyszerű fiú, egész jó verseket írt. Most meg újorosz lett belőle, drágakö-
vekkkel kereskedik – egy exkluzív klubban találkozunk. Kérdezi, mit ennék. Mindegy, mon-
dom. Hát akkor hozzon ki mindent, ami van, mondja a miniszoknyás pincérlánynak. Félóra
múlva megtelik az asztal az étterem egész választékával.

Elmesélem Iognak, mint mondott Radzinszkij az újoroszokról meg arról, hogy újból a
vesztébe rohan az ország. A végén így megint forradalom lesz...

– Hülyeség – feleli. – Korai lenne, ha elkezdénék jótékonykodni, sok pénzt fizetni kevés
és rossz munkáért. Az orosz embernek végre meg kell tanulnia, hogy megálljon a lábán. És
végre elkezdjen rendesen dolgozni. Különben meg épp most szervezek egy önkiszolgáló étte-
remláncot, olcsó árakkal, hogy a szegények is meg tudják fizetni. És azért én is jól járok...

Az Aeroflot járatán rajtam kívül csupa orosz seftes volt (állítólag akkoriban úgy harminc-
millióan éltek ilyen féllégális kereskedelemből, a kellemes moszkvai életszínvonal legfőké-
pen talán ezeknek az embereknek volt köszönhető). A mellettem ülő testes asszonyosság meg-
szóltott:

– Maga magyar? Ó, én nagyon szeretem Magyarországot. A második otthonom. Kétszer for-
dulok minden hónapban, és egy úton van körülbelül ezerkétszáz dollár hasznom. De azért
Moszkvában most már jobb az élet, mint Budapesten. Nem értem én ezt, visszük a sok dollárt,
és valahogy nem látszik meg Magyarországon. Pedig Törökország életszínvonalát mi emeltük
fel. Mert sokan, tudja, ugyanígy a törökökhöz utaznak. Magyarországon persze jobb az áru, csak
nagyon macerás a dolog, mindig egyre több papírt kell kitölteni. Nézze már meg kedveském,
ezek itt kicsodák. Ezek nélkül, azt mondják, nem igényelhetjük vissza az áfát. Maga se tudja? De
mondja, látta, milyen szép boltok vannak Moszkvában? És a lányok? Gyönyörűek, nem igaz?
Szébbek, mint a magyar lányok. A vérkeveredés miatt biztosan. Igaz, a férfiak meg Magyaror-
szágon szébbek. Szóval Moszkvában most már jobb az élet, én mondom magának...

Verjük le Szolzenyicint!

Kis utca a Taganka közelében, mínusz húsz fok, fúj a szél, az a csontig-lélekig hatoló moszkvai
szél, amitől a Don-kanyar jut az ember eszébe. A magyar ember eszébe... Már elkezdéném
magyarázni, mit jelent a „Don-kanyar” nekünk, amikor hirtelen:

– Jé, Szolzenyicin utca! – mondom, és közelebb megyek az utcatáblához.

Baromi magasan van: találgatom magamban, miért... Pontosabban gőzöm sincs.

Felugrok, hogy elérem-e. Nem érem el. Túl magasan van. Megközelíthetetlen.

– Azért tették olyan magasra – magyarázza Szásenyka –, mert valamikor hoztak egy tör-
vényt, hogy csak tíz évvel a halála után lehet bárkiről is utcát elnevezni. De aztán vagy elfelej-
tették, hogy van ilyen törvény, vagy úgy gondolták, hogy törvény ide vagy oda, Oroszország-
ban az államnak mindent szabad, szóval Alekszandr Iszajevics halála után ezt az utcát róla
nevezték el. És volt, akinek nem tetszett. Fogták, és leverték az utcatáblákat.

– És?
– És végül úgy döntöttek, hogy magasabbra teszik őket. Hogy ne legyen olyan könnyű levetni.

Na ja, mindig győz az állam.
És mindig győz Szolzsenyicin.
Újabb bizonyíték arra, hogy az életben nincs logika.
Fekete zongora.

Zoja Koszmogyemjanszkaja, a Kurszkaja-metróállomás és Zahar Prilepin

Izmajlovszkaja szálloda – tizenöt vagy talán húsz évvel ezelőtt. A metrómegálló előtti téren kis, nyüzsgő piac működött, a jelicini vadkapitalizmus a maga nyers valóságában: ott saslikoztam – és mindig eszembe jutott, ahogy Szolzsenyicin (Kosztoglotov) ette a saslikot a *Rákosztályban*. A környékbeli panelházakban lakó nénikék ott árulták az otthon sütött-főzött pirogot, töltött paprikát, pelmenyit – nem vártak semmit az államtól, se nyugdíjat, se nemzeti eszmét, próbáltak megélni, ahogy lehet. A közelben volt a híres Verniszázs: festmények, bolhapiac, könyves standok – ott vettem meg Szása Szokolov *Eb s ordas közt* című regényét: zseniális, de szinte lefordíthatatlan. Talán ha két életem lenne...

Most: hatalmas szupermarket, elegáns boltok hihetetlen választékkal, amilyenről mi nem is álmodunk ebben a gondokkal sújtott kis országban. („Nem tudom, meddig tart ez a svájci jólét Moszkvában”, mondta egyszer Jurij Guszev, a magyar irodalom legnevesebb fordítója. „Amit most látsz, az a hirtelen jött gazdagság maradványa – mondta 1998-ban, a pénzügyi válság, a *default* napjaiban Mark Frejdkin író. – Úgy emlékszünk majd rá, mint egy délibábra.”) Pirogot áruló nénikék már nincsenek. De ötméterenként megállítják az embert azzal, hogy olcsón tudnak szobát szerezni a szállodába. „Köszönöm, de már van.” Valami új bizniz ez is, a logikáját nem értem. Fekete zongora.

A metrómegállóban szobrok – az első Zoja Koszmogyemjanszkaja, az orosz partizánlány, akit a németek a háború első napjaiban megöltek, fél mellét levágták, s a róla készült fénykép bejárta a Szovjetuniót... Harcra buzdította az oroszokat: minden jobb, még Sztálin is, mint a németek, akik egy szép fiatal lányt megkínóznak, és levágják a mellét.

Mindig megnézem: igazi szocreál szobor, vaskos idomok, kemény tekintet – és elképzelem, milyen lehetett az igazi Zoja: csupa érzékenység, csupa vágy, csupa szépség, csupa orosz lélek, csupa hit, csupa kedvesség – mint Szásenyka.

Szásenykával a Kurszkaján szállunk ki – bámulom a gyönyörű metróállomást: silabizálom a kupola peremén lévő feliratot: „Sztalin nasz virasztyil.” Micsoda? Hogy „Sztálin nevelt fel bennünket?”

– Ez meg mi?
– Hát, az úgy volt – magyarázza Szásenyka –, hogy két évvel ezelőtt felújították a megállót, és mindent rekonstruáltak rajta: legyen pontosan olyan, mint a harmincas években. A sztálini himnusz szövegével meg minden.

– Aha.
– Ilyen ország ez. El tudsz képzelni valami hasonlót Németországban? Hogy „Hitler gyermekei vagyunk”?

XX. század: eb és ordas között – szürkületidő.

Néhány nappal később, már Pesten, Szásenykától kapok egy cikket, az orosz irodalom új sztárja, a hirtelen világszerte kiadott Zahar Prilepin írta – Sztálinról. És most mindenki erről beszél.

„Azt mondjuk – és ez az a ritka eset, amikor majdnem igazat mondunk –, hogy nem kímélted, és időről időre irtani kezdted az orosz népet. Hagyományosan tízszeresére vagy akár százszorosára növeljük az áldozatok számát, de ez csekélység. A fő, hogy közben hallgatunk arról, hogy nekünk magunknak egyáltalán nem kedves sem ez a nép, sem az értelmisége. Abban, hogy manapság hétmilliós ütemben, szakadatlanul tűnik el az ország lakossága és a népi arisztokrácia, kitartóan és önfeledten – mily elbűvölő paradoxon! – téged hibáztatunk! Mert, ugye, nem mi öltük meg az orosz falut, az orosz tudományt, és nem mi sülyesztettük a mezít-lábas senkiháziak szintjére az orosz értelmiséget – ne, ne neved, mindezt te tetted. Te! Aki hatvan évvel ezelőtt meghalt! Nekünk ugyan semmi közünk hozzá. Mikorra mi megjöttünk, már minden összetört és elhalt. A milliárdjainkat mi magunk kerestük, a saját munkánkkal, a semmiből! Az édes mamánkra esküszünk!

Vagy legalábbis objektív folyamatnak látjuk az orosz etnikum kihalását. Mert a te idődben ölték az embereket, a mi időnkben maguktól hullanak. Te nem is tudtad olyan gyorsan pusztítani őket, amilyen gyorsan ma a saját akarataukból hullanak. Objektív körülmény, igaz?

És magabiztosan azt hirdetjük, hogy a Győzelmet annak ellenére értük el, amit te műveltél.”
Ilyesmiket ír.

Jevgenyij Popov meg azt mondja egy interjúban, hogy csalódott Prilepinben, mert mostanában egyre nagyobb – és veszélyes – zöldségeket beszél.

Prilepinnel – még a Sztálin-cikke előtt – találkoztam egyszer Frankfurtban. Elmondtam neki, hogy megvettük a híres regényét, a *Szánykját*... Prilepin szóáradatba kezd: hogy mennyire örül, hogy Magyarországon is... És Limonovot kiadjuk? Limonovot ki kell adni, mert zseni. Nem azért mondja, mert harcostársa a nacional-bolsevik pártban, tényleg... És ha Moszkvában járok legközelebb, hívjam fel, elmegyünk szaunázni, dumálunk egy jót...

Fussak el?

Menjek?

Szaunázunk?

Boros, bolond orosz írók. Bolond hangszerek.

Szorokin, Mariam Petroszjan és a darvak

Orosz nő, orosz írók ügynöke, Barcelonában él, ülünk a buszon Moszkvában, az orosz irodalom fordítóinak konferenciájára tartunk, a moszkvai dugóban órákig tart az út a szállodától az idegennyelvű könyvtárig... Julija Mariam Petroszjant akarja eladni nekem – már próbáltam elolvasni, nem ment, nem az én világom, csodálom, de unom. Egy újabb dolog, amit nem értek a világból – hogy miért épp Mariam Petroszjan az új megváltó sok olvasó számára: egy Second Life, amibe elmenekülhet a sivár valóságból. Nekem ez is csak fekete zongora. Aztán Julija mesélni kezd Vlagyimir Szorokinról, aki a legfontosabb „kliense”:

– Tegnap Vlagyimirral találkoztam.

– És?

– Elmesélt egy haláli jó új elbeszélést. Hogy valahol Oroszországban él egy csapat különleges daru, valami kihalóban lévő faj. És el kellene költözniük a telelőhelyükre, de nincs vézérdaru, és nem indulnak el: megfagynak szegények, ha valaki nem menti meg őket...

– És?

– És akkor Putyin fogja magát, odautazik, daruorrot tesznek a fejére, sárkányrepülőre ül, és repülni kezd, és a darvak mennek utána. Szállnak, szállnak a darvak, előttük Putyin sárkányrepülőn, és mindannyian megmenekülnek, eljutnak oda, ahol meleg van: nem fagynak meg, és mi sem fagyunk meg, és a világ is megmenekül, mert van végre, aki vezesse, ha kell, sárkányrepülőn...

– Ez tényleg jó. Hihetetlen, milyen fantáziája van Szorokinnak. A *Cukor-Kreml*ben is...

– Várj, még nincs vége a történetnek! Tudod, hogy Vologya dadog – imádom, ahogy dadog, a legsármosabb orosz pasi –, szóval amikor mondom neki, hogy ez haláli jó elbeszélés, rám néz azzal a gyönyörűszép szemével, és azt mondja: „D-de hát, ezt n-nem én írtam, ez meg-történt. Én n-nem tudnék ilyet k-k-kitalálni.” Én meg erre: „Vologya, ez tökéletes, tényleg úgy megírni a sztorit, mintha a leghitelesebb valóság lenne, fantasztikus vagy, imádlak!”

Aznap este az orosz tévéhíradó első híre az volt, hogyan mentette meg Putyin a fogságban nevelt, ezért tapasztalatlan szibériai hódarvakat: ő vezette őket sárkányrepülőn a melegebb közép-ázsiai tájak felé. Utána sokat vitatkoztak róla, hogy sikeres volt-e az akció. Mert Vlagyimir Vlagyimirovicsot csak a darvak egy része követte.

Abuzjarov és a forradalom

A Biblio-Globusz könyvesbolt a Lubjanka tér mellett – a tér közepén Feliks Dzerzsinszkij helyén még mindig nincs semmi: ugyan kit lehetne odaszoborni: Szolzsenyicint talán? De kelle-e hozzá valami *szobornosztj*, ami nincs: húsz éve kínlódik az orosz nép azzal, hogy mi legyen az új nemzeti eszme, az új hős – de egyelőre csak Putyinig jutott el. Én Viszockijt állítanám oda. De ki nem sz..ja le, hogy én mit gondolok?

Akunyin új könyvét nézegetem, amikor könyvbemutató kezdődik. Eldar Abuzjarov kezd el beszélni: új sztár, mindig oda megy, ahol történik valami, narancsos Ukrajna, arab tavasz stb., regényeket ír a forradalmakról. A forradalmak megszállottja, mint Prilepin.

– A forradalom jó dolog – magyarázza –, forradalom nélkül nem újul meg a világ. A mi '17-es forradalmunkra is szükség volt, mert valahol valakiknek ki kellett próbálnia az egyenlőség eszméjét, és hogy a Nyugat átalakíthassa, emberarcúvá tehesse a kapitalizmust.

Ilyesmiket mondott.

Feltette a kezét egy lány. Szép szláv lány szürke ruhában: pravoszláv arc, szemében a dosztojevszkiji hittel: nincs semmilyen nagy történelmi cél, amely megbékíthet akár csak egyetlen megkínzott gyermek könnycseppjével...

– De hát Eldar Anvjarovics, hogy mondhat ilyet? Hány kisgyermek halt meg a forradalom miatt, elpusztították a templomokat, lerombolták a Megváltó Krisztus székesegyházat. Hogy mondhatja erre, hogy „jó dolog”?

– Na, és mi lett annak a székesegyháznak a helyén? Uszoda, nem? Inkább legyen Oroszországban ezer uszoda, ahol a gyerekek sportolhatnak, játszhatnak, nevethetnek, mint ezer templom...

És vitatkoznak még sokáig: a szép orosz fiú és a szép orosz lány. Tépik, cibálják az orosz történelem átkozott kérdéseit.

Borisz Jevszejev és a dobogó kő

Kolomenszkójában vagyunk hármásban, Tányecska, Borisz Jevszejev, a hazafias író és én; nyár, balzsamos napsütés, halk guszlizene szól valahonnan, *blagodaty* (ezt nem lehet lefordítani).

Kolomenszkoje elragadóan szép park Moszkva déli részén, itt volt az orosz cárok nyári rezidenciája, itt van I. Péter cár faháza, amelyet ő maga épített, és egy Arhangelszk melletti kis szigetről hozták ide: már mindent megnéztünk, ettünk saslikot, és most fekszünk a gye-
pen, élvezzük a napsütést, és nézzük az orosz matrózokat – Matrózok Napja van, és bár tudjuk, hogy „U matroszov nyet voproszov”, ezeknek a matrózoknak nagyon is van kérdésük, egy nagy-nagy kérdésük: „Hol a pia?” Mert a „hatóságok” úgy döntöttek, hogy ezen a napon itt Kolomenszkójában, ahol a Matrózok Napja központi ünnepségét megrendezik, tilos bármilyen alkoholos italt árulni: nehogy a matrózok duhaj részegségükben lerombolják a gyönyörű építészeti emlékeket. Kronstadtot az orosz hatalom sosem felejtí el.

De mindez lényegtelen, vagyis csak annyiban lényeges, hogy mi sem tudunk sörözni. De most nem is kell. A hely varázslatos így józanul is.

Előző nap elolvastam Jevszejev kisregényét, és most el kell mondanom, hogy mit gondolok róla. Meg hogy kiadnám-e esetleg. A regény arról szól, hogy Európa hogyan bassza át mindig az oroszokat, és az utolsó két oldalon Borisz publicisztikus stílusban, keresetlenül elmondja a véleményét erről a képmutató, álnok, hitszegő Európáról.

– Hát, Borisz Tyimofejevics, ez egy kiváló regény, de ezt az utolsó két oldalt szívem szerint kihúznám – mondom. – Semmi bajom azzal, ha valaki szidja Európát, de az olvasónak anélkül is minden világos. Meg miért kell publicisztikai szöveggel befejezni egy regényt?

– De hát azért írtam meg az egészet, hogy mindezt ilyen keményen kimondhassam!

Vitatkoztunk még egy keveset, nyűttük a fekete zongorát, Tányecska hol nekem adott igazat, hol Borisznak, s aztán elmentünk sétálni. Borisz valami meglepetést ígért.

Hamarosan egy vadregényes patakhoz értünk, s a partján haladva tovább hol Borisz segítette át Tányecska a csúszósabb, meredekebb részeken, hol én: a guszlizenészek játéka oda már nem hallatszott el, s egyre hangosabb lett a három szív dobogása – Tányecska talán tudta, hogy hova megyünk, én nem... Két férfi szótlan küzdelme egy nő szívéért.

Hirtelen egy hatalmas kő van előttünk.

– Érintsd meg! Tedd rá a tenyered! – mondja Borisz.

Megérintem.

– Érzed?

– Mit?

– Érzed, ahogy áramlik beléd az energia?

– Hát, valamit mintha éreznék, talán...

– Érzed, ahogy dobog benne a föld szíve? Itt vagyunk, a világ közepén. A dobogó kőnél...

Gluhovszkijjal a Várban

Megnéztük már a magyar metrót az orosz szerelvényekkel, Dmitrij adott tizenöt interjút, és tízszer elmesélte, hogy az orosz társadalom ma feudalista módon működik, vazallusi rendszerben. És hogy ő ezt úgy fogja megírni, ahogy még senki.

– Igen, úgy írom meg, ahogy senki más. Olyan keményen, kegyetlenül... Csak az a baj, hogy ezekkel a Metró-könyvekkel kezdtem. Vagyis bajnak nem baj, de lehet, hogy emiatt sohasem kapom meg a Nobel-díjat...

Ezt már a Várban mondta.

– Nehogy azt hidd, hogy most itt hagyhatsz, miután vége a melónak – szólt rám, miután kiléptünk a könyvesboltból, az utolsó dedikálásról.

Így hát sétáltunk a derűs, csillagos estén, én próbáltam idegenvezetőt játszani, meséltem Mátyás királyról, Savoyai Jenőről, az 1848–49-es szabadságharcról, amit az oroszok vertek le... de Dmitrijt jobban érdekelte, hogy mit fogunk enni.

Ettünk, szólt a zongora, zúgott a fejem, szemem könnyes volt a kimerültségtől, de Dmitrijen a fáradtság árnyéka sem látszott.

És végül – túl metrón, túl feudalizmuson, túl az orosz történelem átkozott kérdésein – a szerelemről beszélgettünk, mi másról?

– Szóval Szásenyka – mondja. – Szereted?

– Igen.

– Akkor mi a baj?

– Hát...

– Jó, van két kisgyereke. De szereted. Ő pedig orosz nő.

– És?

– Az orosz nő, ha szerelmes, a világ végére is elmegy. De tudnod kell, hogy az orosz nő más... Az orosz nő szimbiózisban él a férfival, akit szeret. Csak úgy tud boldog lenni. Nincs szabadság, nincs két független ember szövetsége. Ezek európai dolgok. Szimbiózis van. Teljes összeolvadás.

– Hát...

– Hidd el, én tudom. Ezért utazom ilyen sokat.

Nabokov és Vera

Cambridge-ben ismerkedtem össze Vlagyimir Makanyinnal, jó húsz évvel ezelőtt: egy kéthetes angol irodalmi szeminárium résztvevői voltunk – ő többnyire csak sakkozott, Mark Frejdkinnel, egy másik orosz íróval. Ő volt a sztár, a nagy író a világ minden zugából érkezett szerkesztők és műfordítók között.

Néha odasomfordáltam hozzájuk, félszegen kérdezgettem.

Szeretett arról beszélni, hogy vannak könyvei, amik maguktól születnek, és vannak, amikért meg kell küzdenie. De hogy magától szülessen meg egy könyve, ahhoz előbb le kell győznie azt, amelyik nem adja meg magát könnyen.

– Na és Nabokovot szereti, Vlagyimir Szemjonovics?

– Persze, mindent elolvastam tőle. Már régen.

...

– Na és hatott az írásművészetére Nabokov, Vlagyimir Szemjonovics?

– Fene tudja. Valamennyire biztosan. Ugyan kire nem hatott?

...

– Na, és a Lolitának van erkölcsi üzenete maga szerint, Vlagyimir Szemjonovics?

– Mondja, Miklós, maga mindig csak Nabokovot olvas? Ez valami betegség. Ki kell gyógyulni belőle.

Azóta is gyógyulgatok, de lassan megy. Nemrég megnéztem a Youtube-on a BBC dokumentumfilmjét Nabokovról.

- Na, és milyen ember volt Nabokov? Sokak szerint sznob – kérdezi a riporter a montreaux-i szálloda bárosától, aki naponta találkozott vele.

- Á, nem volt sznob, nagyon rendes ember volt. Igaz, borralalót sohasem adott.

- Na, és hogyan töltötte a napjait?

- Ó, nagyon vidáman. Csak azt láttam, hogy délelőtt mindig ment el a lepkehálójával, délután meg a teniszütőjével...

- Na, és Vera, a felesége?

- Ő meg dolgozott. Verte az írógépet. Ő írta a könyveket.

- Ez érdekes. Maga szerint Vera írta Nabokov regényeit?

- Hát, sokat ő írhatott, bizony...

Zongora nincs ebben a történetben. Nabokov nem szerette a zenét. De a fia, Dmitry operaénekes lett. Nabokov nem tudott autót vezetni, de a fia egy ideig autóversenyző volt.

Nem tudok se énekelni, se vezetni.

Gyógyíthatatlan vagyok.

Jerofejev, a gonosz

A fordító és az író beszélget egy könyvbemutató után: a kedves, csupa szív, jóságos Bratka Laci és Viktor Jerofejev, aki élvezi, hogy ő az orosz irodalom *enfant terrible*-je. Laci igencsak töri az oroszzt (miközben zseniális fordító – gyakori eset), így hát meglehetősen egyszerű a beszélgetésük.

- A jó író gonosz. Tudnia kell, hogy az ember milyen szörnyeteg – mondja Viktor. – Ezért volt olyan nagy író Dobicsin, akit senki sem ismert, amíg én fel nem fedeztem. Ő a harmincas években már tudta, milyen veszélyes, ha bármilyen politikai mozgalom abból indul ki, hogy az ember jó...

- Na, és szerinted kik az ilyen gonosz írók az orosz irodalomban? Bulgakov gonosz volt?

- Á, nem, ő nem volt gonosz. Ezért is nem igazán nagy író.

- És Platonov?

- Hogy Platonov? Naná! Ő nagyon gonosz volt.

- Na, és Nabokov?

- Gonosz, gonosz!

- Szolzsenyicin gonosz?

- Ugyan már.

- És Brodskij?

- Egy ördög.

- És ki volt még gonosz?

- Rozanov nagyon gonosz volt. Meg Harmsz.

- És Jevgenyij Popov, a barátod?

- Hát, nem is tudom. Ő nagyon jó ember. Túl jó. De kicsit azért gonosz is.

- Te is gonosz vagy, ugye?

- Ezt nem kérdezed komolyan.

Jerofejev konyhájában ülök, nézem a falon lévő művészi aktot: egy nő hátulról fényképezve, épp csak annyi látszik belőle, hogy kicsit megtornáztassa a vágyakat.

Viktor hosszan telefonál, aztán bejön. – Kérsz teát? – kérdezi.

Aztán: – Ja, előbb hadd mutassam be az új feleségemet. – És a falon lévő aktra mutat.

Vova, Jura és Mása

Gluhovszkij egyik elbeszélésében arról ír, hogy az orosz nők szerelmesek Putyinba. Hát, nem tudom... Putyin mégsem egy Fidel Castro. Amikor Moszkvában tanultam, a kollégiumban sok kubai lány volt: mindegyik szerelmes Fidelbe. De ugyan ki érti a nők ízlését? (Főleg a budai úri lányokét. Húsz év után találkozom a nővel, akibe gimnazista koromban plátóian szerelmes voltam. És hát az ilyesmi soha nem múlik el. Egy kávé mellett beszélgetünk erről-arról, az életről, osztálytársakról, kivel mi lett azóta, és egyszer csak Viktorra terelődik a szó. És úgy kezd csillogni a szeme, mint máskor soha. Így ért véget egy szerelem. Mert mégis minden elmúlik egyszer.)

Putyin nagy sajtótájékoztatót tart Moszkvában: egyedül ül a hatalmas terem végében, óriási közönség előtt. Feláll egy középkorú, testes, kedves, szép arcú nő, és hosszan beszél arról, mi a baj az országban. Putyin türelmesen hallgatja.

– És ott van az a hadügyminiszter, akit most leváltottak. De hiszen maga nevezte őt ki, Vlagyimir Vlagyimirovics. Hogy nevezhetett ki egy ilyen embert?! Aki ennyit sikkasztott.

Putyin felvonja a szemöldökét.

– Miért, maga nem is tudja? Igen, sikkasztott. Milliárdokat.

– Nem, én nem tudom – mondja Putyin, és olyan kedvesen mosolyog, hogy egy pillanatra hihetővé válik, amit Gluhovszkij mond: hogy minden második orosz nő szerelmes belé. – Na jól van, elmagyarázom. Hogy is hívják magát?

– Marija.

– Jól van, Mása, üljön le! Mindent elmagyarázok – mondja Putyin kedvesen.

Mása, aki eddig talán ellenzéki volt, és úgy jött ide, hogy jól beolvasson a diktátornak, úgy néz Putyinra, mint aki kész lenne most rögtön ágyba bújni vele.

– Köszönöm, Vova – mondja.

És Putyin mosolyog: győzött. És győzni fog.

A számítógép előtt ülünk Szásenykával, előbb magyar dalokat hallgattunk a YouTube-on: LGT-t, Omegát; aztán oroszokat: Grebenscsikovot, Sevcsukot.

– Hú, tényleg, ezt meg kell nézned! – mondja.

Kisfilm valami kerekasztal-beszélgetésről, Putyin egy jótékonysági rendezvényen vett részt, és utána az orosz társadalom aktuális problémáiról beszélget az orosz kultúra jeles képviselőivel. Kormánypártiak, ellenzékiek vegyesen...

Jurij Sevcsuk rögtön magához ragadja a szót: ugyanolyan heves, tüzes, lenyűgöző, mint a színpadon. És mondja, mondja: hogy hol a szólásszabadság, Vlagyimir Vlagyimirovics? Hol vannak az emberi jogok? Hova jutottunk már megint?

Putyin kedves mosollyal hallgatja egy darabig, aztán közbeszól:

– Ne haragudjon, bemutatkozna? Nem tudom, hogy ki maga.

Sevcsuk bemutatkozik, és mondja tovább.

Ezzel kezdődtek Oroszországban az újabb zavaros évek, a tömegtüntetések – én is ott voltam az egyikben, Szásenykával, mínusz huszonöt fokban néztük Sevcsukot a színpadon. „Rogyina, ti moja urogyina... no ona mnye nraivitszja.” (Hazám, te torzszülött... de nekem így is tetszik ő.) És az orosz irodalom ügynökei – Galina, Julija, Jelena – Hodorkovszkij írásait ajánlják a kiadóknak: „Valamikor, talán nem is soká, ő lesz Oroszország elnöke” – mondja a rekedt hangú, bőszen ellenzéki Galina, mondja a kis Julija, aki Szorokinba szerelmes (a férje mellett), mondja a szép Jelena, az Eco-fordító, aki nem tudom, kibe szerelmes...

Mert mikor kezdődnek a zavaros évek? Amikor az orosz nők szívében valami összetörik. Akkor omlik össze minden, mert mi más tartaná meg Oroszországot, ha nem az orosz nők szíve?

Az orosz nő szerelmes Putyinba, és szerelmes Sevcsukba. Mert az orosz nő más. Az orosz nő szívébe ez belefér. De hogy Putyin ne tudja, kicsoda Sevcsuk, a nemzet legnagyobb éneke-se és dalköltője? Aki 1981-ben, az afgán háború idején megírta a *Nye sztreljajt*, amely azóta is háborúellenes himnusz Oroszországban? Vagy csak úgy tett, mintha nem tudná?

Vége a varázsnak?

Meztelen a király?

A mester vak?

Még egyszer az orosz nők nagy szívéről

Tányecska egy napon bejelentette, hogy férjhez megy. Vagy ne ezzel kezdjem?

Tányecska 1990-ben Budapesten, mint a Szovjet Írószövetség magyar referense, az első találkozás: dauerolt szőke haját tépi, cibálja a szél.

Andrej Bitovról beszélgettünk: hogy a *Puskin-ház*at ki kellene adni végre magyarul... meg sok minden másról.

Valamikor, évekkel később Moszkvában, egy könyvbemutatón találkoztunk is Bitovval: kivártuk a dedikálásra váró sort, ők ketten beszélgettek egy kicsit, mint régi ismerősök, bár mindig csak néhány percet beszélgettek, és mindig csak így: könyvbemutatókon, dedikálásokon... Nézttem Bitov ősz haját, szép arcát, a koponyát, amelyben valahol ott lapul a titok: az írói zsenialitás titka, a szavak melódiája. És figyeltem nagyon: szikrázik-e a levegőben valami. Hát, valamit mintha éreztem volna. Valami szikrázást? Közös ritmusra váltó szívdobogást?

És Tányecska egy napon bejelentette, hogy férjhez megy. Ekkor Budapesten élt, orosz tanított egy gimnáziumban.

– Na és kihez?

– Szergejnek hívják, a nagykövetségen dolgozik, nagyon aranyos fiú. És olyan megértő. Elmondtam neki, hogy szerelmes vagyok Bitovba és Grebenscsikovba is. Ő meg erre, hogy nem baj, majd négyesben fogunk élni.

Néhány évvel később este tízkor szólt a telefon. Először nem hallottam mást, csak zokogást. Női zokogást.

– Ki az?

– ... Én vagyok az, Tánya...

– De hát mi van? Történt valami baj?

– Meg... meghalt Brodskij. Annyira szerettem!

Anna és Ahmatova, avagy hogyan lettem műfordító

A moszkvai kollégiumi szobámban feküdt: bejött reggel, azt mondta, rosszul érzi magát, lefeküdhöz az ágyamba pihenni?

Őt is Annának hívták, mint kedvenc költőjét, Ahmatovát, és szerette a magyarokat. Talán a magyar nyelv költőisége vonzotta, talán a magyar fiúk szilaj, félázsiai szíve... vagy egyszerűen csak magyar fiút szeretett volna fogni, hogy Nyugatra meneküljön a szürke, brezsnyevszagú Szovjetunióból.

Húszéves volt, verseket írt, „Költő vagyok”, mondta magáról, és én olvastam a verseit, és sokat beszélgettünk Ahmatováról, Mandelstamról, Paszternakról. Hogy tetszett-e, nem tudom. A lelkébe szerelmes voltam.

Szabadverseket írtam neki oroszul, akkor még azt hittem, az orosz nő lelkéhez a vers a legrövidebb út. Bár... talán most is azt hiszem. Ő elolvasta, és ráncolta a homlokát:

- Jól van, ebből lehet verset csinálni- mondta.
- Miért, ez nem vers?
- Na és a rímek, a ritmus?
- De hát ez szabadvers.
- Hülyeség. Olyan nincsen. Vers csak az, amikor a lélek kibomlik a lét titokzatos ütemére.

Ahmatova-verseket írt az én szentimentális-avantgárd szerelmes szörnyűségeimből: és amikor megmutatta őket, felhúzott szemöldökkel, kíváncsian nézett rám: csodálsz? Ugye, nagy költő vagyok?

Hát jó, megmutatom, hogy ki a jobb költő! Lefordítottam Pilinszky *Apokrifjét* oroszra. Felolvastam neki. Sokáig nem tudott megszólalni, csak nézett nagy szemekkel, legyőzöten.

- Ezt te írtad?
- Büszkén bólintottam.

Aztán ott feküdt az ágyamban: Moszkvában, 1984-ben, és nem tudtam, hogyan fejezzem be ezt a történetet. Most sem tudom.

Két pohár vörösbor

Mesélem Igonnak, az újorosz barátomnak, volt kollégiumi szobatársamnak, hogy kiadjuk Akunyint.

- Ne már! Ki ért belőle bármit is nálatok? Annyira orosz, tizenkilencedik századi orosz bűnügyi regények, orosz történelem; nem rossz - nekünk, de hogy Magyarországon...

Este Natasával találkozom egy pizzériában, valahogy véletlen ismerkedtem meg vele (Tányecska barátnője), Igorral bevodkáztam, így kicsit kókadtan próbálok beszélgetni vele: elmesélem, hogy ki fogjuk adni Akunyint, és másnap megyek hozzá interjút készíteni. Nem tudom, imponál-e ez neki - talán csak a bortól csillog a szeme.

- Na és most mit csinálunk? - kérdezte, miután megettük a pizzát és fizettem.
- Hát, sétáljunk egyet! - feleltem. - Vagy elmegyünk hozzád? És veszünk egy üveg bort? - csúszott ki a számon, és legszívesebben rögtön visszaszívtam volna.

Sírt, nyerített, bűgött a villamos, döcögött velünk lakótelepeken, parkokon, hidakon át, ki Moszkva legszélére - nem tudtam, hol vagyok, miért vagyok ott, és miért vagyok. De ha van létem, hát legyen létezésem is: legyen történet az életemből, különben mit ér?

Egy erdő mellett szálltunk le, jó fél kilométert sétáltunk a lakótelepig: ott lakott Natasa a nyolcadik emeleten. A lépcsőház, mint mindenhol az ilyen lakótelepeken: sivár, sötét, mocskos. Bent a lakásban mintha bomba robbant volna. Az ágyra pillantok: mennyi ruhát, női magazint, tányért kell majd lepakolni róla...

Fáradt vagyok.

Natasa valahonnan előkerít egy dugóhúzó. Töltünk, iszunk.

– Megcsókolhatlak? – kérdezem. Hülye kérdés.

– *Tolko v socsiki* (Csak az arcocskámat) – feleli. Jó válasz. Én is így gondoltam.

– Ne haragudj, holnap korán kell kelnem.

És megyek. Le a lifttel, át az erdőn, tűnődve, hogy ez akkor most történet-e, és félve, mert az erdőben – éjjel egy óra van – kis csapatokban isznak a környékbeli srácok. A turistáknak mindig azt tanácsolják, hogy kerüljék el az ilyen helyeket éjszaka. De én nem vagyok turista. Orosz vagyok. Orosz vagyok. Orosz vagyok. Orosz vagyok.

Borisz Akunyin, eredeti nevén Grigorij Cshartisvili Moszkva egyik legszebb részén lakik, Zamoszkvorecsjében: olyan ott sétálni, mint egy időutazás – kanyargós utcák, boltocskák, szinte várom, hogy felbukkan Eraszt Petrovics Fandorin egy fiákeren.

Három órára beszéltek meg a találkozót, van még időm, benézek a boltokba, körözkö a háztömb körül, és közben ábrándozok. Biztos ő is jó srác lesz. Jót beszélgetünk, borozunk vagy vodkázunk. Ha meghív szaunázni, elmegyek. Ha van létem, hát legyen létezésem is.

Fényűző lakás, az előtérben polcrendszer: rajta a Fandorin-regények különböző nyelvű kiadásai, de a legtöbb polc még üres – Grigorij Salvovics előrelátó ember: tudja, hogy sok hely kell majd még a külföldi kiadásoknak.

Leülünk a hatalmas dolgozószobában – mellette biliárdszoba (lehet, hogy utána játszunk egyet?), és elkezdjük az interjút. Az író tölt egy pohár bort nekem is, magának is, lassan kortyolgatva, profin válaszol a kérdéseimre. Négy órakor feláll:

– Egy órában állapodtunk meg, ugye?

És kikísér.

Hét hónap múlva váratlanul e-mailt kapok Natasától. A mellékletben egy újszülött baba fényképe. A szöveg: „Szia, gratulálhatsz, megszületett a babám. Kicsit hasonlít rád, nem?”

DMITRIJ BIKOV

Milady

A szép, fiatal, karcsú, dús hajú, jómódú, független, kifinomult, elegáns, szakmailag sikeres Tatyjana, becenevén Milady (mi más jöhetne szóba a Miletjinszkaja családnév variációjaként?) a Moszkvából Pétervárra tartó ER200-as gyorsvonat kényelmes, komfortos, drága, elegáns, kiváló kupéjában utazott új szeretőjéhez, a szép, fiatal, bőkezű, anyagilag független Grigorijhoz, hogy társaságában ünnepelje elkerülhetetlen, megérett, időszerű, kellemes és egyáltalán nem elkeserítő harmincadik születésnapját.

Milady a kupéjában ült, és pontosan ezekkel a szavakkal gondolt saját magára, amit valamiféle professzionális autotréningsnek is lehetne nevezni, bár őszintén szólva, tényleg teljes meglepődöttséggel nézett szembe saját harminc évével. Nem igaz, hogy a nők többsége fél az életkorától. A kor kompetencia, a kor a munka gyümölcshöz való jog, különleges, érett, kissé fanyar vonzerő (pontosan ezt gondolta magában: "kissé fanyar"). A fiatalság lealacsonyító. Az érett kor egyenletes, biztos fennsík, elért egyensúly, és csakis tőlünk függ, hogy gyakorlatilag a végtelenségig kinyújtsuk. Ezen kívül Milady új szeretője, bár erre ő maga soha nem jött volna rá, még két évvel fiatalabb is volt nála. Ő volt Milady számára a csúcs, ami felé mindvégig törekedett, mialatt végigkóstolta, majd sorra elvetette Grigorij elődeit. Ehhez az emberhez akár oda is költözhetne, hiszen már ő is célzott rá. Új életkorba való lépését Tatyjana pontosan vele akarta megünnepelni. Jó kezdet, fél siker.

Milady egyedül volt a kupében. Először arra gondolt, hogy kifizeti a másik helyet is, de aztán úgy döntött, még egyszer próbára teszi a szerencséjét. A sors az utóbbi időben elhalmozta különféle ajándékokkal: előrelépésekkel, új ismeretsegekkel, projektekkal. Milady irigységgel vegyes össznépi imádatból övezve haladt előre az útján, gyakran csípett el elragadtató pillantásokat, de soha nem alacsonyodott odáig, hogy hálás mosollyal válaszoljon rájuk. Végül is ez mind illő és megérdemelt volt. Ebben rejlett a kor varázsa is: az úgymond beérett gyümölcsben. Még belegondolni is rossz, mennyi komplexussal küszködött fiatalkorában. Most már senki éles szavai vagy durva megjegyzései (melyek természetesen az irigységből fakadtak) nem rontották el a kedvét, megtanulta semmibe venni őket. De a sorstól továbbra is ajándékokat várt, mint az örök hazardírozó vadásztennő, Diána. Ezt gondolta magáról: Diána vadásztennő, aki elveszi, amit akar. Most mindjárt bejön egy édes fiú, vagy egy tapasztalt, érett férfi, vagy egy megkapóan vonzó művész, műsorvezető, vagy Szergej Minajev, és az utazásból máris egy újabb kaland lesz, Grigorij pedig az egészsből soha semmit nem fog megtudni. Az életet éppen így kell felfogni, mint egy sor apró ünnepet, vidám kalandot, és szórakoztató... miközben a megfelelő szót kereste, a kupé ajtaja kinyílt, és Milady előtt megjelent volt férje, Prohorov.

– Szevasz Tánya – mondta fújtatva. Prohorov eléggé testes volt, de ez nem rontott a megjelenésén, megengedhette magának majd két méteres magasságával. – Nem vártál?

– Prohorov?! – képedt el Milady. – Szia! De örülök! Hogy milyen különös egybeesések vannak!

– Hát igen – mondta Prohorov. – Tisztára, mint a Cosmóban. Boldog születésnapot kívánok, Tánya!

Elhelyezkedett a szemközti pamlagon, a térdére fektette az aktatáskáját, de semmiféle ajándékot nem vett ki belőle. Nesze neked sors, gondolta Milady. Természetesen a viszony felújításáról szó sem lehetett. Prohorovot még három évvel ezelőtt szipolyozta ki és dobta el, a házasságuk is csupán pár évig tartott, de most érdekes volt saját harminc évének magaslatáról nézni őt. Volt benne valami megbízható, kedves mackószerűség, de persze nagyon különbözött a huszonnyolc éves bőkezű, tehetős, vidám, fehér fogsorú, kifogástalanul öltözött és beillatosított, friss (a lényeg kiemelendő – na jó, mind fontos) Grigorijtól.

– Remekül nézel ki, Tánya – mondta Prohorov lágy mosollyal az arcán. – Én meg látod, még mindig egyedül vagyok, és nem is nézek ki valami jól.

– Ugyan már, Prohorov – mondta Milady elbűvölő mosollyal. – Te igazán, tényleg remek ember vagy, gyakran eszembe szoktál jutni. Mindketten egy nagyon fontos szakaszt jelentünk a másik életében. Én mindenért hálás vagyok, és semmit nem tagadok meg.

– Igen-igen – bólogatott kissé szórakozottan Prohorov. – Nekem viszont utánad minden olyan vacak. Látod, te milyen vagy, én meg, mondjuk ki őszintén, nem vagyok valami...

„Hát tényleg nem valami” – gondolta Milady nyilvánvaló elégedettséggel.

– Ejnye, nem kell így kétségbe esni – mondta. – Soha sem késő élni a lehetőségeiddel. Te mindig olyan negatív voltál, pedig minden csak rajtunk múlik.

– Hát igen, igen – bólogatott megint Prohorov, miközben elővett egy csúnya, divatjamúlt, elnyűtt, unalmas mobiltelefont, és beütött egy telefonszámot.

– Már itt vagyok – mondta a telefonba. – Igen, igen, minden nagyszerű. Na, szevasz.

Néhány másodperc múlva a kupé ajtaja újból kinyílt – épp akkor haladt el a vonat Kupcsino mellett –, és az ajtóban megjelent Pása, aki pedig semmi szín alatt nem lehetett volna ott. Pása két évvel azelőtt külföldre költözött. Megírta Miladynek, hogy mindössze két lehetőséget lát maga előtt: vagy őt öli meg, vagy saját magát, de mivel az öngyilkosságra képtelen rászánni magát, úgy annak inkább egy enyhébb formáját választja, név szerint Svájcot.

– Nahát, Pása! – kiáltott fel Prohorov. – Milyen különös, hogy találkozunk!

– Ugyanezt mondhatnám én is – biccentett Pása. – Elbűvölő véletlenek vannak. Szervusz, Kolja.

A két férfi megszorította egymás kezét.

– Nézd csak, kivel utazom! – mondta örömteli hangon Prohorov.

– Hohó! – kiáltott fel Pása. – De hiszen te Tányával utazol! Megint együtt vagytok?

– Ugyan már, Pása – mondta tömören Prohorov, és lehorgasztotta a fejét. – Hiszen Tánya most magasan felettem áll. Elég, ha csak rám nézel: öreg vagyok, meghíztam, a divatot se követem... Nem, azért vagyok most itt, hogy felköszöntsem Tányát a születésnapja alkalmából.

– Újabb véletlen egybeesés! – válaszolta Pása, kicsit orrhangú vonyításra emlékeztető tónusban. – Én is pontosan ugyanezért vagyok itt, ja, ja! Natürlich! Kedves Tánya, fogadd jókívánásaimat közelgő születésnapod alkalmából!

– Köszönöm – felelte szárazon Milady. Nem igazán volt ínyére a csodálatos egybeesések eme kavalkádja. – Úgy örülök, fiúk, hogy barátokként találkoztok.

– Hát most min vesszünk össze? – képedt el őszintén Pása. – Most már persze, hogy barátok vagyunk. Vidám, pozitív barátok... leülhettek ide melléd, komám? – azzal lehuppant Pro-

horov mellé a puha díványra. – A barátság olyan szép, csodálatos érzés... szerintem még nagyobb, mint a szerelem. Mit gondolsz erről, Kolja?

– Nem – mondta Prohorov, és határozott mozdulattal megrázta a fejét. – Ahogy tetszik, Pável, de én nem értek egyet veled, sőt, kész vagyok vitatkozni. A szerelem gyakran csodálatos tettekre készítet minket, később magunk sem értjük, mi ütött belénk...Mint például, amikor megtudtam, hogy Tánya téged szeret, és elégettem a könyvedet a fürdőszobában. Képzeld csak el. A borítón volt egy kép rólad. Először átszúrtam a szemedet meg a füledet, aztán elégettem az egészet a francba. Bocsáss meg, Pása.

– Ugyan, semmiség – mondta Pása. – Az egészségből nem is éreztem semmit. Most viszont barátok vagyunk, és ez nagyszerű.

– Tánya annál inkább – mondta Prohorov. – Igaz, Tánya? Nagyon tetszett neki. Mekkora nevetett, mikor megtudta! Úgy általában, szerintem neki tetszett a mi kis triumvirátusunk.

– Csak akkor, amikor nem ittál – vetette közbe élesen Milady.

– Igen, igen, részegeskedtem – hajtotta le a fejét büntudatosan Prohorov. Milady rögtön felismerte ezt a mozdulatot: bohóckodik, megbánást színlel, ahelyett, hogy akár csak a kisujját mozdítaná, hogy bármi változzon. – Majdnem teljesen lezülöttem, amikor elhagytál, Tánya. Vagyis amikor kidobtál. Igaz, a lakást közösen vettük, de be tudtad bizonyítani nekem, hogy bármelyik bíróság a te javadra ítélné...

– Így is volt – szúrta közbe Milady.

– Elég sokáig ittam – folytatta Prohorov. – De aztán, mint láthatod, összeszedtem magam, és nekiálltam, hogy mindent újrakezdek. Nem volt valami könnyű, de lépésről lépésre sikerült.

– Örülök neked – mondta Tánya majdhogynem ellenséges hangon. – De azt hiszem, nem ez a legjobb időpont, hogy megbeszéljük a kapcsolatunkat.

– Nem is beszélünk meg semmit! – kiáltott fel most Pása. – Összetalálkoztunk egy kupéban, és ez nagyon jó. Igaz, csak kétszemélyes, de Kolja barátom meghívott vendégségbe, hát eljöttem, és hoztam egy kis konyakot is. – Elővette a konyakot. – Tudod, Tánya, én is nagyon hálás vagyok neked azért, hogy miután Kolját elkergetted, olyan tisztán, olyan zavartalanul boldogok voltunk egy egész hétig! Amíg bele nem néztem az e-mailjeidbe. El tudod képzelni, mire vittél rá engem?! Engem, az író, a legszigorúbb szabályok szerint élő embert. De megtettem, Tánya: mivel valamikor én hoztam létre az e-mail fiókot, ismertem a jelszavad. Nagyon bedühödtem, amikor elolvastam a leveleidet. Akkor már régóta éreztem bizonyos elhidegülést a kapcsolatunkban. Azt hiszem, én csak addig érdekeltelek, amíg ott volt neked, vagyis nekünk Kolja. De elég volt egyszer találkozunk azután, hogy Kolja hazaköltözött az anyjához, hogy megértem, te is olyan nő vagy, akinek egy nem elég! Hideg lettél velem, és hirtelen minden idegesíteni kezdett. Egy nyomorult könyvet nem vihettem be magammal a budira, már elnézést, de hát úgy meg mi a jó benne? Persze nem ez a lényeg... – Közben kitöltötte a konyakot a fémpoharakba. Milady minden eshetőségre felkészülve visszautasította a kínálást, Kolja viszont rögtön felhajtotta a magáét. – Egyszóval, körülbelül egy héttel Kolja távozása után kezdődtek ezek a dolgok, egy hónapig túrtam, aztán megnéztem a levelezésed, és elképesztő dolgok derültek ki belőle. Te egész idő alatt nem is szerettél engem, de még Kolját sem, hanem a barátunkat, Gennagyijt.

– Allé hopp! – hangzott fel az ajtó mögül, és a következő pillanatban belépett a kupéba – na, mit gondolkod, ki? Természetesen Gennagyij. Ez már tényleg az ördög tudja, miféle dolog

volt, hiszen Gennagyij a történetek után áttette a székhelyét Kijevbe (ezt biztosan állíthatom önöknek), hogy ott elkészítse kiadványának ukrán verzióját, aminek köszönhetően most szabadság van Ukrajnában. Azt mondta, a boldogtalan szerelem elől menekül a forradalomba, mivel csak a forradalom képes összeragasztani a széttört szívet. És most, minden kétséget kizáróan, személyesen ő állt itt az ajtóban, igaz, kicsit kopaszabb korábbi önmagánál, de minden más tekintetben a régi.

- Mi meg itt véletlenül összetalálkoztunk Tányával - biccentett Prohorov.

- El tudod képzelni? - erősítette meg Pása. - Teljesen véletlenül!

- Hát én is aztat mondom, komáim - szólalt meg komikus ukrán akcentussal Gennagyij. - Hát teljesen véletlenül meghallottam a hangokat, aztán mondom belesek hozzátok... Van nálam szalonna! - Azzal előhúzott a hóna alól egy csomagot.

- Hát akkor harapjunk egy falatot! - ajánlotta Pása. - Épp arról beszélgetünk Géna, hogyan tudtam meg, hogy a világon vagy. Elolvastam a levelezéseket Tányával. Azt a levelet is láttam, amelyikből világossá vált előttem, hogy egyáltalán nem én vagyok számára az az ember. Akkor már csak szenvedett mellettem, gyanúsítgatással, féltékenységgel kínoztam, rosszabb voltam még Koljánál is...

- Nehezen, de elképzélhető - bólogatott bűnbánóan Kolja.

- Még Koljánál is rosszabb - ismételte meg jelentőségteljesen Pása. - Ó Istenem, miket meg nem csináltam, miután elolvastam a kölcsönös ömlengéseiteket. Tánya persze már akkor is glamúros női stílusban írt, még hozzá a legközönségesebb szinten, de ezzel együtt is igazán lebilincselő volt. És én tudod, mit csináltam?

- Mit csináltál? - kérdezte élénk érdeklődéssel Gennagyij. Úgy tűnt, Miladyvel egy cseppet sem törődnek.

- Írtam neked egy levelet a szexuális fantáziáimról! - kiáltott fel Pása. - Az ő e-mail címéről. Gondolom, nagyon meglepődtél...

- Igen, bevallom, kissé meglepett - ismerte el Géna. - Sőt, zavarba hozott. Nem feltételeztem Tányáról ilyen fokú szégyentelenséget. De azért szívesen ajánlottam fel neki, hogy próbáljunk ki néhány trükköt azok közül, amiket leírt. Ez volt az első törés a kapcsolatunkban.

- Ez még hagyján! - folytatta Pása. - Tányát is elkezdtem levelekkel bombázni a te e-mail címedről. Elég sokáig csináltam, és közben sok érdekeset tudhattál meg magadról...

- Te mocsok! - kiáltott fel Milady. Eddig a pillanatig a történet nagy része rejtély volt számára.

- Mocsok - értett egyet Pása. - Bezzeg te, te tiszta vagy. Kolja részeges lett, én lezülöttem, Géna bánatában forradalmat robbantott ki, te meg fiatal, szép, jó módú, sérthetetlen, éles elméjű, hosszú lábú, ereje teljében lévő nő vagy.

Ekkor a szép, fiatal, jó módú (szükséges hangsúlyozni) nő végleg ledobta magáról a sikeres, nagyvilági nőstényoroszlán álarcát, és olyan ronda, fülsértő hangon kezdett el sivalkodni, mely elárulta társbérletek kódéba vesző, nyolcvanas évekbeli, proletár, pétervári, apa nélküli neveltetését.

- Mi van itt, basszus, reklamálni jöttetek, vagy mi?! Ti, akik arra sem vagytok képesek, hogy normális életet biztosítsatok egy nőnek?! Impotensek! Lúzerek! Hiszen dolgoznom kellett! Még Prágába se voltatok képesek elvinni! A Széna-téri piacról öltözködtem! Csakis azért tudtam felküzdeni magam, mert mindegyikötöket még időben kidobtalak!

A három muskétás büntudatosan bólogatott.

– Emlékszel, Géna – mondta lány mosollyal Pása –, milyen levelet írt neked Milady pontosan erről? Hogy te impotens és senkiházi vagy, hogy nem tudja már tovább elviselni a szagodat, és hogy soha nem lesz elég pénzed?

– Nagyon is jól emlékszem – bólogatott Géna. – Ez volt az a levél, ami után elutaztam. Igaz, még előtte összevertem egy embert az utcán. Bevittek a rendőrségre, bent tartottak egy napot, aztán nagy hálálkodás közepette elengedtek, mert kiderült, hogy akit megvertem, az egy körözött bűnöző volt, becenevén Tambovi Paprika. Meg is ölhetett volna persze, de először is nem tudtam, hogy kivel állok szemben, másodszor meg nagyon dühös voltam.

– Látod Géna – mondta Pása –, ezt a levelet is én írtam neked.

– Mekkora egy rohadék vagy te, Pása, – mondta keserűen Géna. – De semmiben nem vagy hibás, Tánya is mondott nekem hasonló dolgokat néhányszor. Éreztem, hogy semmilyen tekintetben nem vagyok kielégítő a számára.

– Fiúk, ne veszekedjete! – mondta lányan Prohorov. – Én harmincöt éves vagyok, idősebb itt mindenkinél, és nagyon jól tudom, hogy mi elégíti ki a mi Tányánkat.

– Mi az, ami kielégíti a mi Tányánkat?! – kérdezte felindultan Pása. Még el is pirult közben.

– A mi Tányánkat mindössze két módon lehet kielégíteni – mondta jelentőségteljesen Prohorov.

– Én inkább kimennék, jó? – Tánya rendíthetetlen megvetéssel ejtette ki ezeket a szavakat.

– Csak maradj a helyeden – határozott Prohorov.

– De ki kell mennem! – mondta Milady, miközben megpróbált mosolyt erőltetni az arcára.

– Leülni! – förmedt rá Pása. – Folytasd, Kolja!

– Először is a mi Tányánkat élvezettel tölti el, amikor két férfi fejét összekoppinthatja, vagy amikor végighallgathatja, hogyan könyörög neki valaki, akit épp azelőtt csalt meg a legelső kapualjban. És amikor aztán egyikünk beveri a másik pofáját, az olyan élvezetet okoz Tányának, amelyet a legdrágább vibrátor sem tudna előidézni, nem is beszélve bármilyen valódi hímről. Megmondom nektek őszintén, komáim, Tánya annyira nem is szereti azt csinálni.

– Komolyan? – hitetlenkedett Géna.

– Hát persze. Vagyis hát szereti, de csak úgy, ahogyan te, Géna, a szalonnát szereted, vagy te, Pása, az irodalmat. Neki egy a fontos: hogy lehetősége legyen egymásnak ugrasztani minket, megcsalni minket, hazudni nekünk, aztán kihajítani minket, mint a szemetet. Ez az első módja Tánya kielégítésének, és ismerjük be, hogy mindegyikünk, ha csak egyszer is, de kielégítette már őt ezen a módon.

– Volt rá példa, igen – bólogatott Pása. – Egyszer úgy elkésérített, hogy ököllel belevertem miatta az üvegajtóba. És akkor valamiféle sátáni élvezetet vettem észre az arcán...

– A véredet nem nyalta le? – érdeklődött gyakorlatiasan Géna.

– Nem, odáig nem fajultak a dolgok...

– Nekem lenyalta. Amikor lefejeltem a falat, miután megtudtam, hogy egy pénzügyi elemzőt szeret.

– Na, az a pénzügyi elemző elég hamar felültette – jegyezte meg Prohorov. – Követtem az eseményeket.

– Na, igen, de Tánya nem hagyta annyiban a dolgot. Az ő levele alapján tartóztatták le a fickót. A levélben leírta, hogy hogyan tervelte ki az illető a Gazdasági Minisztérium egyik főfőjének a megölését. Én újságíró vagyok, jó, ha tudok ilyen dolgokról. Azonban egyedül én értettem, mi is áll a háttérben...

– De aztán tisztázták a vádak alól! – visította Milady.

– Na, és? Sok mindenkit tisztáztak. De a három hónapot leülte? Leülte.

– Milyen jó is volt Tányának, mikor letartóztatták! – ingatta a fejét Prohorov. – Egyébként akkoriban sok embert tartóztattak le... és most is ez megy...Törjük a fejünket, hogy miért ez a represszió? Hát azért, mert olyanokból, mint a mi Tányánk, nagyon sok van. Egyesek szerelmi kudarcért akarnak elégtételt venni, másokat az üzleti siker motiválja. Ezen az alapon a mi Tányánk még nemes lelkűnek is mondható, nem igaz?

A vonat áthaladt Bologojén.

– De ott van a másik mód is, amiről még semmit nem meséltél! – jegyezte meg Géna. – Ugye fogsz még nekünk valamit mondani az anális szexszel kapcsolatban?

– Az anális szex jó dolog – mondta Pása melankolikusan. – A mi Tányánk első férje, Kuzkin, az az installációkkal foglalkozó művész, ha valaki nem emlékezne rá, mind a mai napig csak úgy csinálja. Tánya után eldöntötte, hogy többet nem akar nővel foglalkozni, ha egyszer mind olyan, mint Tánya. Most a német galériatulajdonossal, Schulzennel van együtt. Legalább valakinek valami jó is származott a Tányával való ismeretségből.

– Igen, van más mód – folytatta Prohorov ünnepélyes hangon. – Helyesen írja róla Rozanov: mit lehet tenni Nasztaszja Filippovnával? Csakis megölni! Igen, tisztelt uraim, csakis megölni!

– Tökéletesen igaz – bólogatott Géna.

– Én is így gondolom – erősítette meg Pása. – Hiszen Tánya mindig azon van, hogy hogyan használhatná ki maximálisan a férfiakat. És a maximum, amit egy férfi megtehet egy nővel, az éppen az, hogy megöli, hogy ne tudja tovább mérgezni a környezetében lévőket életét...

Milady elsápadt. Rájött, hogy rosszul áll a szénája.

– Basszus, ez nem jó vicc – mondta alig artikuláltnak, kiszáradt szájjal.

– Miféle vicc? – válaszolta nyugodtan Prohorov. – Itt senki nem viccel. Szerintem három tönkrement életért, plusz az ukrainai forradalomért, plusz a szerencsétlen pénzügyi elemző leült három hónapjáért, plusz egy eltulajdonított lakásért, megszámlálhatatlan depresszióért, plusz még ott van egy szexuális orientációt váltott művész is...

– Elég, teljesen elég – bólintott Pása. – De még mennyire, hogy elég.

– Fiúk – motyogta Milady. – Ti hárman, egy nő ellen...

– Ó, hogy én mennyire szeretem ezt az érvet! – bömbölte Géna. – Hányszor hallottam már! Amíg nyeregben van, mindent szabad neki, de ahogy a ló alá kerül, egyből: én csak egy nő vagyok! Például ha te lennél itt Tánya, harmadmagaddal, én meg egyedül, az téged egy cseppet sem érdekelne, így van? Amikor ti hárman, három perszóna Klavkin talk showjában beugrattátok azt a szerencsétlen jobbos srácot, az rendben volt? Ez még a showman-korszakodban történt, a „Belülről nézve” showban, basszus. És még én tettelek be az ötös csatornához, te hálátlan liba. Most persze nem tetszik, hogy három egy ellen...

– Az még semmi! – kiáltott fel Prohorov. – Olyat mesélek nektek...

És sok érdekeset mesélt. Pása is mesélt, és Génának is volt mire visszaemlékeznie. Miladyt teljesen letaglózta az a figyelem, mellyel nyomon követték az életútját, hiszen mindgyikőjük már rég eltűnt az életéből, és most kiderül, hogy nem szüntek meg létezni, voltak valahol, csináltak valamit... Összeállították az aktáját... Szórszálhasogató alaposan összegegyűjtötték majdnem minden lépését, és kimerítően részletezték előmenetelének különböző állomásait, mialatt szerény szerkesztőből egy kisebb holding tulajdonosa lett. Természetesen

Pása, Kolja és Géna előadásában az életrajza kissé durván, élesen és kellemetlenül nézett ki, de legalább annak örülhetett, hogy milyen sokat elért az életben. Ebben a szörnyű maszkulin világban, ahol mindenki csak azon van, hogy hogyan használja fel és dobja félre a másikat, ő méltón, keményen, és tisztességesen tevékenykedett, nem volt miért szemrehányást tennie magának. Következetes volt, és megérdemelten szerepelt a „KARRIER” című magazinban. Igaz, most már legfeljebb egy nekrológra pályázhatott. De a legvégsőig harcolni kell!

– Mindjárt bepisilek – mondta panaszosan Milady, miközben keresztülhaladtak Klinen.

– Az jó – bólintott Pása, és folytatta az előadást. Egyébként már szinte mindent elmesélt.

– És most, kedves kollégák – mondta Prohorov –, végezzünk, vagy mi!

– Gyerünk, gyerünk, mindjárt Moszkvában vagyunk – buzdult fel Pása.

– Csináljuk – bólintott Géna.

– Én leszek az első – mondta Prohorov. Milady belesimult a fényűző brokáttal borított, puha, alig használt dívány háttámlájába, mely úgy tűnik, utolsó fekhelye lesz szép, viharos, tartalmas, győzelmekkel és csillogással teli, idő előtt véget ért életében.

– Sikítani fogok – suttogta.

– Sikíts csak nyugodtan – hagyta rá Prohorov.

Milady felvisított. A kupé ajtajában megjelent a kalauz.

– Mit zajonganak? – kérdezte zordan.

– Én... – kezdte volna Milady, de elakadt. A kupé küszöbén Krenkel, a pénzügyi elemző állt kalauz egyenruhában, és gyengéd félmosollyal nézett le rá.

– Mint a lille-i hóhér – mondta Géna. – Na, Krenkel, dobj össze nekünk egy teát addig..

– Alaposan elrendeztünk mindent – erősítette meg Pása. – Készültünk, Tánya.

„Végem van” – gondolta Milady. Összeszorította a szemét, de semmi nem történt. Mikor végre kinyitotta a szemét, egy briliáns nyakéket látott az orra előtt himbálózni, nem tudom kitől, az olvasó képzelje ide saját ízlése szerint valamelyik elegáns üzlet nevét.

– Boldog születésnapot, Tányecska – mondta lágyan Prohorov. – Nem unatkoztunk melletted. Ebben a kilátástalan, olcsó kis életben neked köszönhetjük a legragyogóbb élményeket. És veled lefeküdni is meglehetősen kellemes volt.

– Csakis neked köszönhetjük, hogy van mire visszaemlékeznünk – jelentette ki Pása ünnepélyes hangon, és előhúzott a mellényzsebéből egy gyűrűt, találják ki önök, hogy melyik cégtől, melynek smaragd zöld színe Tánya szemét idézte egy meleg, nyári napon.

– Olykor elbűvölő vicceid voltak – tette hozzá Géna. – Emlékszel, mikor Ceylonban voltunk, és a szállodai szobánkban nem volt tévé, csak egy furcsa rézlemez lógott a falon, te meg azt mondtad, hogy az egy buddhista tévé? Hogy azt látsz rajta, amit akarsz? Ezt megjegyeztem, mert olyan ritkán fordult elő, hogy jól sülték el a vicceid... De amikor sikerült, akkor az emlékezetes volt.

Matatott egy kicsit a zakója zsebében, majd elővett egy karórát, szintén önökre bízom, hogy kitől, de mindenképpen nagyon drága volt, képzeljenek ide akkora összeget, amekkorát nem sajnálnak.

Milady csak pislogott, nem hitt a szemének. Egy egész vagyon hevert előtte az asztalon. Az ő Grigorija még csak hasonlót sem ajándékozott neki soha.

– Tedd csak el, nem sajnáljuk – biccentett Pása. – Nélküled soha nem kerestük volna meg az árát. Erősen kellett kompenzálnunk mindazt, amit melletted átértünk és tőled hallottunk.

Úgy is mondhatjuk, hogy felráztál minket. Most már nem vagyunk naplopók, nem vagyunk lúzerek, és Génának sincs már soha izzadságszaga.

– Egy nagyon drága parfümnek köszönhetően. Elegáns, keserű, finom, lágy, szeszélyes, és kiszámíthatatlan illat, éppen olyan, mint te – mondta Géna, és Milady orra alá dugott egy kis üvegcsét. – Ezt tedd el emlékébe, és amikor beleszagolsz, jusson eszedbe ez a nap.

– Köszönöm, fiúk, – mondta Milady.

A vonat lassan Moszkvába ért.

– Esetleg vacsorázhatnánk együtt – ajánlotta fel bátortalanul Milady.

– Köszönjük – utasította vissza az ajánlatot Kolja. – Nekünk most dolgunk van a városban. Lehet, hogy még találkozunk valamikor.

Kimentek a kupéból, és eltűntek a vagon végében, a kalauz fülkéjében.

Tánya egy darabig dermedten ült, miközben a vonat lefékezett a peronon. Azután kilépett a ragyogó napsütésbe, és arra gondolt, hogy mindent jól csinált az életében.

Majd a jókedvű, boldog, szép, okos, jómódú és sikeres Milady megrázta a fejét, és önbizalommal telve elindult, hogy kizsigerelje Grigorijt.

SINKÓ MÓNKA fordítása

KONSZTANTYIN LATISEV: RAGASZTÓ

ANDREJ ROGYIONOV

*

Hosszúcombú szépség, és amellet narkós,
Lakik együtt velem már kábé egy éve.
Egy ótvar rave-zenész, kábítószergyűgő
Valódi celebnek mára dobott nője.
Tudom, hogy húséges, vagyis inkább hiszem,
Mostanában mintha valamitől félne:
Régi barátait sorra kerülgeti,
Helyettük pattan rá egy-egy steril türe.
És én megértem őt: elfáradt a szuka,
A tengerjáró is csendes révet kíván.
Nálam megpihenhet, én unalmas vagyok
Meg nyugodt mellette, aki nem ordibál.
Titkárnő valahol. Közben én szép csendben
Járom a turikat, ezt-azt zsebreteszek,
Aztán az Arbaton a sok lúzer előtt
Tekergék a rave-re, fúvel bizniszelek.
Anyám szerint mindig csak a nő a hibás.
Ettől kiakadok, magamtól is tudom.
Sötétbarnaszínű vatta a tű hegyén,
De maga az élet ilyen, nem izgulok.
Erős is, bátor is próbálok én lenni,
Aki tud úgy inni, mint a régi friendek.
Önmagamat adva igazából élnék,
Vegyenek bár körül csupa secondhandek.
Persze, ha úgy vesszük, másodkéz már ő is:
A megfáradt holmi békés gazdát keres.
Meg hát a heroin más, mint a valóság,
Az elveszett édent feledteti veled.

*

Ott, ott, ahol a lilaporos sztráda
Komoran előtted lebeg
Végén a Tyiskovo népüdülővel
Ahová mindenki siet

Hogy láthasson lepusztult dácsát
Etessen kacsát, undokot
A pancsolt vodka sikerét tükröző arccal
Két férfi mérgezen osztozott

Hányszor láttam én e változatlan
Képet, az utat jól ismerem
A sztrádáért, benzines poráért
Jó lenne valakit megszegényítenem

A kipusztíthatatlan csillárért
A házért, ami barakk, semmi más
Ezen a poroslila reggelen
Maga a sértés esne jól, a letolás

De elsuhan a sok dzsip meg Zsiguli
Teherautók meg a többiek
És mindegyik iparkodik haza
Csak én állok ott, mint a cövek

És mindenki tart meghitt lakásába
Szülőház vagy dácsa várja ott
Én meg állok fikarcnyit sem érőn
Megsérteni senkit nem tudok

KOCSIS MIHÁLY fordításai

TATYJANA TOLSZTAJA

Az ablak

Sulgin gyakran, hetente egyszer biztosan, de akár kétszer is átment a szomszédjához ostáblázní.

Bugyuta egy játék, nem úgy, mint a sakk, de azért ez is szórakoztató. Sulgin először kissé feszélyezve érezte magát, mert ostáblát csak a ferdeszeműek játszanak – kurkuma, ses-bes, urjuk – de aztán belejött. Szomszédja, Frolov Valéra is tősgyökeres szláv volt, semmi köze holmi zöldségesekhez.

Kávét főznek, játszanak és beszélgetnek is, mindezt intelligensen.

– Mit gondolsz, Kaszjanovot leváltják?

– Állítólag igen.

Frolov Valéra lakásában minden alkalommal megjelent valami új dolog. Elektromos tea-főző. Sasliksütő nyársakkal. Női cipő formájú piros mobiltelefon. Nagy, álló gzseli porcelánóra. Igazán szép holmik, de feleslegesek. Az óra például a fél szobát elfoglalja, viszont nem jár.

Sulgin azt kérdezi:

– Ez új?

Erre Frolov:

– Igen... új...

Sulgin megjegyzi:

– Mintha legutóbb kisebb tévéd lett volna.

– A tévé az csak tévé.

Aztán egyszer az egyik sarokban egy nagycsomó kartondoboz volt felhalmozva. Frolov kiment kávé főzni, Sulgin közben kinyitott egy dobozt és belenézett: mintha valami női műbőr holmi lett volna benne.

Aztán kedden azt látja, hogy ott, ahol korábban a tálalószekrény állt, most egy boltív van a falba építve, és mögötte egy szoba. Azelőtt soha nem volt ott szoba. De nem is lehetett, hiszen az a ház utca felőli fala. A boltív fölött műborostyán volt felszögelve.

Sulgin nem bírta tovább.

– Már ne haragudj, de megmagyaráznád? Először is, hogy került ide ez a szoba? Hiszen ez itt a végfal!

Frolov Valéra sóhajtott egyet, és úgy tűnt, zavarba jött.

– Jól van, ha már... Van egy hely... Egy kisablak. Ezt mind ott adják... Ingyen.

– Na ne süketelj! Semmi sincs ingyen.

– Nincs, de itt adnak. Ahogy Jakubovicsnál a „Szerencsekerékben”¹: „Ajándékok a stúdió-

¹ A játék Oroszországban is sikeres változatáról van szó (*Polje csugyesz*), amelynek műsorvezetője Leonyid Jakubovics. A játékosok rendszerint különleges ajándékokat visznek a műsorvezetőnek, például ételféleségeket, kézműipari termékeket stb. arról a tájegységről, ahonnan érkeztek (*a ford.*).

ba!” Jakubovicsnak szerinted fizetnek az emberek? Befőtten visznek neki... Gondolod, megeszi őket? Kidobálja mind, elhiheted! Szerinted a befőttektől olyan rafinált a tekintete?

Frolov próbálta elterelni a szót, de Sulgin nem hagyta annyiban, le sem lehetett állítani. Hol ez az ablak? De leginkább a szoba nem hagyta nyugodni. Neki csak egyszobás lakása volt, így például a síléceket muszáj volt a lomkamrában tartania. Frolov egyre csak mellébeszél, mire Sulgin úgy elcsüggedett, hogy egymás után négy játszmát is elvesztett, ilyen ellenféllel pedig unalmas játszani. A szomszéd kénytelen volt kitalálni.

– Fontos – tanította Frolov –, hogy amikor kikiáltanak az ablak mögül, mondjuk: „Kávédaráló!”, feltétlenül azt kell visszakiáltani, hogy „Viszem!” Ez a legfontosabb. Ne felejtsd el, és nehogy eltévedsz!

Sulgin másnap kora reggel elindult az ablakhoz. Az épület kívülről amolyan igazi szovjet stílusú volt, olyasmi, mint az autójavító műhelyek, vagy mint egy üzemvezetőségi hivatal. Harmadik udvar, ötödik épület, mindenhol olaj és fogaskerekek. Szakadt, munkaruhás alakok rohangálnak ide-oda. Frolov Valéra átverte – döbbsen rá bosszankodva Sulgin. De ha már egyszer eljött, megkereste az ablakot, amely egy teljesen szokványos ablak volt, mélyen a falba építve, fa spalettával, a fizetést adják ki ilyeneken. Odament és bekopogott.

A spaletta rögtön kinyílt, de mögötte nem volt senki, csak egy darab zöld fal látszott és a kellemetlen fény, mintha neoncsövek világítanának, akárcsak egy könyvelőirodában.

– Csomag! – kiáltottak az ablak mögül.

– Viszem! – kiáltott Sulgin.

Valaki kidobott neki egy csomagot, hogy ki, azt nem lehetett látni. Sulgin felkapta, és odébb szaladt vele. Se nem látott, se nem hallott az izgalomtól. Aztán kicsit megnyugodott. Körülnézett, az emberek ide-oda járkáltak, de az ablakhoz nem ment oda senki, mintha nem érdekelné őket. Micsoda balekok! Sulgin hazavitte a csomagot, a konyhaasztalra egy hirdetőújság lapjait terítette, aztán egy ollóval óvatosan levágta a csomagról a zsinort, letépte a viasz plombákat és széthajtotta a kraftpapírt. A csomagban négy fasírt volt.

Sulgin megsértődött, hogy Frolov Valéra bolondot csinált belőle. Bedühödött, kiment a lépcsőházba, és hosszasan nyomta Frolov csengőjét. Senki nem nyitott ajtót. Állt ott még egy darabig, aztán lement az utcára, és megnézte a ház falát. Semmi változás. Hogy férhet el ott az a szoba?

Estére Valéra is megkerült, és megint ostáblázni kezdtek.

– Elmentél?

– El.

– Adtak valamit?

– Adtak.

– Keveset?

– Keveset.

– Legközelebb többet adnak. A legfontosabb, hogy mindig csak azt kiáltsd: „Viszem!”

– És ha nem kiáltok?

– Akkor nem adnak semmit.

És Sulgin megint elment, és megint különféle kerekek, hordók és törött raklapok között vágott át a harmadik udvarba, az ötös számú épülethez. És az ablak megint nem érdekelt senkit rajta kívül. Kopogtatott a spalettán, és a spaletta kitérült.

– Nemezcsizma! – kiáltották az ablakból.

– Viszem! – rikoltotta dühösen Sulgin.

Szürke, rövid és lyukas csizmákat dobtak ki. Mi a fene ez? – forgatta a csizmát Sulgin, – minek ez nekem? Odébb ment, mintha rá akarna gyújtani, és a csizmákat a szemetesbe dobta. Senki sem látta. Újra az ablakhoz ment, bekopogott, de az ablak nem nyílt ki.

Másnap nem akart elmenni, de valahogy sehol sem találta a helyét. Kiment, hogy újra megnézzze a ház falát, de oda már állványokat állítottak fel, fekete hajú munkások kopácsoltak, valamit elkerítették.

„Na, ránk zúdultak a törökök” – gondolta Sulgin.

Az ablaknál ezúttal kígyózó sor állt, ezért aztán Sulginnek még a torka is összeszorult, aggodni kezdett, hogy neki nem marad semmi. A sor nagyon lassan haladt, valami probléma adódhatott. És valaki, úgy látszik, vitakozni próbál és elégedetlenkedik, de a fejek között nem lehetett pontosan látni, ki tartja föl a sort. Végre Sulgin is az ablakhoz ért.

– Virág! – hallatszott bentről.

– Viszem! – válaszolt dühösen Sulgin.

Bár nagyon szeretne volna, de nem dobta a szemébe a virágokat. Volt egy halvány sejtése, hogy a sor, a zúgolódás és az elvesztegetett idő, büntetés a kidobott csizma miatt. Végül is mindezt ajándékba kapta, bár hogy miért, azt nem tudni. Másoknak viszont fehér papírba csomagolt, nagy dobozokat adtak. Egyesek kézikocsival jöttek.

Egyek egy hot-dogot? – gondolta Sulgin. De a keze tele volt, a hot-dogot pedig két kézzel kell enni, ha nem akarod lecsöpögtetni magad ketchuppal. Sulgin a hot-dogos lányra nézett – szimpatikus! – gondolta, és átnyújtotta neki a csokrot.

– Ezt a gyönyörű szemeiért, hölgyem!

– Ó, milyen csodás! – örvendezett a lány.

Szó szót követett, és este, munka után Okszána már Sulginnal sétált a Manyezsnaja téren. Arról beszéltek, hogy milyen szép lett itt minden, csak nagyon drága. De nem számít, ha holnap szerencsénk lesz, esetleg mi is veszünk magunknak gzseli porcelánt, ahogy mások, gondolta Sulgin. Sötétedés után sokáig csókolóztak még a Sándor-kertben, a Rom-barlangnál. Sulgin nem szívesen indult még haza, mert Okszána nagyon tetszett neki...

– Vasaló! – kiáltotta az ablak.

– Viszem! – felelt vidáman Sulgin.

Már a háztartási gépeket kezdték osztogatni, csak türelemmel kell lenni. Otthon Sulgin felszerelt egy polcot, és rárakta az összes új szerzeményét. Már volt egy zománcos bödönje, egy edényfogó kesztyű garnitúrája, kávékészlete, kettő az egyben samponja, egy atlanti hering konzervje, egy kiló halvány rózsaszínű angóragyapjúja, egy Sziszifusz márkájú állítható villáskulcs készlete, két nylon borítású vonalas füzete, egy arab Nofretete-mintás bőrpuffja, fürdőszobai gumiszőnyege, Novikov *Orosz paródia* című könyve és még egy idegen nyelvű könyve, egy gázöngyújtó töltő palackja, a gyógyító Pantyelejmont ábrázoló papír ikonja, egy piros golyóstollkészlete és egy tekerics filmje. Az élet megtanította Sulgint arra, hogy semmit se utasítson vissza, és ő nem is utasított vissza semmit. Deszkákat és szél-deszkákat is adtak, ő ezeket a hulladék deszkákat is elhozta és berakta a lomkamrába, a slécek mellé. Ha lesz nyaralója, még a szél-deszkák is jól jönnek.

Sulgin a lépcsőházban futott össze Frolovval, aki arról kérdezte, miért nem megy ostáblázní. Sulgin elmagyarázta, hogy szerelmes, és hamarosan megnősül, így áll a dolog. De az illendőség kedvéért mégis bement játszani. Sulginnek kellemetlen meglepetés volt, hogy

Frolovnak már minden szobában van egy tévéje, s az egyik közülük lapos, mint a reklámban. És ahogy a reklámban is, a falra van felszerelve. Az új szobába azonban Frolov nem hívta be Sulgint, valószínűleg azért – vélte Sulgin –, mert ott már nemcsak egy szoba volt, hanem sok, és a szobák hosszú sora az utca felé, valahová a mélybe nyúlik, ami teljességgel lehetetlen.

A vasaló után valóban minőségi ugrás jött: dőltek a mixerek, robotgépek, ventilátorok, kávédarálók, majd egy grillsütő következett, aztán – nyilván csak tévedésből –, egy másik, pontosan ugyanolyan. Az ajándékok mérete egyre nőtt, Sulgin szinte tudta, hogy kézikocsival kell jönnie. És valóban, egy mikrosütőt kapott. Csak egyetlen dolog szomorította el: a láthatatlan Jakubovics leginkább kínai gyártmányú gépeket szállított neki, Philips ritkán akadt. Az esküvő előtt Sulgin titokban azt remélte, hogy az ablakban kitalálják, mi jönne jól neki: egy aranygyűrű a menyasszonyának, vagy egy előre kifizetett ünnepi vacsora egy étteremben, de nem találták ki, és az esküvő napján egy kézi fűrógépet adtak.

Sulgin nem mesélt Okszánának az ablakról, tetszett neki, hogy titokzatosnak és mindenhatóan tűnhet a lány szemében. Okszána először örült, hogy annyi sok jó dolgot kaptak, de aztán egyszerűen már nem volt hová tenni a dobozokat. Sulgin megpróbált kihagyni néhány napot, és nem ment Jakubovicshoz, de a következő alkalommal semmi elektromosot nem adtak neki, csak pezsgőspoharakat, ez nyilvánvaló visszalépést jelentett. És másnap megint csak poharakat kapott. Egy hétig kellett idegeskedni, mire újból elektromos eszközök kerültek ki az ablak mögül: először hosszabbítók, majd csak azután álltak elő komolyabb dolgokkal. És ekkor jött a büntetés: az ablak – figyelmeztetés nélkül – egy 110 voltos elektromos sütédedényt adott, de transzformátort nem adott hozzá. Természetesen az edény rögtön leégett, irtózatosan bűdös, égett szagot árasztott, még a biztosítékot is levágta. Az ablak haragudott még néhány napig, és különféle dolgokat szózott Sulgin nyakába, amelyek közül egyik sem volt a mi elektromos hálózatunknak megfelelő. Egyszer még egy ausztráliai, háromvillás csatlakozóval ellátott készüléket is adott. De Sulgin most mindent higgadtan fogadott, és mindent engedelmesen elhozott. „Viszem!” – kiáltotta bocsánatkérő hangon, és mindenáron meg akarta mutatni, hogy ő a bűnös, és kész megjavulni. Tudta, hogy mire vár, és az ablak is tudta.

Amikor elérkezett a szülés ideje, és Okszánát bevitték a klinikára, Sulgin egy egyszerű fehér borítékot kapott. Rögtön kibontotta, és tényleg: egy kockás lapra nyomtatott betűkkel ez volt írva: 18,5 m². Taxival rohant haza, és először elszomorodott: minden úgy maradt, ahogy volt. De a falon, a tapéta alatt, mintha egy ajtó körvonalai tűntek volna elő. Lekaparta a tapétát, valóban egy ajtó volt, és az ajtó mögött egy szoba – tizennyolc és fél, nem csalás, nem ámítás. Sulgin ugrott egyet örömben, a jobb öklével a bal tenyerébe csapott, és nagyot kiáltott: „yes!!!”, körbetáncolta a szobát, mintha lezginkát² járt volna.

Bár, jól meggondolva, ez a csodálatos szoba nem lehet ott, ahol van, mert azon a helyen mindig is a szomszéd lakás volt, amelyben Nailja Fajnutgyinovna élt. Sulgin aggódalmasan nézett be hozzá, mintha csak gyufát akarna kérni, de semmi nem történt vele, Nailja Fajnutgyinovna ugyanúgy, mint mindig, mantit³ formázgatott. Visszament a lakásába: a szoba létezik, sőt friss festékszagot áraszt. A tapéta nem valami szép, de azt le lehet cserélni.

Okszána egy gyönyörű kislánnyal tért haza, akit rögtön, vita nélkül Kirocskának neveztek el. Sulgin azt mondta Okszánának, hogy az új szoba neki tartogatott meglepetés, és hogy mindig is ott volt a tapéta mögött. Okszána pedig azt mondta Sulginnak, hogy ő a leges-

² Gyors kaukázusi tánc (*a ford.*).

³ Közép-ázsiai népek tradicionális, tésztából készült húsos étele (*a ford.*).

legjobb és leggondosabb, és egészen egyszerűen bámulatos férfi. Most már csak egy babakocsi kellene Kirocskának. Sulgin elszaladt az ablakhoz, de az ablak babakocsi helyett egy óriási gáz sasliksütőt ajándékozott, két nagy piros palackkal, így az a nyaralóban is használható. „Nincs nyaralóm – mondta Sulgin a zárt spaletta előtt. – Nekem kisgyerekem van”. De az ablak mögött néma csend. Sulgin álldogált ott egy kicsit, majd megunta a várakozást, nem volt más választása, hazacipelte a sasliksütőt. „Ezt meg minek hoztad? – kérdezte Okszana. – Én babakocsit kértem”. „Holnap” – ígérte Sulgin, de másnap valami egészen képtelen dolog jutott neki: egy bojler beépítéséhez szükséges tartozékcsomag: csövek, idomok és csapok. Nem mentek jól Sulgin dolgai. Becsöngetett Frolov Valérához, aki csak nagy sokára nyitotta ki az ajtót, úgy látszik, hosszasan jött a szobáin keresztül, valahonnan a távolból.

– Fogd ezeket a bojler tartozékokat – mondta Sulgin.

– Nekem nem kell!

– Akkor egy grillsütőt vegyél át tőlem. Vagy akár kettőt is!

– A grillsütő sem kell.

– Valéra, ingyen a tiéd!

– Ingyen az égedta világon semmi sincs – válaszolt Frolov Valéra.

Sulgin megpillantotta szomszédja bánatos szeméit, és mögötte, szobái végtelen távlatában a mindent elborító tévénaradatot: tévék a padlón, a mennyezeten, és még bontatlanul, dobozokban is.

– Nem te magad mondtad, hogy van?

– Én nem azt mondtam, hogy van. Én azt mondtam, hogy ingyen adnak. Nagy különbség.

– Hát jó... Akkor vedd meg tőlem ezeket a bojler tartozékokat!

– Honnan lenne nekem annyi pénzem? – sóhajtott fel Frolov.

Sulginnak sem volt pénze, csak tárgyai. Nem volt mit tenni, a tartozékokat muszáj volt kivinnie a Szavjolovszkij-piacra, és ott nagy nehezen, az ár harmadáért rásózni egy barátságatlan kaukázusira.

„Maradtak volna otthon a napfényes Szkobarisztánjukban⁴, de nem, ők hozzánk járnak” – gondolta Sulgin. A pénzen kis fodrokkal díszített babakocsit vett Kirocskának, a legszebbet, a legdrágábbat. Másnap az ablak megint egy borítékot adott neki, a borítékban kockás lapra ez volt írva: „mínusz egy”. Sulgin megrémült, még a víz is kiverte: hát ez a mínusz meg mi? Otthon még jobban megrémült: Okszana sírva mesélte, hogy az új szobában, az egyik saroknál az egész vakolat leszakadt a mennyezetről, és ő úgy megijedt, még jó, hogy nem a babakocsira esett, amiben Kirocska feküdt. És valóban, egy teljes négyzetméter vakolat leszakadt, úgy hogy a beton is kilátszott. A szemetet eltakarították, de éjszaka megint valami zörgés hallatszott. Sulgin felugrott, megnézte, de semmi sem esett le. Egyszerűen mintha elmozdultak volna a falak, és a szoba is kisebb lenne egy kicsit.

Ekkor Sulginnak hirtelen eszébe jutott valami.

– Tegnap nem dobtál ki semmit? – kérdezte Okszanát.

– Csak azokat a deszkákat a kamrából, miért?

– Ne dobj ki semmit, kérlek – mondta Sulgin.

– De hát semmi szükségünk azokra az ócska deszkákra!

– Azt én jobban tudom!

⁴ Oroszország Pszkovi régiójának vicces, kissé gúnyos elnevezése (*a ford.*).

Persze semmiképp sem tudhatta jobban, minthogy azt sem tudta megfejtteni, miért csökkentették lakása területét: a bojlertartozékok vagy a hulladék deszkák miatt. Milyen szabályaik vannak egyáltalán? Lehet, hogy olyanok, mint az ostáblának? Rosszul lépett, és tessék, máris leütötték az egyik figuráját... Hát Frolov Valéra? Hogy játszik Frolov? Miért bővítik a lakását vég nélkül, miért halmozták el tévékkel?

Már vagy két hónapja minden csendes és unalmas volt, viszont biztonságos: Sulgin úgy járt az ablakhoz, mintha munkába járt volna, ahol mindenféle apróságot adtak neki: babahintőport, gemkapcsokat, egy ízetlen fehér „Sarkvidék” tortát, homeopátiás golyókat, nem tudni milyen betegsége, kis cserepes palántákat. Ezek nem foglaltak el nagy helyet. Jól viselkedett, nem dobott ki semmit, és mintegy az engedelmességéért és megértéséért megérdemelt jutalmat, egy borítékot vett át az ablaknál, amiben egy cédula volt: 25 m² balkonnal. Minden úgy ment, ahogy legutóbb, csak most Okszána maga fedezte fel a tapéta alatt az ajtót, és mire Sulgin hazaért, az arab puffot, az asztalt és a két fotelt már átvonszolta az új szobába.

– Vannak még meglepetéseid a tapéta alatt elrejtve? – örvendezett Okszána.

– Még az is lehet, de ne akarj mindent egyszerre – válaszolt pajzánul Sulgin, miközben megpaskolta Okszána hátsóját. Sulgin úgy saccolta, hogy Nailja Fajnutgjinovna területét már teljesen bekebelezték, és most Kozolupovék konyhájánál tarthatnak. De sem Nailja Fajnutgjinovna, sem Kozolupovék nem panaszkodtak.

Sulgin még egy hétig kapta a hasznos és haszontalan tárgyakat egyaránt, de aztán történt valami rossz dolog: születésnapra hívták őket egy nyaralóba. Okszána sokáig hangosan elmélkedett azon, hogy mit lenne jobb ajándékozni a házigazdának, Obsession parfümöt vagy nyakkendőt, ettől Sulgin ébersége kissé ellankadt. És csak mikor már kipakoltak a taxiból, akkor vette észre, hogy Okszána egy nagy fehér dobozt cipel. Még a lélegzete is elállt.

– Ez meg mi?

– A grillsütő.

– Csak nem vetted?

– Nem, ez a miénk. Otthon kettő van, és nekünk még egy is sok, nem igaz?

– Mit műveltél! Azonnal visszavisszük!

De már késő volt: a taxi megfordult és elment, a házigazda kiszaladt a ház elé, örvendezett és hálálkodott a hasznos ajándékért. Sulgin egy falat saslikot sem tudott a szájába venni, annyira szörnyen érezte magát: mit gondolnak az ablaknál, hogyan büntetik majd meg? Okszána is rosszkedvűnek látszott, arra gondolt, hogy mennyire félreismerte Sulgint, micso-da sóher egy ember. Este, mikor hazaértek, Sulgin rögtön megnézte, hogy áll a mennyezet, nem mozdultak-e el a falak, helyén van-e a balkon, mi van a hűtővel és a tűzhellyel – a baj bárhol felütheti a fejét. Ellenőrizte a villamos kapcsolótáblát, benézett az ágy alá, megszámolta a háztartási gépeket, és az összes felbontatlan, felesleges holmival teli dobozt, amelyeket Jakubovics varrt a nyakába. Könnyű azt mondani, hogy „megszámolta”, ugyanis a dobozok egészen a mennyezetig tornyosultak, elfoglalva mindhárom szobát, a folyosón pedig csak oldalazva lehetett átfurakodni. Látszólag minden rendben volt. Ekkor telefonált az anyós, aki elvitte Kirocskát a hétvégére, és azt mondta, hogy a gyerekeknek láza van, szinte lángol a teste.

– Látod mit csináltál? Ez a grillsütő miatt van! – kiabált Sulgin Okszánára.

– Meghibbantál? – tört ki a sírás Okszánából.

– Hagyd békén a gyerekeket! Hallod? Hozzá ne nyúlj! – kiabált Sulgin az öklét rázva, nem tudni kinek.

Reggelre lement Kirocska láza. Sulgin dühösen és határozottan elindult az ablakhoz, hogy férfihez méltóan rendezze el a dolgokat. Mit is jelentsen ez tulajdonképpen? Az ablak nemezcsizmát adott, ahogy a kapcsolatuk legelején. Ezt hogy képzeled? – kérdezte dühösen Sulgin, és öklével a zárt spalettába csapott. – Hé! Téged kérdezlek! – Az ablak hallgatott. – Válaszolj, ha kérdezlek! – Csend. – Én figyelmeztettek! – fenyegetőzött Sulgin.

Otthon lenyugodott és gondolkodni kezdett, hogy mit kellene tenni ezután. A helyzet elég rosszul állt. Egyrészt, a láthatatlan gonosz erők az ablak mögül minden nap ajándékot adnak, lehet, hogy nem a legjobb minőségűt, de egészen jót. Körülbelül másfél év alatt annyi minden összegyűlt Sulginnál, hogy akár egy boltot is nyithatott volna, hogy eladja őket. Másrészt a legrosszabb az, hogy az ablak nem hagy semmit eladni. Nem hogy eladni, de elajándékozni, sőt kidobni sem enged semmit. Tiszta totalitarizmus, gondolta Sulgin keserűen: teljes kontroll és semmi piac! De azért mégis van valami emberség bennük, mert mikor a lakás szűkössé válik, megnövelik a területét. Frolov Valéra esetében szemmel láthatóan a végtelenségig növelték. Egyébként meg kinek kell akkora lakás, ráadásul balkonnal, ha nem csinálhat vele az ember azt, amit akar? Meg kellene próbálni privatizálni, gondolta Sulgin.

Mit gondolsz, privatizálhatnánk? – kiáltott Sulgin Frolov Valérának. Valéra nem mondott semmit, bizonyára nem hallotta jól. Kényelmetlen volt játszani, és egyáltalán ülni is nála, mert a padlón mindenütt sínek voltak, a síneken csillék futottak, és hol a figurákat, hol a kávécsészéket verték le. Így a szobában állandóan csörömpölés hallatszott, és valamiféle bűz is terjengett. A falakon mindenütt tévék garmadája.

- Mi ez itt nálad? – kiáltott Sulgin a sínekre mutatva.
- Hát, mintha a SzibAlumínium lenne!⁵
- Én meg azt hittem, hogy az Gyeripaszkáé.
- Az ellenőrző részvénypakett az övé!

Sulgin szinte megsajnálta Gyeripaszkát, aki valószínűleg boldogan megvenné Valéra részvényeit, de nem úgy van az. Semmit sem lehet eladni. De milyen érdekesen alakulnak a dolgok, gondolta Sulgin – gyakorlatilag együtt kezdték, és Valérának már egy egész iparága van, igen, mondhatni, ő is oligarcha. Sulginnak csak egy háromszobás lakása van, és egy felesége, aki virslit árul. Társadalmi egyenlőtlenség és piac meg semmi, jó mi?! Észak-Koreában ezt álmukban sem gondolták volna!

Okszána vissza akart menni dolgozni, Kirocskának pedig bébiszittert akart fogadni. Úgy-hogy mikor az ablak kiáltott: „Bébiszitter Kirocskának”, Sulgin rögtön megélenkült: „Viszem-viszem!”, és csak aztán kapott észbe, mikor már késő volt. A bébiszitter lábakkal előre bújott ki az ablakon, mintha épp akkor született volna, és még csak a lábai voltak kint, mikor Sulgin már felismerte a katasztrófa súlyosságát. A bébiszitter úgy húszéves lehetett, alakja, mint egy Playboy-lányé, gyönyörű mellekkel, haja festett szőke, rúzsa málnapiros, szájában egy fűszál. Megigazította a miniszoknyáját: – És a gyerek hol van?

- Nem engedem – mondta dühösen Sulgin.
- Most meg mi van?
- Nekem egy vén hülye kell, és nem egy... egy!..
- Hát együtt fogunk megöregedni, eszem pedig – meg fogsz lepődni – amúgy sincs! – kacagott fel a nő.
- Nekem feleségem van!!!

⁵ Oroszország vezető alumínium-előállító cége a 2000-es évek elején (*a ford.*).

– Édi-bédi, de cuiki, felesége van!

A Cserjomuski piacon kell keresztülmenni, ott majd lemarad és eltűnik – gondolta Sulgin. De a dolog rosszabbul sült el: a nő erősen fogta Sulgin kezét, bőrszoknyás fenekét riszálta, és hangosan hol fekete kaviárt, hol cseresznyét követelt. Legalább a maffia megjelenne – nézett körbe szomorúan Sulgin. – Ki ellenőrzi ezt a piacot? Talán az azerbajdzsánok?... a szolncevszkiek?... Hová tűnhettek? Amikor kellenének, nincsenek sehol. Így megy minden nálunk!

Nagy nehezen hazaértek a kaviárral és a cseresznyével. Micsoda szégyen, a járókelők az utcában megfordultak utánuk.

– Tigrisem, szakíts nekem orgonát! – nyögdécselte a bébiszitter.

Sulginnak támadt egy ötlete: be kell nézni Frolov Valérához, mintha csak ostáblázni akarna. A nőt egy csillébe tenni, alumíniumot rá, és lezárni a tetejét. És menjen innen a francaha Gyeripaszkához. Ezt nem úgy kell megítélni, hogy ő elajándékozta a bébiszittert – magyarázta gondolatban az ablaknak Sulgin –, ez csak amolyan kirándulás. Igen, ez csak egy kirándulás, így is lesz nyilvántartva. „Szibéria, én nem félek tőled, Hisz, orosz hon, ez is a te földed!...” – kezdte dúdolni Sulgin.

Valéra ajtaját valamiféle sarkvidéki, rókaprém sapkás emberek nyitották ki, és azt mondták, hogy a házigazda nincs otthon.

– Megvárom – igyekezett beljebb kerülni Sulgin, bár nem volt kellemes nyári szandálban a havon lépkedni. A síneket és az asztalt is, ahol az ostábla állt, ellepte a hó, és egyáltalán, barátságatlan volt Valéra egész birodalma: szürkület, hosszú, komor sorban álló tévék, hóval borított hepehupás síkság, messze a horizonton pedig gázfáklyák lobogtak. Egy szarvas futott el nem messze tőle, utolérte a csordát.

– De kérem, nem lehet – tessékelték ki Sulgint az északi emberek.

– Magát nem kérdeztem! Hová ment?

– A Szövetségi Tanácshoz – hazudták az északiak.

Sulgin állt a becsapódott ajtó előtt, és természetesen nem hitte ezt el. Az egyszerű, kémlelő nyílásos furnérajtó résein keresztül csábító leves illat terjengett. Az ajtó előtt kopott lábtörő. Egyébként meg minden lehetséges. Meg kell kérni Valérát, mint jó szomszédot, barátot, hogy sűrűsítse meg a reformokat. Hogy engedélyezzék az eladást, a cserét és egyáltalán... Belépni a piacra. Milyen kényelmes lenne, hogy ami nem kell, azt eladni, a pénzen meg azt venni, ami kell. Ugye? Vajon ők ott ezt nem értik? Hiszen Okszána a virslijeivel olyan szabad, mint a madár. Neki meg a nyakába sózták ezt a selejtes bébiszittert.

– Butácska, de ingyen van – csendült fel a bébiszitter hangja.

– Tűnj el! – üvöltött fel Sulgin.

– Még a halál sem választhat el bennünket!

Sulgin előkotorta a kulcsát a zsebéből, odébb lökte a bébiszittert, berontott a lakásba, és erősen dobogó szívvel megállt egy pillanatra, hogy kifújja magát. Aztán egy matracal eltorlaszolta a bejáratot, és kitámasztotta egy bontatlan Toshiba feliratú dobozzal.

A bébiszitter egész éjszaka próbált bejutni az ajtón. Okszána nem akarta a magyarázatokat hallgatni, fogta Kirocskát és bezárkózott egy távoli, elméletileg nem is létező szobába, és ott sírdogált. A bébiszitter Sulginhoz kopogtatott, Sulgin pedig Okszánához, az alsó szomszédok pedig felháborodva a zaj miatt, a radiátort ütögették, valószínűleg egy villáskulccsal. Az ablak előtt orgonabokor pompázott, Valéra univerzumában a rénszarvaszuzmó megfagyott a hó alatt, és a szánhúzó kutyák fáradtan csaholtak. Virradatkor Sulgin az álmatlanságtól kime-

rülten a konyhába préselte magát, hogy vizet igyon, és meglátta, hogy a falban már egy új szoba kezd formálódni, akárcsak egy tavaszi nyírfarügy. Nyilvánvaló, hogy a bébiszitternek készítik. Tehát nem hagyják békén. Ez a vég. Dönteni kell.

Döntött. Aztán habozni kezdett, majd megint elszánta magát.

Határozottan elindult a harmadik udvarba, az ötödik épülethez, a nyakába kapaszkodó, csicsergő bébiszitterrel.

– Menő verda tuti tuninggal! – jelentette be közönségesen az ablak.

– Ó, de klassz! – buzdukt fel a bébiszitter.

– Nem viszem el – válaszolta sajnálattal, de méltósággal Sulgin.

– Igen, de akkor én jövök! – örvendezett az ablak, és a spaletták becsapódtak.

Álltak egy ideig, vártak, kopogtattak, de Jakubovics hallgatott. Sulgin sarkon fordult, átmert az udvaron, mindenféle ócskaságon és ipari hulladékon keresztül.

– Hova rohansz? Magas sarkúban vagyok! – mintha csak a férjének kiáltott volna a pereszóna.

– Szállj le rólam, te átok!

– Én té...

– Viszem! – kiáltották valahonnan, és a bébiszitter eltűnt, elakadva a szó felénél. Sulgin körülnézett, a nő sehol. Nagyszerű. Nagy kő esett le a szívről. Hazafelé vett egy csokor virágot.

– Ez mi? – kérdezte komoran Okszána, Kirocskával a kezén.

– Virág.

– Viszem! – kiáltott a távolból az ablak, és a csokor eltűnt, Sulgin pedig ott maradt, behajlított ujjakkal, mintha a virág még ott lenne a kezében. Okszána háta mögött, a konyhában valami sisteregni kezdett.

– Kiforr a kávé! – mondta idegen hangon Sulgin, csakhogy mondjon valamit. Viszeem! – válaszoltak valahonnét, és a kávé eltűnt a kiöntővel és az odaégett kávéfolttal együtt, így a tűzhely olyan lett, mintha új volna.

– Jaj, a tűzhely – mondta Sulgin, „viszeeeeem!” – és a tűzhely már ott sem volt.

– Mit jelentsen ez? – kérdezte riadtan Okszána.

– Az ablak – suttofta Sulgin, de meghallották. És az ablakok is eltűntek a lakásból, a helyükön tömör fal keletkezett, így sötét lett, mint a világ teremtése előtt. Okszána felsikoltott, és Sulgin is kinyitotta a száját, hogy azt mondja: „Okszánocska, Okszánocska”. De már mindent értett. És inkább nem mondta.

Most Jakubovics lépett.

LJUDMILLA PETRUSEVSZKAJA

Akár az angyal

Mintha csak gúnyból tették volna, Angelínának nevezték el. Nagyon szerették egymást, ehhez kétség sem férhet, a lányukat pedig angyalkának szólították. Mégis, a lányuk nyilván túl későn született, az anya közelített a negyvenhez, az apa meg már túl is volt rajta, alapjában véve ez két kémikus késői házassága volt: két magányos, nem fiatal és nem is szép emberé, két hétköznapi agrokémikusé, akik a gyapot kártevői elleni küzdelemmel töltötték idejüket, s akik egy Ashabad környéki expedíció alkalmával találtak egymásra, majd rá kilenc hónappal megjött az ő angyalkájuk, akit imádozt és kényeztetett a már nem fiatal apa egész famíliája: elaggott édesanyja, öt férjezett nővére, de még azok családja is.

Ahogy jött az ünnep, a húsznál is több családtag (az öregebbek lassanként meghaltak, a fiatalabbak meg felnőttek) minden hónapban összegyűlt és újra összegyűlt a születésnapokon, ahogy jött az ünnep, és a kis Angelina a rokonok térdén lovagolt, a vállukon trónolt és mindig kapott ajándékot, akárkinek volt is születésnapja, s ehhez alaposan hozzászólt, minden alkalommal a magáét és már megint a magáét várva: tizenöt éves korára nemhogy lecsillapodott volna, most már nyíltan követelte a maga jussát az élet ünnepén: hát az én ajándékom? Hát nekem?

Ezt üvöltözte az udvaron is, ahová leengedték, hogy járjon egyet, hát nekem? Válaszképp egyszer-kétszer jól kupán csapták, de Angelinát nem lehetett csak úgy leállítani, ő is fagyaltot akart, kispisztolyt mint azé a háromévesé: csórét egy ormótlan madárfióka módjára szélesre távta nem apját vagy anyját, hanem a többi gyereket szekálta, meg azok szüleit, akik saját csemetéjüket hol ezzel, hol meg azzal kínálgatva kényeztetették, vagy az udvarra új kerék-párt vittek le, Angelina pedig máris ott koslatott és követelőzött, hát nekem?

Valahogy nem fért szerencsétlen bugyuta fejecskéjébe, hogy nem osztatik szét minden a szomjúhozók között, hogy nem létezik az egyenlően elosztott közös, amiről minden idők gondolkodói ábrándoztak, s hogy mindenki csakis önmagára számíthat, nincs egyenlőség, nincs testvériség, nem lehet csak úgy odamenni, hogy elmard és felfald, amit meglátsz, nem ronthat sz be akárhová, hogy elterülj az ágyon, nem maradhatsz ott, ahol csak akarsz, hogy másnap is téged uraltassanak, meg tányérokkal rohangáljanak körülötted, és egymást túllicitálva tömjenek és dicsérjenek, hogy a díszhelyre ültessenek, a végén pedig bugyuta kis fejecskédet simogatva játékot nyomjanak a kezédbe.

Angelina gyerekkorában mégis minden így történt, hogy aztán felnőtt korában is így maradjon, de már csak a rokonok körében.

Bármennyire is szeretett volna Angelina tetszeni az embereknek, mondjuk az utcán, hosszú éveken át akármilyen ártatlanul vetette is magát bárkire, aki pirogot vagy fagyaltot, cukrot, esetleg peracet vagy narancsot evett, madárfióka módjára bárhogy is tátogatta csórét – végeredményben semmit nem ért vele.

Mégis, minden reggel újra és újra megfélekedezett erről, összeszedte magát a tükör előtt és egy jókora masnit köttetett a búbjára, leengedte vékonyszálú haját, ami ritka volt és ku-

szálat mint a párnahuzatból meredező tollpíhék (nem bírta elviselni a fésűt), aztán pedig, megint csak minden reggel, alaposan kifestette magát, a száját vörösre, a szemét kékre, a szemöldökét meg feketére: erre a célra külön sminkes doboza volt, amit valamelyik rokon adott még neki, látva, milyen lelkesen veti magát a rúzsra, s keni a száját meg az arcát, hogy fülig olyan tőle, s mennyire sír, amikor elrakják előle, miközben minden másra terelik a figyelmét, na gyere, már megy a rajzfilm, na nézd, mit kap Angelina, meg effélék.

Angelina mindennel cicomázta magát, amivel csak bírta, nyakláncok, klipszek, szalagok, kövér ujjaira húzott gyűrűk, karperecek, vagy akár olcsó brossok – csak a ruháit nem váltotta, azt hordta, ami épp rajta volt, nyüstölte, de nem vetette le, s csak a régi, koszlott cipőket szerette, az újakat nem tűrte a lábán, még felpróbálni se volt hajlandó: anyjának kellett kitaposnia mindet öreg, beteg lábaival.

És minden egyes alkalommal újra azt remélve, ezúttal majd tetszeni fog a világnak, már kora reggel óta izgatottan kapkodott, készülődött, s anyját akármilyen időben elcibálta kirándulni, fagyban és hőségben, esőben és napsütésben, viharban és ködben, ráadásul gyalog: Angelina nem tudta elviselni a metró föld alatti bezártságát, ott mindig elkámpicsorodott és ingerült lett, s vagy kétszer ökölrel rontott azokra, akik nem úgy néztek rá.

Az anyja ezért elvonszolta minden egyes járműtől, s mert a buszon meg a villamoson is mindenki Angelinát bámulta, aki mindezt egyből észrevette, és kész volt visszaválaszolni az őt ért sérelemre, jellegzetes pillantásokat lövellve sokdioptriás szemüvege mögül.

Harmincéves korára a lehető legerősebb szemüveget hordta, vastagot, mint a szódásüveg, elülső nyolc fogát pedig elvesztette, mert fogorvoshoz se lehetett elrúgósítani, noha fogai gyengék és rosszak voltak már gyerekkorától kezdve.

Kékkel és vörössel alaposan kipingált arcával, szüntelen tátogó foghíjas szája szegletéből meredező agyaraival mély benyomást gyakorolt mindenkire – csak a rokonok látták benne a szerencsétlen kislányt, leginkább az idősebb rokonok, akik még jól emlékeztek Angelina minden szenvedésére, de apja és anyja kálváriájára is, s emlékeztek az aprócska angyal háttartalan igazságérzetére, amint azon igyekezett, hogy mindenkinek szétossza a süteményt – régen, amikor még oktalan csöppség volt, pufók, gyenge és mulatságos.

Akkoriban mindannyian szerették és úgy tettek, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, s majd összetörték magukat igyekezetükben, hogy ne tegyenek különbséget saját normális gyerekeik, meg a szájalmas kis szerencsétlencsomag között, aki soha nem tanult meg még számolni se, és azt gondolta, a 0,5 az 50, s hangosan óbégatott, hogyan férhet el egy kicsi dobozban 50 liter tej, mire vigasztalni kezdték, elmagyarázták neki, miközben mérhetetlenül tapintatosak és jóságosak voltak, de ezek a rokonok.

Az idegenek válasza se méltatták, a vele egykorúak pedig krokodilnak gúnyolták, és rögtön kupán csapták, mindenféle magyarázat nélkül, így hát nem csoda, hogy a metróban Angelina is egyből ökölrel esett mások fejének, jól emlékezve a gyerekkori leckékre.

Harmincéves korára erőteljes, testes és erőszakos nő lett belőle, aki szülei minden egyes ellenvetésére kapásból pofonokkal válaszolt, ezért az anyja arra kényszerült, hogy hetvenéves kora ellenére már reggel hétkor talpon legyen, s dagadt, beteg lábaival nekivágjon a több órás gyaloglásnak, elment a lányával hazulról, hogy az ne verhesse meg hetvenéves apját csak úgy, miközben ráüvölt: „Ki az ágyból, elég a nyafogásból!” (Ezt mondták neki is még gyerekkorában.) Az apja kórház után, infarktussal feküdt.

Pénz kevés volt a családban, két vegyész nyugdíja, Angelina pedig hol ezt, hol azt akart vetetni magának, órákon át a pult fölé hajolva szinte felfalta szemével az olcsó bővlikat, de a briliánsokat is, veszett tekintettel az eladónőt vizslatva, saját nyálában fuldokolva ordította „Anyuuu! Na, anyu-u! Vedd meeeg, na-a!”

Anyja megalázottan szaladt onnan, Angelina pedig utána iramodott, hatalmas alakjával fölé tornyosult és visszavonszolta, előle nem volt menekvés, még jó, hogy anyja magával cipelt egy nagy szatyor kenyeret, és Angelinának újra és újra cukros zacskóba mártott kenyérdarabokat adott, azzal tömve be mohó torkát, akár a fecske a fiókájáét.

Este, mikor már minden üzlet bezárt, hazamentek, megint csak gyalog, ahol Angelina kézzel habzsolta a hideg kását, amit az apja főzött, majd úgy ahogy volt, lefeküdt aludni, sokszor nagykabátban. Anyja kívárta a pillanatot és levette Angelina cipőjét, betakarta a szerencsétlent, neki magának pedig gyakran szintén nem maradt elég ereje levetkőzni, megesett, hogy az asztalnál ülve, égő lámpák mellett merült álomba, könnyben úszó szemekkel, s ilyenkor nagyon emlékeztetett a lányára: fogatlan volt, majdnem kopasz, de edzett, akár az acél.

A családban minden ennek az örökös hajszának rendelődött alá, a szülők mégsem adták Angelinát kórházba, a bolondokházába, nem akarták örökre még inkább megnyomorítani, nem akarták halálra rémiszteni a kulcsra zárt ajtók és a rácsok irtózatával, amit Angelina nem bírt volna elviselni, mint ahogy a legtöbb állat sem tűri a bezártságot.

A szülők lelkük mélyén nyilván azt gondolták, ő se rosszabb semmivel másoknál, csak beteg, a betegeket pedig nem lehet elítélni. És a szülők egyre ritkábban jártak vendégségbe, rettegve az idegen tekintetektől, meg az őket körülvevő igazságtalan világtól, ami kigúnyolja a legszerencsétlenebbet, az ütődött nyomorékot, pedig ő is Isten teremtménye, neki is megvan minden joga, hogy itt éljen ezen a földön.

Angelina pedig kérlelhetetlenül vonszolja anyját az emberek közé a boltokba, be a tömeg közepébe, mintha csak azt remélné, hogy rögtön ölbe kapják és kézről kézre adják mint egy imádott kisgyereket, kínálgatni kezdi, ajándékokkal halmozzák el, s nem meresztek többé a szemüket kövér és bárgyú, kiálló agyarakkal csúfított képét látva, hisz ott legbelül ő még mindig ugyanaz a vaksi kislány maradt.

A bajt csak tetőzte, hogy Angelina a hosszú gyaloglások ellenére is keveset aludt, az anyja pedig még kevesebbet. Éjjel-nappal egy és ugyanaz a kérdés gyötörte – miért pont ő? Férjével együtt csöndes, szerető emberek voltak világ életükben, szeretők és gondoskodók a nagybácsik-nagynénik is, meg Angelina unokatestvérei, de még azok gyerekei is, mindannyian hozzászórtak az állandó vendég rémisztő ábrázatához, a polcokat fürkésző sóvár tekintetéhez, folyton mocskos kezéhez, amivel az ennivaló után kapott, és hozzászórtak szemüvege alól kifestett arcára csorgó sűrű könnyeihez is.

Aztán, amikor vendégségbe mentek, Angelina szinte egyből az utcára ráncigálta anyját, hogy az jóformán enni se érkezett, ha pedig valahogy rábeszélyték, maradjon még egy kicsit, csak nyűglődött, kiment és az előszobafogason lógó holmikba fúrta arcát, szeméről, orráról és szájáról mások kabátjára kente a festéket, így hát végül mégiscsak sikerült rákényszerítenie anyját az indulásra, aki emiatt még egy kis időt sem tölthetett a melegben és nyugalomban, a normális, jóra való emberek: saját családjá társaságában. Angelina ilyenkor alig hallhatóan azt dünnyögte, hogy már megint fáj a feje, és jó lenne valakinek odasózni, az anyja pedig lement vele az utcára, s tűrte a bögő Angelina ökölcspásait, amit nem tudni, miért kapott, meglehet azért, mert Angelina kitalálta, hogy anyja őt piheni ki azok körében, akiket valóban

szeret: könnyei az igazságtalanság, a bizalmatlanság miatt hullottak, a szeretet és a jóság igaztalan elosztása miatt – mindenkinek mindent, nekem meg megint semmit.

Persze az is lehet, Angelina megértette, hogy anyja jámbor lelke legmélyén abban reménykedik, egyszer majd megpihenhet, őt valamelyik rokon kezei közé taszítva, gondoskodik róla és etesse az: a rokonok azonban csak egy meghatározott óráig kényeztettek és etették, aztán vége, gyerünk haza, és ezt szintúgy érezte Angelina beteg lelke, a meghatározott ideig tartó általános kvázi-szeretetnek ezt a hazugságát – az utcán legalább senki se hazudott neki, mindenki nyíltan megbámulta és az arcába nevetett, ez legalább őszinte dolog volt, Angelinának pedig nem kellett tettetnie magát, ami valamiféle szabadságot adott neki, és láthatóan úgy igyekezett az utcára, mint egy színházba, ahol szívvel-lélekkel játszhatta a város rémének szerepét.

Az egész emberi nem ellenében halad, függetlenül és szabadon, vadul és lélekben szegényen, mint akikről mondvá vagyon, övök a mennyek országa, de hogy hol – valahol messze, valahol ott, ahogy az a bugyuta kis dal mondja, egyelőre pedig életét egy őrangyal vigyázza, az anyja, a vekniből hatalmas darabokat törve neki, Angelina meg csak követelőzik – adjál, adjál, adjál, ő pedig töri magát, nehogy bántsák, nehogy megöljék angyal-lányát, s hogy az se ölje meg ágyban fekvő angyal-apját, hisz mindannyian ártatlanok vagyunk, gondolja az anya, és én így fogok futkosni vele, amíg csak ki nem múlok, de majd a sok mozgás a friss levegőn, gondolja az anya-angyal, az én galambom kilencvenhárom évig is élél.

Abban reménykedik – nevetséges kimondani –, hogy egyszer majd mindannyian együtt halnak meg.

SARNYAI CSABA fordítása

SZŐKE KATALIN

Mit akar(hat) az orosz nő?

A KORTÁRS OROSZ NŐIRODALOM ÉS AZ OROSZ ÍRÓNŐK

Az orosz nőirodalomról programszerűen csak az 1980-as évek végétől lehet beszélni. A női szerep önreflexiójára a szovjet korszak irodalmában (beleértve az írónőket is) alig volt példa, noha már az 1920-as évek végétől kezdődően a szovjet-orosz prózában megjelentek a mély lélektani ábrázolásról tanúskodó, hiteles nőalakok, akik sorsában a nőiség megélése fontos erkölcsi és egzisztenciális problémákkal fonódott össze, igaz, férfi írók tollából. Elegendő itt néhány példára utalni, többek között Alekszej Tolsztoj kiváló elbeszélésére, *A viperára* (1928), melynek hősnője, Olga Zotova, a forradalom, a polgárháború, majd az azt követő békes időszak megkövetelte helyzetéhez kényszerül nem mindennapi módon alkalmazkodni – változtatnia kell a női és férfi szerepet, aminek következtében teljesen összezavarodik, és sorsa ezért tragikus módon teljesül be. Az 1970-es évek irodalmában a női érzélemvilág ábrázolása szempontjából is kiemelkedő alkotás Valentyin Raszputyin regénye, *az Él és emlékezz* (1974), melynek cselekménye a II. világháború idején játszódik. A kegyetlen világ a hősnőtől, Nasztyonától, aki egy kis szibériai faluban él, azt várná el, hogy tagadja meg a szeretet parancsát, árulja el férjét, adja fel azt a női, a vallásban – pontosabban: a népi vallásosságban – gyökerező szellemiséget, amelyet ösztönösen képvisel. Nasztyona erre képtelen, vízbe veti magát, öngyilkos lesz, elpusztítva születendő gyermekét, hogy ezzel időt adjon dezertált férjének a menekülésre. A szöveg telis-tele van olyan belső monológokkal, melyek a hősnő gazdag érzélemvilágára, sőt nem szerény intellektusára reflektálnak. Mint például: „... az embernek idejében meg kell tanulnia, hogy négy szemközt maradjon önmagával, különben elfelejti és elveszíti önmagát... Mennyi erős, egészséges ember képtelen megkülönböztetni a saját, isten adta érzéseit a hétköznapi, utcai érzésektől!”

Az 1980-as évek végétől Oroszországban hihetetlen nagy számban jelentek meg az úgynevezett női prózát tartalmazó gyűjteményes kötetek. Ezzel egy időben csúcspontra hágott az addig tiltott feminizmus divatja, az irányzat számos alapművét lefordították oroszra. Az eddig „hallgatag nem” tehát megszólalt. Versenyeket írtak ki a legjobb női prózára, disszertációk több tucatja készült és készül a múlt és jelen orosz nőirodalmából. Ami a múltat illeti, a XIX–XX. századforduló, az úgynevezett „ezüstkor” irodalmában, amit a szovjet rendszerben a kiadás tilalma sújtott, valóban megjelentek a „női írás” képviselői, nem egyszer tabutémákat a nagyközönség elé tárva. Ilyen volt például Ligijja Zinovjeva-Annibal (Vjacseszlav Ivanov költő és filozófus felesége) *Harminchárom torzszülött* (1907) című regénye, amely nyíltan érinti a leszbikus szerelem témáját, az orosz századelőre oly jellemző misztikus-esztétizáló felhanggal. Zinovjeva-Annibal regényét 1999-ben újból kiadták, s annak ellenére, hogy irodalmi értékeit figyelembe véve nem tekinthető kiemelkedő alkotásnak, bestsellerré vált.

A ’80-as évek végétől a női prózát reprezentáló gyűjteményes köteteknek már a címe is sokatmondó. Néhány példa. *Női logika* (1989), *Új amazonok* (1991), *Absztinens nők* (1991), *A*

nő, aki repülni tudott (1993). Ezeknek a köteteknek bevallottan program-jellegük volt, erről tanúskodtak az előszók és az utószók. 1993-ban jelent meg talán abban az időszakban a legnagyobb visszhangot kiváltott prózagyűjtemény, a *Mit akar a nő?*, melynek szerkesztője és az *Előszó* írója Jelena Trofimova volt, aki sokat tett az ún. „női irodalom” népszerűsítéséért Oroszországban. A kötet azokat az elbeszéléseket tartalmazza, amelyek az 1991-ben létre hozott női klub, az *Átváltozás* által kiírt versenyen a legjobbaknak bizonyultak. A zsűriben olyan neves írók is részt vettek, mint Fazil Iszkander, Vlagyimir Makanyin és Lev Rubinstejn. Jelena Trofimova ugyan a „női irodalom” kérdésében nem foglal állást, de megjegyzi, hogy a női élmények ábrázolása, a női nézőpont kinyilvánítása a társadalmi nem (gender) szempontjából, lényeges alkotó eleme a kötetben közölt elbeszéléseknek. Az antológiának is köszönhetőek indulásukat olyan, mára már többkötetes írónők, mint Nyina Gorlanova, Marija Palej és Olga Tatarinova. Egyébként szintén Jelena Trofimova alapította meg *Átváltozás* címen 1993-ban az első orosz feminista folyóiratot, amelyben a tanulmányokon kívül rendszeresen közölnek szépprózát és költészetet is. A folyóirat színvonalát az is jelzi, hogy hazai és külföldi neves irodalomtudósok – férfiak és nők – is megjelentették benne munkáikat, közöttük például a nemrég elhunyt horvát irodalomtörténész, Aleksandar Flaker. Az utóbbi húsz évben több női irodalmi folyóirat is indult, mind nyomtatott, mind elektronikus változatban, például a *Női olvasmány*, vagy a *Vázlatok*¹ című internetes folyóirat, amely női prózát, a férfi és a nő viszonyáról szóló cikkeket, valamint szerelmi lírát tartalmaz, és Donyeckben (Ukrajna) jelenik meg. Kiadnak pravoszláv női irodalmi lapokat is, például a *Nővér* című „női keresztény folyóiratot”.

A női irodalomról Oroszországban a viták mind a mai napig tovább folytatódnak, és több, sokszor egymásnak is ellentmondó szempontot vetnek fel. Bonyolítja a kérdést, hogy a tömegirodalomban is tarolnak a „női műfajok”, az úgynevezett „rózsaszín regény” (rozovij roman) – ez a romantikus „lányregény” szexesített változata –, valamint a glamour-regény – ez a műfaj Oroszországban gyakran az erotika és pornográfia határán mozog. Mellesleg a „glamour” szó beszívárgott az orosz szlengbe, ahol rendkívül tág jelentést nyert, a szextől a shoppingolásig, sok mindennel összekapcsolták. Tatyjana Tolsztaja egyik publicisztikájában az orosz glamour rendkívül találó meghatározását adta: „Glamour – magasrendű, kifinomult, sugárzó, éteri, transzcendens létállapot. A glamour-polgárban, még inkább a glamour-nőben minden harmonikus és csodálatos. A glamourban nincsenek pattanások, benőtt körmök, kólika, horkolás, mindez csak egy korábbi létszakaszban volt jellemző. Nincsenek könnyes szemek, csöpögő orr, depresszió, felelősség, aggodalom. A glamour-ember fiatal, vékony, és természetesen nő. Nincsenek szülei, rengeteg barátja van, sokszor három gyereke is, akikről nem tudni, hogy ki neveli őket. Nincs szüksége pénzre, vagyonának forrása nem tisztázott, de úgy tűnik, kimeríthetetlen.” A glamour-regény egyik változata az *oligarcha-regény*, melynek a legismertebb és legsikeresebb képviselője Okszana Robszki *Casual* (2005) című regényével, ami hatalmas sikert aratott. Robszki, aki egyébként gazdag üzletasszony, egyike a Rubljovka (a moszkvai úrgazdagok lakónegyede) „új mítosza” megteremtőinek. A másik népszerű írónő, Olga Csernih, aki a *Hogyan bolondítsak magamba egy oligarchát* (2007) című regényével sokáig tartózkodott a sikerlisták élén. Az orosz krimi-irodalomban is előkelő helyet foglalnak el a nők. A három legismertebb név – Alekszandra Marinyina, Darja Doncova és Polina Daskova.

¹ <http://nabroski.com.ua>

Magyarul csak az utóbbinak jelentek meg a könyvei.² Az orosz nyelvben egyébként különbséget tesznek a magas irodalomhoz tartozó „nőirodalom” (zsenszkaja lityeratura) és a tömegirodalomhoz tartozó „hölgyirodalom” (damszkaja lityeratura) között. Köztes kategóriának számít a tömegirodalom és a magas irodalom között a bestseller, amelynek a mai orosz irodalomban számos nőíró a képviselője. Az általában értelmiségi olvasóközönségre számító, színvonalas, cselekményes, intellektuális jegyeket mutató, de nem esztétizáló prózát sorolják ide, például a Magyarországon inkább, mint Oroszországban népszerű Ljudmila Ulickaja regényeit, valamint Gyina Rubina műveit.

A nőirodalom, így a női próza kérdése körüli vitákból néhány jellemző szempontot érdemes kiemelni. Az orosz kritikában is természetesen felvetődnek a következő kérdések, amelyekre másutt is gyakran keresik a választ. Létezik-e egyáltalán nőirodalom? Ha igen, miben áll a jelentősége, mi a jelentése? Új, sajátos irányzatot képvisel-e a női gondolkodás és a női önreflexió? Netán a posztmodern érzékenység valamiféle demonstrációja lenne, vagy egyszerűen irodalmi divat? Az orosz kritikusok és irodalmárok leginkább az utolsó kérdés kapcsán fogalmaznak meg bizonyos válaszokat. Néhányan úgy vélik, hogy a XX. század végén az orosz nőirodalomban új szerzői meghatározás és identitás körvonalazódik. Nyikolaj Lejderman és Mark Lipoveckij 2003-ban megjelent, a *Mai orosz irodalom* című könyvükben a nőirodalom sajátosságának az „új szentimentalizmust” tartják, amely szerintük a posztmodern racionalizmus egyik alternatívája, s jellemzője a testiség és ösztönösség középpontba állítása, valamint egy erősen archetipikus képi világ. A nőirodalomnak (pontosabban: a nőközpontú irodalomnak) az a meghatározása, amiben létének elfogadói Oroszországban többé-kevésbé kiegyezni látszanak, a következő: a női szereplők gondolkodásmódjának és érzelmi világának női nézőpontból történő reflexiója. Am ugyanakkor az igazán jelentős női íróknak derogál, ha ebbe a kategóriába (vagy bármilyen kategóriába) akarják őket besorolni. A már idézett Tatyjana Tolsztaja ezzel kapcsolatban így nyilatkozott: „Számomra sértő a ‘nőirodalom’ terminus, mivel a konyhába számúzi a nőket, és ez, valljuk be, eléggé kellemetlen. Úgy gondolom, hogy az a Lev Tolsztoj, aki megírta az Anna Kareninát, jobban ismerte a nőt belülről, mint bármelyik író a női irodalom egész történetében. Elvárható, hogy minden író egyszerre legyen nő és férfi, kutya is, macska is. Idegesít, hogy az emancipáció jelszavától vezérelve a nőirodalom konyhájába hajtanak minket – pontosan ez az, amit nem akarok.” Hasonlóképp vélekedik az egyik legtehetségesebb, magas színvonalú intellektuális prózát művelő orosz író, Marina Visnyevckaja: „Vannak olyan regények, melyeket meghatározott célközönségnek szántak: fiatal leányzóknak, harminc feletti nőknek – amelyeket többek között férfiszervezők is írtak. Véleményem szerint csak ezt kellene »nőirodalomnak« nevezni. Hasonlóképpen ahhoz, ahogy gyermekirodalomnak hívjuk azokat a könyveket, amelyeket a gyermekeknek szántak. Amikor viszont a komoly irodalom elemzéséről van szó, nekem úgy tűnik, hogy azok az emberek, akik felszerelték magukat a »gender« tolvajkulcsával, egy körboncnokra hasonlítanak, akik szikével kutakodnak a lélek rejtelmeiben. Persze ez nem jelenti azt, hogy a társadalmi nem szempontjából végzett interpretáció nem adhat érdekes eredményeket azok számára, akik a pszichoanalízis, pszichológia és az alkotásfilozófia iránt érdeklődnek. De az irodalomtudományhoz nincs sok köze. Ha nem abból indulunk ki, hogy minden ember lelkében egyaránt megtalálható a férfi és a női eredő, és minél nagyobb egy művész,

² Polina Daskova: *A téboly könnyed lépteit*. Ford.: Goretity József, Athaeneum Könyvkiadó, 2009. Polina Daskova: *Magzatvér*. Ford.: Goretity József, Athenaeum Könyvkiadó, 2010.

annál inkább a lénye androgün, akkor semmit sem értünk meg az alkotás természetéből, és nem érzékelhetjük a maga teljességében és bonyolultságában azt sem, amit gyermekkorunk óta ismerünk és szeretünk.” Tehát a jelentős orosz írók közül viszonylag kevesen vállalják a nőirodalom címkéjét, noha műveik jelentős részében női sorsokat ábrázolnak, s műveiket az orosz könyvesboltokban a „nőirodalom” polcain találjuk. Emlékezhetünk a múltból Anna Ahmatova dühös kirohanására, mikor még azt is kikérte magának, hogy költőnőnek titulálják.

Éppen ezért a kortárs orosz nőírók bemutatásakor mellőzni fogom mint elemzési és értékelési szempontot a „nőirodalom” kategóriát, illetve, csak abban a szövegösszefüggésben használom, amely a szerzők szándékának is megfelel. Olyan kiváló írókra szeretném elsősorban felhívni a figyelmet, akik Magyarországon még kevésbé ismertek (csupán pár művüket fordították le), vagy teljesen ismeretlenek. Ezért nem térek ki olyan jelentős, nemzetközi ismertségű alkotók munkásságára, mint Tatyjana Tolsztaja és Ljudmila Ulickaja. Szintén nem elemzem Ljudmila Petrusovszkaja (1938) prózáját, aki élő klasszikusnak számít, s noha magyarra több elbeszélését lefordították (különböző folyóiratokban jelentek meg), és még az 1980-as évek végén bemutatta a *Három lány kéken* című drámáját a Katona József Színház, önálló kötetét magyarul még nem adták ki, amit a magyar könyvkiadás egyik hiányosságának tartok. Petrusovszkaját szinte minden évben kitüntetik Oroszországban és külföldön rangos irodalmi díjakkal, idős kora ellenére is rendkívül aktív, több fellépést (többek között kabarét is!) vállal, rajzfilmeket készít, s az utóbbi pár évben sorra publikálja meséit. Az egyik utolsó kötete: *Az Úristen kismacskája. Karácsonyi történetek* (2011).

Intellektuális próza, groteszk és parabola (Olga Szlavnyikova, Marina Visnyevckaja)

A Szverdlovszkban (Jekatyerinburg) született *Olga Szlavnyikova* (1957) a fordítások révén mára már nemzetközi ismertségre tett szert. Elbeszélései, regényei 1988-tól jelennek meg. Rangos irodalmi folyóiratokban publikál nemcsak prózát, de irodalmi kritikát is. Legfontosabb regényei: *Egy maga a tükörben* (1999), *A halhatatlan*³ (2001), *2017*⁴ (2006), *Könnyű fejfel* (2010). *A halhatatlan* című regényéért 2012-ben Gorkij-díjat kapott, a 2017-ért 2006-ban pedig az orosz Booker-díjat. Regényei közül számomra a legérdekesebb *A halhatatlan* volt. A regény alcíme is sokatmondó: *Elbeszélés egy igaz emberről*, ami közvetlen utalás Borisz Polevoj szocreál könyvére, az *Egy igaz emberre*. Kár, hogy a magyar fordításban „valódi ember” szerepel. A kiinduló groteszk helyzet a következő. Egy háborús szovjet veterán, Alekszej Afanaszjevics Haritonov agyvérzés következtében megbénul és megnémul, felesége, Nyina Alekszandrovna, valamint lánya, Marina gondozza szeretetből és együttérzésből, de nem kis mértékben a busás veteránnyugdíj miatt. A férfi köré felépítenek egy virtuális világot, a jelent cenzúrázzák, azt a látszatot keltik, hogy még mindig tart a Brezsnyev-korszak. Egyre kevesebbet beszélnek a beteg férfihoz, fokozatosan elfogynak az ő szavaik is. A lakás és a külvilág elválík egymástól, a külvilágban, melynek a lány és a férje aktív résztvevői, tombol az újkapitalista világ, melyet a választási csalások, és egyéb manipulációk sora jellemez. Szlavnyikova könyvében nyitva hagyja a kérdést: vajon tudta-e az öregember, hogy elrejtik előle a valóságot? Minden valószínűség szerint igen, ezért is próbálkozott az öngyilkossággal. Kiemelendő

³ Olga Szlavnyikova: *A halhatatlan*. Ford.: Goretity József, Noran Kiadó, 2008.

⁴ Olga Szlavnyikova: *2017*. Ford.: Bacsó Márton, Noran Kiadó, 2010.

a szöveg líraisága és szimbolikussága. Szlavnyikova regényében szinte minden porszem életre kel, a valóság és az illúzió rendszeresen át-átjátsszik egymásba. A múltat egy falon függő, kincstári Brezsnyev-kép jeleníti meg, melyen „... a kitüntetésekkel teleaggatott Brezsnyev félig ugyan láthatatlanná vált a megrepedt üveg vakító visszfényében, azt viszont azonnal észre lehetett venni, mennyire besárgult az évek során a jó kis szovjet kartonpapír.” Szlavnyikova regénye körül lezajlott egy kisebb botrány is. 2003-ban a párizsi Gallimard Kiadó ki akarta adni a regényt, viszont ugyanebben az évben aratott nagy sikert a *Good bye Lenin* című német film, melyben egy fiú a berlini fal lebomlása után párthű, beteg édesanyja elől eltitkolja az NDK megszűnését, és a lakáson belül megteremt a múltat, a maga szocialista relikviáival. Ezért a franciák a könyv kiadását elhalasztották és megkérték Szlavnyikovát, hogy írjon a regényéhez előszót, melyben megindokolja, hogy a könyv és a film tartalmának egybeesése véletlen, nincs szó átvételtől. Szlavnyikova regénye a német filmnél előbb keletkezett, ezért az író jó jogosan érezte sértve magát.

Marina Visnyevckaja (1955) harkovi születésű, filmes szakember. 1991-től publikálja prózáját rangos folyóiratokban, 25 rajzfilmhez és számos dokumentumfilmhez írt forgatókönyvet, ezt a tevékenységét mind a mai napig folytatja. Legfontosabb könyvei: *Kibújt a ködből a hold* (1999), *Meglátni egy fát* (2000), *Tapasztalások* (2002), *Betűk* (2008). Visnyevckaja munkásságát két rangos kitüntetéssel, az Apollon Grigorjev- és a Belkin-díjjal jutalmazták. Műveiben az orosz posztmodern intellektuális próza sajátosságai megújult köntösben jelentkeznek. Megőrződik a történet, sőt a lélektani ábrázolás is, de a groteszk és abszurd csavaroknak köszönhetően kétségbe vonható annak valódisága. Maga Visnyevckaja, mikor példaképeiről kérdezik, a mai orosz irodalomból elsőként Ljudmila Petrusovszkáját említi meg. Leginkább egyedi művének miniatűr elbeszéléseinek gyűjteményét, a *Tapasztalások (Opiti)* címűt tartják a kritikusok. A cím fordításával az a probléma, hogy az „opit” szó az oroszban egyaránt jelent tapasztalatot és kísérletet. Visnyevckaja ciklusában a szó mindkét jelentése megtalálható, sőt gyakran egymásnak feszül. Anna Kuznyecova például így jellemzi ezeket a kis elbeszéléseket: „Visnyevckaja miniatűrjeinek minden darabja Puskin elbeszéléseinek és Montaigne, de leginkább Pascal esszéinek szintézise. (...) Ez az a tapasztalat, ami közvetlenül nem átadható, nem objektivizálható, és semmi köze sincs a személytelen tényekhez. Visnyevckajának nincs szüksége sem elbeszélőre, sem a tükröződések rendszerére, sem egy talált naplóra, mivel képes arra, hogy betelepüljön hőse lelkébe és annak tapasztalatait, mint a sajátját beszélje el. A ciklus minden darabja egyes szám első személyben íródott, és ebben az újonnan értelmezett lélektani prózában éppen a miniatűrökből összeálló mozaik alkotja az egészet.” Visnyevckaja világa tárgyiasan konkrét, ugyanakkor nem hiányzik belőle a líraiság, amely mintegy „felülírja” a groteszk, baljós történeteket. A ciklus szereplőit két csoportra lehet osztani. Egyesek állandóan kísérleteznek önmagukon és a hozzájuk közelálló embereken, míg mások elfogadják a sors kihívásait, minnek következtében mélyen személyes, katartikus tapasztalásra tesznek szert. A ciklus egyik különösen figyelemre méltó darabja *A gyász demonstrációjának kísérlete/megtapasztalása* címet viseli. Az elbeszélés R. I. B. (Visnyevckaja iniciáléval – családnév, apai név, keresztnév – jelöli hőseit) monológja, aki nagyon szeret temetésekre járni, mivel azokat „az élet kulminációjának” tartja. Úgy tűnik, az asszony számára csak az a fontos, melyik temetésen éppen milyen ruhában volt, ezt részletesen el is meséli, ez a jele az elhunytak (főként a volt férjek) emlékéhez való viszonyának. Visnyevckaja elbeszélésében feltárul előttünk a köznapi tudat, a szerencsétlen nő sorsa, beszűkült világa, kényszer-

res viselkedése. A kis elbeszélés mélyebb rétegeiből azonban kibomlik a nő harca az elmúlás ellen, a halál valamiféle domesztikálására irányuló törekvése, miután az a legfőbb vágya, hogy a temetési szertartások átöröklődjenek (gyakran tér vissza anyja temetésének emlékéhez), vagyis ne szakadjon meg a köznapok rituális köre, hiszen ez az, ami egyedül életben tartja.

Külföldön élő, oroszul író nőírók (Gyina Rubina, Mariam Petroszjan)

A Szovjetunió felbomlásával megjelent a „határon túli orosz irodalom” kategóriája. Több orosz nyelven alkotó író él az önállósult, volt szovjet tagköztársaságokban, illetve a szabad utazás és letelepedés engedélyezése után külföldön. Ennek következtében az orosz irodalom köre nem csak kitágult, hanem új élményekkel is gazdagodott. Nem beszélve azokról a kulturális és poétikai hatásokról, amelyeket a befogadó nemzet irodalma gyakorolt az orosz írókra. A „határon túli” orosz nőírók közül kettő munkásságát, az Izraelbe kivándorolt Gyina Rubináét és az Örményországban élő Mariam Petroszjanét mutatom be.

Gyina Rubina (1953) Taskentben született, művész családban. Első elbeszélése tizenhat éves korában jelent meg. 1990-ben családjával együtt Izraelbe emigrált, most is ott él egy Jeruzsálemhez közeli településen. Izraeli írónak is tartja magát, noha orosz nyelven ír, mégpedig ragyogó stílusban. Legismertebb regényei: *Jön a Messiás!* (2002), *Az utca napos oldalán* (2006), melyért 2007-ben megkapta Moszkvában a Nagy Könyv-díjat. A 2008-ban íródott, *A Leonardo-kézírás*⁵ című regényét a legjobb fantasztikus műért járó Portal-díjjal jutalmazták. Utolsó regénye a *Petruska-szindróma* (2010). Több művéből színdarabot írtak, illetve filmet forgattak. Ahogy gyakori interjúból kiderül, írói példaképeinek az orosz irodalomból Csehovot, Fazil Iszkandert és Szergej Dovlatovot tartja, az amerikai irodalomból pedig Sallingert, Faulkner-t és Steinbecket. Műveit tizenkét nyelvre fordították le, Oroszországban és külföldön is rendkívül népszerűek. Már *Az utca napos oldalán* című regényének, melyben gyermekkorára városát, a soknemzetiségű Taskentet örökíti meg, művész a főszereplője. Későbbi műveiben, így *A Leonardo-kézírás*ban is a főszereplők különleges adottságú, nem mindennapi emberek. *A Leonardo-kézírás* műfaját tekintve heterogén írásmű; egyesíti magában az amerikai bestsellerek jellegzetes „life-story” műfaját a fantasy-vel és a bűnügyi regénnyel. A regényben a „nyomozás” azzal indul, hogy a hősnő, Anna, valahol Montrealban a motorjával együtt eltűnik. A három elbeszélő, az első férj, Vologya, egy ukrán artista, a második férj, Szenya, a fagottművész és az együttérző, egyes szám harmadik személyű szerzői elbeszélő keresik az okot, miközben felfejtik a múltat: Anna sorsát mintegy különböző tükrökből láttatják, szeszélyesen váltogatják az idősíkokat, városokat és országokat. A helyszínek Mariopol, Kijev, Jejszk, Montreal, Berlin és Frankfurt, az idő – az 1960-as évektől napjainkig. Anna kétszerelesen is törvénytelen gyermek, hiszen a híres illuzionista, Wolf Messing törvénytelen fiának szintén törvénytelen gyermeke. Édesanyja hároméves korában meghalt, a szomszédasszony egyengeti a kislány életét, már-már gyermekotthonba akarja adni, mikor egy kijevei értelmiségi, gyermektelen házaspár örökbe fogadja, és nagy gonddal felneveli. Anna balkezes, de átszoktatják; ennek az lesz az eredménye, hogy papírra jobb kézzel, szabályosan ír, a táblára viszont visszafelé, tükörfírással, ahogy Leonardo da Vinci. Matematikai zseni, öntörvényű teremtmény, a tükrök a legfőbb szenvedélye. Öreg barátja, a különc Eliezer ismerteti meg a fizika

⁵ Gyina Rubina: *A Leonardo-kézírás*. Fordította: Soproni András. Budapest, GABO Könyvkiadó, 2010.

tudományával, melynek segítségével később maga is arra készül, hogy megteremtse az optikai illúziók világát. Anna – modern Kasszandra, azzal a súlyos adománnyal van megáldva, hogy látja a jövőt; ezen kívül érti a számára ismeretlen idegen nyelveket. A jövőt azonban, így saját sorsát sem tudja befolyásolni, s végeredményben „tudása” lesz pusztulásának oka is. Cirkuszi artista lesz, majd kaszkadőr, bejárja a Szovjetuniót, később szinte az egész világot. A legnagyobb problémája, hogy nincs normális kontaktusa a világgal, szeretetéttsége ellenére sem tud kapcsolatot teremteni az emberekkel, így nevelőszüleivel sem. Jelképesen nevelőanyja, Mása lesz az első áldozata Anna személytelen „tükörvilágának”; örületében tükörfóbiája lesz, ami a pusztulását okozza. Anna utolsó éveiben tükörfolyosókkal és egyéb illúziókkal kísérletezik. Rubina „tükör-regénye” a XIX. századi orosz romantika fantasztikus irodalmi hagyományára támaszkodik, Vlagyimir Odojevszkij prózájára, ám ugyanakkor a modern fizika eredményeire is. A fantasztikus vonulatot nem kíséri a manapság oly divatos „konyhai misztika” (horoszkópok stb.) kelléktára. Rubina ugyanakkor pontosan leírja a Szovjetunió-beli nyomort az 1960-as években, a cirkusz világát, az egyes mutatványokat, trükköket. Egészében véve *A Leonardo-kézírás* fordulatos, jól olvasható regény, lehetetlen letenni. Mihail Epstejn kifejezésévé élve, a „transzkulturális próza” egyik remek darabja.

Mariam Petroszjan (1969) Jerevánban született, ott is él. Martirosz Szarjan, örmény festő unokája. Rajzfilmes, a jereváni Armenfilm stúdióban dolgozik. Oroszul ír, nagymamája orosz volt, orosz iskolába járt, az anyanyelvének azonban az örményt tartja. Egykönyves író, regénye, az *Abban a házban* (2009)⁶ 2010-ben az Év regénye díjat kapta Oroszországban. Könyvét már több nyelvre lefordították. Petroszjan 20 évig írta regényét, amely rengeteg szereplőt mozgat, s története néhány ponton összecseng Golding *A legyek ura* című könyvével. A Ház a város szélén áll, sérült gyerekek laknak benne, s ők egyben az elbeszélők is. A szöveg többszólamú, különösen figyelemre méltó benne a névadás. A legtöbbit beszél a keresztes Bagó, majd átveszi a szót a szintén „kocsizó” Tabaki, de megszólalnak Sakál, Szfinx, a karnélküli Szöcske, a Vak és a többiek is. A regény kissé kaotikus szerkezetét színházi terminológiával a következőképpen lehet jellemezni: visszaemlékező monológok, melyeket közjátékok szakítanak meg; ezek tagolják a szöveget „felvonásokra”, melyeknek saját nyelvük, díszleteik és kelléktáruk van. Petroszjan művét a „városi mesékhez” sorolja, ezért a mesélőnek kiemelt szerepet tulajdonít benne: „Minden a mesélőtől függ. Egyetlen elbeszélés sem képes visszaadni a valóságot olyanak, amilyen az volt.” A Házat lakói gyűlölik, de attól félnek a legjobban, hogy mi lesz velük, ha kikerülnek innen az ismeretlen „nagy világba”. Nem gondolnak sem a múltra, sem a jövőre, csak az „örök jelent” érzékelik, azt próbálják meg minél jobban kihasználni. Nyájban élnek, ahogy a csoportjaikat nevezik. A csoportoknak vannak harci és viselkedési szabályaik, hagyományaik, amelyek a Házban a legfőbb célnak tekintett túlélést biztosítják. A túlélés mentalitását képviselik a felnőttek is, Cápa, az igazgató, a Keresztmama (a női részleg vezetője), a Pókok (az orvosok és ápolók). Cápát senki sem veszi komolyan a Házban, ő is a többiekhez hasonlóan túszként él ott, egyetlen vágya, hogy együtt legyen gyermekeivel, majd eltemessék az internátus temetőjében. A történetben fontosak a határátlépések, mikor egy-egy szereplő új csoportba kerül. A Ház a változásnak hitt változatlanlanság, ahol létezik a humor és az együttérzés is, de a háttérben mindig jelen van a szorongató magány és a halál. Erről a Ház lakói nyíltan beszélnek, s különösen megrázóan ábrázolódik Vak örök magánya és Lord halála. A regény végén a nevelők fő célja, hogy megakadályozzák

⁶ Mariam Petroszjan: *Abban a házban*. Fordította: Soproni András, Magvető Kiadó, 2012.

az új vezér választását, illetve, hogy eltitkolják a gyerekek elől kikerülésük drámai aktusát. A fogyatékoság nem témája a regénynek, inkább a különbözőség és a másság megélése, kezelése. A kegyetlenség és a szolidaritás példáival egyaránt találkozunk Petroszjan könyvének lapjain, amely kétségtelenül a XIX. századi nagyregény egyik XXI. századi változatának a megteremtésére tett kísérlet.

A 2000-es évek nemzedéke, családregegy és a „pravoszláv nőirodalom” (Marina Sztjepnova, Maja Kucszerszkaja)

A 2000-es évek elején új nemzedék indult az orosz irodalomban, amelyet a kritikusok a „Nullások nemzedéke” (pokolenyje nulevih) címkével láttak el. Természetesen közöttük sok volt a nőíró is, minek köszönhetően 2012-ben kiadták a *14 – A „nullások” női prózája* című kötetet, Zahar Prilepin összeállításában és előszavával. A kötet 14 olyan nőíró elbeszéléseit tartalmazza, akikről Oroszországban sokat beszélnek, és már különböző irodalmi díjakat kaptak. Prilepin előszavában hangsúlyozza, hogy a kötetet azt szeretné demonstrálni, „... miként tükröződik a kor a női tekintetekben, milyen a színvilága, az uralkodó ízlése.” (...) Majd hozzátéveszi: „A kötetben ábrázolt világot a nők mozgatják. A nő itt teljes erejét megfeszítve élni akar, és nem adja fel az utolsó pillanatig. Maga választhatja meg, hogy boldog vagy boldogtalan legyen – mindenre képes.” Prilepin arra is felhívja a figyelmet, hogy ezekben az elbeszélésekben szinte nincs férfi. Legalábbis igazi férfi, aki apaként, férjként vagy szeretőként a nőnek védelmet és biztonságot tudna nyújtani. Valóban igaz, hogy az elbeszélésekben a férfialakok halványak, viszont ennek az is lehet az oka, hogy a női szereplőkben túlbúrjándzik a cél nélküli akarat, hiszen többségük abban a fizikai vagy lelki pokolban, amelyben él, csak keservesen küszködve, önmagát végsőkig megfeszítve tud fennmaradni. Tehát a kérdés nem az, hogy mit akar a nő, hanem az, hogy szűkös életteréből kiindulva egyáltalán mit akarhat? A kötet szerzői közül két, a magyar olvasónak még ismeretlen írónőt, Marina Sztjepnovát és Maja Kucszerszkaját szeretném bemutatni.

Az orosz kisvárosban, Jefremovban született *Marina Sztjepnova* (1971) a Gorkij Irodalmi Főiskolát végezte el Moszkvában. Az *XXL* férfimagazin vezető szerkesztője, tehát otthonos a glamourban is. Mint prózaíró először 2003-ban jelentkezett. Számos elbeszélése és két regénye, *A sebész* (2005) és a *Lázár asszonyai* (2011) jelentek meg eddig. Az utóbbi több rangos irodalmi díjat kapott. A *Lázár asszonyai* igazi családregegy, cselekménye a XX. századelőtől napjainkig tart. A főalak Lazar Lindt zseniális tudós, de a saga igazi hősei (hősnői) a szeretők, két különös sorsú asszony, Maruszja és Galja, valamint Lindt unokája, Lidocska, aki a tehetőségét örökölte. A női elbeszélések gyűjteményében Sztjepnovának két, nagyon erős novellája szerepel. A *Tatyina Tatyityejevna* egy végső stádiumban lévő rákbeteg nő halálának leírása, aki fokozatosan veszíti el az emlékezetét, és ezzel együtt a nevét is. A másik elbeszélésnek a címe: *A szegény Antoanettocska* – a rút kiskacsa meséjének pesszimista, posztsovjet környezetben játszódó változata, melyet úgy is fel lehet fogni, mint Karamzin *Szegény Liza* című szentimentális regényének a felülírását, kiegészítve az orosz irodalomra oly jellemző kisember-téma jegyeivel és a nabokovi „tárgyias érzékenység” ismérveivel. Egyébként Nabokov Sztjepnova egyik kedvenc írója, az elbeszélésben többször konkrét hivatkozás is történik rá.

Maja Kucszerszkaja (1970) Moszkvában született. Jelenleg egyetemi oktató. Az 1990-es évek végétől jelennek meg elbeszélései vezető folyóiratokban. Legismertebb könyvei: *Modern paterikon. Olvasmány azoknak, akik vigasztalanok* (2005), amely történetek, elbeszélé-

sek és anekdoták gyűjteménye az orosz pravoszláv egyház mai életéből, *Az eső Istene* (2007), a *Ne törődjünk az ördöggel* (2009) és a *Motya néni* (2012) című regények, valamint az *Evangéliumi elbeszélések gyerekeknek* (2010) című elbeszélés-gyűjtemény. Kucszerszkáját 2006-ban Bunyin-díjjal, 2007-ben a Diák Booker-díjjal tüntették ki. Pravoszláv írónak vallja magát, ám ugyanakkor nem huny szemet az egyház mai problémái felett, ahogy műveinek is visszatérő témái a hívő ember ambivalens érzései. A *kakukkfióka* című elbeszélésében is központi kérdés a hívő ember kiüresedése, sőt a fiatal család válsága. Az egyes szám első személyű elbeszélő Masa, aki hívő ember, látszólag harmonikus családi életet él. Húsvét előtt meglátogatja védencét, a kábítószer élvezővé vált Grisát, aki elhagyta a vallási közösséget és családját, majd egy fiatalos lányal „illegálisba” (underground) vonult. Masa azonban bent ragadt a többemeletes panelház liftjébe, s mikor kiszabadul, Grisa jóformán be se engedi, és a férje lent az utcán, az autóban nem várja meg. Egyre inkább kétségek gyötrik rendezettnek hitt családi életével kapcsolatban, az is eszébe jut, hogy akár Grisához is csatlakozhatna. Az ünnep előtti napon egy közeli kolostorban felkeresi Vaszilij sztarecet, hogy megnyugvást találjon, arra panaszkodik neki, hogy hite megrendült. Együtt imádkoznak, de nem érzi azt, hogy problémái ezzel megoldódnának. Az elbeszélés talányosan, de mégis reménykeltően ér véget, Grisa hívja fel a szokásos húsvéti köszöntéssel: „Krisztus feltámadt!” Kucszerszkaja finom stílusban, fals, didaktikus felhangok nélkül vázolja fel ezt a válságállapotot, melyből gyors kiút nemigen remélhető.

Ha a nőirodalom létezése viták tárgya is Oroszországban, a tény viszont vitathatatlan: az utóbbi húsz évben sok tehetséges nőíró jelent meg az orosz irodalomban. Hogy kiket rostál ki majd közülük az idő, ez nem a jelen problémája. A jelenben viszont nem kis szerepet játszanak az orosz és a nemzetközi könyvpiacra egyre erőteljesebbé váló marketing-szempontok, és sajnos, nem lehetünk biztosak abban, hogy ez egyértelműen a minőségnek kedvez.

JELENA SVARC

A Getsemáné-kerthez érve

A Getsemáné-kerthez érve,
Gyufámat hosszan gyújtogattam,
A láng, ha fel is lobbant végre,
Ki is hunyt. Újra belefogtam.
Az alig érezhető szélben
Parazsa búsan pislogott –
Reméltem, s tudtam valamit:
Ő égni fog – én meghalok.
S ahogy hamvadó, kék feje
Kihunyva tenyeremre dőlt,
Úgy hajoltam meg vele én is
A Kedron mélysége előtt.
És szánva szántam mind, aki
Előttem élt, a sok-sok milliót,
Ki halálig vívta a vívhatót,
De összetört – látván a fényt –, s hogy élte
Az örök tűzben csak egy szikra volt.

Itt és most

Démonok és kísértetek
Zord üzenete érkezik:
Az ő lételemük a mozgás –
Vagyis: az idő létezik.
Csak ott lassan, kínlódva, elcsigázva
Vonszolja magát, tétován,
Míg összeroskad. S rémesen csak akkor
Következik az „azután”.

Nézd el inkább az éjszakában
A hold kavargó fényeit –
Angyal dobogó szíve súgja:
Az „itt és most”, lám, létezik.

*

Csillagok kitárt ablakaiban
Ugrál a gondolat, a csacska.
Hová, eszem, te kisegér?
Les ránk egy bús, fekete macska.
Ó, elmém, bohó gyermek! Ne erőlködj!
A sötét függönyön túl sose juthatsz.
Lyukadba visszabújhatsz.
Morzsányi tér s egy perc idő – itt többre nem telik;
Az emlék csupasz csont marad – rágódhatsz rajta reggelig.

*

Mint aki szürke farkasbőrbe bújt,
A tenger mogorván sötétlett.
Lelkem, én nem hiszek neked,
Őrök vitában vagyok véled.
De ő ott termett, nyakamba borult,
Hullám paskolta sarkamat szelíden,
S a vér egyszerre visszatért a holdba:
A tér mellében dobogott a szívem.

Éjszakai fák

Az éj immár leszállt a lombos rengetegre,
Alig szüremlik fény bele.
A szálfenyőre nézz, Tóra-tekercs a törzse:
Jelek, varázsigék, ós titkok rejteke.

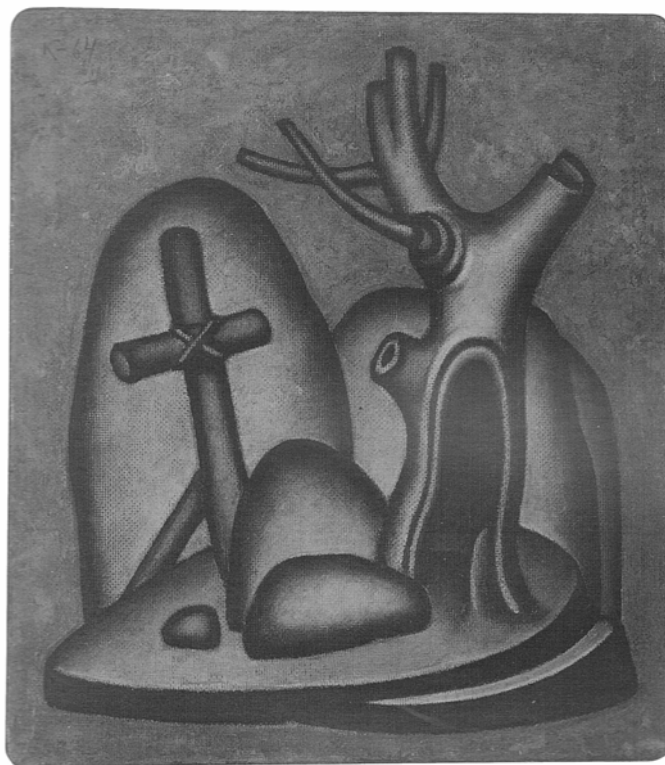
Ó, magamtól egy szót se mondhatok,
Csak azt, mit ott bent őriz a rovás,
Amit a vén törzs csöve csikorog,
Amit a földből nőtt kürt harsonáz.

A rettenetes ünnep reggelére
Kinyújtják majd a kérget, mint a tésztát,
De nem lesz, aki olvassa, megértse
A pergamenlap elmosódó titkát.

Az új betű is alig látható,
A régi régen lekopott –
Az éjszakai ragyogásban
Sóhajt a fa, és felzokog.

Szél-tépte fátyol suhog a sötétben,
Recseg a vén fa, vergődik a lelke,
A nimfák kínja ez, a vágyak sóhaja –
A némaságra ítélt szó keserve.

SARKADY SÁNDOR fordításai

DMITRIJ KRASZNOPEVCEV: KERESZT

MARINA VISNYEVECKAJA

A dolgok természetéről

(RÉSZLETEK)

Vitás kérdések

Egy orosz arról vitatkozott egy zsidóval, hogy Jézus Krisztusnak mi a nemzetisége.

Egy másik orosz pedig arról vitatkozott egy másik zsidóval, hogy Szűz Máriának mi a nemzetisége.

Egy harmadik orosz arról vitatkozott egy harmadik zsidóval, hogy ki él boldogan Oroszországban.

A negyedik orosz arról vitatkozott egy grúzzal, hogy ki írta a Tigrisbőrös lovagot.

Az ötödik orosz arról vitatkozott egy üzbéggel, hogy hogyan kell jól elkészíteni a piláfot.

A hatodik orosz arról vitatkozott egy korjakkal, hogy ilyen nép nincs is, és nem is létezhet.

A hetedik orosz arról vitatkozott egy kínaival, hogy kik vannak többen a világon, a kínaiak, vagy mégis inkább a kommunisták.

A nyolcadik orosz arról vitatkozott egy franciával, hogy ki építette az Eiffel-tornyot.

A kilencedik orosz arról vitatkozott egy másik franciával, hogy Napóleon eljutott vagy nem jutott el Moszkváig.

A tizedik orosz arról vitatkozott egy francia nővel, hogy ő *azt a bizonyost* százszor jobban csinálná, mint akármelyik agyonmagasztalt francia.

A tizenegyedik orosz arról vitatkozott egy orosz nővel, hogy meg tud inni egyszerre öt liter sört, de csak a nő számlájára.

Az elhangzottak bőven elegendőek ahhoz, hogy megállapítsuk, az orosz embereknek a vita olyan, mint a gombáknak a spóra: nem csak a gyarapodásukat szolgálja, de a kedvezőtlen helyzetekben való megmaradást is.

Zene és zene

Egy szimfónia olyan lehangoló volt, hogy az emberek az előadás alatt zokogtak.

A második szimfónia pedig olyan megrázó volt, hogy az emberek az előadás alatt szívrohant kaptak.

A harmadiknak pedig már a neve is az volt, hogy „Pánik szimfónia”, és a szünetekben előfordultak esetek, mikor az emberek bezárkóztak a mosdóba, és végeztek magukkal.

Egy operett olyan vidám volt, hogy a közönség minden este a végkimerülésig nevetett.

A második operett pedig olyan mulatságos volt, hogy az emberek a nevetéstől néha maguk alá csináltak.

A harmadik operett pedig egészen homéroszi volt, és az emberek az előadás után gyakran kerültek az intenzív osztályra kifordult állkapoccsal.

Mindezekből joggal vonhatjuk le a következtetést: a művészet, áldozatot követelve tőlünk, egyáltalán nem tudja, mit akar mondani.

Hét meg hét

Egy nőnek tizenkét gyereke volt, és az egyik egy kocsni alá esett. Ő pedig annak örült, hogy idős korára nem lesz egyedül.

Egy másik nőnek egyáltalán nem volt gyereke. Ő pedig annak örült, hogy se egy Hitler, se egy Sztálin, se egy drogfüggő, se semmiféle hülye nem született tőle.

A harmadik nőnek csak egy gyereke volt, és örült, hogy nem kell a szeretetét megosztania.

A negyedik nőnek nagyon sokáig nem volt saját gyereke, de aztán hármat örökbefogadott az árvaházból. És örült, hogy boldoggá tehetette őket.

Az ötödik nőnek egy fia volt, aki meghalt. A nő pedig annak örült, hogy a fiú többé nem szenved ezen a világon, hanem egész nap az angyalok és a szeráfok énekét hallgatja.

A hatodik nőnek öt gyereke volt, akik közül négy meghalt a háború idején. A nő pedig örült, hogy legalább egy gyereke maradt.

A hetedik nő egész életében férfi akart lenni, aztán pénzt gyűjtött, megoperáltatta magát, és örült, hogy élete álma valóra vált.

E hét eset elég, hogy megállapítsuk: a nő nem arra született, hogy boldog legyen, hanem csak arra, hogy örüljön.

Egy férfinak hét fia volt és azon kesergett, hogy nincs egy lánya sem.

Egy másik férfinak egyáltalán nem volt gyereke. Ő azon kesergett, hogy őutána nem marad fön a vérvonal.

A harmadik férfinak tizenegy lánya volt. Ő azon kesergett, hogy őutána nem marad fön a neve.

A negyedik férfinak három fia és kilenc lánya volt. Ő pedig azon kesergett, hogy nem tudta mivel etetni őket.

Az ötödik férfinak húsz lánya volt tizenhárom nőtől. Ő pedig azon kesergett, hogy nem ismeri mindegyiket legalább névről.

A hatodik férfinak három lánya és öt fia volt, de ők féltek meglátogatni őt a sintértelepen. Ő pedig azon kesergett, hogy nem lesz kire hagynia élete munkáját.

A hetedik férfi egész életében csak más férfiakat szeretett, és azon kesergett, hogy azok megcsalják őt.

Ez a hét eset tökéletesen elég, hogy rájőjjünk: a férfi boldogságra született, de a boldogság nem létezik.

Álmok

Egy hegesztőmunkás arról álmodozott, hogy olyan építményt épít, amelyen föl lehet mászni egészen az égig.

Egy nő pedig arról álmodozott, hogy olyan céklalevest főz, hogy ez a hegesztőmunkás haláláig mellette marad.

És évről évre hegesztettek és főztek, de a célját elérni egyiküknek sem sikerült.

És amikor az egész környéken nem akadt se egy darabka vashulladék, se egy patkó, se egy csavar, a hegesztőmunkás elhatározta, hogy elmegy ebből a városból.

A nő pedig talált egy ősrégi könyvben egy bájital-receptet, és összeszedte az egérürüléket a sarokból, a veteményeskertben kígyóbőrt keresett, kihúzta a falból az utolsó szöveget, amit a hegesztőmunkás nem vett észre, és készített a hegesztőmunkásnak egy búcsúvacsorát.

A vacsorán a hegesztőmunkás három egész tányér céklalevest megevett, és kért még egy negyediket is, de megenni már nem tudta, mert meghalt a nő karjaiban. Ilyen váratlan módon teljesült hát élete álma.

A hegesztőmunkás lelke ekkor emelkedni kezdett egészen az ég felé – annak az egyetlen-negy szögnek a segítségével. Fölemelkedett és életében először ujjongott.

A következtetés, amelyet jogosan vonhatunk le e történet alapján, így hangzik: a lehetlennről álmodozva birtokba vehetjük a megfoghatatlant.

ROHOSKA ISTVÁN fordítása

LEONYID SZOKOV: LENIN ÉS GIACOMETTI

MARINA SZTYEPNOVA

Szegény Antoanettocska

Még be sem fejezte az iskolát, de a légszomjjal küzdő, zsúfolt villamosokon, melyek tömve voltak, akár a bevásárlószatyrok, már asszonyságnak szólították. Asszonyság, adja már tovább a pénzt a jegyre! És a mondat közepén zavartan elhallgattak, amikor észrevették a barna iskolai egyenruhát, hónaljában fehér, félkör alakú izzadságfolttal, a csíkos térdharisnyát, az összekarmolt, kövér térdkalácsot. Nahát, micsoda egy tehén! Bocsánat, kislány. Ugyan, semmi baj.

Volt idő, amikor a szegény Antoanettocska titokban csak sírdogált a hatalmas, régi lakás penészedő sarkaiban, s miután hatástalannak bizonyult a koplalás, gyűlölettel csipkedte a hasán a hájredőket, és még elalvás előtt is szánni való, gyerekes elkeseredéssel kérlelte a homályos, mesebeli szenteket, hogy könyörüljenek rajta, és – kivételképpen – ugyan tegyenek már akár egyetlen, apró kis csodát. Reggel azonban a szívtelen tükör ismét pontosan ugyanazt a zsírosan fénylő, dudoros homlokot, ugyanazokat a szemeket, ugyanazt a kese szemöldököt mutatta.

Sőt egyszer az is megtörtént, az elviselhetetlen serdülőkor egyik kétségbeesett pillanatában, hogy Antoanettocska egy egész dobozzal beszedett a nagymama vérnyomáscsökkentő tablettájából, de aztán ő maga ijedt meg elsőként, és sokáig nyelte a fürdőszobában a hiper-mangános meleg vizet, fulladozva köhögte fel a WC hörgő lefolyójába a félig felolvadt sárga ostyadarabokat, de még a könnyeitől vakon is érzékelte a szeme sarkából, milyen csodálatos, szövevényes lila gomolygást bocsátanak ki magukból a literes üvegben a kálium permanganát nulla négy még fel nem oldódott kristályai.

Így aztán senki nem is tudott meg semmit erről az ostoba, zátonyra futott és az idő homokjába süllyedt esetről. És soha senki nem is fog megtudni semmit. Antoanettocska fölfogta ezt, ahogy felpuffadva, öklendezve, ijedten szorította mindkét kezével remegő, megnémuló torkát. Meg kell tanulni élni, alkalmazkodni. Azt hiszed, másoknak könnyű? Mindenkinek nehéz manapság. Nekem is. Neked is. És a nagymamának, neki talán feltárult a mennyei királyság? Különben is, az élet nem lakodalmas út¹ – magyarázta a mama esténként, türelmetlenül ráncigálva le a fejről ősrégi, tüskés, rózsaszín hajcsavaróit, és nehezen érthető, kásás hangon idézte a számára ismeretlen Paszternakot. És ettől a senki által fel nem ismert, kiragadott, árva idézettől, attól a kopogó, tompa zajtól, ahogy a feleslegessé vált műanyag sünöcskék a rég elhordott és kíméletlenül kihajított cipők kartondobozában landoltak, és a fedő alatt sóváran veszteglő sült krumpli szagától valahogy különösen szomorú lett minden.

Végül a mama, állát erősen megfeszítve, gyorsan kifestette a száját a tükör előtt, és meglepetten vont a föl kerek, barna szemöldökét – mintha nem értené, hogy neki, aki olyan friss, mint a gyenge fagytól épphogy csak megütött káposztafej, neki, az ennivalóan nevetős nőnek,

¹ Borisz Paszternak Hamlet c. versének utolsó sora Illyés Gyula fordításában (A ford.).

hogyan lett ilyen mogorva és – legyünk őszinték – abszolút, de egyszerűen *ab-szo-lút* visszasztító lánya.

Vajon kire ütöttél? – csodálkozott ilyenkor fennhangon a tükör, teljes pompájában, ünneppélyesen, ragyogóan, akár egy díszszázad – vörös ruha, rózsaszín körmök, lila ajkak –, erősen beillatosítva a metszett üvegű, üde *Krasznaja Moszkvával* –, és az ajtó megkönnyebbülten becsapódott. Szegény Antoanettocska szokás szerint fellélegzett, és magához ragadva a hűtőből egy karika barna krakkói kolbászt, a foteljéhez kullogott.

Talán minden másképp is alakulhatott volna, és Antoanettocska akár sikeresen meg is menekülhetett volna, ha egész valójával az alagút nedves falához simul, és hagyja, hogy dübörögve és izzó szikrákat hullatva a sors elszáguldhasson mellette – el, tovább, a pusztaságba, az ismeretlenbe, a sápadt hajnali ködbe. Elvégre őbenne is ugyanaz a szégyentelenül egészséges vér folyt, mint szégyentelenül egészséges mamájában, akinek még mind a mai napig füttyentettek az ablak alól az elnyúlhatetlen szürke sapkát viselő, tisztas munkásemberek, kissé felduzzadt és szederjes arccal, festői – egészen a szemükig érő – borostával, akár a komor októberi padlizsánok.

És Antoanettocska mamája káprázatos, fiatalos hangon kiáltott ki a redőny mögül: „Jövök! Jövök, aranyom!” – és nyugtalan ujjakkal ellenőrizte az erősen csikorgó kapronharisnyát a lábikráján (a saroknál megint fölfutott, de hát mit tudok csinálni!) – és a munkásemberek újra füttyültek, fenyegetően, lelkesen, követelőzően, mintha a szláv mítoszok helyi eresztésű, lakótelepi fülemüle-zsiványai lettek volna, és a mama egy pillanatra visszaverődve a tükörben, elszántan, felszabadultan repült el erre a füttyre, diadalittasan, ünneppélyesen, selymeseen, akár a malátára és sörre igyekvő nabokovi torkos szender vagy egy másik fajta, ritka éjeli pillangó.

Minden máshogy lett volna, ha nincs az az óriási, poros fotel, melybe Antoanettocska fokozatosan süppedt egyre mélyebbre és mélyebbre, leverten és kábán, torz, koravén térdecskéin a soron következő elnyűtt könyvtári kötettel. Míg csak le nem ért egészen a legaljára.

Szegény Antoanettocska maga sem vette észre, hogy a valódi, eleven élet fénye és melege mikor szűnt meg áthatolni az általa olvasott könyvek sűrű, félig áttetsző közegén. De mi köze is volt Antoanettocskának a valódi, eleven élethez? Lassan, nyugodtan, magányosan és némán lebegett az alkonyszürke irodalmi illúziók tápláló húslevesében, néha – egy idegen hang harsanására: *Ánya, vidd le a szemetet! Antonova, gyere a táblához! Anita Boriszovna, jöjjön az igazgatóhoz!* – nagy nehezen fölemelkedett a gyűlölt felszínre, ahol senki, de senki nem tudta, hogy szegény Antoanettocska testének rettentő húspáncélja alatt, a düllelt halszemek mögött – ahogy megígérték neki – virágoskert van, és az alkony leszáll és kitérülnek a palota kapui.

Soha senki nem akart barátkozni vele. Nem mintha a többi játszó gyerek között ne akadtak volna olyanok... Szóval, erről abszolút nem tehettek se az undok békák, se az üres hólyagok. Szegény Antoanettocska egyszerűen képtelen volt elevennek mutatkozni. A törékeny homokozólapát zajosan roppant össze Antoanettocska súlyos, gyengéd mancsai között – vöröses cukorszerű zúzalék lett belőle, akár a túlérlett krasznodari paradicsom –, és ugyanilyen vörös, dobhártyarepszítő bőgéssel telt meg a szomszéd kislányok tüdeje is, a bokkrétákra és felhőkre hasonlító fodros kis babáké.

A kétségbeesett gyermeki kiáltásokra odaszaladtak az ijedten sopánkodó mamácskák, fejükkel egy pillanatra fenyegetően elsötétítették a sugárzó napot, és egy perc múlva szegény

Antoanettocska már teljesen egyedül üldögélt a homokozó fából készült, elárvult peremén, a félig eltaposott homoksütemények és a remegő levegőben szállongó ragadós nyárpihék között. Hogyhogy a maga Anyecskája folyton-folyvást egyedül van? A gyerekek meg kell nyilvánulnia a közösségben. Aztán meg, tudja... Anya, ne állj itt, mint a faszent! Menj a kislányokhoz – nem látod, hogy a felnőttek beszélgetnek?!

Az iskolában szegény Antoanettocska az iszonyatos mennyiségben kivégzett és félig megemésztett könyv ellenére is rosszul tanult – örökké álmos volt, fáradt és kedvetlen, bőrét égő, betegesen vörös foltok borították. Olyan semmilyen, se hús se hal. Igyekeztek minél ritkábban kihívni felelni – ilyenkor hurutos, lassú sóhajtással állt föl, mogorván kikukucskált összefogdosott szemüveglencséi mögül, szűk ruhája könyörtelenül bevágott a hóna alatt, arcába cuppanósan benyomódott a megrágott, nyirkos papírgalacsin. Szegény Antoanettocska szokása szerint lesöpörte, mint a legyet, és halkán ereszkedett vissza a nyikorgó székre – miután legyőzte a sötétséget, az óceánt, a hóvihart. Ül le, Antonova. Nem tanultál. Megint csak kettes.

Lehet, hogy mindennek az apja volt az oka? Hiszen szegény Antoanettocskának volt apja is, fekete-fehér, simára gyalult, mesteri fakeretben függött a falon, felülről a nem túl jó minőségű üveg kandisukorszerű, zöldes rétege fedte, és hol a déli nap, hol pedig a kusza, metszett függőkkel ellátott, szörnyű ötágú csillár örök fénye áztatta. Így aztán szegény Antoanettocska a falhoz emelve fejét, hajában a rikító kapronszalaggal, áhítatosan matatott a meszelt falon, mivel egészen nagycsoportos óvodás koráig meg volt győződve róla, hogy ez a tüzes, komor arc a hevenyszve odavetett járomcsontokkal, és a démonikus árkokkal a szemek helyén – mindez tényleg az ő papája, egy gonosztevő és sarkkörü pilóta, aki végeérhetetlen kiküldetésben tartózkodik az igazi Északi Fény országában.

A középiskola harmadik osztályára a fotón előtűnt a magas homlok, az enyhén, politikailag korrekt módon kopaszodó foltokkal, a gunyoros, kemény ajkak és a csíkos nyakkendő a lehető leglazábbra kötött, szabadelvű csomóval. A kiküldetés ekkorra már rég hirtelen halállá változott – és a portré sarkát kis fekete szalagocska ékesítette, melyet a nagymama egyik régi kalapjáról fejtett le a mama, és a kép emiatt a kis női holmik egyáltalán nem odailló könynyelmű kacérságát árasztotta magából.

Amikor a szalagocskát belepte a hamuszerű bolyhos por, és megszűnt a gyászra utalni, a tizennégy éves Antoanettocska felmászott a fojtottan feljajduló fotelbe, és határozott mozdulattal levette az apát a falról. A manikűrollóval nem túl gondosan felnyitott keret jóvágású, középkorú férfit engedett látni a kissé zavaros felvételen, aki a párttagokra jellemző, beszédes tokával rendelkezett. A kép hátoldalán a nyomtatott felirat mértéktartóan közölte: „Ju. Ny. Abramov, az Omszki Állami Filharmónia művésze”.

Az északi fény haragosan lobbant fel búcsúzóul a horizonton, egy pillanatra megvilágítva az elpusztult repülőgép maradványait, melyek végleg egygyé váltak a „Színház” márkájú kandisukorhoz hasonlóan áttetsző, örökké fagyott talajjal – és szegény Antoanettocska hüppögve csúsztatva be a szégyentelen fotográfiát az öreg fotel besüppedt ülése és poros karfája közti részbe – mintha csak egy kihalt kisváros kültelki postaládájába dobta volna be. Falura, papácskának, Ju. Ny. Abramovnak.

Mi más maradhatott neki ezek után, mint a könyvek?

A végzés évében szegény Antoanettocska váratlanul, mohón – és környezete számára teljesen érthetetlen módon – lelkesedést mutatott a történelem, kiváltképp pedig a kegyetlen, püderes, szeszélyes tizenennyolcadik század iránt.

„.....És ebben az esetben metszik egymást a szélsőérték pontban” – magyarázta reszelős hangján az aszott matematikatanárnő, igyekezve túlkialálni a homályos plafonon zümmögő legyet, szegény Antoanettocska pedig leeresztette nedves szemhéjait, melyek mögött apró tűzgömbként érlelődött a palotaforradalom, édesen, pacsulitól és vértől illatozott a karddal szándékosan átszúrt üzenet, és a grófnő elváltozott arccal szaladt a tóhoz. Antonova, térj magadhoz. Már megint alszol az órán! Mit mondtam az előbb? Ismételd ...

De a szenvedély erősebbnek bizonyult szegény Antoanettocskánál. A történelemtanár, a Voltaire gipsz mellszobrához hasonlító, sima arcú, gunyoros öregember volt alighanem az egyetlen a világon, aki kitalálta, miféle fekete csillagok robbannak szét annak az idomtalan, elefántszerű kislánynak a mellkasában a negyedik padban (első sor, hámló ablakpárkány, nap, kifeszített nyárfa az ablak mögött, városi szeméttelp, dél, ezredvég, bánat), és ő aztán mesterként terelgette Antoanettocskát a főiskolás jövő felé, érthetetlen, édes távlatokat ígérve neki, az olvasótermek síri csöndjét, a becsempészett keksz gránitroppanását, az első publikációt, az utolsó monográfiát, egy zöld lámpát, tisztelgő nekrológot.

A váratlanul láthatóvá vált jövőnek köszönhetően szegény Antoanettocska egy rövid kis időre még valami beteges módon föléledt, mintha egy kéz finoman, ügyesen élesre állította volna az őt körülvevő nyúlós árnyékokat, és a megszokott színtelen üledékből hirtelen előbukkant volna egy teljesen biztos, meleg, sárga téglákkal kikövezett ösvény, mely egy teljesen biztonságosnak látszó, eleven, emberi erdőbe vezetett.

Hirtelen kiderült, hogy Antoanettocska beszélni is tud, türelmetlenül elnyelve a kerek magánhangzókat és a nyálbuborékokat gyenge halszája sarkában. Pénteken történelemből előadást tartok Marie Antoinette-ről, eljössz? A megdöbben osztálytársak – hogy ez a mi elefántunk hirtelen mitől aktivizálta így magát! – egy pillanatra félbeszakították géppuskaropogás-szerű fecsegésüket, megvonták a vállukat, és szegény Antoanettocska sietett is tovább, súlyos csípőivel szétlökődte az ingatag iskolai padokat, kövér lábaival saját félnék árnyékára taposott.

Akkor hát pénteken. Negyvenöt percig élt szegény Antoanettocska, elszabadultan, tűzbe jőve és hangosan nyeldekelve a szavakat. A világ legtragikusabb sorsú királynőjének véres kísértete lassan lebegett a jobb válla mögött, a szemüvege elhomályosult, túlerőltetett torka összeszorult.

Már majdnem befejezte, már csak bizonyos fájdalmasan reszkető pillanatok maradtak hátra, és végül lezuhant a rituális kőkés, és a vászonköpenyes hóhér egyetlen mozdulattal rántotta ki a kosárból a levágott fejet, hogy felmutassa az ujjongó tömegnek. A szörnyű, életetlen kis fej megbillent az erős kézben – és hirtelen kinyitotta megkövült szemhéjait. A szerencsétlen Marie Antoinette feje volt.

Egy percre a csend áthatolhatatlan, fényes selyemsálja borult az osztályra. A szörnyű déli nap kegyetlenül tűzött a poros függönyök mögül, bearanyozta a fiatal nyakakat, a fehér gallérokot, a választékokat a fejeken, az izzó tölgyfaparkettát. A tizenennyolcadik század könyörtelen, pompázatos napja. „Látom a fekete fényt”, mondta a halott Victor Hugo. Ich sterbe. Gondolkodom, tehát haldoklom.

És akkor hirtelen, valahol hátul a számárpadnál, a szemléltetőeszközök porlepte szekrényének környékén, valaki nem bírta tovább, és vékony, nyihogó hangon felvihogott. Egy perc múlva az egész osztály hahotázott. Még a Voltaire-re hasonlító történelemtanár is megadta magát, és lágyan huhogott az osztálynapló mögé rejtve vénecske, porcelánkéek száját.

Szegény Antoanettocska érezte, ahogy a nevetés izzadt hulláma fájdalmasan löki meg épp a komszomol-jelvénye alatt – és teljesen gépiesen elmosolyodott. Igazuk volt, természetesen. A történelemnek annyi. Mostantól immár végleg és mindörökre.

„Hát akkor, kislányom, kerülj közelebb a pénzhez – az nyugodtabb lesz” – döntött a mama az almás pirog kerek, ózva sóhajtozó tésztáját nyújtva a konyhaasztalon, és Antoanettocska könyvvitel kurzusokra kezdett járni.

A nagy ország hosszadalmas pusztulása Antoanettocskának csak hasznot hozott – néhány évig egy csőd szélén álló tejkombinátban dolgozott, még néhány év múlva a kombinátot megvette egy élelmes oligarcha. Ekkorra már Antoanettocskából egészen kifogástalan számológép vált – ideális végrehajtó, aki közönyösen viszonyul az összeadásra váró, végtelen fekete számoszlopokhoz.

Mindemellett szegény Antoanettocska nem volt pletykás, és nem szaladt percenként a lépcsőfordulóba nagy szemeket mereszteni és egy cigaretta mellett tárgyalni ki az oligarcha új feleségét – azt a hirtelenszólke, nagyon fiatal babát, aki néha bejött a kombinátba, és susogó selyemtérdeivel gyorsan-gyorsan végigszaladt a folyosókon, kissé ijedt és elképesztően eleven pillantásokat vetve mindenkire. Szegény Antoanettocska nem dohányzott. És megemelték a fizetését. Aztán még egyszer. És – némi idő elteltével – újra.

Ez már több volt, mint elég. Sőt, sok is a jóból. A mama totális és teljesen értelmetlen felújítást csináltatott a lakásban (vizlát, egyszerű, fehérre meszelt falak, és megfeketedett, púpos linóleum az előszobában!), és aztán még élete álmát is megszerezte magának – egy monumentális perzsa-karakül bundát, különleges, örült drága, fürtösen göndörített szőrzettel. Természetesen lehetett volna valami modernebbet is venni, tűzött nyestbundát (mancsokból és textildarabkákból mesterien összeállítva), szürke kecskét, vagy esetleg mosómedvét. Csakhogy a vásárlók szívét igencsak fájdtva, történetesen éppen fekete perzsabundát (másfél ezer kemény szovjet rubel!) hordott a mama üzletének igazgatója is – az a puhaseggű dög, izmos, bulldogszerű pófájával –, és húsz remegő újszülött bárány sorsa ezennel megpecsétlődött.

A bundát a mama jóformán szeptembertől júniusig hordta – bár különösebben nem volt hova mennie benne. A mama üzletét egy gyönyörű tavaszon butikká alakították át, a nem reprezentatív, előregedett személyzetet szélnek eresztették, és most a hatalmas kirakatok mögött – az egyedi ruhák tucatjai közt – kimerülten lebegett egy kis csapat légies szilfid. Kifestett szájuk alig hallható, ózó akcentusában, és abban, ahogy ragadozóként vetették rá magukat minden egyes véletlen látogatóra, volt valami akváriumra emlékeztető, valami halszerű.

Igen. Emiatt a bundát csak a kisbolt nyugdíjas asszonyokkal zsúfolt bejáratáig és az orvosi rendelőig kellett sétáltatni – a mamának szűrt a szíve, ingadozott a vérnyomása. „Ez az átkozott klimax – panaszkodott a sütő ajtajának, ahogy nyögdecselve húzta ki a lángoló kráterből a karajjal teli serpenyőt, és égő, áthevült orcái megremegetek –, ettől a klimaxtól semmilyen életet se lehet már élni... Az a hülye doktornő meg csak azt tudja hajtogatni – koleszterin-koleszterin”.

Nyáron, abban a percben, mikor a nap szíve a legforróbban égett, szegény Antoanettocs-kát felhívták a munkahelyén – az ilyen esetekben valamiért mindig a munkahelyen hívják fel az embert. „Anita Boriszovna? – tudakozódott egy türelmetlen, kissé fémfű hang. – Az ön mamája az ötvenkettes kórházban van. Mit mond? Igen, a szíve. Infarktus.”

A mamát rettenetes forróságban temették. Az ablakhőmérők áttüzesedett higanycsöveiben tehetetlenül olvadozott az eszement Celsius, a bágyadt, poros kuvaszok, szürke, lepedékes nyelvüket lógatva heverték a halott bokrok alatt, és csak azok a csokoládébonbonok voltak kemények, mozdulatlanok, sőt még kissé deresek is, melyeket Antoanettocskának adtak, hogy ossza szét őket emlékül az elcsendesedett gyerekeknek a bejáratnál, mivelhogy ezek a bonbonok is, akárcsak a mama, egész éjjel, egész reggelig a hűtőkamrában feküdtek.

A temető végtelenül nagy volt – hatalmas, ünnepélyes és kopár, akárcsak a város, remeggett a forróságtól cseppfolyóssá vált levegőben, melyben alig hallhatóan csörögtek a koszorúk éles bádoglevelei, és erre az ütemre együtt rázkódtak a szertartásos kisbuszban a szürkés-fekete szaténnal bevont koporsó és az Antoanettocska számára tökéletesen ismeretlen, felpuffadt, kivörösödött, izzadó emberek.

A soron következő holt kereszteződésben a busz élesen lefékezett és felvett a lépcsőjére két sírásót – két jól megtermett, zörgő vitorlavászon nadrágot viselő férfit, testüket szinte átetsző, kemény, rózsaszín haj borította. Egyiküknek, a fiatalabbnak a mellkasát sűrű, vörös, göndör szőr nőtte be, vidáman kacintgatott, és előkapva övéből aprócska mobiltelefonját, azonmód hívogatni kezdett egy bizonyos Ljubuskát, türelmetlenül dobolva hatalmas, meztelen, agyagtól szürke lábával és mély, gyomorból jövő hangon hahotázott, mígnem a másik, szintén mezítlábás, zömök férfi portól ősz gubancos szemöldökkel, szemrehányóan oldalba nem lökte a lapátnyéllal.

Miután a profikra jellemző sajátos eleganciával gyorsan és ügyesen belapátolták a sírt a megkeményedett agyagrögökkel, elégedetten tették el az Antoanettocska tenyérformáját felvevő átizzadt bankjegycsomót, elindultak, katonamódra vállukra véve a naptól folyékony, vakító lapátokat, ráérősen beszélgettek, míg csak végleg bele nem vesztek a kabócaciripeléstől és egy távoli mobiltelefon csörgésétől hangos délibábra – olyan ünnepélyesen és nyugodtan, mintha a lapátélek tüzes glóriáját viselő angyalok lettek volna.

Mögöttük vonultak a többiek is – öreg nénikék a szomszédságból kis, könnyáztatta kenderdöcskéikben, a mama egykori üzletének reménytelenül fiatalosan öltözködő eladónői, ismeretlen férfiak szűk, hátukhoz tapadó műszálas ingekben... Mindannyian sorjában odajárultak a friss hantnál elveszetten tébláboló Antoanettocskához, forró, ragacsos kezükkel szorongatták, hozzányomódtak, szaggatottan felzokogtak, elárasztották őt a felszáradt izzadság, az odakozmált hagyma és az alkoholos együttézés füledt hullámaival, míg el nem tűntek az autóbusz izzó belsejében, melynek – az igazán szerény díjazás fejében – a Styxen keresztül vizsgálja is kellett szállítania őket.

A sírnál csak a naptól kába, kiizzadt Antoanettocska maradt és egy sovány, elszenesedett bácsika, elviselhetetlenül fekete, szúrós gyapjúzakóban, melyre Antoanettocskának még csak ránéznie is rettenetes volt. A bácsikát Antoanettocska nem ismerte, pontosabban – egyszerűen nem emlékezett rá, mivel a mama marginális gavallérjait csak az ablak alatti füttytrilláik alapján különböztette meg. A bácsika még mindig a kis táblával ellátott facöveknél térdpelt inogva, vékony hangon vonyított és hatalmas zsebkendőjével folyton törölgette könnytől fénylő gumyszerű arcát és izzó, barna, kopasz fejét.

– Induljon maga is – kérte őt halkán szegény Antoanettocska, mire a bácsika gyorsan, akár egy megijesztett ló, megrázta a fejét, majd hirtelen az összes könny áztatta, gumyszerű ráncával együtt odahúzódott Antoanettocskához: „Mihez kezdünk majd Alecskánk nélkül, leányzó? Hm, leányzó?!” Antoanettocska szó nélkül sarkon fordult, kezével hessegetve el a célt tévesztett megszólításokat, botladozva elindult, hantokon és sírköveken bukducsolva át – el innen, el innen, el innen erről az iszonyú, iszonyú, iszonyú, lehetetlen helyről.

Csak estefelé vergődött vissza az emberek közé – idegenül, csendesen, szemöldökéig belepve a különleges, lágy, szürkés-barna árnyalatú, vékony agyagporréteggel, éppen azzal az árnyalattal, melyet a nagymama követelt magának, amikor Antoanettocska gyerekkorának iparcikk boltjaiban púdert keresett és kizárólag a „Rachel” márka felelt meg neki. De a későbbiekben valamilyen oknál fogva mindinkább az „Ango” krémet árusították – napégés és szepülők ellen –, és a szipogó Antoanettocska elhúzta az elégedetlen nagymamát az élelmiszerüzlet jó illatú bejáratához, ahol a légypiszkos üveg félgömbök alatt vöröses lekvárral töltött keksztekercsek vastag hasábjai heverték, és három ragadós tojásbab-káposztácskával díszített, törékeny, omlós kosárcákat lehetett kapni.

Aztán a nagymama meghalt, most pedig a mama is meghalt.

A lakásban kongó üresség fogadta – be se várva Antoanettocskát, a halotti tort megülték. Antoanettocska gépiesen bement a konyhába, álldogált egy darabig – a lemenő nap bokáig érő viszketős fényében –, szemügyre vette a névtelen szomszédok által elmosott edények halmát, a vodkás poharat, tetején a rozskenyér száraz végével, a neki gondosan félretett kis tányér franciasalátát, kolbászt és a kissé zavaros sertéskocsonyát – és ugyanilyen gépiesen bement a szobába, melyet a mama idejében ünnepélyesen „szalon”-nak hívtak. Az öreg fotel a helyén volt. Szegény Antoanettocska maga tiltotta meg, hogy kidobják a szemétkébe. A világ közepe nem mozdult sehova.

Antoanettocska becsúszta a kezét az ülés és a karfa közötti részbe, egy percig kotorászott a morzsák és a megkeményedett almacsutkák között vaksi ujjával, és előhúzta a nemlétből az apja fényképét. „Holnap veszek neked keretet” – ígérte meg, ahogy elmervedett ujjával kisimította a megfakult férfiarcot, észre sem véve, hogy körülötte mindent – a fotelt, a levegőt, a parkettát, őt magát, a fényképet – a temetői agyag finom szürke pora borítja.

Aztán valahogy mégis minden elrendeződött. Mindig kellemetlen persze tudomást szereznni olyan dolgokról, hogy a világon gázszolgáltatás és villanyszámla is létezik, ám Antoanettocska valóságát egész másfajta források táplálták – a könyvek. A kiadottak, a kiadatlanok, a kiadás előtt állók, az elavultak, a nyomdakészek. A szegényes könyvtári polcok elfelejtődtek és felszámolódtak. Szegény Antoanettocska élete immár a nemzeti könyvpiac szívdobbanásaitól függött.

Harmincas éveire Antoanettocska tökéletes titkos gourmand-ná fejlődött – ezalatt irodalmi szenvedélyei a leghóbortosabb módon keveredtek a gasztronómiaiakkal. Kiderült, hogy, mondjuk, Georgij Ivanov csokoládéöntetes profiterollal – egyáltalán nem ugyanaz, mint Georgij Ivanov rozskenyérral és vastag rózsaszín parizer-diszkosszal fogyasztva. A szimbolizták feltétlenül sonkás-sajtos melegszendvicset igényeltek, Tanizaki Dzsuniciró vagy Kavabata Jaszunari pedig valamilyen oknál fogva különösen jól csúsztak a kicsi, enyhén sózott uborkákkal. És Antoanettocskának úgy tűnt, hogy már magában a pufók, kis zöldes-fehér, sós testek roppanásában is van valami nem mindennapi választékosság, valami japános.

A profiterolok és más kicsapongások ellenére szegény Antoanettocska nem hízott tovább – akár egy szeszélyes viaszöntvény, mely végül a lehűtött vízbe került. Mintha örökre beledermedt volna saját meghatározhatatlanul egyéni életkorába – és a torz túlkorosból a lehető legátlagosabb irodai banya lett, örökös tweedszoknyában, és ujjenyomatos kerek szemüvegben. Senki se figyelt föl rá, se a munkában, se az utcán – egyszerűen meg se látták, ahogy a járókelők se vesznek tudomást a közlekedési táblák tömör, lakonikus nyelvéről, vagy ahogy azok az emberek, akik nem olvastak Nabokovot, nem veszik észre a lepkeket.

Szegény Antoanettocska olyan lett, mint bárki más. Közönséges tömegképző elemmé vált. És ez olyan volt, mint tetszhalottnak lenni – még elevenen és tiszta tudatállapotban. Vagy még ennél is rosszabb. Mindazonáltal megtanult átélni valami boldogsághoz hasonló érzést – igen, boldogságot! – különösen mikor esténként hazaért a tejúzeméből – két állomás metróval, egy villamosmegálló és aztán tíz perc gyalog –, az elmaradhatatlan betérővel a szupermarketbe, amelyet belülről világítottak meg, akár a karácsonyfadíszeket.

A szupermarketben Antoanettocskát megszokták. KLIENS volt, vagyis kevés dolgot vett, de abból mindig a legjobbat, legdrágábbat, és kizárólag készpénzzel fizetett (márpedig – akármit is mondjanak – semmilyen plasztikkártya nem említhető egy napon a valódi pénz eleven, piszkos melegével). Ráadásul szegény Antoanettocska vastag szemüvege és formátlan csípője nem emelte meg a szegény eladónők adrenalin szintjét, akik kénytelenek voltak éjjel-nappal főni saját irigységük levében.

„A rokfort nem éppen friss – nem ajánlom” – suttozták cinkosan, és Antoanettocska hálásan kapta el ujjait a romlott különlegességről, melyet teljes egészében belepett a kék nemespenész, inkább a savoyai reblochon halványvörös korongocskáját választotta, és szinte megbabonázva tolt tovább a bevásárlókocsiját végig a végtelen polcok, dobozok, a zúgó vitrinek mentén. Mögötte pedig ugyanaz az eladónő teljesen ugyanazzal a szívéllyességgel tukmálta rá a pocsek rokfortot egy másik vevőre – egy ápolt, karcsú csípőjű, pimaszul merész, élénk színű ruhát viselő nőre. És csak az udvarias mosoly mögött húzóódó, alig észrevehető vékony merev jégréteg utalt az alattomos átverésre és a dohányzó helyiségben rövidesen kitörő röhögésre – csajok, én meg nem rásóztam a rokfortot arra a vörös kecskére? Na, arra ott, a fehér Mercivel. Jobb is lesz, ha elhúzol, hülye picca!

A kasszától jobbra volt a könyves stand – igen gyér választékkal egyébként: vad borítókkal és vad címekkel ellátott széteső füzetek, durva színezés, az elmaradhatatlan „Cion bölcseinek jegyzőkönyvei”. De szegény Antoanettocska valahogy beszélő viszonyba került az elkínzott nyugdíjas filológusnővel, aki ezzel a bibliográfiai zagyvasággal kereskedett, és mostanra mindig várta őt valami jó – étvágygerjesztően kemény borítójú Proust, frissen kiadott Cvetajeva-levelezés, vagy – ilyen csodát, Antoanettocska, csak magának! – „Könnyű reggeli a Nekropolisz árnyékában”, vagy valami ilyesmi.

A szupermarket után már csak az volt hátra, hogy – a gondosan felfestett zebrán – egyszerű átkeljen az úttesten, és az este, telve jóízű könyvekkel és könyves nyalánkságokkal, Antoanettocska lábához ereszkedett, odakészítve a házipapucsot is a korgó, meleg, otthonos gyomorhoz.

És ez az este kiegyenlítette a számlát és jóvátett mindent.

Az autó balról ugrott Antoanettocska elé – mellbe lökte a gumik forró bűze –, és az utca zajosan állt föl, hirtelen gyorsan megpördült, még egyszer megpördült, ernyedten megállt, sóhajtott, zavartan lesöpörte bepiszkolódott ruhaujjáról a kis esőáztatta cserjést. A pocsolya

egy szempillantás alatt minden oldalról megtelt az izgatott bémézkodók könyörtelenül kitárt fekete szájával, az autó vezetője, aki teljesen belefeledkezett az átélt sokkba, sehogy se tudta rászáni magát, hogy kikecmeregjen a nyirkos levegőre, és mindegyre csak hideglelősen törölgette belülről a szélvédőt, ami tiszta víz volt, és próbált kivenni valamit az „utcaseprők” sziluettjeinek ritmikus morajlásából.

A hangot – ki tudja, kinek a hanyagsága folytán – valamiért be se kapcsolták, de a szemüveg csodával határos módon épségben a helyén maradt, és szegény Antoanettocska korábban nem tapasztalt, szemcsés élességgel megpillantotta a fehér, alig átnedvesedett dobozkát, melyben a tengerentúli lepkék kövérkés, barnahátú lárváira emlékeztető eklerfánkok voltak. Az egyik lárvára, melyet a legfinomabb csokoládéval vontak be, valaki siettében rálépett, és a lágy, tejszínes töltelék egyenesen a pocsolóba nyomódott – és az esővízben furcsa, olajos, szivárványos foltok úsztak.

Még összekoszolják nekem Sylvia Plath-ot, jutott eszébe gépiesen szegény Antoanettocskanak, ahogy tekintetével a speciálisan az eklerfánkokhoz vásárolt könyvecskét kereste, de a könyvecske nem volt sehol, viszont közel – egyenesen Antoanettocska arcánál – hirtelen feltűnt egy barna, tompaorrú cipő, mely nélkülözte a női kacérság leghalványabb jelét is, viszont erős volt, traktorgumihoz hasonló, bordázott talppal, és tágas belsejében még nem kopt le az izzadságtól a lilás márkajel.

„Hiszen ez az enyém” – döbbsent meg szegény Antoanettocska. És akkor – végre valahára –, váratlanul és minden oldalról megrohanta őt a valódi, eleven élet. Olyan nedvesen csillogó, tisztára mosott és ragyogó volt, hogy úgy tűnt, ha valaki végighúzná rajta nedves ujjait, elragadtatásában még a levegő is felharsanna – olyan volt, mint egy halványkék tejesüveg. Melyet az örökké eleven mama mos a mosogatóban, egy kevés, szürkésbarna pasztát nyomva ki a mosogatószerből a borzas műanyag súrolókorongra, és a mama mozdulataira az üveg hol dühösen jajgat, hol kétségbeesetten sikolt, és átlátszó nedves palacktestében hihetetlen, tündöklően kék, napfényes foltok gyűlnek össze.

Olyanok, amilyenek csak a gyerekkorban léteznek.

MIKOLA GYÖNGYI fordítása

ALINA VITUHNOVSZKAJA

Ők

Újra köszöntenek engem a falak,
Lepereg a szín s követ a salétrom.
Ők erre árnyékot mondanak,
Én ezt elvágódásnak hívom.

Sehogy sem akar otthonom lenni ez a város,
Viszont az ő hegyvidékük is idegen.
Ostoba büszkeség ez, mondják mások,
Én meg fájdalomnak nevezem.

Végtelenről beszélni nem mernék még.
S nincs pénzem a jogról elfeledkezni.
Azt mondják, hogy ez a szegénység.
Én meg azt, hogy szörnyű élni.

A csendben megint hallom, hogy énekel
Mint máglya, mi rettentő lánggal ég.
Azt mondják, ezt túrni kell,
Én meg hogy tehetség.

Jön mögöttem megannyi csavargó.
A szögekkel kivert ég darabját tartom.
Azt mondják, ez itt a lobogó.
Én ezeket csillagoknak tartom.

Az utcákon annyi üres hely van.
Dúdolok a kihalt téren.
Azt mondják erre, hogy dallam.
Én pedig sírásnak vélem.

Napsugárszörpöt csorgatok kezeimen:
Az ég kékjéből sóval árad.
Ők ezt művészetnek nevezik el.
Szerintem meg ez a bánat.

Van, aki utakat rajzol néptelennek,
Van, ki hóba ír, ha jönnek zord fagyok.
Isten a neve szerintük ennek.
Szerintem meg én vagyok.

Balerina

utcalámpák fonnyadnak, mint sárga bojtorjánok
mindenfelé ócska utalások
mint ujjacsákák mindenféle furcsa versikédre
és döbbenet érzem, hogy lábam lassan megdermed

típeggek csak itt, mint egy struccbalerina
vegyetek nekem kerekesszéket
majd jól meglepődtek, ha valami hosszúkás hozzátok ér
én vagyok, aki jött, és felakasztotta magát.

GILBERT EDIT és VILMOS ESZTER fordításai

A gyilkosok speciális zárkákban...

Speciális zárkákban hamvasztják
a gyilkosok sorsuk mint a csontot.
Agyvelő darabkák szabadságát
képzeli a ravasz gondolatban.

Kulcsokkal zörög farkas-konvoj,
A szakács főztje hagymás bánat.
S a hagymafejek nyugtalan csöndjét
könnyezi mint templomkupolákat.

Hol sütemény morzsái száradnak,
tüdővésztes köhögés hallatszik.
S a holt kétségben de készakarva
él és ziháló mellel lélegzik.

A gonosz virágai

(PITYPANGOK)

A padlón vonszolta magát a négyes cellában
Felnyalta még a sarkokat is.
A padlón vonszolta magát a négyes cellában
Felnyalta még a sarkokat is.

Két írástudatlan szarka-nő verte félholtra.
Az ajtónál üvöltött
de senki sem sietett oda.
Nem valódi isten
locsolt a torkába
nem valódi, hamis vodkát,
és ő mégis valódi hitére rátalált.

Rusnya börtönőre végül az ablakhoz odalépett
és egy cipőtalppal ütötte arcul.
Az üvöltő érezte
hogy a fejéből
mintha kifújnak
eszméletét
(mint a pitypanggal is lenni szokott,
amikor a pokol felé szálldogál, de már virágpor híján.)

Másenyka és a Medve

Fekete tyúk sárral vert komorló csőre.
Mellette elgyötört óriás kopó kutya.
Ha felkötöd magad, majd megszeretlek.
Erős, puha sálként átölelem nyakad.
Mikor már elhagytak szeretők, barátok,
Mikor már, hölgyem, a halálra vágytunk,
Méregpohárból ittunk, nyeltük a validolt.
És most Másenyka és a Medvévé váltunk.

A három medvebocs jön, hogy megnézzenek,
Amikor, hölgyem, kebled s téged a tóba
Módszeresen, lassan nyomlak bele. Íme
A veszett nyúl is mintha táncba fogna.

Ilyen a mi gyilkos május elsejénk.
Ilyen a mi izgatott ünnepi kedvünk.
Ilyen a mi zabolátlan, mohó lényünk –
Csak az élettelen kenyeret enné.

Ízlelni a gyöngédség véres férgéit,
A szenvedély kérgét késsel kaparva meg,
Kell holtba harapni, mesét olvasni, s válni
Egyszerűvé mint ők, Másenyka és a Medve.

*

Mintha az isten hallucinálna,
Színjőzan ördögök lesnék lépteim.
Elaknásított mezőn sétálva fájna
Hirtelen vérbe fagyva halni meg.

Sirathat majd a részeg csőcselék,
Cuppogtatva ily esztelen halált.
Mert felrobbanva mégis élek én,
Hiszen csak az isten hallucinált.

Freudizmus

Egy mérleg magasából
akarták megérteni
a szemedből, a szemedből,
de nem tudták a sötétből.
A tárgyak csendje megroppant
a rések nagy káoszában.
A falról folydogált a vér.
Eztán büntudat nélkül élj.
Ami mások szemében vagy -
Ösztön csak porral szorozva
s tükörben ábrázolt alak.

Pusztá lelkek kerekednek.
Téged régóta tegeznek.
Mielőtt bezárják agyad,
Amíg lehet, rohanj, rohanj!
Ily könnyű fogságból miért
meneküljek, istenem, én?

Eloszlik magától hamar
e játék a titkaival.

Hadd fagyjon meg a ház addig,
hadd igyon pezsgőt mindenki,
A vendég szeme káprázzon.
Köszöntsd a dús hazugságot!

...Egy pisle ajtónyílásból
A vén Freud mosolya látszott.
A szerelemről publikált,
értette az álmok szavát.
Felfelé törve, amíg ti,
szálltatok le, koronként
egyre távolabb a földtől,
felettetek Dali mőszejő,
a gonosz treff dáma mellett,
nyomotokban Sigmund vén F.
követett, mint a bogárkát
követi bogár-csillagász,
ha mászni, táncolni ered
odafenn a bogár-sereg.

TÚRI KATALIN fordításai

JEVGENYIJ CSUBAROV

„A kisszerű, gyenge emberek nem hagynak nyomot a történelemben”

Alina Vituhnovszkaja a kortárs orosz irodalom egyik legeredetibb alakja. Minden könyve, cikke, interjúja valóságos performanszá válik. Roman Szencsin következő beszélgetése a költőnővel sem kivétel ez alól.

– *Alina, vágjunk a közepébe: a kultúra most fellendülőben van, vagy hanyatlik és elpusztul?*

– Ha az orosz kultúráról van szó, akkor a 19–20. század fordulójának kultúrája fennmarad, de megőrződni valószínűleg nem Oroszországban fog. Ami a kortárs orosz kultúrát illeti, az irodalmat is ideértve, azt gondolom, természetes, hogy hanyatlik. És itt lehetetlen nem említeni a politikát...

A mai Oroszország senkinek sem felel meg sem politikai, sem kulturális partnerként. Mi megint csak egy különös és zárt térséggé kezdünk válni, de ma semmi sincs, ami a világ figyelmét ránk irányítaná, ahogy mondjuk ötven évvel ezelőtt. Nem vagyok sem nyugatos, sem szlavofil, de egy ilyen Oroszország számomra nem kedvező és nem is érdekes. Unalmas ez a korporatív rendszer, mikor minden, többek között az irodalmi életben is, a kapcsolatokon, az ismeretéseken múlik. Amikor vissza akarják állítani a Szovjetuniót, de nem értik, hogy ez lehetetlen, ahogy lehetetlen az is, hogy olyan emberekké, olyan írókká legyünk, mint amilyenek annak idején a Szovjetunióban voltak. Ezzel együtt az embereket, álságosan, illúziókkal próbálják etetni. Úgy gondolom, a kortárs orosz kultúra csak az orosz politikával együtt képes megújulni. Amíg szovjet típusú, pontosabban neoszovjet politika lesz nálunk, s nem érdekel bennünket mások véleménye, és ha ráadásul még „kőolaj-ellátók” – valójában gyarmat – is maradunk, nem érdemes javulást várni. Nem osztom Galkovszkij nézeteit, miszerint mi Anglia gyarmata lennénk, viszont úgy gondolom, hogy kidolgoztak ránk egyfajta totális gyarmati politikát. Bárhol is jártam eddig, a kultúra és az emberek iránti tisztelet és megbecsülés ilyen hiányát egy országban sem tapasztaltam.

– *Az emberek iránti megbecsülés és tisztelet hiánya nálunk tradíció. Erről szól a történelmünk.*

– Nem tudom az ön szavait politikai érvként értelmezni. Nekem teljesen mindegy, hogy ez tradíciónk-e, vagy nemzeti vonásunk. A hatalomnak van egy bizonyos politikája, és ennek a politikának tisztelettel kellene viseltetnie az emberek és a kultúrájuk iránt. A tradíciókkal kapcsolatos kérdéseket minden bizonnyal nem nekem, hanem inkább az általam nagyra tartott Jurij Vitaljevics Mamlejevnek kellene feltenni. Neki van egy elmélete Oroszországról, amelyet nem osztok: azt gondolom, hogy valamiféle mazochisztikus lelkeséggel ma már nem lehet ámfítani az embereket. Lehetett volna a 19. században, de mostanra senkinek sem maradtak illúziói, bármennyire is szeretné ezt a hatalom. Senkinek sincs szüksége arra, hogy lelki problémákat gyártsanak neki, hogy úgy tekintsenek az orosz emberre, mint metafizikai vagy ki tudja milyen entitásra; vagy éppen a titokzatos orosz lelket emlegessék. De milyen is a titokzatos orosz lélek? Sajnos nem emlékszem már a szerzőre, de gyakran idézem a következő sorokat: „Hogy milyen a titokzatos orosz lélek? — Kényszerítsetek egy macskát kutyaként ugatni, és a macska rögtön titokzatossá válik!” Ha folyton a hatalom hierarchiájának nyomása alatt élünk, valamiféle „ázsiai”

elnyomás alatt, és ha még ennek ellenére is sikerül valamit elérnünk, akkor ez nem a hagyományainknak köszönhető. Ez valóban az emberek kimeríthetetlen erejének, tartalékainak tudható be. Ám valójában nincsenek kimeríthetetlen tartalékok.

– *És mi a megoldás, Alina? Van-e kiút legalább a kultúrában? Szerintem a kultúra Európában megsemmisült. Voltam néhányszor Németországban, és olyan érzésem támadt, hogy ott az irodalom, zene, festészet már rég csak „látszat” szinten létezik.*

– A mostani helyzet a posztmodern korszaka. Én küzdök ellene, mivel a posztmodern azt mutatja, hogy minden hamis, de azt látom, hogy a kultúra képviselői a posztmodern csapdájába estek. Ez a kultúra válsága, és most ez van Németországban és nálunk is. Ugyanakkor Németországban, ahogy bármelyik normális országban, a kultúrát bizonyos mértékig szubvencionálják. Bármely más normális országban anyagilag is támogatják a művészeket, és csak nálunk mondják azt, hogy a szenvedés nemesít, hogy az írónak egyben koldusnak is kell lennie.

– *Vannak, akiknek segítenek.*

– Vannak, akiknek hagyják eladni a lakásukat, elkölteni a pénzüket és hagyják koldussorban tengődni őket. Én most azokról az emberekről beszélek, akiket figyelemmel kísérek, és úgy tűnik, hogy a nincstelenség semmiképp sem nemesíti őket. Mi már túl vagyunk azon a szinten, amikor erről tisztességesen lehet beszélni. Ha az állam nem gondoskodik az emberekről, és ezzel együtt a kultúra képviselőiről, akkor a kultúra kihal. És az az író, akit a szenvedés nemesít, majd eldönti, hogy akar-e szenvedni. De az állam köteles gondoskodni az ilyen emberekről. Az ő dolguk az, hogy felajánlják, a miénk, hogy elutasítsuk.

– *Ez egy elég népszerű vélemény, hogy az államnak segítenie kell. De ez veszélyeztetheti is a kultúrát, mert az állam soha nem fog segíteni „csak úgy”.*

– Ez például a különbség köztünk és Németország között. Németországban „csak úgy” segítenek. Más dolog az, ha én valamilyen jó nevű német társaságban ultraradikális nézeteket kezdek hangoztatni, akkor valószínűleg másnap már nem hívnak meg, mondjuk a nagykövethoz vacsorára. De nem fognak kihúzni minden listáról, nem tesznek persona non gratává, és elvben lehetőségem lesz dialógusban maradni különféle nézetet képviselő emberekkel. Itt egy ilyen párbeszéd lehetetlen. A hatalom gyenge, gyáva, ezért egyfajta szovjet agitpropot követ.

– *És mindezt sikertelenül...*

– Persze, hogy sikertelenül... A kultúráról beszélünk, és annak támogatásáról, de én személyesen a hatalomtól semmit sem kérek, helyesebben nem fogadok el.

– *De hiszen van másik út is. Oroszországban a 19–20. század fordulóján csaknem a teljes kulturális elit az államtól, a hatalomtól függetlenül létezett. Valójában nem ismerte el a hatalmat. Volt olyan eset, mikor a Nagy Színházban egy előadás alatt Saljapin a társulattal együtt térdre ereszkedve kért II. Miklóstól béremelést. Ezután Saljapinnal sokáig nem beszéltek a „haladó gondolkodású” barátai, s neki magyarázkodni kellett, és bocsánatot kérni...*

– Jól tették, hogy nem beszéltek velem. De most Moszkvában mindenki mindenkivel beszél.

– *Az írók, művészek a mecénások pénzén éltek... Végül ez a helyzet ahhoz vezetett, hogy az egyeduralom megbukott, és az októberi forradalom után egy új kultúra született. Az 1920-as évek virágzó kultúrája. Lehet, hogy ez egy jobb út?*

– Először is, ön össze nem hasonlítható dolgokat vet össze. Most a világ azért sokkal nyíltabb: internet, stb. És ön elfeledkezik arról is, hogy mások miként tekintenek ránk: eléggé ostobának tűnünk a szemükben. Az orosz kultúrának sokkal előnyösebb, hogy támogassák. Mellesleg, annak nincs jelentősége, hogy ki támogatja. A kultúra ettől nem változik, csak a kisszerű, gyenge emberek változnak, és az ilyen emberek rendszerint nem hagynak nyomot a történelemben. Természetesen jó lenne, ha akadnának mecénások. De hol vannak? Mára már az oligarchák is eltűntek, helyettük megjelentek az „előretolt” emberek, akiknek szerintem nincs pénzük.

– *Ön nyíltan hangot ad elégedetlenségének Oroszország mai helyzetével kapcsolatban. Ön szerint meddig tarthat ez? Véleményem szerint még vagy harminc évig.*

– Ez a helyzet pontosan addig tarthat, amíg az emberek többségét kielégíti. Ami az úgynevezett ambiciózus személyiségeket illeti – én ezt a terminust nagyon feltételesen használom –, úgy tűnik, hogy a régiek túlretek, az újak pedig még nem értek meg. Úgy gondolom, hogy azoknak pedig, akik haladó gondolkodásúak, mert vannak ilyen emberek, nincs elég motivációjuk. Ugyanakkor az átlagember, ahogy manapság mondani szokás, politikailag nem releváns. Semmi sem kell nekik, rájuk erőszakoltak valamiféle világnézeti válságot, és ez valóban eltarthat vagy harminc évig. De, mint tudjuk, a forradalmakat az emberek három százaléka csinálja, a többiek meg részt vesznek benne, mert őket a körülmények kényszerítik erre. A körülmények többnyire gazdasági tényezőként értelmezendők. Amíg vannak állami támogatások, és itt most az anyagi támogatás ártalmas hatására gondolok, minden ugyanígy marad.

A hatalom miért nem segít a kultúrának? Azért, mert a kultúra képviselői általában sehogyan sem hatnak a politikai, gazdasági életre. A hatalom egész gazdasági politikája arra irányul, hogy elnyomja a társadalom jövőbeli, feltételezett forradalmi lelkületű rétegeit.

Azt gondolom, hogy az orosz kultúra, az orosz emberek és Oroszország más népei jobban élnének, ha megnyilvánulna valamiféle történelmi impulzus, és érvénytelenítené az adott hatalom szándékait, mert ez a hatalom nem képviseli az emberek érdekeit, ez a hatalom a saját érdekeit képviseli és a nyersanyag-eladását, ami felett rendelkezik. Azt hiszem, hogy egy ilyen helyzet mindenképp megoldást hozna, és én ebben az értelemben támogatom a „minél rosszabb, annál jobb” elvét. Szeretném, ha az emberek látnák, hogy mi folyik itt. Mert előbb vagy utóbb, függetlenül a nyugati mitikus cselszövéseitől, az én vágyaimtól vagy ellenvetéseimtől, nem fognak nyugdíjat fizetni, támogatásokat nyújtani, kikapcsolják a gázt és a villanyt. Ez egész egyszerűen nem történhet másként, mintha egy forgatókönyv szerint haladna minden.

– *Az irodalom lehet hatással arra, hogy az embereknek felnyíljon a szeme?*

– Az irodalom Vlagyimir Szorokin esetében hathat így. Szorokin divatos és jó író. Könyveit nagy példányszámban adják ki, és sokan olvassák. Ha csak néhányan ismerik, a legzseniálisabb irodalom sem tud hatni.

– *A mostani viszonylag fiatal szerzők ismertté válhatnak-e, és következésképp tudnak-e majd hatni a társadalomra?*

– Úgy gondolom, hogy se ön, se én, se az, aki reggeltől estig olvas, nem tudja objektíven értékelni ezt a folyamatot. Mi mindannyian egy rettentően szétagolt kulturális térben élünk, mindenki a saját kis világában. Így a többség által ismert íróvá válni ma gyakorlatilag lehetetlen.

– *Alina, hogyan viszonyul a költők nyilvános fellépéseihez? Mostanság számos klubban rendeznek költői esteket, amelyeket az emberek előszeretettel látogatnak. Emlékszem az ön fellépéseire a 2000-es évek elején, a Majakovszkij Múzeumban, amelyek nagyon hatásosak voltak.*

– Ahhoz, hogy jó költői estet rendezzen az ember, mindent magának kell megszerveznie. Mindent ellenőrizni, mindenkit felhívni, az Isten tudja mennyit költeni, persze saját pénzből... Ha most ilyesmit ajánlanának nekem, nem fognék bele. Ami a fiatalokat illeti, csinálják, ha van hozzá erejük. Az eredmény a fontos.

– *Azért tettem fel ezt a kérdést, mert manapság kevés verseskötet jelenik meg, ezek is leggyakrabban csupán háromszáz, ötszáz példányszámban. Ritka az olyan üzlet, ahol ezeket meg lehet találni. A költői estek valamennyire helyettesítik a publikációt. Mi a fontosabb önnek: a papírfomátumú költészet, vagy az úgymond szóbeli?*

– Én természetesen a publikálást részesítem előnyben. Annál is inkább, mert a költőknek általában nincs tapasztalatuk a közönség előtti fellépésben. Én például a saját szövegeimet nem tudom, és nem is akarom szavalni, mert nagyon furán érzem magam közben. Ezért nagyon örültem, mikor Vologya Jepifancev adta elő azokat. Ő képes erre. Néha kénytelen vagyok közönség előtt fellépni, de jobban szeretném, ha egyszerűen csak publikálnák a verseimet.

– *Lilja Brik mondta a 60-as évek elején Majakovszkij fiatal tisztelőinek: „Hogy mondhatják azt, hogy szeretik a verseit? Hiszen nem is hallották, hogyan szavalja őket!”*

– Szerintem ennek a megközelítésnek nincs semmi értelme. Két fajta vers van: jó és rossz. Vagy ha csak magát a költő fogalmát vesszük, pontosabban az emberét, akinek mindig költőnek kell lennie, véleményem szerint, ez egy nagyon elavult és egyszerűen banális létforma. Ezért én legkevésbé sem akarok költő lenni ebben az értelemben. Számomra az az ember, aki minden pillanatban igazolni akarja, hogy ő költő, valamilyen furcsa, ostoba, örült, aszexuális lény, és ráadásul ez a dolog nem is működik. Majakovszkij pedig... Majakovszkij más időben élt. És a „szeretni” szó itt nem helyénvaló: a minőséget kell értékelni, és Majakovszkijnak nagyon jó versei vannak. Az elvbarátaim utálják Majakovszkijt, de én zseninek tartom. Van jó néhány ostoba szövege, de ennek semmi jelentősége sincs.

– *A költők többségének vannak ostoba szövegei is.*

– Igen, és a legbutább dolog egymás után mindent elolvasni, és azt mondani, hogy a költő itt vagy ott valamit elrontott. Ez nevetséges.

– *Alina, ön nemrég kezdett el filmvetítésekkel egybekötött előadásokat tartani. Elmesélné, mi is ez?*

– Levetíték bizonyos filmeket, és beszélek róluk. Nemrég vetítettem *A hullám* című filmet. A téma végül *A hullám* lett *Az iskola* helyett... *Az Iskola* című sorozatról véletlenül szereztem tudomást, annak kapcsán, hogy elhangzik benne az egyik szövegem. Semmiféle reklámot nem csináltunk a dolognak, bár a sorozat rendezőjével, Valerija Gaj Germanyikával ismerjük egymást, láttam a *Mindenki meghal, de én maradok* című filmjét. Nem mondhatom, hogy rajonganék azért, amit ő csinál, de tehetséges nőnek tartom, és nagyon nem tetszik, hogy mindenki támadja. Ez megint csak valamiféle posztszovjet hozzáállás, hogy a sorozat befejezését, betiltását követelik. Ha nem tetszik *Az iskola*, ne nézzék! Én például tévét szinte egyáltalán nem nézek, van jobb dolgom is.

– Az volt a benyomásom, hogy Germanyika *Az iskola* című sorozatban a totalitárius, neoszovjet rendszer újjászületését igyekszik az iskola intézményén keresztül megmutatni. Mi vi-

szont úgy döntöttünk, hogy lezárjuk ezt a témát, és befejezésül Dennis Gansel, német rendező filmjét vetítetjük le, amely a német iskoláról szól, a benne csírázó új totalitárius közösségről, az újfasizmusról. Ezek a két film párhuzamai. Azt szerettem volna ezzel mondani, hasonlóan Boris Vianhoz, hogy „Pusztuljon minden rusnyaság!”* Elég már a múltra apellálni. Más társadalomban élünk, és többé senki sem fog fehér vagy fekete ingben menetelni, senki se akarja ezt többé. Mi egy furcsa, bágyadt időszakban élünk, és senkinek sincs szüksége arra, hogy ilyenekkel fárasszák. Ez nem arról szól, hogy a totalitarizmus lehetetlen, hisz a szemünk látára valósul meg. S mindezt úgy hívják: erőszak. Az embereken tesznek erőszakot, és ennek igazolására történelmi szituációkra, személyekre hivatkoznak. Ezzel foglalkozik a mi csoportunk is: Sztálin, Hitler, a kommunizmus, a fasizmus, a háború, a háború következményeinek felülvizsgálata, modernizáció, mobilizáció... Azt akarjuk, hogy ezek ne szolgáljanak többé a manipuláció, a spekuláció eszközeiként. Azért vetítettük le *A hullámot* is, hogy ezeket a társadalmi illúziókat eloszlassuk, vagy legalább távolságtartóan kezeljük.

– *Milyen elv alapján válogatják ki a vetítésre szánt filmeket? És honnan szerzik be őket?*

– A választás a „tetszik – nem tetszik” elv alapján történik. Olyan filmeket igyekszünk összeválogatni, amelyek épp megfelelnek az adott pillanatnak... Egyes filmeket az ismerőseim ajánlanak, más filmeket a partnerünk, az Art-house társaság mutat meg nekünk. Szóval, vannak források.

– *Alina, mit gondolsz, az art-house irányzat filmjeit érdekesnek találná az átlag néző, ha ezeket reklámoznák, széles körben bemutatnák? Én például nem értem ezt a megfogalmazást, hogy ez „nem mindenki mozija”. A nézőt, ahogy mondani szokás, nevelni kell.*

– Valamiért az art-house az unalmassal, érthetlennel asszociálódik. Ez nem így van. Sokféle film létezik. De ahhoz, hogy széles körben bemutassák, pénz kell. És Oroszországban nincsenek olyan emberek, akik szeretnék és tudnának is segíteni ennek az irányzatnak. De van egy Art-house nevű társaság, amely kiadja a filmeket DVD-n, és vagyunk mi, akik megvitatjuk őket, és vannak helyek, ahol ezeket a filmeket be lehet szerezni.

– *Térjünk vissza a könyvekhez! Sokat olvas?*

– Keveset. Én egy ideges, nyughatatlan lény vagyok. Olvasni például a börtönben, vagy a metróon tudok, de hogy üljek az asztalnál, a szobámban, úgy nem. Valószínűleg a tettek embere vagyok, ahogy ezt mondani szokás. Inkább gyermekkoromban olvastam sok könyvet, és akkor túlbecsültem őket. Úgy gondoltam, hogy belőlük következnie kell valaminek, hatniuk kell az életre, de semmi sem történt, a realitás ugyanolyan maradt. És hogy egész életemben a könyvek fölött üljek, és ez legyen az életem, nem, ezt nem akarom.

KRISTÓ SÁNDOR fordítása

* Feltehetően a francia író *Et on tuera tous les affreux* című regényére történő utalás, amelyet magyarul kétszer is kiadtak más-más címmel: *Öljünk meg minden rohadékot!* (Ford.: Vinkó József, 1990) és *Pusztuljon minden rusnyaság!* (Ford.: Uő, 2012, javított kiadás). A regény oroszul is több címmel jelent meg, de egyik cím sem egyezik az interjúalany, Alina Vituhnovszkaja szavaival, ami szó szerint: „Vigyétek el a halottaitokat”, ami viszont egy saját, 1999 áprilisában, a *Limonka* c. lapban megjelent cikkének a címe. Az újságot Oroszországban hivatalosan betiltották (a ford.).

NATALIA IVANOVA

Az irodalmi díjak és a folyton változó irodalmi valóság: a mai orosz próza

A mai orosz irodalom – a folyóiratokban és a különböző kiadóknál megjelenő művek összességét értve ezalatt – nem sűrítendő egyetlen fogalomba. Egyetlen irodalom helyett az irodalom és a „szubirodalom” sokféle típusával találkozunk. Az irodalomkritikában folyamatos vita zajlik azzal kapcsolatban, milyen elnevezéssel illessék, és hogyan tartsák számon ezeket. Alekszandr Kabakov azt javasolja, hogy az irodalmat ne „tömeg-” és „komoly irodalomra”, vagy pedig „magas” és „silány irodalomra” osszuk, hanem „minőségire” és „rossz minőségűre” (akárcsak az ételt!). Lehetséges olyan felosztás is, mely az irodalmi műveket „egy olvasásra” és „nem csak egy olvasásra” alkalmas művek csoportjára bontaná. Igor Sajtanov kritikusa szerint létezik „terápiás jellegű, figyelemelterelő” és „felkavaró” irodalom.

De van még egy felosztás: „díjazott irodalom” és „kommersz” irodalom.

A mai Oroszországban 579 irodalmi díj létezik. Ezeket különféleképpen osztályozhatjuk. A minőségi irodalomhoz való hozzájárulásért adott díjak (például a Poéta, az Antológia, a Jasznaja Poljana), valamint az egyes, újonnan megjelent alkotásokért adott díjak (az Orosz Booker, a Nagy Könyv, az Orosz Díj, a NOSZ¹ és így tovább). Megkülönböztetünk „összszemzeti” és „regionális” díjakat (például a Zazubrin-díj, mely a Novoszibirszki Terület kormányzójáról kapta a nevét – ugyanakkor a díjazottak neve semmit nem mond sem önöknek, sem nekem, ez csupán amolyan ösztönző-díj), és vannak állami-adminisztratív díjak (Állami Díj, Elnöki Díj, Az Oroszországi Föderáció Kormányának Díja, valamint a Moszkvai Kormány Díja). Most a független díjakról lesz szó. Ezeknek is megvan a maga rendszere, mely vertikálisan és horizontálisan épül fel.

Horizontálisan épülnek fel azok a folyóiratok által odaítélt díjak, melyeket minden évben, az adott időszak eredményei alapján osztanak ki karácsonykor vagy újévkor, műfajonként – próza (regény, kisregény, elbeszélés), költészet, kritika, non-fiction (memoárok, esszék stb.). Ezek a díjak presztízsértékűek (annak ellenére, hogy a pénzjutalom meglehetősen alacsony), valamint iránymutatást adnak az irodalmi valóság minőség szempontú értékeléséhez. Általában a nagy kiadók azonnal készen állnak a díjazott alkotások kiadására. A példák magukért beszélnek: a „Znamja” című folyóirat által díjazott könyvek listáján találjuk a már „befutott” Maja Kucserszkaját (*Motya néni*), Olga Szlavnyikovát (*Könnyű fejjel*), Mihail Siskint (*Izmail bevétele, Vénusz hajtincse, Levélregény*), Vlagyimir Makanyint (*Aszan, Underground*). De találunk ezen a listán új neveket is, olyan fiatal írókét, akiket a folyóirat fedezett fel, ezzel a kiadók figyelmét meghatározott irodalmi tényekre irányítva.

Annak ellenére, hogy többen álságosan siránkoznak a havonta megjelenő vaskos irodalmi folyóiratok halála miatt, folyamatosan születnek újak is, melyek szintén megalapítják és ki-

¹ Új Irodalom (Novaja Szlovesztnyosztj)

osztják saját díjaikat. Ezek időnként nevetségesek és ellentmondásosak. Például az „Orosz Pionír” díját megkapta a bestseller-író Dmitrij Gluhovszkij („A klasszikus orosz irodalom megújításáért tett szolgálataiért”) és ... Nyikolaj Gogol („Az irodalomhoz való klasszikus hozzájárulásáért”).

Ezen kívül léteznek „zsáner”- vagy úgymond „folyóiratok közötti díjak”, mivel ezekre elsősorban folyóiratokban megjelent műveket jelölnek. Ilyen a Jurij Kazakovról elnevezett díj, mellyel az év orosz nyelven íródott és Oroszországban megjelent legjobb elbeszélését jutalmazták. A díjazottak: Viktor Asztafjev (2001), Aszar Eppel (2002), Irina Poljanszkaja (2003), Borisz Jekimov (2004), Alekszandr Iljicsevszkij (2005), Afanaszij Mamedov (2006), Natalja Kljucsarjova (2007), Oleg Jermakov (2008), Makszim Oszipov (2010). A Belkin-díj² kitüntetettjei között találjuk Marina Visnyeveckaját (2002), Valerij Popovot (2003), Vlagyiszlav Otrosenkót (2004), Leonyid Zorint (2008), Uljana Gamajunt (2009), Afanaszij Mamedovot (2010). A kiosztott díjak alapján évente jelenhetnek meg gyűjteményes kötetek és antológiák – hasonlóan a költők által összeállított, a Moszkvai lista díjazottjainak műveit tartalmazó válogatásokhoz. A Belkin-díj később többfelé ágazott – így született meg a Postamester, melyet az év legjobb kritikusának, vagy a Tanári Belkin, melyet irodalomtanárok jelölése alapján ítélnek oda.

A legrégebbi, és az egyik legjelentősebb díj a független Orosz Booker (az év regénye), amelynek odaítélését alkalmi zsűri végzi, és melynek döntése mindig éles vitákat vált ki.

Nem olyan régen a *Novij Mir* egyik számában megjelent egy cikk, ironikus címmel: „Nagy Booker Bestseller”, ami a díjak történetiségével foglalkozik. A Booker, a Nemzeti bestseller és a Nagy könyv világos történelmi helyzetekben született: a Booker a Szovjetunió felbomlása idején, 1991-ben; a Nemzeti bestseller Putyin „nulladik” kormányzása idején, 2001-ben; végül pedig a Nagy könyv 2005-ben (a fennálló rezsim stabilizációjának idején).

Szeretném meglepni az olvasót egy könyvvel, melyet otthon, a polcomon találtam. A címe: *Az 1951-es év kiemelkedő irodalmi alkotásai*. Ez egy cikkgyűjtemény, mely a „Szovjetszkij pizsatyel” kiadásában jelent meg, 1952-ben. A könyv első oldalain a tudomány, a képzőművészet és az irodalom 1951-ben született, Sztálin-díjjal jutalmazott kiemelkedő alkotásairól van szó. Az összes olyan műről olvashatunk, melyek megkapták a Sztálin-díj 1. 2. vagy 3. fokozatát. Az irodalomkritikai írások vagy folyóiratokból átvett cikkek, vagy speciálisan ebbe a kiadványba készültek – gyakorlatilag így született meg ez a könyv, kiegészülve minden díjazott mű bibliográfiai adataival. A kötet Konsztantyin Szimonov cikkével kezdődik, aki úgymond liberális írónak számít. A könyv létezik, de a benne szereplő, díjazott írók nevére ma már senki sem emlékszik. Egy másik könyvet is szeretnék a figyelmükbe ajánlani, melyet én írtam, s nemrég jelent meg: ez a *Booker menyasszonya*. Ez a cím akkor fogalmazódott meg bennem, amikor azon gondolkodtam, hogy a mai orosz irodalom bizonyos értelemben „a díjak menyasszonya”.

Az Orosz Booker, az első független díj megalapítását követően, az orosz irodalmi közeget elborítják a különböző irodalmi díjak, melyek az egész naptárunkat – nem csupán az irodalmi – betáblázzák.

A Booker, melynek ötlete Nagy-Britanniából származik, már több mint 20 éves. Ez idő alatt néhány száz regény szerepelt a „hosszú listán”. 2011-ben, a gazdasági nehézségek miatti

² Rangos irodalmi díj, mely fiktív személyről (Puskin *Belkin elbeszélései* című művének hősről) kapta a nevét (A ford.).

kényszerű szünetet követően, a Booker összegezte az elmúlt évtized munkáit, és az elmúlt 10 év zsűritagjaira bízta, hogy a 2001–2010 közötti időszak „rövid listáin” szereplő (összesen 60) regényből egy új rövid listát állítsanak fel. Végül Alekszandr Csudakov regénye, a *Homályba borul a régi lépcső* című önéletrajzi ihletésű mű győzött.

A Booker-díjat, létrejöttét és első évtizedét tekintve „peresztrójkásnak” is nevezik – habár egyetlen, a ’80-as évek végén, ’90-es évek elején született nagy regény sem kapta meg. Sőt mi több, a ’90-es évek első felének jelentős szövegei sem részesültek ebben az elismerésben (a rövid listára sem kerültek fel), úgy, mint Viktor Pelevin regényei, Tatjana Tolsztaja *Kssz!* című munkája, valamint Ljudmila Petrusovszkaja írásai, mint az *Éjjel* vagy a *Más lehetőségek kertjeiben*.

Korábban az irodalmi díjaknak Oroszországban politikai jelentősége volt, a későbbiekben azonban, viszonylag rövid idő leforgása alatt, irodalmi értékük került előtérbe. Ma már gazdasági jelentőségük sem elhanyagolható, hiszen a kommersz irodalmi művek szerzői nem másból, mint a honoráriumukból élnek. Ha megnézzük Oroszország milliomosainak 50-es listáját, kiderül, hogy egyes írók évi jövedelme több milliós nagyságrendű. Igaz, a listán csak három író szerepel: Marinyina, Doncova és Akunyin. Azon írók számára pedig, akik olyan műveket írnak, melyeket a Booker zsűrije díjazandónak talál, az elismerés gazdasági szempontból is fontos, mivel az nem csupán megtisztelő kitüntetés, hanem meglehetősen jelentős jövedelemforrás is.

Az íróknak nyújtott egyszeri segítség legtöbbször nem pusztán kiadói akció, mint például Nagy-Britanniában. De említhetnénk olyan francia irodalmi díjat is, mely nagyjából 10 euróval jár, valójában azonban igen magas honoráriumot jelent, mivel jó néhány kiadó verseng azért, hogy kiadhassa, vagy újra kiadhassa a díjazott regényeket.

Ebben a helyzetben az Orosz Booker természetesen az első fecske, a maga nemében provokáció, mely felingerelte az irodalmi közeget, az irodalmi és közösségi tudatot, valamint az irodalmi csoportosulásokat. A mi országunkban a történelmi emlékezet fokozott érzékenységgel reagál az irodalmi díjak odaítélésének jogosságára, illetve jogtalanságára. Természetesen ez a Nobel-díjjal áll összefüggésben, melynek különleges politikai jelentősége volt Oroszországban.

Ráadásul a történelmi emlékezet azt is sugallja, hogy egy díj, mely megváltoztathatta volna az életszínvonalát annak, aki kapta, egészen másként ítéltetik meg: a díj jelentőssé teszi az írókat egy szűk irodalmi körben – de semmi több. Valószínűleg jogos az állítás, mely szerint Vaszilij Akszjonov a maga személyével van hatással a díj népszerűségére, és nem a díj befolyásolja az író népszerűségét. Bár van ellenkező példa is, amikor figyelmen kívül hagyják az új tehetségekre.

A díjat nem az Isten ítéli oda, hanem emberek. Mindazonáltal minden alkalommal úgy tűnik, hogy a zsűri valamiféle kollektív istenség akaratát teljesíti be, amikor eltérő szándékok, különböző ízlések és az irodalomról alkotott különféle elgondolások találkoznak össze. De az a néhány ember, aki megtárgyalja a jelölt művet, valójában nem tekinthető ilyen kollektív istenségnek. Ahogyan a Booker indulásakor működtek a dolgok, úgy működnek ma is: magam is voltam zsűritag, és tisztán emlékszem, hogy milyen parázs viták folytak, és milyen kínok között született meg az eredmény, ami a zsűri felének nem volt ínyére.

Mi lehet a megoldás az ilyen igazságtalanságra? Minden alkalommal, amikor közzé teszik akár a hosszú, akár a rövid listát, vagy kihirdetik a győztest, természetesen bőven vannak

elégedetlenkedők. Mit lehet ekkor tenni? Csak egy dolgot: érvényesíted a saját elgondolásod, megalapítod a saját díjad, még egyszer kísérletet teszel arra, hogy díjazzák azt az embert vagy művet, akit, vagy amit igazságtalanul mellőzöttek tartasz. Másféle harc a jogtalanság ellen az irodalmi világban nem létezik.

Az egyetlen terület, ahol manapság győzött a demokrácia – az irodalom. Az irodalmi díjak is erről tanúskodnak, különösen a Booker, mivel az alkalmi zsűri, a kormányokhoz hasonlóan, demokratikus módon váltakozik. Ha valami nem sikerül, azt majd megcsinálják mások. Így hát az individualizmus és a kapitalizmus is győzött nálunk az irodalomban, az egyes díjak esetében is. Régebben az író számára a legnagyobb kitüntetés a publikálás lehetősége volt, és ennek érdekében kolosszális erőfeszítéseket tett, beleértve a nemzedéki kezdeményezéseket is. Korábban így történt: „Srácok, törjük át közösen ezt a falat azzal, hogy mi a 'negyvenesek' nemzedéke vagyunk”, habár a „negyvenesek” köré a legkülönfélébb emberek tömörültek. Ma már mindenki egyedül játszik, és nehezen tudom elképzelni, hogy Oleg Zajoncskovszkij és Alekszandr Illicevszkij együtt fognak áttörni bármilyen falat is azért, hogy kiadassák a könyveiket. Ma már ez teljesen másképpen működik, manapság mindenki a maga szerencsésének kovácsa, bár néha a folyóiratok és a kiadók valamiképpen próbálkoznak segítséget nyújtani, recenziókat, cikkeket publikálni, és megvédeni a saját szerzőiket, de ennyi, és nem több.

Elképzelhető-e, hogy a díj valamit is megváltoztat, és hatással van az irodalmi életre? Hatással lehet, de megváltoztatni nem tudja. Ma olyan sok díj létezik, hogy igazából ezek nivelálják egymást, ugyanakkor kiváló író és kiemelkedő alkotás kevesebb van, mint díj. Három Andrej Platonov nevével fémjelzett díj létezik, kettő Dosztojevszkijével, kettő Garin-Mihajlovszkijével, kettő Bunyin nevével (az egyiket az Orlovi kormányzóságban, a másikat a Lipeckiben hozták létre – látható, hogy Bunyinért több város is vetekszik), továbbá két díj viseli Konsztantyin Szimonov nevét, plusz egy medál; van két Fagyejev-díj, valamint két díj és egy medál viseli Lev Tolsztoj nevét. Ott van még a Jasnaja Poljana-díj, melyet olyan művek kaphatnak meg, melyek jó pár évvel ezelőtt jelentek meg, és tulajdonképpen már senkinek sem jelentenek újdonságot... Elmosolyodunk, és ezt a képtelenséget még kiegészítjük azzal, hogy hat, Solohov nevét viselő díj létezik.

Mondhatjuk azt, hogy a Booker váltakozó sikerrel működik. A díjazottak között elismert írókat is találunk (Okudzsava, Makanyin, Vlagyimov, Ulickaja, Akszjonov), de megkapták olyan művek is, melyek nem éltek túl az átadás pillanatát. Például V. Akszjonov, a 2005-ös zsűri elnöke, a leghatározottabban visszautasította, hogy részt vegyen Gyenisz Gucko kitüntetésében.

Ahhoz, hogy ténylegesen megismerkedjünk a valós irodalmi folyamattal, a hosszú és a rövid listákat kell szemügyre venni. Tagja voltam a Booker 2001-es zsűrijének, amikor a rövid listára Tolsztaja és Csudakov került fel, a győztes pedig Ljudmila Ulickaja lett. A rövid listák sokkal pontosabb és plasztikusabb képet mutatnak a döntési folyamatról, mint a győztes neve, amely a véletlen eredményeképpen is kiválasztásra kerülhet. Ugyanakkor sok kiemelkedő alkotás teljesen elsikkad. Minden évben a zsűri néhány mondatban, mind a hosszú, mind a rövid lista kihirdetése előtt összegzi az olvasottakról alkotott általános benyomásait. 2012-ben a zsűri elnöke Szamuil Lurje volt, aki így fogalmazott: „...A modern orosz próza a gondolat illúziójának hiányával lep meg, és túlzó nemi kíváncsiságtól szenved. Egyszóval, infantilis.”

Összehasonlítóképpen érdemes felidézni egy másik, újabban létrehozott díj, a NOSZ (melynek megalapítója a milliárdos Mihail Prohorov) egyik zsűritagjának, Jelena Fanajlovának az összegző véleményét: „...A hozzánk beküldött hatalmas mennyiségű irodalmi alkotás az orosz próza mind írástechnikai, mind pedig ideológiai értelemben vett rossz állapotáról tanúskodik. Történelmi és emberi tapasztalat sok van benne, de nagyon rosszul reflektálnak rá.”

Tényleg így van, hogy a mai prózában semmi jó nem történik? Nem hinném. Feltételezem, hogy már a hosszú listára sem kerül fel sok fontos könyv.

A kritikusok úgy vélik, hogy az elmúlt évek – közvélekedés szerint – sikertelen döntései kapcsolatban vannak a díjak saját ideológiai útkeresésével. A Nobel-díj szabályzatában ez az („idealisztikus”) ideológia egyszersmind adott (mivel ez az ideológia összeegyeztethetetlen Tolsztoj nézeteivel, ő nem is kapta meg).

Amit én magam legfontosabbnak tartok a díjakkal kapcsolatban – az a megkoszorúzott irodalmi szövegek *minősége*, s nem az ideológia. Ezért teszem fel a kérdést: lehet-e határozott elképzelést alkotni az orosz regény elmúlt 20 évi fejlődéséről úgy, hogy az Orosz Booker döntéseiből indulunk ki? És ha még figyelembe vesszük a vitákat és a kontextust is?

Néhányszor a díj kapcsán konferenciát rendeztek – melynek anyagát a *Voproszi lityeraturi* folyóirat közölte. A konferenciák témái a következők voltak: „Irodalom és üzlet”, „Szerző és kiadó”, „Az irodalom a tömegmédiákorszakában.”, „Regény-e az, amit írok?”, „Az irodalmi díj, mint az irodalmi élet ténye”, „A Booker-regény: a tömegirodalom kísértése”, „Az évtized Bookere. A modern regény a Booker tükrében”. Mindezek a konferenciák a maguk nemében érdekesítőek, a vitákból is lehet bizonyos dolgokra következtetni, sőt előre sejteni is. Például, a 2009-es év eredményével kapcsolatban elmondható, hogy a tekintélyes és tradicionális Booker (micsoda hírnév!) rövid listáján szerepelt két rendhagyó regény is, köztük Igor Szahnovszkij pszichológiai thrillere (*Az ember, aki mindent tudott*). Lezajlott „A tömegirodalom kísértése” című konferencia, s a következő év győztese, írd és mondd, a szerelmes regények tucatjainak szerzője lett.

Érdekes, hogy két meghökkentő döntés után a Booker ideiglenesen elvesztette a szponzorát, és abban a kényszerű szünetben, mialatt újat keresett, találták ki az „Évtized Bookerét”, melynek keretében a 2001 és 2010 közötti időszak összes zsűritagja szavazhatott az összes finalista alkotására. És itt van az évtized műveiből született rövid lista, mely igazán figyelmet érdemlő. A „jubileumi” rövid listára a következő könyvek kerültek fel:

Oleg Pavlov: *Az utolsó napok elbeszélései – A kilencedik nap Karagandában* (2002); Zahar Prilepin: *Szanykja* (2006); Roman Szencsin: *Joltisevék* (2009); Ljudmila Ulickaja: *Daniel Stein tolmács* (2007); Alekszandr Csudakov: *Homály borul a régi lépcsőre* (2001).

Végül Csudakov regénye győzött. Ez az eredmény konszenzuson alapult, és nem csak rangsor szerinti volt. Az egész lista szembeütően a realizmus jegyeit viseli magán, de Csudakov regénye kétszeresen is: hiszen mind a szereplők, mind pedig az események valóságosak, és az írásmód is realiztikus („fekete kenyér a pirogok után”).

Nézzük meg figyelmesen a 2012-es listát. Ezek szerint a hosszú listán 24 regény van, melyek közül a zsűri hatot választott ki: Marina Ahmedovna: *A halálraítélt lány naplója*; Andrej Dmitrijev: *A paraszt és a tinédzser*; Jevgenyij Popov: *Arbeit. Széles tabló*; Olga Szlavnyikova: *Könnyű fejjel*; Marija Sztjepnova: *Lázár asszonyai*; Alekszandr Tyerehov: *Németek*.

Értékelve a finalistákat, a 2012-es év Orosz Booker-díj zsűrijének elnöke, a kritikus és esszéista Szamuil Lurje a következőket mondta:

„Hat másik ilyen könyvet szántszándékkal sem lehetett volna kiválasztani. A jelenlegi irodalmi Noé bárkája csak hat férőhelyes, és minden fajtát egy-egy egyed reprezentál.

A véletlen úgy hozta, hogy mindegyik arról szól, milyen magányos és védtelen az ember a mi veszélyes és szomorú világunkban.”

A halálraítélt lány naplója – egy újságírói eszközökkel megrajzolt pszichológiai portré, mely szinte tényirodalmi alkotás. Andrej Dmitrijev *A paraszt és tinédzser* című könyve egy falusi filozófus-szegényparasztról és egy gazdag városi ifjúról szól, két kultúra és civilizáció találkozását bemutatva. Alekszandr Tyerehov *Németek* című alkotása meglepetésszerűen ható elmés regény a moszkvai hivatalnokokról, mint a fővárosi prefektúra megszállóiról. A *Könynyű fejfel* című regény fantasztikumban bővelkedő írás a vállalkozókról. Jevgenyij Popov *Arbeitje* az interneten fejezetenként közölt, s végül a kommentárokkal publikált interaktív regény, mely magában foglalja a „nép hangját”. S végül a *Lázár asszonyai* Marija Sztjepanovától – hagyományos családrégeny.

Már a hosszú listán is felfedezhetünk olyan műveket, melyek túllépték a klasszikus regényfelfogást, s melyeket a zsűri nem feltétlenül talált alkalmasnak a hat közé kerülésre. Így a tradíciókkal való szakítás sikertelen próbálkozásai után (M. Jelizarov, J. Koljagyina) a Booker ismét a nemes hagyományok felé fordult. Végül is a győztes Andrej Dmitrijev regénye lett.

De a Booker egész története alatt – 21 év! – a zsűri nem tette le a voksát azon regények mellett, melyek az intellektuális olvasóközönség kivételes érdeklődésére tartanak számot.

Újabb visszalépés.

Nincs egyetlen bátor, kiemelkedő, különleges, tabukat fessegető alkotás sem! Akkor, amikor az olvasóközönség hajlandóságot mutat meghallani az új szót – vagy maga az irodalom marad el a való lélettől, vagy a zsűri tart az ilyen művektől. Ennek eredményeképpen az olvasó elhidegül az irodalomtól, mely nem felel meg az elvárásainak. A díjazási folyamat az irodalmat tükrözi, s nincs folytatása a valóságban, vagyis a győztesek könyveinek eladása nem emelkedik számottevően, mint például Nagy-Britanniában vagy Franciaországban.

Mindeközben a kreatív fiatal saját magának ír, közzétéve rövid szövegeit a livejournalokban, a twitteren vagy a facebookon.

VARGA FERENC fordítása

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

A putyini rendszer: kísérlet a hatalom stabilitásának újateremtésére

Április közepén szokatlan közjátékra került sor az orosz újságíró-szövetség soros kongresszusán. Szergej Zseleznyak – a hatalom parlamenti támaszát jelentő *Egységes Oroszország* párt egyik vezetője, egyben az Állami Duma alelnöke – alig tudta beszédét elmondani, mert felszólalását a hatalompárt egyre arrogánsabbá váló sajtópolitikájával elégedetlen újságírók szabályosan szétapsolták. Néhány éve mindez még elképzelhetetlen lett volna. Mindenekelőtt azért, mert a putyini rendszer „élt és virágzott”, olyannyira, hogy még az Oroszországot valóban súlyosan érintő globális válság sem tudta kikezdeni stabilitását. Hiába esett vissza az orosz gazdaság 2009-ben csaknem 8 százalékkal, a társadalmi békét és a hatalmi elit helyzetét mindez akkor közvetlenül nem fenyegette. És a hatalom is magabiztos maradt. Feleslege sen nem zaklatott senkit. Nem gondolta, hogy a sajtó egészét maga alá kellene gyűrnie. Beérte azzal, hogy a politikailag értékesnek ítélt elektronikus médiumokat kontrollálja. A nyomtatott sajtó különösebben nem foglalkoztatta. Miért is foglalkoztatta volna, ha a minőségi politikai sajtó négy-öt napilapja legfeljebb alig több mint háromszázezer példányban jelenik meg egy olyan országban, ahol közel 110 millióan rendelkeznek szavazati joggal. De változnak az idők, és 2010 őszétől a politikai elemzők és közvélemény-kutatók egy része kezdte érzékelni a parlament alsóházában alkotmányozó többséggel rendelkező hatalompárt egyre feltűnőbb népszerűségvesztését. 2011 tavaszán az egyik legtekintélyesebb – és a putyini hatalmi elittel egyáltalán nem ellenséges – elemzőközpont, a *Centr Sztratyeigicseszkih Razrabotok* már azt jelezte, hogy az év végén esedékes dumaválasztáson az *Egységes Oroszország* nem tudja megismételni a 2003-as és a 2007-es – kétharmados többséget hozó – választási eredményét. A központ nyilvánosságra hozott elemzése szerint az alkotmányos többség ismételt eléréséhez ugyanis rendkívül durván kellene a választási folyamatba beavatkozni. Oly durván, hogy az komoly kétséget keltene a választások tisztaságával és legitimitásával kapcsolatban. Az elemzés szerzői akkor még nem tudták, hogy a decemberi választások idején már annak érdekében is erőteljesen be kell majd avatkozni, hogy a hatalompárt a 450 fős Állami Dumában leg-alább a mandátumok abszolút többségét megszerezhesse. Ez a beavatkozás a különböző megfigyelő csoportok és szakértői elemzések szerint elérte a leadott voksok 16-17 százalékát, vagyis ennyi szavazatot kellett „átirányítani” a hatalompárthoz csak azért, hogy legalább abszolút többsége lehessen az alsóházban. A Kreml láthatóan későn ébredt, és késve mérte fel tényleges helyzetét, így „kénytelen volt” olyan eszközökhöz nyúlni, amelyeket – legalábbis tömegesen – régóta nem alkalmazott. Csakhogy az okos telefonok korában nem olyan egyszerű elrejteni a választási csalást, kiváltképp annak durva formáit. A hatalom nem is tudta elrejteni. Ennek pedig meglett az eredménye: a decemberi, majd 2012-es tavaszi nagyvárosi tömeges tiltakozási hullám. Mindez megint csak váratlanul és felkészületlenül érte a Putyin körüli hatalmi elitet. Az akkor történtek ugyan nem roppantották meg a rendszert, de eresz-

tékei elkezdtek hangosan „recsegni-ropogni”. A hatalom láthatóan azóta is ideges. Ezt az idegességet tükrözte Zseleznyak újságíró-kongresszuson elmondott és széttapsolt beszéde is. Az újságírók korporatív szolidaritása pedig azt az új „társadalmi valóságot”, amely az elcsalt választások nyomán Oroszország nagyvárosaiban kialakult.

A Kreml – némi átmenetei tanácstalanság után – 2012 nyarára találta meg a társadalmi tiltakozással és elégedetlenséggel szembeni hatékony ellenszert. Ez a hatalom részéről – némi leegyszerűsítéssel – egy három elemből álló új politikai magatartás kialakítását és követését jelenti. Azt egyelőre nehéz megjósolni, hogy a „megtalált ellenszert” meddig bizonyul majd hatékonynak. Az azonban világosan látható, hogy a tömeges tiltakozási hullám 2012 tavaszától folyamatosan elcsitulóban van. És egyelőre annak sincs jele, hogy a nagyvárosi tiltakozók főként politikai természetű követeléseit valamiképpen találkoznának a „vidéki Oroszország” szociális problémákra érzékeny potenciális elégedetlenkedőinek igényeivel. Mindebből azonban hiba lenne arra következtetni, hogy a putyini rendszer tartósan stabilizálni tudta helyzetét. Erről nincs szó. Arról azonban igen, hogy rátalált egy olyan, több elemből álló politikai magatartásra, amellyel egyelőre gátat tudott vetni a rendszer szétesésének. E taktika első – időben is elsőként megmutató – elemévé a hatalom új keletű populizmusa vált. Putyin és környezete – bármennyire hihetetlennek tűnik is ez – csak 2012 elejétől kezdett a nehezen, avagy aligha teljesíthető ígéretések politikájához folyamodni. A dumaválasztások váratlan eredménye az elnökválasztási kampány finisében arra kényszerítette Putyint, hogy – tőle szokatlan módon – populista retorikával álljon elő és ezzel az eszközzel próbáljon politikájának újabb támogatókat szerezni. Ez merőben új és szokatlan fejlemény volt. Korábban ugyanis erre sem az imponáló gazdasági növekedés éveiben – 2000 és 2008 nyara között –, sem a reálbér-emelkedés látványos lelassulásának időszakában – 2009 és 2011 között – nem volt szüksége. Putyin és rendszere ezekben az években populizmus nélkül is népszerű maradt. Ám ez a népszerűség – mindenekelőtt a 2008-2009-ben Oroszországra is lesújtó – globális válság következtében, ha lassan is, de elkezdett csökkenni. Erőziónja 2011 tavaszától gyorsult fel, de igazán lendületessé a Putyin és Medvegyev közti „helycsere” szeptember végi bejelentésével vált. Putyin elnökként történő visszatérésének közzététele ugyanis sokaknak – főképpen a nagyvárosok születőben lévő, társadalmilag aktív középrétegeinek – mind formájában, mind tartalmában leplezetlenül cinikus döntésnek tűnt, valóságos arculcsapásként hatott. De még ennél is nagyobb csalódást keltett az addigi elnök, Dmitrij Medvegyev magatartása, aki ellenállás nélkül vette tudomásul új helyzetét és a neki kiosztott új szerepet. A „helycsere” bejelentésének időzítése taktikailag is elhibázottnak bizonyult, hiszen több mint két-hónapnyi időt adott a közhangulat drámai átalakulását érzékelő ellenzéknek a december elejére kitűzött parlamenti választásokra való felkészülésre. Ez egyben azt is jelentette, hogy az ellenzék kellő időhöz jutott ahhoz is, hogy mozgósíthassa és felkészíthesse aktivistáit a várható választási csalások átfogó dokumentálására. Ilyen körülmények között mind a „rendszeren belüli”, mind a „rendszeren kívüli” ellenzék hatékonyan tudta kihasználni a hatalom elbizakodottságát.

Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a Kreml hiába uralta az orosz politika hagyományos kampányeszközöket – az ún. adminisztratív erőforrások mozgósító erejétől a kampányfinanszírozás szigorú felügyeletén át az igazságszolgáltatás szelektív alkalmazásáig, illetve a politikailag értékes médiafelületekhez való hozzáférés egyenlőtlen elosztásáig –, és hiába alakította át évekkorábban neki tetsző módon mind a párttörvényt, mind a választás-

tási szabályokat, csak a választási eredmények durva meghamisításával tudta a mandátumok abszolút többségéhez segíteni a hatalompártot, az *Egységes Oroszországot*. Ebben a nem várt és a hatalom számára felettébb kockázatos helyzetben fordult Putyin első reakcióként a populista retorika felé. Korábban ez nyilvános szerepléseit soha nem jellemezte, sokkal inkább a határozottság és a tárgyyszerűség. Ebbe persze belefértek különböző retorikai trükkök – elhallgatások, a tények ilyen-olyan módon történő torzításai –, ám a nyelvi repertoárból hiányzott a populista elem. A 2011-2012 fordulóján bekövetkező politikai fordulat – a nagyvárosokban élő új orosz középosztály addig példátlan erejű tiltakozása – lesz az, amely arra szorítja Putyint, hogy a néhány hónappal a dumaválasztás után esedékes elnökválasztás kampányában a remélt első fordulás győzelemért a szociális ígéretések korábban nem használt eszközeihez folyamodjék. Akkor még úgy tűnt, mindez csak átmeneti lesz, ám mára kiderült, hogy tartós jelenségről van szó. Putyin nyilvános megnyilatkozásaiból ugyanis azóta sem tűnt el a populista hang.

A populista retorika mellett a putyini politika másik fontos új elemévé az ellenzék látványos, eszközökben alig-alig válogató megfélemlítése vált, vagyis az az új keletű represszív magatartás, amelybe belefér a legkomolyabbnak ítélt politikai ellenfelek kriminalizálása is. A parlamenti és az elnökválasztás közötti néhány hónapban még úgy tűnt, hogy a hatalom a társadalmi tiltakozásoknak engedve liberalizáló lépésekbe fog. Még az sem volt kizárható, hogy a választási törvény gyors – a választások tisztaságát és szabadságát garantáló – átalakítása után új, időelőtti dumaválasztást írnak ki, és ezzel próbálják lecsillapítani a nagyvárosi tiltakozásokat. Ennek jegyében néhány fontos törvénymódosításra sor is került. Egyrészt jóval egyszerűbbé tették a 2003-2004-es választási ciklus után rendkívül megszigorított pártalapítási feltételeket. Másrészt lépéseket tettek annak érdekében, hogy helyreállítsák a helyi hatalom vezetőinek – a kormányzóknak, illetve a nemzetiségi területeken az elnököknek – a közvetlen választhatóságát. Ennek teljesítése a beszláni túszedő (2004. szeptember) megelőző időszak választási rendjéhez történő visszatérést jelentett volna, vagyis azt, hogy a kormányzókat – a helyi hatalom vezetőit – ezen túl nem az elnök nevezte volna ki, hanem ismét közvetlen választással a helyi közösség döntött volna személyükről. Ez a javaslat azonban mire az új – vitatott körülmények közt megválasztott – Állami Duma elé került már jó néhány ponton módosult, olyannyira, hogy az elfogadott új törvény végül lehetővé teszi mind az elnök általi kinevezést, mind a kormányzók közvetlen választását. Eközben a választási törvény átalakítását a Kreml megpróbálta a lehető legtovább halogatni, majd pedig idén április közepén egy olyan változatot az alsóház elé beterjeszteti, amelyik több fontos pontjában nemcsak a palamenten kívüli, de még a parlamenti ellenzék számára is elfogadhatatlan. A Kreml javaslata szerint a dumaválasztások új rendszere visszatérést jelentene a 2007 előtti vegyes modellhez, vagyis a mandátumok felét ismét egyéni jelöltként lehetne megszerezni, míg a másik felét pártlistákon. Az utóbbival összefüggésben leszállítanák a pártok ún. „bekezdési küszöbét” az eddigi hét százalékról ötre. A tervezet több vonatkozásban is egyszerűbbé tenné mind a pártok, mind az egyéni jelöltek indulási feltételeit. Ennek ellenére a törvénytervezet vitájának „első olvasata” során a javaslat ellen szavazott mind a Zjuganov-vezette kommunista frakció, mind a Zsirinovszkij-féle – csak a nevében „liberális demokrata” – képviselői csoport. A tervezetet a hatalompárt frakciója mellett egyedül a *Méltányos Oroszország*-párt képviselői támogatták. Az utóbbiak azonban csak azzal a feltétellel, hogy a törvényjavaslat újabb „olvasatainak” vitájában fontos pontokon módosítják majd azt. A Szergej

Mironov-vezette frakció – többek között – szeretné, ha a listás „bekerülési küszöböt” 3 százalékra vinnék le és az egyes pártok – ellentétben a ma érvényes szabályozással – a választások idején blokkokba szerveződhetnének és így is indulhatnának. Továbbá ragaszkodnak ahhoz, hogy valamennyi választóhelyen webkamerák kövessék nyomon a választások menetét, lebonyolításuk körülményeit. És szeretnék, ha a választócédulákon újra szerepelne a *protyv vszeh*, azaz a *mindenki ellen*-rubrika. Ez ugyanis ismételtelen lehetőséget adna a választópolgárnak arra, hogy mind a parlamenti, mind az elnökválasztás során – az utólagos manipulációktól védve – fejezhesse ki elégedetlenségét a teljes politikai „kínálattal” szemben. A választási törvény módosítása körüli vita azt mutatja, hogy a hatalompárt – miután a tisztán listás, az ún. arányos modellben – immár nem tud alkotmányozó többséghez jutni, ezért kész vizsztatérni a vegyes modellhez. Másrészt – miután a vegyes modell sem feltétlenül segíti kétharmados többséghez – abban érdekelt, hogy parlamenti ellenfelei minél megosztottabbak, minél fragmentáltabbak legyenek, ezért kész könnyíteni a kis pártok versenybe szállásának feltételein. Mindez azonban – együtt a kormányzóválasztás új szabályával – arra vall, hogy a hatalom nem érdemi változásokat akar, hanem ígéreteivel és ilyen-olyan engedményeivel csak időt szeretne nyerni. Magatartásának tényleges célja nem az ellenzékkel való megegyezés, vagyis nem kiegyezést akar, hanem hatalmi helyzetének újristabilizálását.

Ezt bizonyítják azok a 2012 nyarán meghozott új törvények, illetve törvénymódosítások, amelyek nyilvánvaló célja az ellenzék, de még inkább az ellenzékkel szimpatizáló társadalmi csoportok megfélemlítése. Ennek jegyében több fontos törvény elfogadására, illetve módosítására került sor tavaly nyárderekán. Egyrészt – a gyerekek érdekeire hivatkozva – tovább szigorították az internet feletti ellenőrzést. Szakértők már ekkor felhívták a figyelmet arra, hogy e törvényi változtatások nem az ellenzéki politikai tartalmak esetleges szigorúbb szűrése miatt jelentenek majd fenyegetést, hanem mert a különböző automatikus technikai „filterek” rendszerbe illesztésével lelassulhat az adatforgalom. Ez pedig leginkább a dinamikus terjedő internetes televíziós csatornák működési feltételeit kezdené ki. Az internetes televíziós piac Oroszországban az utóbbi néhány évben rendkívül gyorsan fejlődik. Az egyik legszínvonalasabb interneten „sugárzó” televíziós állomás, az ellenzéki politizálás egyik legfontosabb színterét biztosító *Dozsgy*-csatorna adásait ma már több mint 15 millióan nézik a 143 millió lakosú Oroszországban. Ezek az aggodalmak azonban egyelőre nem igazolódtak, a televíziós csatornák „technikai” tekintetben továbbra is háborítatlanul működnek. Ennek ellenére az ellenzék konok gyanakvással figyeli a hatalom minden olyan lépését, amellyel az internet feletti felügyeletét próbálja kiterjeszteni.

Ugyancsak tavaly nyáron döntött a дума többsége úgy, hogy a rágalmas tényállását visszavezeti a büntető törvénykönyvbe. Medvegyev elnöksége idején kivették onnan, de most visszaillesztették a hivatalból üldözendő bűncselekmények közé. Ráadásul úgy, hogy az új szabályozás kiváltképp szigorú büntetéssel fenyegeti azokat, akik valamely hatóság, avagy állami intézmény sérelmére követik ezt el. Jellemző módon feltűnően erős védelmet élveznek a bíróságok. Mindez nem meglepő, hiszen az ellenzék évek óta élesen – és egyáltalán nem alaptalanul – bírálja az oroszországi igazságszolgáltatás működését, politikai kiszolgáltatottságát, a végrehajtó hatalomnak való alávetettségét. Az ellenzék joggal aggódik amiatt, hogy az új szabályozás nem tesz világos és egyértelmű különbséget a véleményalkotás és a rágalom közt, így a hatalom könnyen visszaélhet az új helyzet kínálta törvényi lehetőséggel.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a tömeggyűlések és tüntetések lebonyolítását szabályozó törvény tavaly nyári átalakítása. Egyfelől a korábbiaknál jóval bonyolultabbá vált a tüntetések és utcai tiltakozások bejelentésének és jóváhagyásának rendje. Másfelől a módosított szabályok jelentősen megnövelték a tüntetések szervezésével, illetve lebonyolításával kapcsolatos szabálysértésekért kiszabható büntetési tételeket. A nem engedélyezett demonstráción való részvétel miatt kiróható eddig 5000 rubelben maximált bírságot – ez mintegy 35.000 forintnak felelt meg – felemelték 300 000 rubelre, vagyis több mint kétmillió forintra. Ezen túl 20 000 rubel erejéig a tüntetőkkel szemben további büntetés szabható ki „rendbontásra” hivatkozva. De abban az esetben is súlyos szankció vár az elkövetőkre, ha a demonstráció bejelentésére a törvényben megszabott tíznapos határidőn belül kerül sor. Ha e vétséget magánszemély követi el, akkor ezért 20–30 000 rubel közti büntetést kell fizetnie. Ha viszont ezt valamilyen szervezet teszi, úgy a büntetési tétel akár a 200 000 rubelt is elérheti.

Ezek a változások sokak számára már csak azért is riasztóak lehetnek, mert a középosztályhoz tartozás alsó határát az oroszországi szociológiai kutatások manapság a havi húsz-ezer rubeles jövedelemnél húzzák meg. Ilyen jövedelemmel – leszámítva az orosz társadalom leggazdagabb rétegét – a lakosság 16-17 százaléka rendelkezik. Nyilvánvaló, hogy a büntetési tételek ilyen radikális mérvű fölemelése épp ennek a potenciális kockázatot jelentő középosztálynak a megfélemlítését szolgálja. A törvénymódosítás további érdekessége, hogy immár nemcsak pénzbeli büntetés fenyegeti a tüntetések szervezőit és részeseit, de közmunkára is lehet őket kötelezni. Ilyen típusú büntetést korábban csak köztörvényes ügyekben szabtak ki. Most viszont közigazgatási eljárásban is, miközben az eljárás alá vont személyt nem védik azok a garanciák, amelyek egyébként a büntetőjogi perekben igen.

A törvénymódosításnak azonban további furcsaságai is vannak. Így többek között az az elem, amely büntethetővé teszi a tüntetés szervezőit azokért a kihágásokért is, amelyeket a tüntetés során nem ők, hanem a tüntetés résztvevői követnek el. Végül, de nem utolsó sorban, a törvénymódosítás nyomán az a személy, akinek büntetése – beleértve azt az esetet is, amikor épp egy korábbi tüntetés szervezése, avagy a rajta való részvétel miatt szerezte „píusztát” – még nem évült el, nem lehet újabb utcai demonstráció szervezője, illetve bejelentője.

A fenti törvénymódosítások miatt az úgynevezett „rendszeren kívüli” ellenzék egyik pártja – az új szabályozás számos elemét aggályosnak tartva – az alkotmánybírósághoz fordult. A testület napirendjére is vette a beadványt, olyannyira, hogy idén februárban már ki is hirdette állásfoglalását. Eszerint a kifogásolt rendkívül magas büntetési tételek önmagukban nem tekinthetők alkotmányellenesnek. Ugyanakkor a testület felhívta a figyelmet arra, hogy a tüntetések kapcsán kiszabható legkisebb büntetési tételek is meghaladják a más szabálysértések esetében kiszabható maximális pénzbüntetés nagyságát. Az alkotmánybíróság ezért felszólította az eljáró hatóságokat arra, hogy amíg a törvényalkotók nem orvosolják e problémát, vagyis amíg nem kerül sor a kifogásolt törvényi helyek módosítására, addig lehetőleg a törvényben meghatározottnál alacsonyabb büntetési tételeket szabjanak ki. A testület azt is megállapította, hogy a közmunka kiszabása büntetésként „úgy értékelhető, mint a másként gondolkodás elfojtásának eszköze”. Eközben az orosz alkotmánybíróságnak még ahhoz is volt bátorsága, hogy kimondja: ha a tüntetések szervezőit teszik felelőssé az általuk el nem követett szabálysértésért, az következményeiben a szabad gyülekezési jog gyakorlásában „visszatartó hatású”, következésképpen alkotmányellenes. A testület ugyanakkor nem sza-

bott határidőt a törvény kifogásolt részeinek módosítására. Az Állami Duma alkotmányügyi bizottságának alelnöke azonban röviddel a határozat kihirdetését követően bejelentette, hogy a törvényhozás alsóháza legkésőbb augusztusig megtárgyalja és elfogadja a szükséges módosításokat.

A törvényt módosítások ügyével az Európa Tanács Velencei Bizottsága is foglalkozott. Néhány héttel azután, hogy az orosz alkotmánybíróság nyilvánosságra hozta álláspontját, a Velencei Bizottság is közreadta mind a törvényt módosítóval, mind az alkotmánybírósági határozattal kapcsolatos véleményét. A testület ugyan üdvözölte az alkotmánybíróság által kifejtetteket, de azt is leszögezte, hogy maradtak tisztázatlan kérdések, olyan törvényi helyek, amelyek továbbra sem adnak világos és egyértelmű eligazítást sem a végrehajtó hatalom intézményeinek, sem a tüntetések szervezőinek és részeseinek. Vagyis ha az alkotmánybíróság elvárásainak megfelelően módosítják is majd a törvényt, az még ebben a javított formájában is politikai konfliktusforrás marad.

A másik feltűnést keltő törvényt módosítás a civil szervezetek működési feltételeit szigorította tovább. Ez az, amit röviden csak „külföldi ügynök”-törvényként emlegetnek. Itt is egy már létező törvény módosításáról van szó. A civil szervezetek elleni fellépés nem új keletű Oroszországban. Első hullámára még 2005 tavaszán, közvetlenül Moszkva „narancsos forradalom” idején elszenvedett ukrajnai kudarca után került sor, amikor is megszigorították a civil szervezetek és alapítványok bejegyzését, a régiakat pedig új eljárásra kötelezték. Ezzel párhuzamosan feszebbé tették pénzügyi forrásaik ellenőrzését is. Minthogy Putyin és politikai környezete mindabban, ami a legutóbbi választások nyomán Oroszországban kibontakozott, egy kívülről irányított „színes forradalom” rémét látja, és mert felfogásukban a poszt-szovjet térség „színes forradalmi” jelentős részben összekapcsolódnak a külföldről finanszírozott alapítványok politikai aktivitásával, a Kreml újra indokoltak látták, hogy e szervezetek működési feltételeit megszigorítsa, és társadalmi megítélésüket rontsa. A 2012 júliusában elfogadott és novemberben hatályba léptetett törvényt módosítás elsődleges célja kétségtelenül a civilszervezetek politikai kompromittálása volt.

A módosított törvény mindazon politikai tevékenységet folytató nem kormányzati szervezeteket, amelyek külföldről anyagi támogatást kapnak, arra kötelezi, hogy „külföldi ügynökként” lajstromba vétessék magukat. A rendelkezés széles körben keltett megütközést, mindenekelőtt azért, mert a „politikai tevékenység” tartalmát a törvény rendkívül kiterjesztően határozta meg. Eszerint politikai tevékenységet folytató szervezetnek kell tekinteni minden alapítványt és csoportot – kivéve a pártokat –, amelynek működése „az államhatalom szervei által elfogadott döntések befolyásolására, az állami politika megváltoztatására, a közvélemény ennek érdekében történő átalakítására irányul”. Az ilyen tevékenységet folytató szervezeteknek, amennyiben külföldről bárminemű anyagi támogatáshoz jutnak, az Igazságügyi Minisztérium által kezelt regiszterbe „külföldi ügynökként” be kell jegyeztetniük magukat, s a külföldről származó támogatásokról negyedévenként elszámolást kell benyújtaniuk. De nemcsak ezt a kötelezettséget rója rájuk a törvény. Félévente jelentést kell tenniük a szervezet működéséről és irányítóinak tevékenységéről is. Az új törvény arra is kötelezi az Oroszországban működő NGO-kat,¹ hogy évente auditáltassák magukat, továbbá, hogy kiadványaikon, hirdeteikben, minden nyilvános szereplésükkor tüntessék fel, hogy „külföldi ügynökként” működnek. Mindennek nyilvánvalóan az a célja, hogy megbélyegző megnevezésü-

¹ NGO (Non-governmental organization): nem kormányzati szervezet

kön túl a rájuk terhelt bürokratikus kötelezettségekkel és kiadásokkal alaposan megnehezíték működésüket. A rendelkezés mindenekelőtt azokat a civilszervezeteket próbálja megbénítani, illetve szigorú felügyelet alá vonni, amelyek a hatalom számára politikai kockázatot jelentenek. Ezek azok az NGO-k, amelyek az állampolgári öntudatosság kialakításán és megerősítésén dolgoznak, az oroszországi emberi jogi helyzet alakulásának nyomon követésétől egészen a választások tisztaságának ellenőrzéséig.

Számos szervezet már a törvény elfogadásakor jelezte, hogy nem hajlandó magát az új szabályozás előírásainak alávetni. Így döntött a választások tisztasága felett örökös és az utolsó választási ciklus idején széles körben ismertté vált szervezet, a *Golosz* is. A választási csalások leleplezésében mutatott aktivitásukat láthatóan nem felejtette el a hatalom, és április elején épp ezt a szervezetet választotta ki első célpontjává az Igazságügyi Minisztérium, amikor fellépett a „külföldi ügynök”-törvény be nem tartóival szemben. A főhatóság – arra hivatkozva, hogy a szervezet nem jelentette be a norvég Helsinki Bizottság által 2012 szeptemberében neki megítélt Szaharov-díjat és a vele járó több mint 7000 eurót – közölte: feljelentést tesz a *Golosz* ellen. A minisztériumot az sem zavarta, hogy az „idegen ügynökről” rendelkező törvény csak novemberben lépett hatályba, így annak érvényessége aligha vonatkozhatott a díj szeptemberi átvételére. Ráadásul a *Golosz* át se vette a díjjal járó jutalmat. A szervezet ugyanis már a díj odaítélésekor bejelentette, hogy lemond a díjjal járó pénzről. Teszi ezt azért, hogy tevékenysége semmilyen formában se essék a „külföldi ügynökökről” szóló törvény hatálya alá. A szervezet vezetője a minisztériumi eljárás megindításakor ismételtlen leszögezte, hogy a szervezet sem a norvég Helsinki Bizottság jutalmát, sem más külföldi pénzügyi forrást 2012 novemberétől nem vett igénybe, ilyenhez nem jutott. Ennek ellenére az eljárás megindult, és április 29-én meg is született a bírósági ítélet. Eszerint a szervezet a regisztrációba vétel megtagadása miatt köteles 300 000 rubelt, míg a *Golosz* ügyvezető igazgatója, Lilija Sibanova 100 000 rubelt fizetni. A szervezet hiába fellebbezett az ítélet ellen a fellebbviteli hatóság helybenhagyta az ítéletet, sőt miután a *Golosz* továbbra sem volt hajlandó külföldi ügynökként bejegyeztetni magát az Igazságügyi Minisztérium június végén elrendelte a szervezet működésének félévre történő felfüggesztését.

A *Golosz* elleni eljárás része annak az április elején indított kampánynak, amely a különböző civilszervezetek, társaságok és alapítványok ismételt – immár az ún. „külföldi ügynök”-törvény előírásainak betartását is ellenőrző – szigorú vizsgálatára irányul. E kampány – többek között – olyan vezető német pártok alapítványai által fönntartott oroszországi „fiókszervezetekre” is kiterjedt, amelyek tekintettel a német-orosz politikai és gazdasági kapcsolatok jelentőségére hosszú ideje feltűnő körültekintéssel ügyeltek arra, hogy semmilyen oroszországi ellenzéki szervezetet, avagy csoportot ne támogassanak. Ennek ellenére a hatósági kampány rájuk is kiterjedt. Ez néhány éve még teljesen elképzelhetetlen lett volt. Most viszont megtörtént. És ez megszólalásra készítette Merkel kancellárt is, aki Putyin április elején tett németországi munkalátogatásakor hangot is adott ezzel kapcsolatos súlyos aggodalmának. Az orosz elnök azzal próbálta mindezt visszautasítani, hogy a több mint 600 Oroszországban működő ún. NGO csak az utolsó négy hónapban csaknem egymilliárd dollár nagyságú támogatáshoz jutott. Ez pedig olyan jelentős összeg – érvelt az orosz elnök –, amely indokoltá teszi e pénzek eredetének korábbiaknál szigorúbb ellenőrzését. Putyin állítása azonban pontosításra szorul. És ezt az orosz minőségi politikai sajtó egyik meghatározó lapja, a *Kommerszant* azonnal meg is tette, amikor emlékeztetett arra, hogy az elnök által említett ösz-

szegnek legfeljebb csak 10-15 százaléka jut olyan NGO-khoz, amelyek a civil társadalom szervezésével, öntudatának erősítésével kapcsolatos programot visznek és így – áttételesen – bizonyos politikai kockázatot jelenthetnek, de semmiképpen sem olyan súlyúakat, amelyek indokolttá tehetnék a civilszervezetek ismételt zaklatását.

Végül, de nem utolsó sorban, a represszív politika eleme még a hatalomnak az a kísérlete is, amellyel megpróbálja kriminalizálni legkomolyabb kockázatot jelentő politikai ellenfeleit. Ennek érdekében vagy valamilyen köztörvényes ügyet fabrikál (lásd a „rendszeren kívüli” ellenzék egyik vezetőjének, az utcai tiltakozások egyik szervezőjének, *Alekszej Navalnij*nak az esetét), vagy vitatható eredetű titkos videofelvételek nyilvános bemutatásával előbb hangulatot kelt, majd ügyészi vizsgálatot indít tömeges rendbontás, idegen hatalmak képviselőivel való együttműködés és hatalomváltás előkészítésének vádjával (lásd a kommunista pártból kivált – a radikális baloldal új nemzedékét képviselő – *Szergej Udalcov* esetét). De kriminalizálónak lép fel azokkal szemben is, akik a „rendszeren belüli” ellenzékhez tartozva – képviselői helyhez jutva – kérdőjelezik meg a dumaválasztás eredményének hitelességét, és az ilyen körülmények közt felálló parlamenti alsóház legitimitását (lásd a *Méltányos Oroszország* párt egyik vezetőjének, *Gennagyij Gudkov*nak az esetét, akit gazdasági bűncselekménnyel – külföldön bejegyzett vállalkozás tulajdonrészének birtoklásával – vádolva fosztanak meg parlamenti mandátumától).

Mindezekon túl a putyini politika harmadik erős támaszát – az új keletű populizmus és a hatalom megfélemlítő, illetve büntető magatartása mellett – az ismételten bőkezű bér- és szociálpolitika adja. Ez sem előzmény nélküli. 2000 és 2008 között, vagyis azokban az években, amikor az orosz GDP évről-évre átlag 7-8 százalékkal növekedett, a kifizetett bérek és nyugdíjak reálértéke még ennél is gyorsabban, évente mintegy 10 százalékkal nőtt. Meg is lett az eredménye. Putyin két elnöki ciklusa alatt az orosz társadalom legszegényebb – az oroszországi szegénységi küszöb alatt élők – csoportja megfélemlődött. Ám még így is nagyon sokan maradtak. Mindazonáltal a bérek reálértékének csaknem egy évtizeden át tartó látványos növekedése döntő módon járult hozzá Putyin széles körű társadalmi elfogadásához, tartós politikai népszerűségéhez.

A társadalmi béke megőrzését Putyin és környezete a globális válság körülményei közt is megpróbálta – többek között – a bérek reálértékének növelésével fenntartani. Ez azt jelentette, hogy annak ellenére, hogy az orosz gazdaság növekedése előbb lassulni kezdett (2008-ban az éves GDP-növekedés már csak 5,2 százalékos volt), majd recesszióba fordult (2009-ben a visszaesés elérte a 7,8 százalékos), ám a bérek és nyugdíjak reálértékének növekedése továbbra sem állt le. Igaz, ez a növekedés elkezdett lassulni, de még mindig növekedés maradt. 2010-ben – amikor az orosz gazdaság ismételen növekedési pályára állt és a GDP 4,3 százalékkal lett nagyobb az előző évinél – a bérek és nyugdíjak reálértéke még mindig 4,5 százalékkal bővült. 2011-ben azonban – amikor az orosz gazdaság teljesítménye újra 4,3 százalékkal múlta felül az azt megelőző évit – a reálbérek először 1999 óta nem növekedtek, hanem néhány tized százalékkal visszaestek. Nyilván a 2011–2012-es választási ciklus fejleményeiben ez a fejlemény is tükröződött. Valószínűleg e tapasztalatokból kiindulva 2012-ben Putyin és környezete visszatért a GDP-növekedést meghaladó reálbér-növelés politikájához. Hiába lassul tovább az orosz gazdaság, a Kreml – nem alaptalanul – fontos stabilizáló tényezőnek tekinti a gyorsuló bérkiáramlást. Mindez azt jelentette, hogy miközben az orosz gazdaság 2012-ben már csak 3,4 százalékkal bővült, aközben a bérek és nyugdíjak reálértéke 4,2

százalékkal haladta meg az előző évit. Ez arra vall, hogy a hatalmi elit tudatában van annak, hogy politikai támaszát mindenekelőtt az a vidéki Oroszország adja, amelynek lakói jövedelmük jelentős részét, avagy teljes egészét az államtól kapják. E széles réteg politikai támogatásának megőrzése a hatalom nézőpontjából eminens érdek, kiváltképp abban a helyzetben, amikor egyszer már megtapasztalhatta az állami forrásoktól eloldott nagyvárosi középréteg – már-már lázadásszerű – tiltakozását. A következő évek putyini politikája nyilván arra irányul majd, hogy megakadályozza a vidéki Oroszország tőle való elfordulását és a városi tiltakozókkal való egymásra találását. Putyin számára ugyanis az igazi kockázatot épp ez jelentené, vagyis a városi és a vidéki elégedetlenkedők szövetségkötése. Ha valamit, hát ezt mindenképpen szeretné elkerülni. Ez azonban nem lesz könnyű feladat. Leginkább azért nem, mert az orosz gazdaság növekedése 2012 tavaszától ismét elkezdett látványosan lassulni. Az idei első negyedév GDP-növekedése már csak alig 1,6 százalékkal haladta meg az előző év hasonló időszakának gazdasági teljesítményét. Mindez felettébb nyugtalanító kilátás. Nem véletlenül ideges a putyini hatalmi elit.

VLAGYIMIR KOZSUHAR: PUTYIN ÉS A GYEREKEK

JEVGENYIJ POPOV

Hiszen ez a mi országunk, nem?

EGY APOLITIKUS OROSZ POLGÁR FELJEGYZÉSEI

Írókolléga, barát és testvér, akivel sok mindent megértünk együtt, némi viszolygással hánytorgatta fel nekem, hogy én, a született apolitikus, vénségemre meggárgyultam, s ahelyett, hogy otthon ülve, felemelő, vagy éppen lehangoló szövegeket fogalmaznék, öreg éveimre belekeveredtem a *politikába*, amikor mindenki tudja, hogy ez milyen alantas és unalmas válfaja az emberi tevékenységnek. S nem is csak abban az értelemben, hogy az ember fejfel megy a falnak, hanem azért, mert érthetetlen, miért csatlakoztam hirtelen azokhoz a hangoskodókhoz, akik nem szántanak és nem vetnek, csak tüntetéseken kóvályognak, felkavarják a vizet, s a legjobb esetben is csak megbillentik a franc tudja hová úszó Állam csónakját, vagy ami még rosszabb, a szarból várat építenek, magukat piározzák, mint néhányan, akiknek a neve nem vált ki belőlem különösebb lelkesedést.

Bágyadtan tiltakoztam, elmondtam, milyen apolitikus típus voltam világeletemben, vagyok és maradok a jövőben is, nem beszélve viharos szovjetellenes múltamról, mégis, az *Egységes Oroszországi Föderáció* (Putyin kormánypártja – a ford.) folytatott ízléstelen agitáció, tavaly decemberben, végképp kiverte nálam a biztosítékot. Arra is emlékeztettem a kollégámat, hogy az írónak tanulmányoznia kell az életet, feltéve, hogy nem egy Marcel Proust, aki parafával bélelt szobában ücsörög és alkot, hanem az egykori szovjet hazácskájában, amit ma az Oroszországi Föderáció büszke néven ismerünk. Ez volt tehát, amiért, előzetesen megismerkedve az *Állampolgári választási megfigyelő*-projekt céljaival, amely a választásokon készülő tömeges csalások megfigyelésére irányult, önkéntesként bejelentkeztem. Így aztán „civil megfigyelő” lettem, először a 2011-es választásokon, ahol az *Egységes Oroszország* győzött, majd 2012 tavaszán, amikor a föderáció lakosai nagy egyetértésben ismét megválasztották elnöküknek Putyint, akit már korábban annyira megszerettek. Az eredménnyel kapcsolatban vita legfeljebb azon volt, hol, hány százalékot kapott győzelme során, aminek tényét egyébként a hülye sem vitathatja. Hogy a szavazatai közül mennyi volt meghamisítva, még nyitott kérdés, csakúgy, mint az *Egységes Oroszország* elsőpró győzelme a „hűtlenek” felett decemberben.

Ugyanakkor ez az egész elemzés, a prognózisok, a mélyenszántó következtetések – nem, ez „nem az én teám”, szó szerint lefordítva ezt az angol kifejezést szeretett tölgyeink és nyírfáink nyelvére. Én csupán megosztom önökkel mindazt, amit tapasztaltam az KVB golgotáján, azaz a Körzeti Választási Bizottságban (azok tájékoztatására magyarázom meg ezt a mozaikszót, akik még apolitikusabbak, mint én).

Úgy gondolom, hogy ezzel legalább bizonyos mértékig teljesítettem a magam állampolgári kötelességét a föderáció egyszerű polgáraként, miután az utóbbi években úgy döntöttem, hogy be nem teszem a lábam a „bűnösök házába”, aminek számomra bármelyik választási helyiség tűnik, de lehet, hogy más országban élve is így tennék. Nem mentem oda, mégpedig sa-

Tetszett annak a „szemtanúnak” a válasza is, például Pável Kuzin esetében, aki a választás alatt állítólag törvénytelenül agitált a Liberális Párt mellett, s ezért kivezették a Művészek Házában lévő 7. számú választói helyiségből.

– Mondja csak, hangosan kiabált ez az „agitátor”, ugye? – kérdeztem egy fehérkabátos fiatalasszonyt, a jegyzőkönyvet aláírók egyikét.

– Nagyon hangosan – erősítette meg, kerülve a pillantásomat.

– És mit kiabált?

Elgondolkodott.

– Azt kiáltotta, hogy „Éljen az LDPR!” (Oroszország Liberális Demokrata Pártja), jutott hirtelen az eszébe.

Én láttam ezt a „szigorú fiatalembert”, Pável Kuzint, és tanúsíthatom: a legkevésbé sem emlékeztet Svejkre, hogy nyilvánosan kurjongasson ilyen ökörséget, főleg, hogy korábban egyszer már figyelmeztette a választási bizottság.

No, éjszaka aztán tobzódott a tisztátalan erő csinovnyik hada. A 6. számú választóközvet választási bizottságának tanácskozási jogú tagja, Dmitrij Finyikov tanúsága szerint, e közvet választási bizottságának elnöke, Valentyin Mihajlovics Kolbasz, megismerve a *hiteles* eredményt – amely szerint az „Egységes Oroszország” e körzetben mindössze 18.9 %-ot kapott –, az éj leple alatt, kezében a pecséttel, valahova elloholt. Vele tartott a 9. számú választóközvet elnöke, szintén pecséttel, nyomtatványokkal, névsorral a kezében. S láss csodát, az „Egységes Oroszország” eredménye, reggelre kelve, több nagyságrenddel megjavult. Hát, ilyen ügyek ezek.

Ennek ellenére elégedett voltam, nézzék el ezt nekem, de azon a decemberen nem valamifajta „csüggedt fásultság” fogott el, vagy annak tudata, hogy a demokrácia gallyra ment volna. Ellenkezőleg, rengeteg fiatal és kevésbé fiatal, tiszta arcot láttam azon a napon, akiknek elege lett abból, hogy tökfeknek és birkának nézik őket. Ezen a választáson „civil megfigyelők” mindössze a moszkvai választóközvetek 5 százalékában voltak jelen, de már ezzel is riadalmat keltettek a törvénytelen trükkökhöz szokott manipulátorokban.

Figyelemreméltó volt, ahogy a „mobil csoportok” megjelenésekor a helyi választási bizottságok alsó szintű vezetői egy csapásra mily simulékonyakká, barátságossá, sőt, negédesé lettek. Ez pedig, tetszik, nem tetszik, a nyilvánosság ereje, az állampolgár részvétele az állam ügyeiben. Márpedig ez az erő nagyon is *valóságos*. Hiszen Oroszország mind a mai napig olvassa az újságokat, nézi a televíziót, s még a választás bizottság tagjainak, akik pedig ennek a „hatalmi vertikumnak” az alacsony szintjein helyezkednek el, sincs ínyére erőszakosként vagy szélhámosként lelepleződni, még ha csak az interneten keresztül, vagy akár a saját gyerekeik előtt is. Pedig meg kell tenniük az ügy érdekében.

Itt van például Pavel J. esete (Pavel vezetéknévét, biztonsága érdekében nem fedem fel, de a rendelkezésemre áll), aki a Recsnoj vokzal kerületben lévő szavazóhelyiségben, majdnem a legvégéig kitért a helyszínen, s többször megakadályozta, hogy suttyomban szavazócédulákat dobjanak az urnába. Ljudmilla A., a párt (na, találják ki, melyik) kerületi bizottságának vezetője megtisztelte azzal is, hogy megfenyegette, amikor az urna mellett rajtakapott valakit egy köteg, e párt nevére kitöltött szavazócédulával. De hiába, széllel szemben nem lehet..., s este tízkor, mikor a szavazatszámolás valamiért még mindig nem akart elkezdődni, a szavazóközbe benyomult néhány tagbaszakadt, „kaukázusi külsejű” ifjú – a tanúk szerint, Irina K., a hivatali apparátus irányítójával az élen –, akik se szó, se beszéd, egyszerű-

en *kitessékelték* a megfigyelőket a helyiségből az utcára, mint „Hamletet a négy kapitány”. Történt mindez Alekszandr B. a választási bizottság elnöke és helyettese, Rimma A., valamint Vlagyimir B., bizottsági tag és mások szeme láttára.

Mégis, lássuk meg „december tanulságait”. Gyakorlatilag *valamennyi* moszkvai választási körzetben, ahol voltak civil megfigyelők, az eredmény számottevően eltért a szomszédos szavazókörökétől, ahol független megfigyelők, illetve ellenőrzés nem volt. A „civil megfigyelők” kevesen voltak, nagyon kevesen, mindent összevetve, 5-600 emberről lehetett szó az egész fővárosban, ám így is kimutatható hatással voltak a moszkvai eredményekre, még ha csak ezekben a körzetekben is. „És mi lett volna, ha az ilyen, elkötelezett, szigorúan a jogszabályi keretek között tevékenykedő állampolgárok száma jóval nagyobb lett volna?” – álmodoztam. Aztán, voltam egy gyűlésen a Szaharov sugárúton, ami alatt végig Bella Ahmadulina Viszockijnak szentelt sorait mormogtam:

*A megváltás az, ha összegyűlnek a téren,
Nem csőcselékként, Nérót bámulni készen,
De testvéri gyülekezésben, az aljasság ellen.
A nép sérthetetlen.*

Igen, a nép sérthetetlen, ha ekkora tömegben gyűlik össze, és olyan méltósággal viselkedik, amiről korábban csak álmodni lehetett. A hatalmas Szaharov sugárút, az ott összegyűlt 80–100 ezer emberrel, magával a „néppel”, az *arcátlanság elleni* különleges zónává vált. Szűkös voltunk, de nem volt semmiféle lökdösődés. Az emberek odajöttek, aztán békésen távoztak. Emberek érkeztek, és ott álltak mindenféle zászlók alatt. Segítették egymást, hogy ne veszítsék el méltóságukat. És gyakorlatilag nem láttam egyetlen szörnycetét, részeget vagy őrültet.

Bármily mehökkentő, de a rendőrség (a hajdani milícia) udvarias volt és jóindulatú. Szóval, így is lehet?

De aztán hamarosan eljöttek a márciusi választások, amelyeket követően, mint ismeretes, Putyin ismét „komolyan és hosszútávra” megerősítette pozícióját az ország vezetőjeként.

Mobil csoportunk reggel 8-tól, délután 2-ig működött. Tagjai voltak: Alekszej (a „Jabloko” képviselőjében, számítógépes, 57), Nyikita, jogászhallgató (20, MGU), Vaszilij, fényképész (22), és jómagam, Popov, az író (67). Folyamatosan jártuk a Marjina Roscsa választókerület szavazóhelyiségeit, hogy rögzítsük a szabálytalanságokat és jogsértéseket, amelyeket az előző választáson már mindannyian megtapasztaltunk.

Ezúttal azt kellett megállapítanunk, hogy a helyzet látványosan megváltozott. A szavazóköri vezetők ismerősként köszöntöttek, *mindent* megmutattak, senki nem kiabált, hogy „fotózás tilos!”, a megfigyelők, akiből ezúttal volt éppen elegendő, ott ültek az átlátszó urnák közelében és semmilyen kifogásuk nem volt. Kitűnően működtek a webkamerák, a választók pedig, teljesítve állampolgári kötelezettségüket, elégedetten majsolták a forró pirogot és a kalácsot.

Mint a mesében! – mondtam lelkesen, mint a csoport korelnöke. – Úgy látszik, *ők* is tanultak valamit. Felfogták, hogy ha egyszer Putyin úgyszólván győz, akkor felesleges meghamisítani az eredményeket, ami majd hogyan büntet, helyesebben, valóban bűncselekmény.

Ekkor történt, hogy telefonon riasztottak bennünket, és kiszárgultunk a Moszkva környéki Mityiscsi városkába. Ott, a 13–16. számú választókerületben, a csendes Parkovaja utcában a következő történt:

Jelena Dvornyikova megfigyelő, a szó szoros értelmében elkapott egy Oszipov nevű muzsikot, aki egy köteg szavazó cédulát dobott az urnába, ezért a megfigyelő kiabálni kezdett, hogy törvénysértés történt, s követelte, hogy pecsételjék le az urnát. S lám, mi történt: a szavazóköri választási bizottsága, melynek elnöke Alekszej Kurajev, nyugdíjas katonatiszt volt, jelenleg népművelő, nem Oszipov polgárt fogta le az általa elkövetett bűncselekményért, hanem testületi döntéssel megszavazták Dvornyikova eltávolítását a szavazóhelyiségből, a nép szabad akaratnyilvánításának megzavarásáért. Jelena azonnal elkészített öt írásbeli feljelentést, ami után őt is öten feljelentették.

Telt az idő. Jelena elment a mityicsinszkiji városi bíróságra, hogy ott orvosolják a jogsértést, s visszatérhessen a szavazóköribe, ahol még részt tudott volna venni a szavazatszámolásban, ám kedvesen közölték vele, hogy az ügyét ma már nem fogják elbírálni, jöjjön vissza holnap reggel (amikorra a választások persze már véget érnek). Jelenát azonban nem olyan fából faragták, aki csak úgy feladja, s miután hivatásos újságíró volt, még aznap este ismét megjelent a szavazóköribe – ezúttal a demokratikus választásról tudósító újságíróként, mindezt megfelelő dokumentumokkal igazolva. De, megint csak, széllel szemben nem lehet..., s ugyanaz a Kurajev kihívta a rendőrséget, valami oknál fogva nagy élvezettel parancsolgatott, majd ismételt botrányos ordítózás és fenyegetőzés után, másodjára is, immár a mi szemünk láttára, Jelena Dvornyikovát kivezették a választói helyiségből. Megjegyzem egyébként, a rendőrök meglehetősen kelletlenül tették mindezt. Sőt, a Jelena eltávolítását végző egység parancsnoka végül még meg is köszönte a szép, törekeny asszonynak, hogy „átérezte az ő helyzetét” és nem kellett erőszakot alkalmazni, sok sikert kívánt neki „további munkájában” és alig hallhatóan odasúgta neki: „Isten óvja magát!”

Hanem aztán, amikor az éj közepén elkezdték számlálni a szavazatokat, nyomban kiderült Jelena ártatlansága: az átlátható urnából előkerült egy köteg, átkötött szavazócédula – na, találják ki, kinek a nevére szóltak. Jegyzőkönyvet vettünk fel, amelyet a többi megfigyelő és szemtanú is aláírt. Szegény Kurajevre rossz volt ránézni, bár Putyin ebben a szavazóköribe is meggyőző előnyel győzött, közel 50 százalékkal, az ebből a kötegből származott szavazatokkal együtt. De nem számították be azt a másik köteg szavazócédulát, amelyeket érvénytelennek minősítettek, mivel valaki ostoba módon Putyin neve mellé keresztet, az összes többi jelölt neve mellé pedig egy mínusz jelet tett. Jelena Dvornyikova most a szavazás eredményének érvénytelenítését követeli ebben a szavazóköribe, ismét beadványokat ír, járja hivatalokat és a bíróságokat.

Ez alkalommal már több ezer megfigyelő volt jelen a szavazáson, s feltételezem, hogy ez nem kis mértékben járult hozzá az ismert eredményhez, a Putyinra leadott voksok, a hatalom várakozásaitól elmaradt számához – ezúttal immár egész Moszkvában, s nem csupán néhány választóköribe.

Történt ez márciusban, s mindezt áprilisban írom. A korrupció, a mértéktelenség, a kegyetlenség, a megvesztegetés, a lopás, a sikkasztás, a rablás, a tőke kimenekítése külföldre, a hamis tanúzás, a jogsértés folytatódik. Hodorkovszkij és Danyilov börtönben ülnek, Szibéria elnéptelenedik, égnak az erdők, hamarosan téli olimpia, az árak emelkednek, az orvosok és a tanárok fillérekért dolgoznak. Putyin elnök, ilyen háttérrel, 2012. május 7-én, régi-új hivatalába lép, diadalittasan a saját *népe* felett aratott győzelemtől, amely nem rá szavazott, akit az orosz pravoszláv egyház pátriárkája, Kirill által szervezett „össznépi liturgia” is megerősített, a hite és a „kulisszák mögötti világgal” szembeni kiállása okán, az a Kirill, aki „Breguet” órák

és a „Rakparti ház” luxusapartmanjainak tulajdonosa, a Legszentebb, akinek buzgó „együttműködése” a hatalommal a hivatalos-hazafias pravoszlávia vonalán, hamarosan új szakadás-hoz vezethet az egyházban és a társadalomban.

Szóval, akkor minden hasztalan? Vajon ez a sok ezer aggódó polgár, magamat is közéjük értve, naivak lennének, s ez alkalommal élesebben is fogalmazhatnék, nem a civilizált orosz nyelv kifejezésével, hanem durva szitokszóval élve. Hiszen oly mindegy, amint azt a barát, testvér, írókolléga letörtén nyugtázta: az égvilágon semmi nem változott.

De nem, valami mégis megváltozott, és napról napra egyre többen leszünk, akiknek *elegük van* a bennünket vezetni akarók ostoba és faragatlan megnyilvánulásaiából, s kivált a cinkosaik cselekedeteiből, akiknek csodálatos képességük van arra, hogy a cukorkából, amit a vezetők a népek ajándékoznak, szart csináljanak. Ez van ma.

Hogy mi lesz holnap, nem tudom, mint ahogy senki sem közölünk. Mint mindannyian, én is a jobb sorsban reménykedem. Hiszek benne, és ugyanakkor kételkedem, mint valamennyien.

Megvallom, a nagygyűléseken megjelenő és felszólaló, gyújtó hangú szónokoknál jobban kedvelem a tömegben körülöttem álló embereket, s azokat a honfitársaimat, akikkel a választások során találkoztam, akik nem játszanak forradalmasdit, csak úgy egyszerűen normális emberi életet, boldogságot szeretnének, amire rászolgált e hatalmas, s a XX. századot végigszenvető ország polgára.

Nem szerettem, most sem szeretek, s vélhetően már a jövőben sem fogok megszeretni semmiféle vezetést. A 66 évi apolitikus élet legfontosabb közéleti tapasztalata: a „vezérekre” nagyon oda kell figyelni, hogy el ne pimaszodjanak – legyenek akár a legnagyobbak. És némelyek vonásaiban, akiket ma üldöznek, *már* megjelentek az effajta „vezérek” ismerős vonásai. Gyanakvással tekintek azokra, akiknek a hangjából kihallom azt a bizonyos paranoid magabiztosságot, hogy éppen *ő tudja mit, hogyan kell tenni*. Azokra pedig, akik már eltöltöttek bizonyos időt a hatalomban, és semmi értelmeset nem csináltak, csak mindent elszúrtak, s most ismét rátukmálnák a társadalomra szolgálataikat, kár is szót fecsérelni.

És mégis, ismétlem ugyan magam, de fontos kimondani: bármilyen visszataszítók voltak ezek a választások, egyik is, másik is, még ha kudarcba is fulladtak az „engedetlenség ünnepei”, paradox módon egy újabb lépést jelentettek – nézzék el nekem a pátoszt – a polgári társadalom létrejötté felé vezető úton. Hiszen, Istennek hála, honfitársaim, ezzel még nincs vége, és azt mondani, hogy visszacsöppentünk a totalitarizmusba, ez nem így van, ez nem igaz, ez nem tisztességes. Én különösen nem mondhatom. Kiváltképp akkor, amikor nem rejtőzködve, vagy „szamizdatban” publikálom ezeket a feljegyzéseket, hanem egy teljes mértékben hivatalos, elismert lapban, amit a volt sajtó-, rádió- és televízió, valamint tömegtájékoztatásért felelős minisztérium sok évvel ezelőtt regisztrált – hogy ennek most mi a neve, nem tudom.

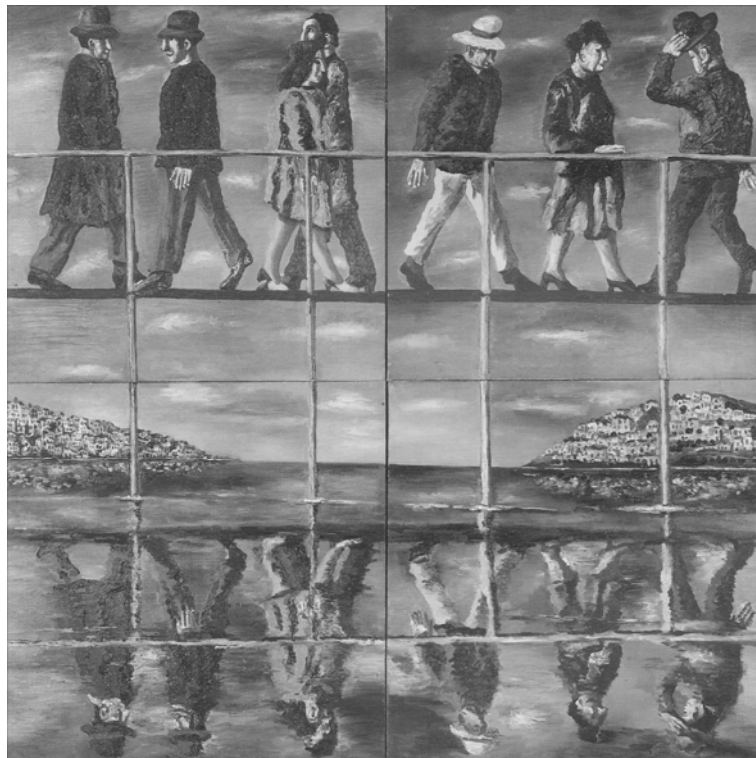
De várni a forradalmat, reménykedni egy azonnali és mindenre kiterjedő változásban – ez mindenekelőtt nem konstruktív. Minden forradalom visszataszító. Főleg, ha történetesen megölnék közben, „... abban az egyetlen polgárháborúban”. Nem konstruktívabb-e megfigyelni, rögzíteni, panaszt emelni, tiltakozni, lázadni, éppen annak a törvénynek a keretei között, amit a nap minden órájában, minden percében megsértenek a hatalom különböző rendű és rangú birtokosai. Tapossanak a törvényen ők – mi ne tegyük ezt.

De, ha ez is ellenszenves, csinálj valami jót, ne rombolót. Segíts beteg gyermekeken, akiknek a bőkezű államtól semmi nem jut, küldj a síttra vágottnak kalácsot vagy könyvet, te ma-

gad ne lopj, s ne süllyedj le az újoroszok állati szintjére, ne vedd el a hozzátartozód vagyonát, ne élj a tisztességtelen bírók megvesztegethetőségével és adminisztratív hatalmával, ne hazudj gátlástalanul a televízióban, ne hízelegj, ne higgy, ne félj – és ne kérj! Hiszen még lehetsz viszonylag szabad. Ha pedig holnap tényleg filléreid sem lesznek, de mégis jobb lesz, mint tegnap volt? És egyszeriben kiderül, hogy ez a te döntésedtől is függ?

Szóval, ezért javaslok valamennyi barátomnak és ismerősömnek, emeljék fel a feneküket a díványról és tegyenek valami kézzelfoghatót egy emberibb élet érdekében a *saját* hazánkban, akárkik kormányozzák is azt. Bármilyen apróságot, bármit, ami mégis kézzelfogható. „Hiszen ez a mi országunk, nem?” – mondom barátaim és ismerőseim szemébe nézve. Többségük azonban kerüli a tekintetem.

JOBBÁGY JÓZSEF fordítása

NATALJA NESZTYEROVA: TÜKRÖZŐDÉS

GILBERT EDIT

Személyesség, vallomásosság, önéletrajziság és közösségtalálás Ljudmila Ulickaja írásaiban

Ljudmila Ulickajának nagyon sok olvasója van Magyarországon. Hihetetlenül népszerű. Csozáldozzik és örül kiadó, szerző, olvasáskutató. Kitüntetett figyelem övezi nálunk, aminek okaira nincs igazán válasz. Kicsit Bulgakovval is így voltunk – nem mintha az ő műveik, maradjunk most csak Bulgakovnál és Ulickajánál, a világban ne terjedtek volna el, s ne lennének világszerte ismertek, elismertek... de Magyarországon valami miatt különösen termékeny talajra hulltak, hullanak alkotásaik.

Ulickajának is érdekes a befogadás-története. Orosz szerzőként gyakran kínál extrém, időnként hátborzongató, misztikummal, irreális elemekkel teli kuriózumot. Az élet utánozta a fikciót, ha hihetünk például *A Mester és Margarita* körüli legendáknak. Évtizedekkel korábban megírt művek jelentek meg a rendszerváltás után, s azt sem tudni így mindig, ki mire hatott, s miként is ismerhettek meg megjelenésük előtt jóval az olvasók egyes műveket kéziratokból, amiket esetleg a kortársak, költőtársak memóriája tárolt addig. Ma persze nem ez a helyzet. Más miatt sajátos napjaink kortárs *külföldi* befogadás-története. Ez utóbbit a művek lefordításának és kiadásának a sorrendje határozza meg. Ha a kritikus meg is állapítja, le is szögezi, hogy az író nőnek a magyarul most megjelent műve nem a legutolsó általa írt/kiadott szöveg, a mi tudatunk mégis úgy rendezi sorba őket, ahogy nálunk egymás után következtek... Ez történt a *Szonyecska*val is, ami Ulickaja első nagysikerű műve, s a kész magyar szöveg a lefordítás után évekkel, más művei után jelent meg. A magyarul *A mi Urunk népe* címmel most napvilágot látott elbeszélések pedig korábban íródtak, mint a *Daniel Stein, tolmács* és az *Imágó*, mégis, főként felőlünk, a magyar kiadások felől nézve mintha határozott ívet rajzolnának ki, amiben a személyes megszólalás felé tolódik el a hangsúly.

Ulickaja eleinte nem használta az egyes szám első személyű elbeszélésmódot. Azt nyilatkozta, hogy úgyis látható, kitapintható, ki ő a műveiben. Nem hiszem, hogy az olvasó ezt így érzékelné. Néhány önéletrajzi momentum a háttérben ugyan mindig felismerhető volt, de viselői nem azonosították a külső személlyel, az író biográfiai énjével, minthogy a hordozók többen vannak. A szerző szétszórja ezeket az elemeket különféle, egymástól akár radikálisan különböző nőalakjaiba. Talán olyan problémakörökre gondolt, amelyek nagy erővel kerülnek elő műveiben, s feltételezi, ezeket felismerve az ő személyes ügyeinek, hitvallásának, szenvedélyének tekintjük őket. Ez egy másfajta „önéletrajziság”, más szinten érvényesül. S valóban megéltnek hat nála a sokrétű életanyag attól, hogy a szereplők sokoldalúan motiváltak, cselekedeteik társadalmilag, lélektanilag megokoltak. Arcélük, karakterük szinte tapintható.

Az autobiografikus megszólalással mindazonáltal Ulickaja sokáig vár. *A Médea és gyermekeinek* végén multikulturális családjára utaló, egyes szám első személyben fellépő, magát fel-

fedő narrátort, aki Médea örökébe lép, nincs elegendő okunk a biográfiai szerzővel azonosítani. Nem így a későbbiekben, ahol Ulickaja saját nevét is beleadja, beleírja a művekbe, és családjának, életének külső körülményeit sem változtatja meg. Megtaláljuk, néha valódi nevükön, a művek lapjain irodalmi ügynökét, ismerőseit, akiknek személyét akár névről ismerhetjük a külső valóságból. Írásai még így sem lesznek önéletrajziak, de bevonódunk a(z) (lejeune-i) önéletrajzi térbe.

Az egyes szám első személyű narráció, főként, ha valamelyest felismerhető benne a biográfiai szerző, bármilyen csábító erejű is, hogy rá, a külső szerzőre vonatkoztassuk, csalóka, de valóban nehéz ellenállni neki. (Jól ismert a mi kortárs irodalmunkból Szabó Magda és Tóth Krisztina esete, akik hasonló irodalmi játékot úznak.) A Stein-tolmácsregény áldokumentumjellegében sok a referenciális vonás, amit immanens (művön belüli) elemekkel, paratextuálisan (előszóban, utószóban) és „transzcendens” módon: alanyi megszólalással, interjúban, találkozóin hangsúlyoz is a szerző. Az nyer megerősítést ugyanis több oldalról, hogy valós személy van a háttérben, akivel Ulickaja találkozott s felkutatva életét, mi pedig ez által annak a személynek a többé-kevésbé valós történetét olvassuk. (Nem beszélve arról az elkötelezettségről, hévről, ethoszról, ami a biográfiai szerzőt a főlakkal összeköti zsidó származású keresztényként.) Maga a technika, a dokumentumok montázsszerkezete is az autobiografikusnak és referencialitásnak az érzetét erősíti. Az is elhangzik itt-ott azonban Ulickajától, hogy már erősen átfiktivizált világot tár elénk, a megjelent „dokumentumok” szövegei nem azonosak az eredeti dokumentumokéval. Az *Imágó* háttéranyaga a kulcsregényként való olvasást implikálja, a beavatott, közeli (középkorú és idősebb orosz értelmiségi) olvasó könnyedén fel is ismeri az alakokat. Éppen ez kavarta fel a kedélyeket, minthogy egyes vonások felcserélésével és az alakok értékelésével súlyos érzékenységeket sértett. Nem sikerült tehát a közelmúlt történéseiről kiegyensúlyozott képet adni, amint közép-kelet-európai félresikerült közéleti diskurzusainknak, tudományos-dokumentatív eljárásainknak és fikciós rekonstrukcióinknak sem igen szokott.

Az utóbbi, nálunk néhány hónapja megjelent könyv mintha egy összeérlelt próbálkozás lenne – bár az imént tárgyaltaknál előbb született meg. Elbeszélésfüzér ez, amit a személy, az én szétszórtságára, megragadhatatlanságára tett szerzői megállapítás keretez. Ezek a – nálunk például Tóth Krisztina tárcanovelláiból ismerős – történetformák mindazonáltal nem az egyén és a világ eltűnését, elidegenedtségét reprezentálják, éppen ellenkezőleg. A nem-én a mi(ndenki)ben érhető nyomon. Elbeszélései és azok szóttese részvét-telien képezik meg az én és a közösség, az én, a mi, az ők, az oroszok és a többiek (sőt az emberek és az állatok) viszonyrendszerét, identitáskonstrukcióját. Az egyén, az írói én és a megírt, megformált, történetbeli én-ek közti fedésben láthatóvá válik a szaggatottság és a folytonosság, az elvesző, folyton eltűnő, feloldódó, megragadhatatlan szubjektumban a mindenki énje. Zsenya-Jevgenyija részeket összekötő, azokon átívelő, néha abszolút mellékszerepben felbukkanó alakja (amivel az *Életművésznők*ben is él) az utolsó fejezetre az író úti történeteiben arcot ölt. Az író-alkot azonban nem Ljudmilának hívják. Ljudmila-Jevgenyija a Lejeune által definiált autobiografikus paktumot így nem is írhatná alá, hiszen keveredik a kereszt- és apai név. Nincs tehát teljes egyezés a biográfiai és a regénybeli én között, aki azonban elbeszélő és narrátor is a végén. A műbeli Jevgenyija alakja nem alkot maradéktalanul egész szubjektumot. *A mi Urunk népe*: a cím által megképződő csoport és az azt elbeszélő és abba tartozó, azal közösséget vállaló én közt azonban sokszoros leszármazási kapcsolat van. A nyomorultak,

szegények, kiszolgáltatottak nem különülnek el az elbeszélő(k)től. A kisemberek mindennapjaiban is megtalálja az eltérőt a konvenciótól, a normálisnak, szokásosnak, illendőnek tartottól. Egy lesz népével, mert egy közülük. S nem csak ő, mint híres író, aki ugyanúgy esendő ember, van fedésben másokkal, bárkivel, hanem ő és névrokonai is összeköttetésben állnak. Akár laza, emlékeztető kapcsolatban: nincs rá biztosíték és bizonyíték ugyanis, hogy a szerző azonos lenne minden felbukkanó Zsenyával, már csak azért sem, mert néha több azonos keresztnevű szereplő is található egy elbeszélésen belül. Népes az ő országa, már-már nincs határa: a külföldiek, az állatok, a gonosztevők, a betegek, a nyomorékok: mind-mind e nép tagjai.

Ulickaja fordulatosan, kifogyhatatlan kedvvel mesél. Kedveli és megírja a rendhagyó eseteket. Megemlíthetjük *A széplány testét* (utalás Viktor Jerofejev művére, *Az orosz széplány*, ahol is a kezdetben rendkívül attraktív lány a gyenge, furcsa, beteges, fogyatékos férfiakhöz vonzódik, s úgy is alakítja életét, hogy folyton hozzájuk megy férjhez. Ilyen annak a férfinek a története is, aki minduntalan volt felesége életében találja magát, annak egyre későbbi kapcsolataiból származó gyerekeiről gondoskodva. Kutyák, macskák s más állatok is feltűnnek a könyv lapjain, egy kutya a nővé érő fiatal lányt és az idős dámát köti össze éveken át, egy macska pedig egyre türelmesebb, toleránsabb, gondoskodóbb gazdáin is kifog.

A részvét, az összetartozás-érzés és a megélt hányattatások 20. századi történetei annak a kalandsorozatnak az őszinte megjelenítésébe váltanak át, amit az írónő-alak külföldön jár be műveivel. Külső közelítésben: ünnepelt orosz szerzőként. Ezeknek az alkalmaknak a hangsúlyozott hétköznapiságával, fantasztikus realizmusával, a körülmények esetlegességének bemutatásával, az utazás, a kommunikáció, a befogadó közeg, a közönség, az elvárások, a meghívó, a szervező személyek, intézmények közelpévé emberivé, esendővé, mindannyiunk történetévé változtatja a nagyság képzett narratíváját. Eloszlatja az illúziókat a híres orosz író külföldi szereplése körül. Hidegben gyalogolnia kell, zárkózott, merev a közönség, a találkozó után a bárban érdeklődő alkalmi beszélgetőtársai meglopják, nem találja a lakosztályban a wc-t... Olyan emberközeli útitörténetek ezek, ahol a meglepetés, az idegenség, az érthetlenség és a nem várt helyen, helyzetben hirtelen megnyilvánuló értelem, a csoda beragyogja a szorongatott létállapotot. Jevgenyijának visszaadja ellopott pénzét reggel a szállodai bárban a gyanús éjszakai ismerős. Máskor egy nagydarab fiatal négerrel táncol valahol New Orleans szélén, az amerikai vidéken egy klubban, amit megjósoltak neki évekkorábban élete lehetséges új vonulataként. A kórusban éneklő, derűs, kiegyensúlyozott, jóságos fiatalasszonyt (még a könyv elején) elhagyja lelketlen, nagyzási mániába esett papnövendék férje, de a nő hálás a sorsnak: nagyszerű társra lel később az egyik templomi restaurátorban.

Érdekfeszítő, humoros, meglepő, megható olvasmány ez a könyv, az egyes történetek önmagukban is teljes, zárt világok, de így-úgy rímelve egymásra. Közegük prózai és egyszerűsággal emelkedett, nem különül el a jelentős és a mellékes esemény. Kiderül, hogy világnézetünknek miféle fizikai komponensei lehetnek. Megtudjuk például, hogy Zsenyának miért ment el a kedve Artyektől, az úttörőtáborától, az úttörőélettől s mindattól, ami ezzel összefügg (ellentétben a híres írónővel és lányával, akikkel életútjuk időről időre összefut): a táborban ugyanis „egy hosszú deszkába nyolc lyukat vágtak, de válaszfalat nem húztak közéjük”, ez volt a budi, s egy életre kiható gyomorgörcsöt, fizikai undort okozott számára a közönségnek ez az értelmezése.

Egy nehéz, megterhelő közel-keleti éjszakai kiránduláson pedig, egy kerülő úton, ahova a turisták nem követik, Jevgenyija rájön, hogy Mózes hol s milyen formában is találhatta

meg a Sínai-hegyen a kőtábláit. Az önéletrajzi nőfigura felismerte ugyanis a mintázatot a hegy falában.

Az elbeszélő-szereplő apadhatatlan mesélőkedve, kíváncsisága, örök nyitottsága, kísérletező hajlandósága, vágya a szokatlanra, mindarra, ami nem formális, átragad környezetére, az elbeszélte személyekre, eseményekre, helyszínekre is, amelyek ebben az áttűnésben kerülnek elénk. Finoman intertextuális áthallású szövegeiben titokzatosnak, megfejtésre érdemesnek, váratlanul feltárulónak láttatik így a világ. Összeállnak függetlennek hitt szilánkok, a bajból előreláthatatlan módon ebben az elbeszéléskötetben is kiviláglik valami – nem sejtett értelem. A nyomorúság metamorfózisa a szenvedés, az alázat méltósága, a leheletnyi misztikum, a humor, a bizarr életképek derűs szemlélése és átélése által megy végbe. Például akár az állatok szentmiséjén, vagy a társbérletben eltulajdonított kiskanál esetében (amit nem kérnek vissza a tulajdonosok: a használója ugyanis már megszokta). Enyhíti a mindennemű veszteség okozta fájdalmat a zene, a művészet, a természet. Átveszik egymás kieső szerepét a családtagok, összetalálkoznak, akiknek üzenetük van egymás számára, megtetszenek egymásnak az idegenek, a nagyon különbözők, s átsegítik egymást a rossz helyzeteken.

Az én és a világ közti átjárás megvalósul, a transzcendens vigasz megnyilvánul a jelen hétköznapiságában:

„Néha utazol a metrón, körbenézel és sírva fakadsz: csupa angyali arc. Igaz, ritkán fordul elő.”

KONSZTANTYIN BATIKOV: ERDŐ

VASS ANNAMÁRIA

A szépség halott

VIKTOR PELEVIN: ANANÁSZLÉ A SZÉPSÉGES HÖLGYNEK CÍMŰ ELBESZÉLÉSKÖTETÉRŐL

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2012
406 oldal, 3300 Ft
Fordította: Goretity József

Pelevin legújabb novelláskötetének alcíme – *H@ború és béke* – kiváló marketing-fogás: ezzel a tolsztoji utalással egyből a *T* című regény jut az olvasó eszébe. Ez a könyv színvonalában viszont elmarad a *T*-től, mely egyébként az utóbbi néhány Pelevin mű közül kétségkívül a legsikerültebb.

Pelevin, mint a kortárs orosz irodalom egyik legnépszerűbb alakja, Magyarországon hiánytalanul olvasható. Sorra megjelenő kötetei, melyek minden évben késő ősszel-télen már mintegy menetrendszerűen bukkannak fel az orosz könyvesboltokban, a magyar olvasókhoz is igen hamar eljutnak. Ezért kockázatos valamit Pelevin legújabb köteteként aposztrofálni. Áprilistól már nálunk is kapható *S.N.U.F.F.* című regénye, és bár a magyar Pelevin-fordítók tényleg szédületes gyorsasággal juttatják el hozzánk az új köteteket, mire ez hazánkban megjelent, Oroszországban már az új *Batman Apolló* című regényét olvassák. A kritikusok az utóbbi időben állítják, hogy Pelevin ismétli önmagát, ideje lenne már egyszer tovább dolgoznia egy regényén. Hát a *Batman Apollón* most kivételesen másfél évig is dolgozott, aminek bizonyos értelemben meg is lett az eredménye, mert – ahogyan azt kiadója, az EKSZMO már közölte – rendkívül vaskosra sikeredett.

” Itt viszont, Pelevin tempójától kicsit elmaradva, még az *Ananászlé a szépséges hölgynek* című elbeszéléskötetéről van szó. A cím, akárcsak a *H@ború és béke* alcím, némi fejtörést okoz az olvasónak. Ki az a szépséges hölgy, ki és miért kínálja ananászlével? Egyébként úgy tűnik, hogy Pelevin címadási technikájával kapcsolatban kár is lenne jóslatokba bocsátkozni, mint ahogy a költő és kritikus Jevgenyij Leszinnek sem lett igaza. Ő ugyanis úgy sejtette, hogy a *P5* és a *T* után a következő Pelevin-regényt már cím nélkül kell a boltok polcain keresnünk. Most viszont nem panaszkodhatunk, kaptunk egy rendes címet, ami egyrészt utalás Vlagyimir Majakovszkij *Ezt nektek!* című versére, másrészt pedig Alekszandr Blok és az

orosz szimbolisták hön áhított asszonyára, a „Szépséges Hölgyre”. Majakovszkij 1915-ös versét tekinthetjük a kispolgári étellel szembeni megnyilatkozásnak, melyben undorodva szól a pusztán saját kényelmükért élő, felszínes emberekhez, „kikben zabálástól nem jut hely az agynak”. Velük szembehelyezkedve jelenti ki a vers záró soraiban, hogy „inkább egy lebuiban a kurváknak hordja ki az ananászos levet”, mintsem ilyen alakokért áldozza fel az életét. Nos, a címben Pelevin ezt az „ananászos levet” kínálja a „szépséges hölgynek”, aki az olvasó előtt egészen az utolsó elbeszélésig ismeretlen marad.

A két részre tagolt kötetben a szövegek a szüzsé tekintetében nem kapcsolódnak egymáshoz, a szereplők novelláról novellára változnak. Mégis van egyfajta koherencia az elbeszélések között, akárcsak a *P5* novelláskötetben, ahol a különböző történetek mind egy-egy szó szerint vett metaforából, állandó szókapcsolatból bomlanak ki. Itt a hősök sorsában, helyzetében adódik valami közös: minden történet szereplője kiszakad az addigi, hétköznapi életéből, és egy másik, azzal párhuzamos valóságba kerül át. Az új világban a szereplők olyasfajta beavatási szertartásokon esnek át, minek után a létezés, vagy az emberiségre ható történelmi folyamatok titkos ismerőjévé válnak. Annak ellenére, hogy a novellák között nincsen tematikai összefüggés, nincsenek visszatérő helyszínek és visszatérő szereplő is talán csak egy, a különböző szereplők a maguk különféle történeteiben hasonló kérdésekre keresik a választ. Olyasfélékre, mint hogy miben testesül meg a jó és miben a rossz? Milyen az Isten és milyen a Sátán? Milyen a lét és milyen a nemlét?

A kötet *Istenek és Mechanizmusok* című első része három novellát tartalmaz: *Burning Bush művelet*, *Freedom Liberator* és annak melléklete, a *Szovjet rekviem*. A szeniális ötletre épülő *Burning Bush* főhőse és elbeszélője, Szemjon Levitán egy Moszkvában élő odesszai zsidó, aki gyermekkori barátjának, Smigának „köszönhetően” szakad ki tanári életének valóságából. Levitánt egy nagy fekete autó viszi a Novij Arbatról az FSZB épületébe, ahol Smiga, az FSZB tábornoka az állam szolgálatába állítja Levitán különleges képességét, nevezetesen, hogy túlvilági hangon képes mintegy hipnotizálni hallgatóságát. Levitán feladata lesz, hogy az USA elnökéhez Istenként szóljon az FSZB akaratát diktálva. A technikai feltételeket az FSZB biztosítja, egy fogorvosuk olyan tömést helyez el Bush fogában, amely tulajdonképpen egy apró adó-vevő: ezen keresztül szólhat hozzá Levitán – immár Istenként. Ahhoz, hogy Levitán teljesíteni tudja a feladatot, alapos kiképzésben részesül, melynek során előbb egy pszichotróp anyagokkal mixelt kvaszt kell felhajtania, majd egy sötét fülkében, sós vízzel teli fürdőkádban lebegve vallási témájú irodalmi és filozófiai szövegeket hallgatnia. Mikor Levitán már kellően belejön az istenszerepbe, kiderül, hogy újabb küldetés vár rá, az orosz vezetőket ugyanis éppen az amerikaiak manipulálják, még a sztálini időkben kiépített hasonló technikai módszerük segítségével. Persze az orosz vezetők nem Istenre hallgatnak: hatalmuk démonikus mivoltával teljesen tisztában lévén, a Sátán tanácsait követik. Az FSZB nem hagyhatja, hogy Oroszországot az amerikaiak irányítsák, így Levitánnak mielőbb fel kell készülnie az új feladatra, immár a Sátánt kell alakítania. A szerepre való felkészülési technika az előzőhöz módszereiben rendkívül hasonló, és Levitán is ráismer a Sátánról szóló irodalmi és filozófiai szövegeket olvasó színész hangjára – ugyanarra a hangra, mely az Istenről szóló szövegeket is megszólaltatta. Mindez pedig mintha csak azt hangsúlyozná, hogy Isten és a Sátán nem lehet két egymástól oly nagyon különböző, oly távol álló személyiség, pláne, ha azt is figyelembe vesszük, hogy egyazon ember hitelesen alakíthatja mindkettőjüket. Levitán ugyan eleinte kicsit aggódik, hogy miként lehet Isten szerepéből egyszeriben az Ördögébe bújni, de

Smiga minderre csak legyint: „Lehet, hogy Istenhez sokáig tart feljutni. Leesni viszont mindig gyorsan megy. Egyetlen vakító pillanat.” Isten és a Sátán szerepe összemosisdik Levitán munkájában, Levitán személyisége pedig mintegy végleg feloldódik ezekben a szerepekben. A teremtő és teremtetett szerepének elválaszthatatlansága a *T*-ből már jól ismert dilemma, az pedig, hogy ezeket a szerepeket lehetetlen élesen elkülöníteni egymástól, az *Ananászlében* is hangsúlyossá válik. Méghozzá legfőképpen azért, hogy Levitán úgy véli: ha először ő öltötte is magára az Isten szerepét, ezáltal tulajdonképpen Isten is „Szemjon Levitáná lett”.

A második novella, az *Al-Efesbi légvédelmi kódexe* az egyetlen a kötetben, mely témájában valamelyest igazolni látszik a *H@ború és béke* alcímet. Akárcsak az első novella, ez is egy tudományos-fantasztikus történet részletes kifejtésével indul. Főhőse Szavelij Szkotyenkov – aki egyúttal a következő szöveg, a *Szovjet Rekvium* című melléklet elbeszélője is –, egy Afganisztánba küldött Al-Efesbi néven tevékenykedő FSZB tiszt. Feladata, hogy az iszlámistákat segítse az amerikaiak elleni harcban oly módon, hogy az amerikai repülőgépeket irányító robotpilótáknak olyan, bennük ideológiai ellentmondást kiváltó szavakat küld, melyek megzavarják azok neuronhálózatát, és ezzel hatástalanítják őket. A történet központi, részletesen ismertetett témáját azok a vadászrepülő adják, melyeket robotok irányítanak, és amelyek képesek a harcban hozott döntéseiket később egy talk-show keretei között bemutatni. Ez az új, amerikaiak által kifejlesztett robottechnika, amely az emberi hibalehetőségek kiküszöbölése végett született, erőteljesen Zamjatin *Mi* című antiutópiájának világát idézi, ahol szintén az emberi ösztönök elnyomása zajlik egy racionális és elgépített világ kiépítésével. Természetesen Pelevinnél visszajára fordul a zamjatin kérdés is, hiszen itt már nem az az érdekes, hogy az embert el lehet-e gépiesíteni, hanem az, hogy „fel tudja-e ruházni az ember az általa teremtetett gépeket lélekkel”, azaz: képes-e valamilyen emberi tulajdonsággal ellátni őket („De képes lehet-e egy gép ... valóban érezni és szenvedni, mint az ember?”). A háború ugyanis nem szűnik meg erkölcsi problémaként létezni attól, hogy az embereket érzelmmentes gépek helyettesítik a küzdelmekben. A gépek megalkotói nem tudják teljesen kiküszöbölni azt, hogy a háború civil áldozatokat követeljen, az amerikai lakosság szemében pedig ez a háború legnagyobb bűne, amelyért magyarázatot is követel. Ezt talk-show formájában kapja meg, ahol abszurd módon az erkölcsi érzékkel nem rendelkező gépeket igyekeznek erkölcsös színben feltüntetni. Az amerikai lakosság háborús áldozatok iránti aggodalmát úgy csillapítják, hogy az értelmükre hatnak. Így a racionalitás végleg győzedelmeskedik az érzelem felett, mert a nézők belátják, a gépek nem a moralitás teljes hiánya miatt gyilkolnak ártatlan embereket, és ezzel felmentik őket a bűnösség vádjától.

Az Al-Efesbi történetben valójában – ahogyan azt a könyv orosz annotációja is ígérte – nincsen se háború, se béke, Pelevin anélkül kezd el a háború kapcsán felmerülő erkölcsi és filozófiai kérdéseket boncolgatni, hogy legalább egy igazi, egyetlen támadást bemutathatna. Azért, hogy erre finoman rávilágítson, teszi meg alcímnek a *H@ború és békét*, utalva Tolsztojra, aki izgalmas csatajeleneteket szakított meg azért, hogy a háborúk, a nagy történelemformáló események ok-okozati kérdéseit fejtegesse. Sőt, Pelevin, hogy még hangsúlyosabbá tegye a tolsztoji filozófiától való elszakadást (Tolsztoj gyakorlatilag a *Háború és békében* fejtette ki történelemfelfogását), a kötet elején látszólag rendkívüli módon igyekszik elhatárolódni azoktól a vallási, politikai, filozófiai és egyéb nézetektől, melyek a novellákban majd előkerülnek: „A szerző nem feltétlenül osztja azokat a vallási, metafizikai, politikai, esztétikai, nemzeti, farmakológiai és egyéb értékeléseket és nézeteket, amelyeket a könyv szereplői, lí-

rai hősei és elbeszélői képviselnek.” Pelevin tehát másfél évtizedes folyamatos írás után, hirtelen kínosan fontosnak tartja leszögezni azt, hogy az elbeszélők és a szereplők nem az író szócsövei, ami önmagában, az alcím nélkül teljesen értelmetlennek és nevetségesnek hatna. Viszont az elbeszéléskötet talán ezzel, az először akár mellőzhetőnek, vagy odavetettnek tűnő kijelentéssel és alcímmel válik némileg izgalmassá, mert a novellák a szüzsé szintjén sajnos nem sok újjal lepik meg az olvasót. A kötet valamennyi szövege már két jól ismert elemből építkezik. Pelevin ismét társadalmi szatírát ír, melyben leleplezi a modern civilizáció működését, a hatalmon lévőköt és a gazdagokat. Így pedig, ahogyan azt az irodalomkritikus Konsztantyin Frumkin mondja, művészetében mintegy maga teremti meg saját közönségét, akiket leginkább úgy lehetne jellemezni, hogy nem gazdagok, és akikhez az író, mint prédikátor, mint a Mammon csábításaiban rejtlő hazugságok leleplezője szól. A gazdagság és a hatalom ismét ördögi zűrzavarként jelenik meg: a társadalom szatirikus ábrázolása kedvelt témája Pelevinnek, melytől, úgy tűnik, egyszerűen képtelen megválni. Akárcsak prózájának másik tematikus irányától, ami szintén megjelenik a kötetben: az író igyekszik megmagyarázni misztikus világunk felépítését és működését. Mert leginkább ez érdekli, a világ metafizikai dimenziója, a különböző illuzórikus, álomszerű, virtuális valóságok közötti határpont, az a hely, ahol összejönnek azok, akik a glamouros világban élnek: a milliomosok, milliárdosok, és azok, akik csak azért nyernek bebocsátást ebbe a világba, hogy kiszolgálják az új oroszországi elitet: prostituáltak, felszolgálók, idegenvezetők. Mivel az *Empire V* óta gyakorlatilag az összes Pelevin mű egyrészt szatirikus társadalomábrázolás, másrészt pedig a világ misztikus felépítéséről szól, nem csoda, hogy az a kritika érte az *Ananászlé* szövegeit, miszerint egy intelligensebb számítógépes program is generálhatta volna őket, ha azt az utasítást kapja, hogy írjon Pelevin-elbeszélést. Az *Ananászlé* ráadásul nem csak témájában illeszkedik a korábbi kötetek láncolatába, logikájában sem újszerű, rendkívül hasonlít az azt megelőző *P5* novelláskötethez: mindkettőben találunk beavatási történetet, töredezett naplót, mint ahogy félig hiteles dokumentumok alapján összeállított életrajzot, de akár bohócfigurát is.

Míg az *Ananászlé*-kötet első része a technika társadalomra és személyekre gyakorolt hatását mutatja be, addig a második, *Mechanizmusok és istenek* című részben a misztikum válik hangsúlyossá. Igaz, a technikai eszközök már az első részben is a misztikus kinyilatkoztatás eszközei voltak, a második részben pedig Pelevin ezt a misztikus elemet viszi tovább úgy, hogy már meglévő mitológiai modelleket dolgoz át, és ezeken keresztül mutatja be a XXI. századi orosz politikai és kulturális életet.

Az *árnyékszemplélő*, akárcsak a *Jóságos megtestesülések szállodája* általános filozófiai problémákkal foglalkozó szöveg, melyből az Indiában idegenvezetőként dolgozó Oleg történetét ismerjük meg, aki a saját árnyékával igyekszik kapcsolatba lépni, hogy valamiféle vallási megvilágosodás részese lehessen. Sok mindennel kísérletezik, hogy árnyékát szóra bírja, figyelni növekedését és fogyását, igyekszik megfelelő feltételeket, így például állandó és változatlan fényt biztosítani neki. Az elbeszélés egy Platón *Államából* vett idézettel indul, de mivel a barlanghasonlat így túl direkt módon épül be a szövegbe, az ezzel való dialógus egyáltalán nem válik izgalmassá. Érdekesebb az, hogy Oleg az árnyékáról való álmodozásaiban Szologub *Fény és árnyék* című novellájának hőisével megegyező utat jár be. Szologub elbeszéléseben a még gyermek Szása különböző árnyalakokat teremt maga köré, hogy megtörje velük élete unalmas egyhangúságát. Oleget is, hozzá hasonlóan, a fásultság juttatja az árnyékszemplélő állapotba: „Harmincöt éves korára annyira elvesztette érdeklődését és bizalmát az emberek

iránt, hogy csak annyit mondott: nincs kocsim. És még arra is rest volt, hogy hozzátegye, sohasem volt és nem is lesz, mint ahogyan nincs állandó munkája, családja és előre váltott sírhelye sem.” És ebben az életunt állapotban válik ő is, ugyancsak Szásához hasonlóan, teremtvővé: „Egyáltalán nem a háromszög volt az alkotó. Az alkotó ő maga volt. De olyan alkotó, amelyik azt sem tudta, ki és mikor ejtette őt örökös, vak rabságba.” Szologub hőse az elbeszélés végére megőrül, és bár ugyanez a sorsa Olegnek is, a két történet kicsengése egészen más. A bungalóban kitört tűzvészből épphogy csak megmenekülő Oleg értelmetlen, összefüggéstelen beszéde azt jelzi, hogy teljesen beleőrült teremtvői szerepébe. Szavainak hatását azonban tompítják a vele „beszélgető” rendőr hasonlóan kusza mondatai: végül is kérdésessé válik, hogy Oleg-e az egyetlen őrült, vagy hogy őrült-e egyáltalán. Így a történetet záró értelmetlen párbeszéd által Oleg sorsának tragikumuma nem teljesül be úgy, mint Szásáé, hanem inkább komikumba fullad.

Az árnyékszemlélőt újfent egy olyan titkos szektáról szőtt összeesküvés-elmélet követi, mely a valódi Gonoszt szolgálva Káli istennőnek mutat be áldozatokat. A *Thugok* című utolsó előtti novellában nem csak a korábbi témák térnek vissza, hanem az egyik korábbi szereplő is. A valódi Gonosz megtestesülése után kutakodó Boriszról ugyan keveset tudunk, nagyjából annyit, amit a székhez kötözve fontosnak tart útkeresése kapcsán megemlíteni. Muskétás-szakállá azonban elárulja: *Az árnyékszemlélő* egyik névtelen mellékszereplője ő, az egyik Kelet-Indiában utazgató moszkvai, akit Oleg idegenvezetőként kísért útja során.

A kötetet záró rövid novellában, a *Jóságos megtestesülések szállodájában* bukkan fel a címben említett szépséges hölgy. Mása még a megszületés előtti állapotban van, egy angyallal beszélget az élet fontos kérdéseiről és magáról az életről, azért, hogy eldöntse, vágyik-e erre a földre, vagy sem. A „szépséges hölgy”, aki a szimbolisták óta az égi szépség, az örök asszonyiség megtestesítője, és aki Dosztojevszkijnél megváltja a világot, itt úgy dönt, hogy köszöni szépen, nem kér ebből a lötyyből, melyet mi életnek nevezünk: „Az utolsó, amit még látott, az asztalon álló konzervdoboz volt, amelynek oldalára egy ananászt rajzoltak – Mása arra gondolt, hogy most már sosem fogja megtudni, milyen íze van a belsejében lötyögő lének.” Ahogyan a címben felidézett Majakovszkij-vers beszélője sem hajlandó a csak önmagukért való emberekért életét áldozni, úgy a szépséges hölgy sem hajlandó megváltani azt a világot, melynek felszínességét és működését, isteneit és mechanizmusait Pelevin aprólékosan leleplezte a kötet korábbi elbeszéléseiben. A szépség többé nem váltja meg a világot, mert meghal, még mielőtt megszületne.

KOCSIS ANDREA

Orosz (örökké)valóság

BORISZ AKUNYIN: A CÁR KÖNYVTÁRA

*Oroszország! Jövök tehozzád!
Hadd mondják: „Ó, rossz ország!”
Nekünk így tetszik ő!
DDT*

**Európa Könyvkiadó
Budapest, 2012
478 oldal, 3200 Ft
Fordította: M. Nagy Miklós**

Ön szerint van olyan ember, aki a kényelmes nyugati civilizációbeli életét önként felcseréli egy vadkeleti kalandra Oroszországban? Valaki, aki vállalja a több napig tartó, biztonságosnak és politikailag korrektnek egyáltalán nem nevezhető utazást lovon vagy éppen a „Rettegett Iván” expresszen?

Borisz Akunyin magyarul legutóbb megjelent könyvében (*A cár könyvtára*, Európa Kiadó, 2011.) két ilyen, vállalkozó szellemű fiatalember életének egy szegmense elevenedik meg. Cornelius Von Dornnak, a nemesi származású német muskétáskapitánynak (a muszkák nyelvén Kornyej Fondorin) és 300 évvel későbbi leszármazottjának, Sir Nicholas Fandorine (Nyikolaj Fandorin) M. A., Bt., angol lordnak, a történelemtudományok magiszterének párhuzamosan elbeszélte történetéből kerekedik ki Akunyin talán eddigi legszórakoztatóbb kötete.

Von Dorn kapitány kiváló katona és parancsnok, aki az európai háborúk elcsitultával, élete megalapozásának reményében, négy évre Moszkóvíába szerződik. Sir Nick a 21. század lötyögő (újorosz kifejezés, értsd: helyét nem találó, sehozá sem passzoló, mint a lötyögő csavar) „mintha-embere”, poratka- és régidokumentum-allergiás történész. „Fandorine is úgy érezte, hogy a 'mintha' szó jól kifejezi egész lényét. Vegyük például a magasságát. Hat láb és hat hüvelyk – nem egy kerti törpe, az egyszer biztos, bolygónk lakóinak túlnyomó többségére Nicholas fentről lefelé nézhetett. De amint átváltotta a magasságát méterre, szimbolikus szám jött ki: egy méter kilencvenkilenc centi. Mintha kétméteres óriás lenne, de mégsem...” Igazi orosz módjára – történészként azonban szokatlan módon – érzelmei s a szíve vezérlik az észérvek helyett. Történelmi munkássága csak akkor teljesedik ki,

”

amikor a Fandorinok nemzetségének kutatását választja személyes érintettsége miatt. „Nicholas számára a múlt csak akkor vált élővé, ha konkrét emberek vonásait öltötte magára, akik valamikor jöttek-mentek a föld felszínén, beszívták eleven levegőjét, nemes és borzalmas cselekedeteket hajtottak végre, aztán meghaltak és örökre eltűntek. De az úgynevezett történelmi személyiségek életrajzainak tanulmányozása nem adta meg a személyes érintettség érzését.”

Nyikolaj egy hosszában kettétépett és ilyenformán értelmezhetetlen 17. századi végrendelet másik fele után nyomozva jut Moszkvába – a történelmi hűség kedvéért ugyanazon az úton (British Airways kizárva), melyen őse, Kornyej érkezett (udvarias és józan határőrök szintén kizárva). A végrendelet jelenti számára a kapcsot ükükapjával, s egyben azt a lehetőséget is, hogy ne csak „mintha-publikációi” legyenek, hanem végre valami igazán ütőset írjon. A végrendelet ugyanis elvezetheti IV. Iván egykori, mesés gazdagságot érő könyvtárához. Mikközben Nyikolaj agyafúrtságával, szerencsésével és nem utolsósorban minden társadalmi réteghez idomulni tudó *zsír* nyelvtudásával (*frankón nyomja az újoroszt*), mindig kimászik a slamasztikából, Kornyej is irigylésre méltó karriert fut be Moszkóviában – az első néhány ott töltött hét megrázkódtatásai után. Az ő életcélja: méltó hajlékot találni az apjától örökölt értékes zsebórának, amely „csak gazdag környezetben festett volna szépen, bronzszobrok, márványok, bársonyfüggönyök között”. E cél eléréséhez egyszerű – és Oroszországból minél hamarabb szabadító – útnak egy, a minden oroszok cárijánál ragadt német patikárius javaslatá tünik: kutassák fel közösen a Kreml közelében elrejtett kincset.

Kortárs magiszterünk sem szűkölködik újsütetű pártfogókban, bár közülük nem mindig egyértelmű, ki az, aki segít, és ki az, aki csak *tolja a gorbát* (hazudik; Mihail Gorbacsov egykori szovjet pártelnök nevéből, akit az oroszok egy része fecsegő, hazug embernek tartott). Hogyan alakul a London és Moszkva utcáin méregdrága Harrods-öltönyben és görkorcsofolyán suhanó, tökéletes neveltetésű félig orosz, félig brit arisztokratánk sorsa, amikor szembesül illúziói őshazájának mai valóságával?

Mindkét hősünk életében felcsillan a szerelem lehetősége, de számukra az épp oly elérhetetlen, mint krokodilnak a Hold. Utazásuk nemcsak térben és időben zajlik: egy nagylelkűség és becsületesség alapuló lelki út is ez, melynek végén kiderül, mi az a kincs, melyet keresnek. Mindketten határozott célokkal és kiszámítható időbeosztással érkeztek Moszkóviába, ám ott minden jól felépített tervük megbukni látszik; kicsúszik a lábuk alól a talaj (Sir Nick alól többszörösen is – köszönhetően egy vicces kedvű bérgyilkosnak, majd a vodkázás mint kötelező rituálé intézményének). Mégis fel tudnak állni, s bár Rosshon nem engedi el őket, találnak valamit, amiért érdemes maradniuk: a krokodil megkapja a Holdját, Sir Nick pedig megtalálja az ő Aranyát.

Borisz Akunyin, alias Grigorij Cshartisvili irodalmi jelenséggé vált nemcsak Oroszországban, hanem szerte a világon. Grúz-zsidó születésű orosz író, irodalmár, japánkutató, tolmács, és hazájában jelentős közéleti személyiség. Önmagát megkettőződött íróként aposztrofálja: „G. Cshartisvili rezonőr és B. Akunyin lektűríró-vállalkozó”. Lévai Balázs a „Bestseller” 2003. december 30.-i adásában a mai orosz irodalom három szerzőjét említi, akit a nyugati irodalmi folyóiratok világsztárként tartanak számon: Viktor Pelevint, Ljudmila Ulickaját és Borisz Akunyint.

Magyarországon a népszerű Fandorin-regények szerzőjeként ismerjük. „Erasztománoknak” nevezik Oroszországból Akunyin eddigi műveinek és főhősének, a 19. század végén élt

Eraszt Petrovics Fandorin államtanácsos és különleges ügyekkel megbízott nyomozó történeteinek lelkes olvasóit. A sorozat nyitó kötetében, az *Azazel*ben a naiv kis kezdő nyomozó egy nemzetközi gyermekcsempész banda lefűléseivel vívja ki a hatóságok elismerését. Klasszikus, letehetetlen, függőséget okozó bűnügyi kalandregény ez. Szintén kalandregény a *Török csel*, a török-orosz háború idejéből. A *Leviathan*ban Akunyin a legkiválóbb Agatha Christie-i hagyományokat követi, egy zárt térre és meghatározott számú szereplőre írt, kitűnően színpadra viheto krimijével. A kétkötetes *Gyémántszekér* Eraszt Petrovics életének nagyregénye, mely kitölti a sorozat egyedi történeteiben (*Akhilleusz halála*, *A koronázás*, *Halál szeretője*, *A halál szerelmese*, *Az államtanácsos*, *Különleges megbízatások*) kihagyott életrajzi írt is. Azt, hogy Eraszt Petrovics nemcsak a nyomozásai során felbukkanó női szíveket ejti rabul, hanem több millió olvasóét is, az is bizonyítja, hogy eddig öt regény filmváltozata készült el, s *Az államtanácsost* Oleg Mensjikov és Nyikita Mihalkov jegyzi szereplőként. A filmek közül hármát a magyar televízióban is láthattunk.

A kapitány és a magiszter története keretbe foglalja az eddigi összes Fandorin-regényt. Akunyin 2000-ben kezdett el párhuzamos szerkesztésű történeteket írni – saját elmondása szerint azért, mert szeretett volna a mai Oroszországból is ízelítőt adni. Eddig négy ilyen regénye született; mindegyik két szálon fut: a jelenben és a történelmi múltban. Ez az újítás több okból is mesterfogásnak bizonyult. Kiváló lehetőség arra, hogy – az egyes kritikusok szerint – a főhősére ráunt szerző új színt vigyen a kissé megfáradt Fandorin-regényekbe. A magyar olvasóközönség (40 évtől a szeniorokig) újra átélheti egykori Barátság-vonatos és peresztrojka élményeit Akunyin sziporkázóan humoros előadásában. Az már valóban csak ráadás-élvezet az olvasónak, hogy magiszterünk idegcsillapítás céljából írt limerickjeit is kiváló fordításban élvezhetjük. Köszönet a fordítónak, M. Nagy Miklósnak, aki, bár nagyon nehéz dolga volt, kitűnő tolmácsolója lett nemcsak a széles nyelvi stílusregiszterben mozgó regénynek, hanem a lírai részeknek is.

Sir Nick alakjában az olvasó felfedezheti az Akunyin-regények főhősének állandó vonásait. Sir Nick Fandorin nagyapjától örökölte visszavonhatatlanul romantikus alkatát, ember-szeretetét, s arra való törekvését, hogy megtalálja valahol a helyét a világban. Plátói szerelem fűzi ősei hazájához: „valóban egyszerűbbnek és kellemesebbnek bizonyult távolról szeretni Oroszországot”. De hiába próbálja meg apja tanácsait követve távol tartani magát Oroszföldtől, mégis tudja, „hogy előbb vagy utóbb nem kerülheti el ezt a találkozást”. Van „egy káros, gyógyíthatatlan szokása – kéretlen tanácsokat ad az embereknek, ami Angliában illetlenségnek számít, sőt teljességgel megengedhetetlen”. A szláv lélek számára viszont ez a másik iránti figyelem és segítőkészség jele. Hol máshol teljesedhetne ki eme remek képessége, mint ősei hazájában, Oroszthonban? „Őn, Nyikolaj Alekszandrovcics, arra született, hogy tanácsokat adjon az embereknek. Ez a legkritikább, a legdrágább tehetség. Ön kíváncsi az emberekre, képes egy pillanat alatt a másik ember helyébe képzelni magát. ... Nem kellene magának viszszaemennie Angliába! Angliában megsavanyodik, meg nincs is ott szükség magára meg a tehetségére” – mondják neki. Nick nem érti, hogyan tetszhet Oroszország Jurij Sevcsuknak, a DDT énekesének: „Oroszország ártalmas a testnek és a pszichének”, ám kétségeit kiféherített orosz üzletember pártfogója oszlatja el filozofikus magyarázatával: „A bolond az, aki mindenhol szerencsés, az okos embernek viszont meg kell értenie, hol a helye a világban. Az okos embernek meg kell értenie, hogy van olyan, hogy 'objektíven jobb' és 'szubjektíven jobb'. Ugyan ki vitatná, hogy objektíven Angliában jobb élni, mint Oroszországban? De épp magá-

nak, Nyikolaj Alekszandrovics Fandorinnak, szubjektíven itt jobb. És mondok magának ezzel kapcsolatban még egy fontos dolgot. Mindaz, ami objektív, hajítófát sem ér, csak az számít, ami szubjektív.”

Ezzel el is érkezünk az orosz gondolkodástörténet és Akunyin műveinek másik fontos témaköréhez, a Nyugat–Kelet problematikájához, az „Európa vagy Ázsia vagyunk” komplexusához. Ezt Sir Nick az alábbi gondolattal próbálja feloldani: „Ki mondta, hogy Oroszországot a jómódú Angliával kell összehasonlítani, mely száz vagy kétszáz évvel korábban tért át a tisztességes életre? Miért nem inkább Észak-Koreával vagy Csáddal?”

Az, hogy Nicholas történész, lehetőséget ad Akunyinnak arra, hogy másik kedvelt témájában, az időben való utazást, a „múltban való megmerítkezés” lehetőségét kínálja fel. „De hát hogy lehetne elhinni, hogy valaki örökre eltűnhet? Aki meghal, az egyszerűen csak láthatatlanná válik az élő számára” – tartja Sir Nick. „Őt a történelem nem úgy vonzotta, mint az a tudományág, melynek feladata az emberiség élettapasztalatának feldolgozása, hanem miként a visszavonhatatlanul elmúlt idő utáni szórakoztató, varázslatos hajsza.” Hát hajszában nincs hiány. Hősünk hol üldöző, hol üldözött, de mindvégig próbál szellemi, az időn átvélő kapcsolatban maradni nagy elődjével, Von Dorn kapitánnyal, hogy megtalálja nemcsak a cár könyvtárát, hanem a történelemnek azt a darabját, mely személyes érintettsége révén neki is mondanivalót tartogat. Ugyanezt a motívumot dolgozza fel Akunyin a *Temetői történetek*ben is. „Már egy ideje úgy érzem, hogy akik előttünk éltek, nem tűntek el. Ugyanott maradtak, ahol voltak, csak más idődimenzióban. Ugyanazokat az utcákat rójuk, csak láthatatlanok vagyunk egymás számára.” Nyikolaj is ugyanazokat az utcákat rója, amikor őse szellemével kapcsolatba lépve próbál tőle útmutatást kérni.

Bár Akunyin önmagát lektúr-írónak nevezte, ne higgyük el neki ezt a lekicsinylő meghatározást! Műveiben együtt van minden, ami egy szépirodalmi jellegű, minőségi bestsellerhez szükséges. Kiváló korrajzzal visz el bennünket a 17. századi Moszkva viskóiba és cári, bojári palotáiba, a 19. századi Hitrovkára (rettegett bűnöző negyed), a kelet-európai és ázsiai bürokrácia 200 év alatt mit sem változott labirintusaiba, az ezredforduló pörgős, kifehértett újorosz üzleti világába, s ismeretterjesztésként a 19. századi Japánba. Emberábrázolásai mintha nagy pannók lennének, de nem mozdulatlanul kifeszítve, hanem állandó mozgásban, hullámszerűen, az orosz lélekhez hasonlóan. A minőségi mai orosz nyelven megírt kitűnő történetekben állandóak az utalások az orosz irodalmi művekre, személyiségekre, kultúrára és közéletre. Akunyinnak sokan felvetették (néhányan fel is rótták) azt, hogy műveit és szereplőit áthatják a klasszikus orosz irodalomból táplálkozó áthallások. Ő ezt nem is cáfolja. A „Magyar Narancs”-nak adott interjújában egyenesen visszakérdez: ha élményeinek a 90%-át olvasmányjaiból szerezte, nem természetesek-e az ilyen áthallások? Akunyin éppen ezért szórakoztató minden olvasója számára. Az, aki az orosz irodalmi (és közéleti) hagyományban jártas, saját élményeire ismerhet rá, más pedig egyszerűen csak élvezhet néhány nagyon jó könyvet.

Bár írói álneve japánul azt jelenti „gonosz lélek”, minden művéből érződik a főhős(ök) szeretete, és az Oroszország iránti, sokszor megmagyarázhatatlan rajongás: ez az, ami – legtöbbször egy nőben megtestesülve – nem engedi az országból távozni sem Von Dornt, sem Sir Nicket. Mint ahogy Akunyin regényei sem engedik letenni magukat, ha már egyszer kézbe vettük őket.

A könyvek mindig valamilyen váratlan csattanóval és egy kis keserű mellékízzel zárulnak. „Valami mindig elvész útközben” – nyilatkozta Akunyin néhány éve. S bár ő ezt a regényei tartalmi részére értette, ugyanez elmondható azok végkifejletéről is: kerek, egész történetek, melyben a rosszfiúk elnyerik büntetésüket, a jók méltó jutalmukat, ám hiányzik valami kis apróság a teljes boldogsághoz. S hogy meggyőződjünk arról, ez a megállapítás *A cár könyvtárára* is igaz-e, nincs más teendőnk, mint hogy átírjuk egy kissé azt, amit Von Dorn kapitány hagyott útmutatóul ükükunokájának: „told félre ezt az ajánlót és ... olvass !”

SZERGEJ VOLKOV: BALERINA